

T.C
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MEŞRUIYET VE OTORİTE KAVRAMLARI BAĞLAMINDA
KARİZMATİK LİDERLİK

HASAN SELÇUK TANDOĞAN

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

Danışman

Doç. Dr. Vasfiye ÇELİK

KIRIKKALE 2025

T.C
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MEŞRUIYET VE OTORİTE KAVRAMLARI BAĞLAMINDA
KARİZMATİK LİDERLİK

HASAN SELÇUK TANDOĞAN

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

Danışman

Doç. Dr. Vasfiye ÇELİK

KIRIKKALE 2025

Hasan Selçuk TANDOĞAN tarafından hazırlanan “MEŞRUIYET VE OTORİTE KAVRAMLARI BAĞLAMINDA KARİZMATİK LİDERLİK ” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile K ı r ı k k a l e Ü n i v e r s i t e s Sosyal Bilimler Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Doç. Dr. Vasfiye ÇELİK

İmza.....

Siyaset Bilimi ve Kamu
Yönetimi, Kırıkkale
Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Başkan : Prof. Dr. Cemal Fedayi

İmza.....

Siyaset Bilimi ve Kamu
Yönetimi, Kırıkkale
Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Üye : Prof. Dr. Yunus Bahadır Güler

İmza.....

Halkla İlişkiler ve Tanıtım
Programı, Kırıkkale
Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum .

Üye : Prof.Dr. Fikret Çelik
Siyaset Bilimi ve Kamu
Yönetimi, Anadolu
Üniversitesi

İmza.....

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Üye : Doç. Dr. Şerife

İmza.....

Pekküçükşen Siyaset Bilimi ve

Kamu Yönetimi, Karamanoğlu

Mehmet Bey Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Tez Savunma Tarihi:/...../.....

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Doktora Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

.....

Doç. Dr. Ziya TOK

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYANI

Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Hasan Selçuk Tandoğan

24.01.2025

ÖZET

MEŞRUIYET VE OTORİTE KAVRAMLARI BAĞLAMINDA KARİZMATİK LİDERLİK

Kırıkkale Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi

Danışman: Vasfiye ÇELİK

Ocak 2025, 188 Sayfa

Bu çalışma, toplumsal yapının kurucu ve düzenleyici kavramlarından olan meşruiyet ve otorite yapısının yine toplumsal bir kurum olan karizmatik liderlik yapısına yönelik etkisi ve onunla etkileşimini gösterebilmek amacıyla hazırlanmıştır. Liderlik kurumuna yönelik sistematik ve tarihi araştırmalar tez içerisinde incelenerek değerlendirmeleri yapılmış ve karizmatik liderlikle faaliyet ve görünüm olarak benzerliklere sahip olan liderlik türleri ele alınmıştır. Toplumsal hayatın işleyişinde yönlendirici ve sınırlandırıcı bir fonksiyon gören otorite yapısının anlamı ve temelleri ele alınmış, liderlik bağlamında görünümleri değerlendirilmiştir. Meşruiyet kavramı ve toplumların tarihlerinde dönemsel meşruiyet değişimleri örneklerle ele alınmış ve meşruiyet kavramına yönelik yaklaşımlar değerlendirilmiştir. Bu temellerden hareketle, karizmatik liderliğin sosyal bilimler alanındaki önemi ve tarihi görünümleri farklı devlet ve toplumsal dönemler göz önünde bulundurularak insan gruplarıyla yahut genel anlamda ulus devlet gibi yapılarla olan iletişimi, etkileşimi ve bağlarının meşruiyet yapısı ile nasıl otorite kurmaya imkan verdiği tez içerisinde ele alınmıştır. Liderliğin tüm dünyada artan önemi günümüzde alanın siyaset bilimi açısından yaygın bir inceleme alanı olmasına destek sağlamaktadır. Liderlerin uluslararası ve yerel boyutlarda oluşturacakları etkinin de sadece liderin bireysel tercih ve yönelimleriyle ilgili olmadığı, aynı zamanda kitlelerin liderlere yönelik algı ve destekle ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Liderlerin toplumsal desteği ve otoritesini tesis etmesinin imkanı meşruiyet ve karizma etkenleriyle doğrudan ilişkili olduğu için söylem ve eylemlerinde bu etkenlerin ölçeğine göre hareket etmektedirler. Devletlerin hem kuruluş hem de işleyişlerinde etkili olan bu kavramların güncel siyasi içeriklerin ve tarihi önemi olan olay ve değişimlerin de arka planını oluşturdukları görülmekle birlikte doğrudan bu alanlar kadar incelemeye tabi olmadıkları görülmektedir. Bu açıdan meşruiyet ve otorite bağlamında karizmatik liderliğin ortaya çıkışını, görünümünü ve işleyişini incelemek farklı ve dinamik bir araştırma alanı meydana getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Meşruiyet, Otorite, Karizmatik Liderlik, Liderlik, Toplum, Tarih.

ABSTRACT

CHARISMATIC LEADERSHIP IN THE CONTEXT OF LEGITIMACY AND AUTHORITY

Kırıkkale University

Institute of Social Science

Department of Political Science and Public Administration, Phd Thesis

Advisor: Assoc. Dr. Vasfiye ÇELİK

January 2025, 188 Pages

This study has been prepared in order to show the effect of legitimacy and authority structure, which are the founding and organizing concepts of social structure, on the charismatic leadership structure, which is also a social institution, and its interaction with it. Systematic and historical researches on the institution of leadership were examined and evaluated in the thesis and the types of leadership that have similarities with charismatic leadership in terms of activity and appearance were discussed. The meaning and foundations of the authority structure, which has a directive and limiting function in the functioning of social life, have been discussed, and its views in the context of leadership have been evaluated. The concept of legitimacy and periodical legitimacy changes in the history of societies were discussed with examples and approaches to the concept of legitimacy were evaluated. Based on these bases, the importance and historical views of charismatic leadership in the field of social sciences and its communication, interaction and ties with groups of people or structures such as nation states in general, taking into account different states and social periods, are discussed in the thesis. The increasing importance of leadership all over the world has helped the field to become a widespread area of study in political science. It is understood that the influence of leaders in international and local dimensions is not only related to the individual preferences and orientations of the leader, but also to the perception and support of the masses towards leaders. Since the possibility for leaders to establish social support and authority is directly related to legitimacy and charisma factors, they act according to the scale of these factors in their discourse and actions. Although it is seen that these concepts, which are effective in both the establishment and functioning of states, constitute the background of current political content and historically important events and changes, they are not directly subject to as much scrutiny as these areas. In this respect, examining the emergence, appearance and functioning of charismatic leadership in the context of legitimacy and authority constitutes a different and dynamic field of research.

Keywords: Legitimacy, Authority, Charismatic Leadership, Leadership, Society, History.

TEŞEKKÜR

Tez sürecim boyunca benden desteğini ve yardımını esirgemeyen, sürecin başarılı olması adına beni sürekli teşvik eden kıymetli Hocam ve Danışmanım Doç. Dr. Vasfiye Çelik'e minnetle teşekkür ederim. Bu süreçte daima desteğini hissettiğim değerli Babama ve bana her zaman inanan Eşime teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER DİZİNİ

ÖZET	IV
ABSTRACT	V
TEŞEKKÜR.....	VI
İÇİNDEKİLER DİZİNİ	VII
TABLolar DİZİNİ	IX
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	4
LİDERLİK YAKLAŞIMLARI VE TÜRLEİNİN İNCELENMESİ	4
A. LİDERLİK KAVRAMI VE ÖZELLİKLERİ.....	4
1. Güç, Etkileme ve Liderlik	8
2. Liderlik ve Yöneticiliğin Farkı	12
B. LİDERİN ORTAYA ÇIKMASININ KOŞULLARI- LİDERLİK TEORİLERİ 16	
1. Liderin Üstünlüğü ya da Özellikler Kuramı	16
2. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem Davranışsal Kuram	21
2. 1. Iowa Üniversitesi Çalışmaları.....	22
2. 2. Ohio Üniversitesi Çalışmaları.....	22
2. 3. Michigan Üniversitesi Çalışmaları.....	23
2. 4. Dört Sistem Kuramı	24
2. 5. Liderlik İzgarası Modeli.....	25
2. 6. McGregor'un X-Y Kuramı.....	26
3. Liderliği Şekillendiren Şartlar: Durumsal Liderlik Kuramı	28
3. 1. Fred Fiedler'in Durumsal Liderlik Kuramı	30
3. 2. Yol-Amaç Kuramı	31
3. 3. Vroom ve Yetton Normatif Durumsallık Kuramı (Karar Ağacı Kuramı).....	33
3. 4. Yaşam Döngüsü Kuramı	37
C. LİDERLİK TÜRLEİNİN TOPLUM VE ÖRGÜT YAPILARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	44
1. Otokratik-Otoriter Liderlik.....	44
2. Geleneksel Bir Liderlik Örneği: Paternalist Liderlik.....	47
3. Diktatör Liderlik: Gerekliklik mi, Keyfiyet mi?.....	56
4. Bir İdeal Olarak Demokratik Liderlik.....	59

5. Örgütlerin Sağlığı ve Kriz Liderliği.....	61
İKİNCİ BÖLÜM	66
OTORİTE VE MEŞRULUK YAPISI İLE KARİZMATİK LİDERLİĞİN TOPLUMDAKİ YERİ.....	66
A.MEŞRUIYETİN GELİŞİMİ VE DÖNÜŞÜMÜ.....	66
1. Meşruiyet Kavramı ve Boyutları	66
2. Meşruiyetler, Kaynakları ve Gelişimleri	71
3.Meşruiyetin Sosyolojik Değerlendirilmesi	79
4. Modernite Öncesi Meşruiyet Yapısı ve Değişimi	84
5. Modern Meşruiyet Yaklaşımının Özellikleri	92
B.OTORİTENİN TANIMI VE KAYNAKLARI	100
1. Otoritenin Anlamı ve Görünümleri Üzerine.....	100
2. Otorite Türlerine Dair Yaklaşımlar (Epistemolojik ve Deontik Otorite)	103
3. Otoritenin Oluşmasında Şiddet ve Korku Faktörleri	108
4. Liderlikte Otoritenin Rolü	113
C.KARİZMATİK LİDERLİK	116
1. Karizmatik Liderliğin Kökeni ve Özellikleri.....	116
2. Karizmatik Liderliğin Tarihi Değişim ve Dönüşümü.....	120
3. Otorite ve Meşruiyet Yapısının Karizmatik Liderlik Üzerindeki Etkisi	123
4. Karizmatik Liderlik ve Toplumsal Etkileri	126
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	133
KARİZMATİK LİDERLİK, OTORİTE VE MEŞRUIYET YAPILARININ TOPLUMSAL YAPIDAKİ GÖRÜNÜMLERİ VE ETKİLERİ	133
A. Toplumlar ve Ülke Örnekleri Bağlamında, Otorite, Meşruiyet ve Karizmatik Liderlik.....	133
1. Doğu ve Batı Örnekleri ile Meşruiyet ve Otorite Yapılarının Görünümleri	134
2. Doğu ve Batı Toplumlarında Değişimin Meşruiyet ve Otorite Yapısındaki Kökleri ve Karizmatik Liderler	151
B. Karizmatik Liderlik, Otorite, Meşruiyet Yapıları Üzerinden Toplumsal Yapı Dönüşümleri	159
1. Yönetimlerin Meşruiyet, Otorite ve Karizmatik Liderlik Analizi ve Değişimin Dinamikleri	159
2. Meşruiyet, Otorite ve Karizmatik Liderlik Yapılarının Yeniden Kurulması.....	166
SONUÇ	170
KAYNAKÇA.....	177
ÖZGEÇMİŞ	188

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 3.1. Karizmatik lidelerin toplumlarının otorite ve meşruiyet yapılarıyla bağları	157
--	-----

GİRİŞ

Toplumsal yapıyı ve yaşantıyı etkileyen pek çok kurum ve algının maddi bir görünümü olamaması onların kavranmasında zorluklar meydana getirebilmektedir. Özellikle günlük hayata temas eden etkileri ve olaylarla bağlantı gerekçeleri öngörüldüğünde bu kavramlar asli anlamlarının dışına çıkarak savunulmakta ya da kötülenebilmektedir. Devlet örneği üzerinden bakıldığında sadece bir bürolar silsilesinde iletilen evrak ya da veriler devlet demek değildir ya da bir bina veya parlamento devlet demek değildir. Ancak kavram günlük hayatımızın en büyük etkileyici kurumuna gönderme yapmaktadır. Nasıl böyle bir tesir ve tanımlama eksikliği söz konusu olabilir sorusu cevap olarak alt başlıkların İncelenmesi gereğini ortaya çıkarmıştır. Bu tezin konusu devlet gibi büyük ya da aile kadar küçük tüm toplumsal birimler için yapıcı ve temel bir role sahip olan meşruiyet ve otorite kavramlarının incelenmesi çalışmasını ortaya çıkartmıştır.

Çalışma içerisinde yer alan karizmatik liderlik yapısı ise meşruiyet ve otorite kavramlarının daha maddi ve insan toplumlarının eğilimlerini yansıtabilecek bir liderlik çeşidi olarak seçilmiştir. Bu maksatla karizmatik liderliği ele almadan önce liderlik ve onun kaynakları ele alınacaktır. Liderliğin ve lidere bağlı özelliklerin incelendiği ekoller incelenmeye çalışılacak bu sayede liderde olması egerekn özellikler üzerinden bir inceleme ile liderliğin doğası ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır.

Bununla birlikte karizmatiklik kavramı ve karizmatik liderini besleyen ya da onu değiştiren meşruiyet yapılarına gönderme yapılarak karizma olgusunun içeriği ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu amaçla karizmatik liderliğe farklı yönleriyle benzeyen ve kavranmasına yardımcı olacak liderlik modellerine değinilecektir. Karizmatik liderliğin, meşruiyet ve otorite özellikleri bağlamında içinde bulundukları toplumsal yapı ve onun tarihi ile birlikte incelenmeleri gerekmektedir. Ancak bu nispette çalışma yedi ülkenin incelenmesi ile sınırlı tutulacaktır. Bu ülkeler Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Fransa, Almanya, Rusya, Çin ve Japonya'dan meydana gelmektedir.

Bu ülkelerin seçilmesinin nedeni coğrafi farklılıkları ve kültürel görünimleri nedeniyle birbirlerinden belli bazı özellikleri kapsamında farklılık gösteriyor

olmalarıdır. Fakat bu farklılıkların analizi belli yöndeki açıklamalar ve alan içerisinde yapılan kaynakların spesifik olarak belli konularda örnek mahiyetinde açıklamalar sunması çalışma için zorluk meydana getirmiştir. Meşruiyet ve otorite yapıları bilindiği kültürel yapıların arka planını meydana getirmektedir (Bülbül,2020). Seçilen ülkeler farklı dönemler boyunca birbirleriyle çatışmalar ve ittifaklar üzerinden etkileşimler sağlamıştır. Bu nedenle araştırmanın Belirli bir dönem veya toplumun değerlerine göre yapılmasına imkan bulunmamaktadır. Bahsi geçen ülkelerin tarihsel kayıtlardaki ortaya çıkışları ve bu doğrultuda eş zamanlı değerlendirilmeleri de farklı toplumların farklı dönemlerde yaşayan karizmatik liderlerinin, ulaşılabilen değerlendirmelerine göre yapılmamak durumunda kalmıştır.

Bununla birlikte tarih yazımı ve ulus devlet tarihi anlatımının meşruiyet yapısını belli bir kimliği besler şekilde kavranmasına neden olabilmektedir. Bu durumun aksine meşruiyet yapıları tarihi olarak kurulduğu devirleri ve tarafları esas almazsa bu durum belli toplumsal grupları tarihi olarak bir amaçta birleştirmeye yarayan bir inceleme yöntemi olacaktır. Bu durum farklı toplumların farklı zaman dilimlerinde var olmalarına rağmen bir tarihsel bütün oluşturuyorlarmış kökenci yaklaşımlarda ele alınabilmelerine hizmet etmektedir. Ancak inceleme imkanları dahilinde ulus devlet yapısı sadece modernite öncesi toplumsal ve siyasi yapılar için kısa bir dönem ve meşruiyet incelemesi yapmaya olanak vermiştir.

Günümüz itibarıyla de değişen tarih anlatımları ve tarihi farklı saiklerle yorumlama meşruiyetin kavranmasında anakronik bir algı hatası meydana getirmektedir. Böylece birkaç yüzyıl evvel mensup olunan değerlerle bugün sürdürülenler aynıymış gibi bir kavrayış ortaya çıkmaktadır. Çalışma kapsamında mevcut teleolojik ilerleme kavrayışının toplumsal değer ve yaşantıya uygulanması neticesinde ortaya çıkan toplum kavrayışına da değinilecek, bu bağlamda modernitenin meşruiyet ve otorite aracılığıyla karizmatik liderliğe etkisi incelenecektir.

Hem Batı hem de Doğuda karizmaları sayesinde ulus devletlerin vitrininde önemli yer tutan liderler ve onların ortaya çıkmasını sağlayan koşullara bakıldığında karizma niteliğinin sadece kişisel yeterlilikler yahut o niteliğin gözlemlenebildiği, uygulanabildiği toplumsal yapı olmadığı gösterilmeye çalışılacaktır.

Bu şekilde bir kavrayışı engelleyen, toplumsal, kültürel ve bilgi bağlamında içinde yaşanan sosyal hayatın alışıldık bir hal alması ve doğal olarak gerekli ve

normal görülen maddi, manevi tutumların içinde kapalı kalınmasıdır. Bu nedenle benzer ya da aynı reaksiyonun farklı kültürler arasında farklılaşması ya da tamamen tutum, reaksiyon yokluklarının şaşkınlık oluşturmaları söz konusudur. Bu şaşkınlık ve çeşitlilik algısının en belirgin yaşandığı ortamlar ise farklı toplumsal kesimlerle ya da pratik olarak uluslararası bir temasla meydana gelmektedir. Toplumların ulus devletlerin günlük hayatı şekillendiren, gündem olan ve eğitim müfredatlarını belirleyen içerikler sebebiyle birbirleri hakkında bir önyargısı mevcut olmakla birlikte bu durum kişisel temaslarla farklı izahların yapılmasını sağlayabilmektedir.

Bu farklılığın bir yansıması da devlet ve bürokrasi ölçeğinde yaşanabilmektedir. İşleyişler, görünümeler günlük hayatın işleyişinden tamamen farklı ve kendine göre hareket etme talebinde bulunan, eylemi biçimlendiren, öğreten bir yapıdadır. Karşıda olan şey günlük hayatın düşünce, uğraş ve yönetiminden farklı bir şekilde toplumsal bir mutabakatın maddi görünümüne bürünmesidir. Bu madde bürokratik anlamda devletin yaşamını oluştururken, arka planda meşruiyetin aldığı son hali, otorite yapısının biçimlendiriciliğini göstermektedir.

Bu içeriklerin bir başka yansıması ise karizmatik liderlik kavramının bölgesel ve toplumsal yansımasıdır. Karizmatik lider taşıdığı meşruiyet ve otorite yapısı itibarıyla bulunduğu konumu işgal etmiyorsa ancak onun karşısında çalışıyor olabilir. Bunun dışındaki bir durum liderliği değil, ancak görevlendirilmiş bir vekilin temsilinden ibaret olabilir. Karizmatik liderin toplumsal etkilerinin görüldüğü örnekler bu açıdan önemlidir. Karizmatik liderleri bu önemleri nedeniyle tarihin maddi kaynaklarından biri olduğunu söylemek mümkündür. Bu liderlik yapısı her zaman toplumun refahını, devletlerinin ya da her türlü örgütlü yapının faydasına olmamaktadır.

Bu faydalı olma durumu da yine toplumun belli gruplarına göre yorumlanabilir. (Kapani,2015). Liderlerin uğramış olduğu inkırazlar göz önünde bulundurulduğunda karizmaları, sadece kendilerinin değil etkileri altındaki toplumun da meşruiyeti meydana değerlendirmelerini, otoriteye yönelik tavırlarını ve toplumsal olan ve bu kavramlarla temaslı olan tüm alanları etkilemektedir.

Bu sonuçları açıklamak amacıyla çalışma içerisinde Meşruiyet ve Otorite kaynaklarının Karizmatik Liderliğe yapmış olduğu etkiyi değerlendirmek ve bu kavramların ülkeler tarihine ve toplumsal hayata katkılarını incelemek için hazırlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

LİDERLİK YAKLAŞIMLARI VE TÜRLERİNİN İNCELENMESİ

Liderliğin, toplumun işleyişinde kurum ve faaliyetlerindeki yeri sosyal bilimler alanında yapılan çalışmaların birçoğunda geçmişten günümüze farklı açılardan inceleme alanı haline gelmiştir. Bağımsız ve sorumlu olma iddiasındaki insan tabiatının bir idare edene ihtiyaç duyması ve toplumunun da bu idareciyle işliyor olması ilgi çekici bir görünüm olmuştur. Liderin toplum hayatındaki yerinin, anlamının, gerekliliğinin incelenmesi ve literatürde ele alınan yönlerine bu bölümde yer verilmektedir.

A. LİDERLİK KAVRAMI VE ÖZELLİKLERİ

Günümüz dünyasında son dönemde meydana gelen küresel çaptaki gelişmeler devletlerin önemini arttırdığı gibi, kamunun faaliyet alanlarının küçülme yönlü değişimini tersine çevirmiştir. Bu faaliyet alanları güvenlik ve sağlık alanıyla sınırlı kalmamış iletişim teknolojileri, pazar yapıları ve eğitim sistemleri gibi toplumun bir bütün olarak etkilendiği birçok alana yayılmıştır, yayılmaya devam etmektedir. Etkinlik alanı artan devlet faaliyetlerinin kendi içinde düzenlenmesinin özel uzmanlık gerektiren bir durum olmasıyla birlikte, küresel alanda meydana gelen gelişmelerin devletlerin yüzü olarak siyasileri ortaya çıkarması ve kitlelerin bu liderlere olan eğilimlerini etkilemiştir.

Gelişmiş ülkelerde daha önce görülmekte olan siyasi duyarsızlaşma ve seçme-seçilme kampanyalarına ilgisizlik değişim göstermiş, siyasi katılım düzeyi yüksek oranlı değişimler sergilemektedir. Kriz zamanlarında görülen bu değişim, liderlik faaliyetinin önemini ortaya koymakla birlikte, sadece kriz zamanlarında değil, normal ya da sürdürülen siyasi ve sosyal ilişkiler döneminde de liderliğin toplumsal araştırmaların arka planında da kalsa en önemli unsurlarındandır. Tarihi

inceleme ve analizlerde ortaya çıkarılan medeniyet kalıntılarının fiziki karşılığı inceleme için neyse, liderliğin de toplum bilimleri ve tarih bilimi açısından önemi bu kadar büyüktür. Bu manada liderliği tarihin bir parçası olarak görmek mümkündür.

Liderliğin tarihsel olarak bu kadar önemli bir yer edinmesini, insanları ortak amaçlar doğrultusunda bir araya getirebilme ve etkileyerek harekete geçirebilme fonksiyonuna bağlamak mümkündür (Parlak,2001). Herhangi bir toplumsal grubun ve örgütün yapısına bakıldığında, bu yapının hem içsel işleyişin kurallarına bağlı olduğu, hem de grubun üyelerinin kendi çıkar değerlendirmelerine, düşünce ve tutumlarına yönelik cevaplar vermesinin gerektiği görülecektir. Liderlik ve sorumluluklarına göre uygun bir yönetim, bu iki ayrı ucu koordine etmeli ve uyumlu hale getirmelidir (Parlak,2001).

Liderlik kelimesinin kökenine bakıldığında ise “*Leader*” ve “*Leadership*” kelimelerini görmek mümkündür. Literatüre 14. Yüzyılla birlikte girmeye başlayan Anglo-Saxon kökenli kelimeler, yol, yön ve yol gösterici gibi anlamlar ihtiva etmektedir. Kelimenin anlam olarak karşılığı Yunancada Hegemon, Roma dilinde Dux kelimeleri ile ifade edilmekte, her ikisi de seyahat, yol gibi köklere dayanmaktadır (Saruhan, Yıldız, 2013).

Liderliği bu yönlerden bakıldığında, yapılması istenilen, gerekliliği görülen bir şeyi bir başkasına istek ile yaptırabilme kabiliyeti olarak tanımlanabilir (Saruhan, Yıldız,2013). Lider ise, belirlediği amaç doğrultusunda etrafındaki insanları etkileyebilen, ikna edebilen ve yönlendirip, harekete geçiren kişi olarak anlaşılabılır (Güney,2015). İkna ve harekete geçirme eyleminin en yaygın olarak görüldüğü askeriye ve güvenlik alanlarına dikkat edildiğinde yönetim ve liderlik faaliyetinin tarihi yerini ve kökenini ele almak daha kolay hale gelecektir. Norveç İlimler Akademisinin yürüttüğü bir çalışmada milattan önce geçen 3600 yılda yalnızca 292 yıllık bir barış süreci yaşanmıştır. Bu durum her 13 yıllık savaşta sadece bir yıl barış durumu yaşandığını göstermektedir. Böyle bir ortamda en göze çarpacak konum liderlik olacaktır (Saruhan,Yıldız,2013).

Liderliği daha açık bir şekilde gözlemleyebilmek için şu örneği vermek mümkündür; Orta Çağ gibi bir dönemde yüzlerce hatta binlerce insanı tırmanılması ve ulaşılması güç, ölümcül engellerle dolu kalelere hücum ettiren kapasite liderliktir (Shafritz, Russell, Borick,2017). Askeri alandan kalan bu miras günümüzde sivil toplumun

kültürel pratikleri içerisinde de görülmektedir. Söz gelimi, bir belediyenin şehrin duvarlarında yer alan kapının anahtarını bir ödül olarak taktim etmesi ya da Romalı askerlerin görevlerinde gösterdikleri başarıdan ötürü sadece maaş değil buna ek olarak emeklilik maaşlı elde etmemeleri ve bu maaşların dağıtılabilmesi için Roma'da düzenli memuriyet faaliyetinin başlaması örnek verilebilir. Modern dünyada kullanılan strateji ile alakalı kavramların hemen hepsi Çinli strateji uzmanı Sun Tzu tarafından da kullanılmıştır. Strateji kavramı dahi Yunancadan gelmekte olup generallik sanatı anlamına gelmektedir (Shafritz, Russell, Borick,2017). Çinli savaş stratejisi uzmanın işaret etmiş olduğu stratejilerin uyarlanmış halleri finans ve ticaret camialarında da yansımalar bulmaktadır.

Cephede askerlerinin moralini yüksek tutmaya çabalayan bir komutanın yaptığı gibi birlikte çalışma ortamının bir gereği olarak hiyerarşideki konumları, tutum ve davranışları bilgi ve kişilik özellikleri ile yöneticinin- liderin çalışanları için güven ortamını temin etmesi, moral atmosferini sağlaması beklenmektedir (Parlak,2001). Liderliğin sivil hayata uzanan bu askeri mirasına, Roma'dan beri devam eden, kamuda görev almak için askerlik hizmetini yerine getirme şartını da eklemek mümkündür(Shafritz, Russell, Borick,2017).

Burada gözden kaçırılmaması gereken husus, ordunun Roma İmparatorluğunu var etmediği fakat Roma İmparatorluğunun varlığı için hayati bir unsur olduğudur. Nitekim medeniyet için disiplinli bir ordunun üslerine itaati etmesi şarttır ancak böyle bir ordunun oluşması da sivil iradeye, kamu idaresine bağlıdır (Shafritz, Russell, Borick,2017). Bu noktada karşımıza çıkan, liderin, başkalarını yönlendirebilmek, çalışmalarını koordine etmek için otoritesini kullanabilmesi yönüdür. Bu otorite biçimsel bir şekilde yani mevki ya da rütbeye bağlı olarak ortaya çıkabileceği gibi biçimsel olmayan bir biçimde kişilerin hayranlığı ve gönüllü desteği ile de belirebilir (Shafritz, Russell, Borick,2017).

Liderlerin bu otoriteyi sağlaması ve diğerlerini yönlendirebilmesinin önünde müspet engeller vardır. Toplumsal bağlamda değerlendirildiğinde demografik ve ekonomik sınırlar ilk göze çarpan engellerdir. Buna ek olarak liderler, belli zaman dilimleri içinde hareket etmek durumundadır zira toplumları etkileyen, taleplerini biçimlendiren değerler, alışkanlıklar ve tavırlar farklı dönemlerde değişkenlik gösterebilmektedir. Son olarak liderlerin, hasım, müttefik, muhtemel ortak gibi, çevresini oluşturan aktörlerle rekabeti söz konusudur. Bu nedenle durağan olmayan

aksine yarışma içinde bir rutini mevcuttur (Kissinger,2022).

Liderlerin karşı karşıya olduğu bu zorluklarda başvurabileceği temel kaynakları, toplumun geçmişi ve gelecek potansiyelleri ile liderlik edilen kesimin değer ve hevesleri olarak görülebilir. Lider analiz kabiliyetiyle geçmişteki kültürel, ahlaki yapıları yetenekleri inceleyerek özü itibariyle belirgin olmayan geleceğe yönelik çıkarımlarını dengeleyerek idaresini gerçekleştirmelidir. Bu çalışmayı yaparken toplumun direncini, hangi gelenekle nasıl uyum içinde çalışılacağını hangi değerlere ulaşmak istendiğini ve hangilerinin aşılması gerektiğini tayin etmek, liderliğin öncelikli aksiyomlarından (Kissinger,2022).

Bu işlevi yürütürken liderin, sosyal bilimlerin içeriğinde ele alınan toplumsal özellikler nedeniyle başkaca sorunları ortaya çıkmaktadır. Sosyal bir bilim olan tarih ve doğa bilimleri arasındaki farktan dolayı liderin tarihsel veriyi geleceğe yönelik dinamik ve değişkenleri de içine katarak derin bir kavrayış ile süzmesi gerekir. Bunun karşısında doğa bilimleri, örnek olarak fizikle, uğraşan bir bilim insanı, önceki deneyleri göz önüne alabilir ve farklı deneylere girebilir. Liderin tek deneme hakkı vardır. Sonuçlar ve kararlarda genelde geri alınabilir değildir. Liderin karar almak istediği durumla ilgili, geçmişle benzerlikler kurarak çıkarımlar üretmesi mümkündür ancak kimsenin geçmişi tecrübe etme imkanı olmaması nedeniyle, doğa bilimleri kadar kesinlik içeren sonuçlar elde edemez. Liderin bu durum karşısında siyasi, ekonomik, coğrafi ve psikolojik kavrayışlara ve bilgi birikimine ihtiyacı vardır ancak, yine de her durumun eşsiz oluşu ve özgül farklılıklara bağlı olması nedeniyle kararları bu belirsizlikten etkilenecektir. İnsanları bilgi ve birikimlerine rağmen çaresiz bırakan bu durum, doğa bilimlerinde de çözüm bulamaz ancak liderin bu kompleks ve sınırları belli olmayan sorunlar ve durumlarla başa çıkabilmesi gerekmektedir (Kissinger,2022).

Bu zorluklar içerisinde liderlerin kullandıkları ve kullanabilecekleri bazı güç alanları mevcuttur. Bu kategorileri değerlendirerek sorunları aşma imkanları olduğu gibi sorunların farklı boyutlara taşınması da mümkündür. Lider konumundan beklenen sadece bir güç kategorisine göre değil tüm kategorilerini dengeli ve duruma göre özgün bir şekilde kullanabilmesidir. Nitekim bu güç kategorilerinin hepsinin aynı liderde toplanması ya da aynı uzmanlıkta kullanılması büyük bir beklenti olacaktır. Bu bakımdan Liderin kullanacağı güce ve çeşitlerine bakmakta fayda vardır.

1. Güç, Etkileme ve Liderlik

Liderliğin temel bileşenleri içinde güç olgusunu görmek mümkündür. Liderin, başkalarını yönlendirebilmesinde bu olgu göze çarpmaktadır. Güç, toplumları, grupları ve örgütleri harekete geçiren etmenlerin başında gelmektedir. Temel olarak bakıldığında gücü, şeylerin üzerinde etki oluşturabilme yeterliliği, irade uygulama yeterliliği ya da kapasitesi olarak görmek mümkündür.

Sosyal bağlamda güç, bir kişinin, başkasını ya da başkalarını kendi arzusu doğrultusunda davranışta bulunmaya yönlendirebilmesidir (Ekici,2006). Yönetim açısından, kişilerin grup ve toplumu içeren amaçlar doğrultusunda davranmalarını sağlama, isyanlara göğüs gerebilme, olayların akış yönünü değiştirebilme, davranışları etkileyebilme yeteneği olarak görülebilir (Güney,2015). Tanımda görüleceği üzere güç insanlar arası ilişkiler doğrultusunda değerlendirilmektedir. Gücün değerlendirilmesi kişiler arası bir göreceliliğe sahiptir. Kişinin gücü, karşısındakinin bu güce yönelik görüşü ve algısıyla ilgilidir. Buna göre kişisel güç, mutlak görülemez. Aynı zamandan gücün etkisi de her zaman olumlu yönde tesir oluşturmayacağı gibi yıkıcı ve bozucu etkiler de gösterebilir (Saruhan,Yıldız,2013). Güç, bu nedenlerle hiyerarşik yapılarda da görülebileceği gibi formel- resmi ya da informal- resmi olmayan bir yapıda olabilir (Öztürk,2018)

Gücün ölçülmesi, göreceli olması nedeniyle başka bir güç noktası ve çevresel faktörler üzerinden, kişinin başka kişi ya da kişiler üzerindeki etkisinden yola çıkarak yapılabilir. Bu güç sayesinde etkilenen insanların toplamı gücün alanını oluştururken, gücün konusu da başkalarının hangi konuda etkilendiğiyle ilgilidir. Güç alanı ve konusu üzerinden yapılabilecek bir çıkarım da her yerde her zaman geçerli bir gücün olmayacağıdır (Güney,2015). Liderlerin sahip olduğu güç çeşitlerinin ve bu güçlerin çevresel faktörlerle uyumlu bir şekilde kullanılmasının grubu, kitleyi harekete geçirmesi, yine liderin bu faktörler için yapacağı analize bağlıdır. Uygun güç çeşidinin kullanılabilmesi için çevrenin, konunun, kitlenin ve zamanın kapsamlı incelenmesi ve bütün verilerin hedefler doğrultusunda bir araya getirilmesi gerekmektedir.

Etzioni'ye göre güç, (1) zorlayıcı, yani fiziksel yaptırım ya da tehdidini içeren, (2) faydacı yani, ödüle dayalı ve (3) normal yani sembolik ödüller içeren olmak üzere üç çeşitte ele almıştır (Öztürk,2018) P. French ve B. Raven' göre ise liderin sahip olduğu güçler şöyle sıralanabilir:

1.*Zorlayıcı Güç: Zorlayıcı güç korkuya dayanır. İşe son verme, rütbe tenzili, ceza gibi (silah, kaba kuvvet de olabilir)*

2.*Yasal Güç: İzleyicilerin, yöneticilerin kendi davranışlarını etkileme hakkına sahip olduklarını kabul etmeleri ile ilgilidir. Otorite gibi.*

3.*Ödüllendirme Gücü: Yönetici başkalarını ödüllendirebiliyorsa bunu güç aracı olarak kullanabilir. Ücret artışı sağlama, terfi ettirme, daha fazla sorumluluk verme, daha iyi iş verme, statüyü değiştirme vs.*

4.*Karizmatik Güç: Liderin kişiliği ile ilgilidir. Önderin izleyicilere ilham verebilmesi, onların istek ve ümitlerini dile getirebilmesidir.*

5.*Uzmanlık Gücü: Önder ya da yöneticinin sahip olduğu bilgi ve tecrübe ile ilgilidir. Astlar yöneticilerini bilgili ve tecrübeli olarak algılıyorsa onun dediklerini yapmaya istekli olacaklardır (Saruhan,Yıldız,2013:167) .*

Sayılan güçlerin değerlendirmesi yapıldığında son iki gücün yani karizma ve uzmanlık gücünün, ilk üç güç olan zorlayıcı, yasal ve ödüllendirme güçlerine göre performans açısından çok daha tatmin edici ve verimli sonuçlar ortaya çıkardıkları tespit edilmiştir (Shafritz, Russell, Borick,2017). Gücün kurumsal boyutları ele alındığında özel kişi ve kuruluşların ilişkileri genelde tarafların eşitliğinden hareket ederek işlemektedir, tarafların istemediği bir eylemi yaptırma imkânı yoktur ancak kamu yönetimi, kamu gücünden yararlanmaktadır ve rıza etmenini her zaman aramamaktadır. Yönetimin kurallara bağlı, dışa kapalı, gizli yapısı kamu gücünü temsil etmesiyle birlikte halktan uzak ve onun üzerinde bir konum inşa etmektedir. Halkın bu kurallar yoğunluğu, karmaşıklığı karşısında genelde boyun eğme durumunda kaldığı görülmektedir (Eryılmaz,2019). Bu yapıyla kamu gücünün formel ve zorlayıcı bir güç yapısı taşıdığı söylenebilir.

Bu açılardan bakıldığında liderin sahip olduğu iktidarın kaynakları görülmektedir. Liderin gücü daha zayıf olan diğerlerinin üzerinde hiyerarşik bir denetim kurmasına imkan vermektedir. Bu durum bir güç mesafesi meydana getirmektedir. Güç mesafesi, Toplumdaki statüler, sınıflar ve katmanlar arasındaki

güç, otorite ve erk farkından meydana gelmektedir. Bu fark genişse güç mesafesinin büyüklüğünden aksine farklılık az ise güç mesafesinin düşüklüğünden bahsedilir (Öztürk,2018).Toplumdaki bu yapı, sosyo-psikolojik bir görünüşü yansıtmaktadır. Bu mesafe, toplumsal kabulle güçlü olan kişilerin, daha güçlü olmasını istemeye ve onlardan bir fayda elde etmek isteyenlerin onayına dayanmaktadır.

Bu nedenle güç mesafesinin değerlendirirken bakılması gereken unsur da kültür olarak karşımıza çıkmaktadır. Kültürün, liderlik ve astlar ile ilişkiyi inceleyen Hofstede'ye göre, bir ülkede, liderlik ile ilgili genel yargılar o ülkenin kültürel özelliklerini göstermektedir. Burada üzerinde durulması gereken konu, kültürün yönetimdeki etkisi olarak görülmektedir zira kültürde bulunan özellikler yönetim anlayışı ve ona yönelik davranış farklılıklarına neden olabilmektedir. Bu bağlamda toplumsal kültürün yönetim kültürü üzerinde etkisi olduğunu söylemek mümkündür.

Yönetim kültürleri yöneticinin yönetim tarzına yansıyan değerler, inançlar ve davranışlar olarak görülebilir bunlar toplumsal kültürün kurumlar üzerindeki etkilerindendir. Kültürel özellikler içerisinde yer alan güç mesafesini ele aldığımızda ise toplumda, baskın olan kesim ve astları arasındaki değer ve kalıpları görebilmekteyiz. Güç mesafesi bağlamında, yüksek güç mesafesine sahip örgüt ya da toplumsal yapılarda üst ve astlar birbirlerini katılım, kapasite, hiyerarşide yükselme gibi konularda eşit görmedikleri gibi oluşan hiyerarşi de işleyişe yardımcı olma amacı taşımaz. Denetim personeli çeşitliliği fazla ve üst kademenin rızası, kademeler arası iletişim için gereklidir. Diğer taraftan astların verilen talimatlara göre hareket etmesi gerekli görülür. Yüksek güç mesafesi olan toplumsal ve örgütsel yapılarda üstler belirgin ayrıcalıklar ve statü sembolleri taşıırken, astların düşünce yapısında da ideal yöneticinin otokrat ve koruyucu, güven verici nitelikler taşıması gerekli görülür. Astlar ve üstler arası ilişkiler bu manada, duygusal bağlarla kurulmaktadır (Akyol,2009).

Güç mesafesinin düşük olduğu yapılarda ise astlar ve üstler arasındaki iletişim daha yüksek, hiyerarşi tek bir piramit yapı yerine piramitlerden meydana gelen yatay hiyerarşiye dayalı ve ayrıcalıkların yaygın olmadığı, adil yetki paylaşımının görüldüğü yapılanmalardır (Akyol,2009). Burada güç mesafesi yapısının, kültürel özellikleri yansıttığını ve yönetici kadar yönetilenin de düşüncelerinden destek bulduğunu, psikolojisini ortaya çıkarttığını yöneticinin dikkatle değerlendirmesi önem ihtiva etmektedir.

Güç ile bağlantılı bir başka konu ise etki ve etkilemedir. Etki, bir baskı yöntemi olarak bir kişiyi, başka türlü yapmayacağı bir işi yaptırmak olarak adlandırılabilir. Bu yaptıрма eyleminde örtülü bir zor kullanma durumu söz konusu olabilir. Ancak etkinin bu şekilde kasıtlı bir zor içermesine gerek yoktur. İkna süreci içinde ortaya koyulan uyarı ya da ödenecek bedellerin bildirilmesi de etkiyi oluşturabilir. Etkinin ve etkilenmenin toplum içinde yaşamın kaçınılmaz bir sonucu olduğu göz önüne alındığında, içeriğindeki baskı unsuru yerine sonuç olarak olumlu çıktılar verip vermediği, kişinin hayatını yönetmesine engel olup, olmadığı ile etkinin değerlendirmeleri yapılmaktadır (Hoffer,2020). Bu destek olma ve astların gelişim ve taleplerini dikkate alma mevhumu ise lider tarafından göz önünde bulundurulması gereken bir konudur.

Etkilenme süreç olarak ifade edildiğinde kişinin, başkasının davranışlarını değiştirdiği zaman aralığını ifade etmektedir. Etkileme oranı güç oranı ile doğru orantılıdır (Saruhan,Yıldız,2013). Etkileme süreci içinde talimatı veren yahut öneride bulunan kişi gücünü kullanırken, diğer kişi ya da kişiler bu doğrultuda hareket ederlerse, talimat veren kişi güçlü olma konumuna gelmektedir. Başarılı bir etkileme etkilenenin, etkileyene duyduğu ruhsal sözleşmenin sürekliliğine bağlıdır. Lider astlarının kendisine karşı geliştirdiği bu ruhsal sözleşmeyi kuvvetlendirmeye çalışır zira etkilenmenin derecesine göre etkilenen taraf kendisinden istenilen eylemi yerine getirmektedir. Etkilenmenin sonucunda lider, grup içerisinde emir veren, üyeler arası sorun çözen, yargıda bulunan, yapılan işlemlerin sonunda elde edilen çıktılarla ilgili beğeni ya da karşıt fikir beyan edebilecek, özendiren ve önde giden bir konuma yükselebilmektedir (Ekici,2006).

Gücün hedefi olan, etkilenen tarafın, bu etkiden kaynaklı davranış değişimini meydana getiren bazı unsurlar bulunmaktadır. Bunlar, kaynağa bağımlılık, davranışın doğru olup olmadığı konusunda belirsizlik durumu, bağlanma ihtiyacı, etkilenenin yaşı ve son olarak kültürel değerler olarak sıralanabilir.

-Güç kaynağına bağımlı olan kişilerin etkilenme düzeyi yüksek düzeyde meydana gelmektedir. Bu bağımlılık politik, ekonomik, bilgi tabanında bulunabilir.

-Yapılan davranışın doğru olup olmadığına dair bilgisi olmayan ve güç kaynağından onay bekleyen bir kişinin yaşadığı belirsizlik de etkilenme düzeyini arttırmaktadır.

-Bağlanma ihtiyacı içinde olan, bundan kaynaklı belirsizliklerin endişe

oluşturduğu kimselerin etkilenme ve güç kaynağına göre hareket etme düzeyinin yüksek olduğu görülmüştür.

-Küçük yaş yönlendirme ve güç kaynağına uygun hareket etme, etkilenme düzeyini yükselmektedir

-İçinde bulunulan kültürel yapının özellikleri kişiler arası iletişimi destekleyen kolektif kimlik yapısı güçlü, toplumsal kademeler arası etkileşimi destekleyen özellikler taşıyabileceği gibi, bireyselliği ön plana çıkaran, sosyal sorumluluğu ikinci planda değerlendiren, sosyolojik olarak cemiyet benzeri özellikler taşıyabilir. Bu şartlarda kişinin mensubu olduğu kültürel yapının kişileri bir araya getiren ve kaynaşmalarını destekleyen bir yapıda olması gücün oluşturacağı etki düzeyinde belirleyici olabilmektedir (Öztürk,2018).

Lider güç uygularken, karşı tarafın yani iradesini empoze etmek istediği tarafın yukarda bahsedilen etkilenme etkenlerini göz önünde bulundurmalı ve analiz etmelidir. Bu analiz, bahsedilen güç kategorilerinden birini ve ya birkaçını belirleyerek uygulamasına imkan sağlayabilecektir. Liderin bu noktada kamu gücünü ve ya kişiler arası özel bir gücü kullanması farklılık oluşturabilmektedir. Nitekim bu bağlamda yönetici ve lider arasındaki ayrıma bakılması gerekmektedir. Her iki pozisyonda da yani liderliğin özel hukukla belirli ilişkiler ve kamu hukuku, idare hukuku ve müktesebatına dayalı ilişkiler çerçevesinde görülmesi mümkün olduğu gibi yöneticilik de kamuda ve özel hukukla belirli kurumsal yapılarda görülebilmektedir. Burada ayrımı lider ve yönetici profillerinin faaliyet şekillerine göre incelemek gerekmektedir.

2. Liderlik ve Yöneticiliğin Farkı

Lider ve yöneticinin kullandığı güç ve yaptığı faaliyet açısından benzerlikler bulunması, ilk bakışta aralarında bir farklılık olmadığı anlayışına neden olabilir. Lider ve yönetici olarak ayırım yapılmaya çalışılan kişilerin faaliyet alanı insanlar arası ilişkilerdir. Liderlerin de, yöneticilerin de amacı bir grup insanı bir amaç doğrultusunda yönetmek ve yönlendirmek olarak görünmektedir. Bu açıdan

bakıldığında kamu kurumlarında yöneticilerin lider olarak görüldüğü göze çarpmaktadır. Liderlerin her zaman bu şekilde kurumsal ilişkileri mevcut olmasa da liderliğin kurumsallaşmasını sağlayacak, zaman ve fiziksel kapasite sorunlarını aşmasına vesile olacak özellik, liderin göstereceği yöneticilik niteliği olacaktır. Bu açıdan bakıldığında liderliğin bir yönetici tipi olduğu, iyi bir yöneticinin ise iyi bir liderlik ortaya koymasının gerekli olduğu söylenebilir (Öztürk,2018).

Lider ve yönetici rolleri arasında ayırım yapmanın giderek zorlaşması kaçınılmazdır. Bu ayrımlarda başvuru değeri değerlendirme kategorilerine bakılırsa lider ve ya yönetici için belli dönemlere ait tanımlamaların kabul edildiği, standart kişisel özelliklerin tarifinin yapıldığı görülmektedir. Hâlbuki bir liderin bahsedilen idealleştirilmiş kategorilerin hepsine uymasını, her tarihsel dönemde liderin bu kategorilerle net bir şekilde ortaya konulmasını beklemek mümkün değildir. Yöneticiler bağlamında ise her yöneticinin kanun ve yönetmeliğe karşı çekingen ve statükoyu korumak amacıyla olmasını beklemek de performans standartlarını kısıtlamak, düşürmek ve rekabet şartları içinde geri planda kalmakla sonuçlanacağı için kurumsal menfaatleri de engellemek anlamına gelecektir. Bu nedenle yöneticiden beklenen planlama ve örgütlenme faaliyetini nazara alırken bunun kapsamının sadece anlık emirlere uymaktan fazlasını olduğunu değerlendirmek gerekmektedir.

Liderlik ve yöneticiliği farkları incelenirken bunlardan birinin diğeri için alternatif olduğu sonucuna varılmamalıdır. Bu konulardaki kişilerin günümüz şartlarında liderlik ve yöneticilik niteliklerini tamamlayıcı bir biçimde ele alması, ihtiyaç duyulan her iki niteliği de başarılı bir şekilde sergilemesi beklenmektedir (Saruhan,Yıldız,2013). Kamu kurum ve kuruluşlarında ya da özel bir kuruluştaki yer alması kişinin yönetici ve ya lider olmasının açık bir ayrımını ortaya koymamaktadır. Bir kamu kurumu olması hasebiyle askeriye bakıldığında ilk değerlendirme, asker algısının taşıdığı anlam ve değere, harp şartlarının gereklerine bağlı olarak komutanların astları için lider olması, askerlerini arkasından sürükleyecek karizmatik bir güç, uzmanlık gücü gibi birçok güce sahip olması beklenmektedir. Nitekim bir komutan bunlara sahip de olabilir ancak bir komutanın görev ve yetkileri, yönetmelik ve emirlerle düzenlenmektedir. Komutanın bu emirlerin dışına çıkması hatta emri altındakilerin sayısını değiştirmesi dahi düşünülemez. Ancak liderlik özelliklerinin kanunla belirtilen bir sınırdaki kişiyi kapsamı mümkün değildir (Güney,2015).

Özel sektör olarak bilinen kurumların da kamu kurumları kadar kısıtlayıcı olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Sadece kamu kurumlarının kanunla ve yetkiyle sınırlanan üye ve yöneticileri değil, özel sektörde çokça duyulan profesyonel yöneticiler olan, Ceo'lar (Chief Executive Officer) da belli bazı sınırlamalara sahiptir. Ceo'lar şirketlerin, holdinglerin, yönetim kurulları tarafından görev başına getirilir ve işletmede her şeyi planlama ve uygulama sorumluluğunu, yönetim kurullarının belirlediği amaçlar doğrultusunda uygun bir strateji uygulama sorumluluğunu yüklenirler. Bu uygulama esasına göre de yönetim kuruluna karşı sorumludurlar ve işletme sahiplerinin yararına hizmet vermektedir. İdare ettiği kesimden anlaşılabileceği üzere yöneticilerin bağlı olduğu kademe, yöneticileri yöneten yönetici olarak görülebilir. Bu duruma koşut olarak liderlerin her zaman kararları konusunda hesap vermek durumunda oldukları söylenemez (Güney,2015).

Bu örneklerden hareketle liderliğin ve yöneticiliğin içinde bulunulan kurumla ilgili değil fakat içinde bulunduğu hakim koşulların, olup olmaması, kendi koşullarını belirlenim imkanının bulunup bulunmaması olarak görmek mümkündür. Lider ve yönetici arasında, görece böyle bir fark olması hareket şekillerini de etkileyebilmektedir. Yönetici hakim bir koşulda hareket edeceği için “nasıl” ve “ne zaman” gibi sorulara cevap ararken, liderin “ne” ve “neden” gibi soruların karşılığında hareket etmesi gerekmektedir (Ekici,2006). Liderliğin sadece formel organizasyonların bir parçası olmadığı, resmiyete bağlı ya da kıdemle alakalı bir konu olmadığı göz önüne alındığında yöneticilerin gözetmesi gereken plan ve organizasyon faaliyetleri liderler için daha çok kendilerini izleyenleri etkilemesi olarak ayrılmaktadır (Serinkan,2012).

Organizasyon, planlama ve denetim gibi faaliyetlerin yürütülmesi, yöneticiyi seçen, belirleyen erk tarafından yasal güç ve ya kurallar, yönetmelikler vesilesiyle desteklenmektedir. Yani yönetici bu yasal güçlerin ve yönetmeliklerde belirtilen yetkilerle donatılmıştır. Ancak liderliği değerlendirdiğimizde hem böyle bir seçim ve belirleme faaliyetinin açık uygulamasından hem de yetki ve görevlendirmelerin tanıdığı güçlerden bahsetmek zorunlu değildir. Aksine liderlerin grup, kitle üzerindeki etkisini karizması ve ikna için kullandığı güçleri sayesinde elde etmesi beklenmektedir (Saruhan,Yıldız,2013).

Lider ve yönetici arası farkların değerlendirmesinde, yöneticinin görevlendirme ve yasal gücü kullanmasına önemli bir ayırım olarak

başvurulmaktadır. Buna mukabil liderin doğru işleri yaparken, yöneticinin işi doğru yapması beklenen konumda olduğuna işaret edilmektedir (Öztürk,2018). Ancak burada göz ardı edilmemesi gereken bir durum söz konusudur. Liderin karizmasını uygularken ve ya insanları etkilemeye çalışırken kullandığı güçlerin birçoğu toplumsal göreliliğe, belirlenime bağlı unsurlardır. Etkileme etkenlerine bakıldığında liderin etkilemeye çalıştığı kesim ve grubun özelliklerinden ayrı ve onun algısıyla bağdaşmayacak güç ve yöntemler kullanmasının liderin takipçi elde etmesi ve ruhsal sözleşmeyi sağlamasının önünü keseceği açıktır. Bu nedenle yöneticinin gözetmesi gereken bir takım yasal ya da yönetmelikle bağlantılı gereklilikler varken liderin sadece hissi, bireysel inanç ve değerlerine göre davranması yeterli görülemez.

Liderinde toplumsal olan üzerine gerek tarihi gerek kültürel gerekse çevresel şartları değerlendirerek buna göre bir hareket planı oluşturması gerekmektedir. Bu manada liderliğin ortaya çıkabileceği bir resmi yetkilendirme olmadığı söylenebilir ancak liderin kendisini takip eden kesimden hiçbir ayrımı ya da gücünü uygulayarak hiyerarşik bir fark oluşturmadığı söylenemez. Yöneticinin kanun ve yönetmeliklere göre çalıştığı söylenebilir ama liderin, kanun ve yönetmeliklerin bağlı olduğu toplumsal yapı ve gereksinimlerden tamamen bağımsız olduğu ve çalıştığı söylenemez. Liderlerin kanun ve yönetmeliklerle sınırlılıkları daha çok içinde bulundukları şartlarla ilgili görülebilir. Liderler bu şartları amaçları doğrultusunda yorumlarken yöneticiler için genelde amaçlar belirlenmiştir. Liderlerin içinde bulundukları kurumlarla ilgili amaçları yöneticiler için belirlenmiş kriterlere benzer yöntemler ve sonuçlar ortaya çıkarabilirse de bu yöntem ve değerlendirmelerin yapılması açısından liderlerin en azından yöneticilere göre daha özerk olduklarını söylemek mümkündür. Bu nedenle sonuç olarak liderliği çıktıları ve yöneticiliğin çıktıları her ne kadar benzerlik gösterebilirse de o sonuca ulaşma süreci liderliğin neden gerekli olduğunu belirlemektedir. Zira lider bu süreçleri kurgulayarak ön görülemeyen durumları ya da değişimleri değerlendirmede özgün modellemeler ve çözümler üretilmesine imkan verirken yöneticinin bu alanda daha çok kurumsal düzenlemeler ve işleyişlerle kısıtlandığı görülmektedir.

Lider ve yönetici ayrımının ilkelerini ararken bunların çok da mutlak çizgiler ortaya koymadığını görmek mümkündür. Konumu, bulunduğu kurumun yapısı, resmi ya da garı-resmi çalışma şekilleri ve kıdem gibi şekilsel yapılar liderliği ayrııcı şekilde ortaya koyamamaktadır. Bu nedenle liderliği ortaya çıkaran şartlara göz atmak ve liderlik kuramları içerisinde bir yol belirlemek daha faydalı bir kavrama

imkanı verebilir. Liderlik yaklaşımları, teorileri kapsam olarak farklı zamanlarda ve farklı odak noktalarına sahip olmakla birlikte tez çalışmasının hedeflediği inceleme alanı nedeniyle, liderlik kuramlarının tüm çeşitlerine ve alt başlıklarına yönelik sadece tez konusu ile ilgili olduğu oranda içeriğe yer verilecektir.

B. LİDERİN ORTAYA ÇIKMASININ KOŞULLARI- LİDERLİK TEORİLERİ

1. Liderin Üstünlüğü ya da Özellikler Kuramı

Özellikler kuramında ele alınan lider, genel hatlarıyla, başkalarında bulunmayan, fizik, bilgi, yetenek, deneyim ve kararlılık gibi bir takım niteliklere sahip olan ve bu sayede insanlara güven veren kişi şeklinde tanımlanmaktadır (Serinkan,2012). Özellikler kuramı üzerine yapılan çalışmalar yaklaşık olarak 1904 yılında başlayarak 1950 yılına kadar büyümeye devam etmiş ve kapsamlı bulgular ortaya konulmuştur. Ancak II. Dünya Savaşı'nın ardından değişen dünyadaki güçler dengesi özellikle etkinliğini arttıran Amerika Birleşik Devletleri'nde yeni ulusal ve uluslar arası ilişkiler, siyaset anlayışı ve ekonomik ilişkiler gereği tek adam ya da büyük adam liderlik teorisinin uzun vadede sönümlenmesine yol açmıştır (Hunt, Fedynich,2019).

Dönemin bilimsel akımlarına bakıldığında “Egzotik” diye tanımlanan insan sergilerinin şehirlerde bir çeşit eğlence haline geldiği ve sömürge bölgelerinden getirilen insanların antropometrik ölçümler için kullanılıp, sergilendiği faaliyetlerin yaygın olduğunu görmek mümkündür. Antropolojinin altın çağı denilebilecek ve evrimsel açıklamaların insan türü üzerine döndüğü bu dönemde, ırk sağaltımı-arındırması ve ojeni gibi düşünceler popüler akımlar arasındadır. Bu akımlar Nazi ırkçılığının kurucularını yetiştirmiştir. (Toprak,2012).

İnsan varlığının evrimsel üstünlük iddiaları için kullanılmak üzere milliyetçiliklerin eline verilmesi, bilimsel incelemelerle desteklendiğinde bu dönemin görünümünü oraya koymaktadır. Fiziksel yetkinliğin insan bedeni üzerinde gösterimi, milli

bayram ya da kutlama gibi organizasyonlarda gençlerin abartılı akrobatik gösterilerde vücutlarını ve kabiliyetlerini sergilemesinden, kafatası ölçüleri ile zekânın hangi ulusta ve ırkta daha gelişmiş olduğunun tespitine kadar çok çeşitli tasvirler almıştır.

Antik dönemlere kadar uzanan engelli doğan bebeklerin öldürülmesi uygulaması toplum içerisinde olan engellilerin ya da ırk olarak aşağı görülenlerin ötekileşmesine ve nesli korumak için imha edilmelerini, köleleştirilmelerini savunan açıklamalar ortaya atılmıştır. Ahlaki ve kültürel içeriklerin evrimsel boyutta ele alındığı ve Nietzsche gibi düşünürlerin de izahlarında insanlığın ilerlemesindeki ketler olarak anılan toplumsal birikimler bilimsel gerekçeler adına geçmişin nostaljik, görece aptalca hayalleri olarak görülmüştür. Bu nedenle insanın hayvan türlerinden bir tür olarak değerlendirildiği bu dönemde insanlar üzerine yapılan deneyler modern tıbbın ilerlemesinde güçlü bir araştırma desteği sağlamıştır. En iyi ırkın elde edilebilmesi adına uygun genç çiftlerin bir araya getirilerek üremenin devletin ırki boyutta aracı olması temin edilmeye çalışılmıştır. Bilinç ve mantık, hiyerarşik bir devlet mekanizmasının idare ettiği ve gerçekliği bilimsellik manasında tek elinde tutan faşist bir devlet sisteminin elinde adeta eritilerek ırksal bir ulus anlayışı kalıbı hazırlanmıştır. Savaş sonrası dönemde bu anlayışın güç kaybettiği ve lanetlendiği iddia edilse de savaş, gizli bir şiddet uygulamasıyla değil mahremiyetini kaybetmiş bir şiddet ve güç gösterimiyle yani Atom Bombasının kullanımıyla son bulmuştur. Dolayısıyla takip eden dönem, kontrol sahibi güç tarafından inşa edilmiştir. Bu dönemin ardından 1980'li yıllarda tekrar özellikler teorisine dönülerek sınırlı da olsa bir takım incelemeler daha yapılmıştır (Öztürk,2018).

Birinci Dünya Savaşının etkisiyle ordu psikologlarının insan gruplarını yönetimde, yönetenin sahip olduğu ya da olması gereken özellikler tespit edilmeye çalışılarak liderin özellikleri incelenmeye çalışılmış, liderin takipçilerinden farkını ortaya koymak için araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmalarda göre liderin, zeka, açık sözlülük, vizyon, öngöründe bulunabilme, bilgi, özgüven ve inisiyatif kullanabilme becerileri üzerine durulmuş, bunun yanı sıra boyu, yaşı, görüntüsü, ırkı gibi özelliklerinin oluşturduğu bir ayrım yapabilme kategorisine yer verilmiştir. Özellikler teorisinde bu açıdan bakıldığında, kişiyi, lider olarak diğerlerinden farklı kılacak, genel olarak doğuştan gelen, bir yapıya sahip olabilmesinin belirleyiciliği esas alınmaktadır (Saruhan,Yıldız,2013).

Bu özelliklere genel olarak değinildiğinde ilk sırada liderin fiziksel özelliklerine yer verildiği görülmektedir. Objektif ölçülere dayanan boy, kilo, yaş ve cinsiyet gibi

özellikler, kuramın savunucuları açısından liderlik için önemli göstergelerdir. Günümüz toplumlarında da kişinin zekası ve bilgisi kadar dış görünüşünün de insanlar üzerinde olumlu etkisi olduğu ortaya konulmuştur. Liderin dış görünüşünün toplumu ya da grubu etkileyebilmesi bu manada gerekli görülmektedir. Stogdill bu konudaki araştırmalarında uzun boyun liderlikte bir etken olduğunu ileri sürmüştür. Aynı şekilde kişinin yaşının, başka üyelere göre ileri olması, topluma ve içinde bulunulan gruba göre farklılık gösterse de liderlik konusunda öncelik sağlayabilmektedir. Genel olarak Büyük Adam teorisi olarak bilinen bu yaklaşımı ele alırken Stogdill ve Bass, monarşiler üzerine yapılan bir araştırmayı örnek vermekte ve monarklar ile birlikte kardeşlerinin de yönetmeye elverişli özellikleri olduğuna yönelik içeriklere değinmektedir. Bu bağlam monarşileri akrabalık ilişkilerine göre de değerlendirmeye yol açmıştır. Buna göre monarşile arasındaki evlilikler hayatta kalma koşullarına dayanıklı nesillerin doğmasını temin etmiş görülmektedir. Bu açıklamaya göre üst, aristokratik sınıfın alt sınıflardan farkını ortaya çıkaracak bir genetik aktarım söz konusu olmuştur (Bass, Stogdill,1990).

Lideri takipçilerinden ayıran bir başka özellik alanı zihinsel nitelikleri olarak görülmektedir. Stogdill liderin yargılama kabiliyeti, bilgi birikimi ve sözlü yeteneğiyle diğer insanlardan ayrıldığına işaret etmiştir. Zihinsel kapasiteler ele alındığında göz önüne alına ilk kapasite zeka olarak değerlendirilmektedir. Liderin ekip üyelerine göre üstün zekası ile ön plana çıkması önemli bir ayrım konusudur. Buna bağlı olarak yerinde karar alma kapasitesi ve grup içinde meydana gelen sorunları çözümleyebilme yeteneği de liderin temel özelliklerinden görülmektedir. Lider, sorun çözerken aynı zamanda ortaya çıkabilecek sorunlara ilişkin ön görüşü ile çözüm yolları üretebilecek ve gerekli tedbirleri alabilecek kişi olmalıdır. Bu nedenle liderde diğer kişilere göre fazladan bilgi olması ve bunu ekip üleriyle paylaşabilmesi onları bu bilgi birikimine göre yönlendirebilmesi gerekmektedir. Bu bilgi birikimi ekip üyelerine ve takipçilere güven vereceği gibi sosyal ilişkilerde belli bilgi birikimi liderin takip edilmesinde etkin bir özelliktir. Ancak bilgi birikimi tek başına yeterli görünmemektedir. Nitekim tarih bilgisine sahip bir liderin, tarihi konular üzerine yaptığı analizi uygulamaya dökebilmesi ve uyarlayabilmesi gerekmektedir. Buna yönelik Oswald Spengler doğuştan lideri tanımlarken, insanlara, durum ve şeylere değer veren ve bilmeden doğru şeyi yapma kabiliyetine sahip kişi olarak değerlendirmiştir (Kissinger,2022).

Lideri diğer kişilerden ayıran doğuştan getirdiği bir yönü de kişisel özellikleri

olarak görülmektedir. Bu özellikler arasında, kendine güven, ikna kabiliyeti, kendini ifade edebilme, sorun ve kriz ortamlarına karşı soğuk kanlı, sakin kalabilme, iyi bir dinleyici olabilme ve inisiyatif alabilme gibi nitelikleri saymak mümkündür. Liderlerin grup ve kitleleri idare etmede bu tip niteliklere sahip olması gerekliliği üzerinde durularak lider olabilecek kişilerin bu yönleriyle diğer insanlardan ayrıldığı düşünülmektedir. Son olarak liderin sosyoekonomik niteliklerinin ayrıcalık bir özellik olduğunu düşünen Stogdill yaptığı on yedi araştırmanın on beşinde liderlerin yüksek sayılan bir sosyoekonomik çevreden geldiğine işaret etmiştir (Bass, Stogdill,1990).

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından terk edilen bu görüşler yerini Davranışsal Teorilere bırakmakla birlikte sosyal bilimciler, 1980'li yıllarda özellikler teorisine yönelik yeniden araştırmalar yapmıştır. Bu çalışmalarda evvelki dönemde ortaya koyulan verilerin yanlış incelendiği ifade edilirken, evvelce lider için belirtilen özelliklerin liderin davranışlarını yönlendiren etkenler olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bu dönem araştırmalarında öne çıkan başlık cinsiyet değerlendirmesi üzerinden kadın liderliği konusu olmuştur. Bu dönemde kadın liderliğinin ele alınışı eşitlikçi olmayan ve aşağılayıcı ifadelerin yer aldığı tanımlamalarla ele alınmıştır. Kadın liderliğinin uygulaması daha çok moda öncülüğü ya da mevcut yönetimin manipülasyonu ile sürdürülen ve entrikaya dayalı bir etkinlik olarak görülmüştür. Kadın anlayışı genel olarak standarda uygun yaşadığı gerekçesiyle liderliğe uygun görülmemiş ve kadın lider figürünün erkeklerin dünyasında görüldüğü dört stereotip tanımlanmıştır. Bunlar teselli ve konfor temin eden anne rolü, küçük kız kardeş ya da grup maskotu rolü, cinsel obje rolü ve olduğundan daha fazla tiranca davranarak kendini profesyonel hayata katmaya çalışan kadın rolü olarak ele alınmıştır (Bass, Stogdill,1990).

1970'lerin ikinci yarısına kadar devam eden bu bakış açısının aynı zamanda yükselen bir kadın kimliği savunuculuğu ve eşitlik talebiyle karşı karşıya olduğu görülmektedir. Kadınların iş hayatında artan rolleriyle iş şartlarına katılımda ve sosyal hayattaki rollerin değişimde olduğu bu dönem özellikler teorisinin bir yönüyle erkek cinsiyet üzerine kurulu olduğunu da düşündürmektedir.

1980'li yıllarda ele alınan Özellikler Teorisi bağlamında Beş Faktör Kişilik Modeli üzerinden liderin özelliklerine yönelik bir takım çıkarımlar yapılmıştır. Kişilik özelliklerini kavramsallaştırmaya yarayan bu modelde lidere yönelik ayrıcalık özellik olarak dışa dönük bir yapıya sahip olma, hoş olma, duygusal denge,

sorumluluk sahibi olma ve gelişime açıklık gibi kişilik özelliklerine işaret edilmiştir. Dışa dönüklük özelliği ile liderden beklenen kendine güven, cesaret, inisiyatif ve risk almaktan kaçınmama gibi davranışsal karşılıklar iken, duygusal

denge kapsamında liderin özgüven ve öz saygı taşıması, sorumluluk sahibi olarak azimli bir şekilde bir amaç doğrultusunda planlı çalışabilmesi beklenmektedir. Gelişime açıklık liderin yeniliklere ve değişen şartlara öncülük etmesini gerekli bulan özellik olarak ortaya konulmakta son olarak hoşluk olarak ifade edilen özelliği ile liderin, yardımsever, mütevazı, fedakârlıktan geri durmayan ve gösteriş tutkunu olmayan yapısının önemli özellikleri olduğuna işaret edilmiştir (Öztürk,2018).

1980’li yıllarda izlenen özellikler kuramı yaklaşımı ortaya konulan kategorilerin tek tek incelenmemesi nedeniyle eleştirilmiş ve kendisinden önceki özellikler kuramıyla aynı tepkiyi görmüştür. Özellikler kuramına bakıldığında oldukça fazla sayıda nitelik liderlik için bir gereklilik olarak sıralanmakta ve bu liste daha da uzamaktadır (Saruhan,Yıldız,2013). Diğer taraftan bu niteliklerin içeriği de tutarsızlıklar göstermektedir. Fiziksel özelliklerin, zihinsel özelliklerin ve kişisel, sosyoekonomik özelliklerin tek başına etkili olmadıkları görülmektedir. Siz gelimi uzun boy ya da yaş her zaman liderin belirlenmesinde yeterli kıstaslar olmamaktadır. Buna benzer tutarsızlıklar teoriyi gözden düşmesinde etkili olmuştur. Son olarak liderin çevresindekilerin yani takipçilerinin ihmal edilmesi de özellikler teorisine yapılan önemli eleştiriler arasındadır (Güney,2015).

Özellikler Teorisi içerisinde ele alınan nitelikler liderin sahip olması gereken bir takım özellikleri içermekle birlikte bu özellikler tarihsel süreçte farklı şekilde ortaya çıkmış liderde görülmeyebilmektedir. Özellikler kuramının ortaya çıktığı dönem incelenirken bu dönemin hâkim düşünce yapısının insanı bir çeşit biyolojik makine gibi değerlendirdiği görülmektedir. Bu açıdan liderlik bağlamında ideale yönelik çıkarımlar, dönemin hâkim olan, gerekirci, antropolojik, sosyal darwinist düşünce akımları ve teorileri çerçevesinde ortaya çıkmıştır. İlk olarak Almanya’ya geniş çaplı etkisi altına alan düşünceler daha sonra tüm dünyadaki yönetimler nezdinde karşılıklar oluşturmuştur. Bununla birlikte özellikler teorisi içerisinde yer alan, liderlerin sahip olması gerekli görülen özellikler günümüz toplum ve iş hayatında da talep gören nitelikler olup, teorinin tüm içerikleri sadece geçmişin ırk, cinsiyet ve fiziksel özellikler gibi ayrımlara dayanan eksiklik ve yanlışlıklarından dolayı tamamen reddedilememektedir. Zira teori içerisinde yer alan iletişim becerisi,

ikna kabiliyeti ve öz güven gibi bileşenler diğer liderlik teorileri için de vazgeçilmez parçalardandır. Bu liderlik niteliklerini daha çok etkileri ve davranışları boyutunda inceleyen Davranışsal yaklaşım, Özellikler Kuramının yerine geçmiştir.

2. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem Davranışsal Kuram

Özellikler kuramının bahsedilen yetersizlikleri nedeniyle sosyal bilimciler, lideri biçimsel olarak tanımlayan bir özellikler listesi yerine onun davranışlarını esas alan bir teoriye doğru incelemelerde bulunmuşlardır. Bu değişimde klasik örgüt teorisinin 1929 ekonomik krizinin etkisiyle almış olduğu darbenin etkisi olmuştur. 1924 yılında başlayan Elton Mayo'nun Hawthorne araştırmaları klasik teoriye yönelik eksiklere işaret ederken Beşeri İlişkiler Yaklaşımını öne çıkartmıştır. Çalışanların duygusal yönlerine ve motivasyonlarına da değinen yaklaşım klasik örgüt teorisinin ve bir devamı olarak görülmekle birlikte, örgüt yapısına getirdiği bir takım yenilikler liderlik yaklaşımında da bazı değişiklikler ortaya atmıştır. Teoride yönetici, biçimsel ve biçimsel olmayan lider olarak ikiye ayrılmış, doğal lidere grup faaliyetlerine yön vererek, değer ve inanç oluşturma sorumluluğu yüklenmektedir. Biçimsel lidere ise sadece işin kurallara göre yapılmasını takip eden bir anlayışla değil, işçiye kendini önemli hissettirme ve iş ile ilgili bilgilendirme ile astlardan gelebilecek tepkinin önüne geçebilme gibi sorumluluklar yüklenmiştir (Ekici,2006).

Davranışsal kuram, değişen örgüt teorisinden de etkilenmekle birlikte esas olarak İkinci Dünya Savaşının ardından başlayan ve 1960'lı yıllara kadar devam eden bir gelişim göstermiştir. Temel olarak liderin doğuştan getirdiği özellikler nedeniyle lider olduğunu ifade eden Özellikler kuramına karşıt olarak Davranışsal kuram liderliğin öğrenilebilir bir içerik olduğuna işaret etmektedir.

Özellikler kuramı ile Davranışsal kuram arasındaki cevap verdikleri sorular doğrultusunda da değerlendirmek mümkündür. Özellikler kuramı liderin toplam özelliklerine bakarak “ne” olduğu ile ilgilenirken Davranışsal kuram liderin “ne yaptığı” ve bunu “nasıl yaptığını” incelemektedir. Davranışsal Kuram bu noktada liderin karar verirken ne yaptığının, iş ve ilgili eylemlerini nasıl yaptığının, grup üyeleri nasıl yönlendirip eğittiğine ve bunları yaparken de otoriter, demokratik ya da serbestlik yanlısı olmak gibi ne tür davranışlar sergilediğini analiz etmektedir. Neoklasik yönetim kuramları içerisinde değerlendirilen bu yaklaşımın yönetim ve

karar alma süreçlerinde katılımı arttırarak ademi merkeziyetçi bir idareye yakın olduğu görülmektedir. (Öztaş,2019).

Dolayısıyla bu kuramda liderlik, kişiye özgü unsurlardan kaynaklı değil, liderin grubun diğer üyeleri ile bağlı olarak sürdürdüğü ilişkileri ve davranış biçimi olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda etkili ya da görece daha az etkili liderlerin yaptıkları iş bölümü, iletişim kurma gibi faaliyetlerin nasıl gerçekleştirildiği incelenmektedir. Burada öğrenilebilen bir davranış doğrultusunda daha iyi liderlerin eğitilmesinin mümkün olduğu düşüncesi bulunmaktadır (Serinkan,2012).

Davranışsal kuram içerisinde farklı üniversite ve uzmanların çalışmaları bulunmakla birlikte birbiri ile bağlantılı farklı alt kuramlar bulunmaktadır. Bunları konu ile bağlantıları nedeniyle temel olarak açıklamak faydalı görülmektedir. Bu alt kuramları Iowa Üniversitesi Çalışmaları, Ohio Üniversitesi Çalışmaları, Michigan Üniversitesi Çalışmaları, Dört Sistem Kuramı, Liderlik İzgarası Yaklaşımı ve McGregor'un X ve Y kuramı olmak üzere altı ayrı çalışma olarak görmek mümkündür (Öztürk,2018).

2. 1. Iowa Üniversitesi Çalışmaları

İlk olarak Iowa Üniversitesi'nin çalışmalarına bakıldığında 10-11 yaşındaki çocuklar üzerinde uygulanan liderlik tekniğine göre deneyin sonuçları ortaya konulmaktadır. Bu çalışmadan maske yapımında görev alan çocuklara demokratik, otoriter ve serbest bırakıcı liderlik tarzlarıyla yaklaşılmıştır (Öztürk,2018). Demokratik liderlik yaklaşımında çocuklara öğüt vermek, iş birliği ve cesaret verme gibi etkenler söz konusu iken otoriter lider yaklaşımında sadece baskı kurularak emirler verilmiştir. Serbest bırakıcı liderlik yaklaşımında ise çocuklarla herhangi bir iş birliği kurulmamış, talimatta verilmemiştir. Bu halde iken çocuklar lider yanlarından ayrıldığında demokratik idare ile işleyen grupta devamlılık görülürken otoriter liderlik uygulanan grupta düzen bozulmuş, çatışmalar yaşanmaya başlamıştır. Serbest bırakılan grup ise nitelik, nicelik ve verim açısından etkinlik gösterememiştir. Bu araştırma sonucu demokratik liderlik yaklaşımının en uygun yapı olduğu kanısı güçlenmiştir (Ekici,2006).

2. 2. Ohio Üniversitesi Çalışmaları

Özellikler kuramının ihtiyaca cevap vermemesi üzerine Carroll Shartle öncülüğünde Ohio Eyalet Üniversitesi'nde başlatılan araştırmaların amacı liderlik biçiminin grupta meydana getirdiği etkileri ortaya koymaktı (Serinkan,2012). Araştırma ekibi belirlenen 1800 liderlik kalıbından 150 tanesini seçerek Lider Davranışı Tanımlama Anketi adını verdikleri bir anket ortaya koymuşlar ve hava kuvvetlerindeki bombalama timlerinden, okul müdürleri ve sivil memurlara, kooperatif başkanlarından ve fakülte yöneticilerine kadar uzanan geniş bir inceleme grubuna uygulamışlardır. Ulaşılan sonuca göre iki temel faktörün liderin davranışında etkili olduğu tespitine ulaşılmıştır. İlki “yapıyı harekete geçirme” ikincisi ise “anlayış gösterme” olarak belirlenmiştir (Güney,2015).

Yapıyı harekete geçirme davranışında liderin iş ve görevleri planlamak, kendi rolünü ortaya koymak ve iletişim ile iş görme yöntemlerini ortaya koyma görevleri vardır. Buna göre hataları eleştiri ve gruba görevler verirken performansları da standartlar çerçevesinde izlemektedir. Bu nedenle izleyenler tam kapasite çalışıp, çalışmadıklarına göre kontrol altında tutulurlar. Diğer taraftan anlayış gösterme ve insan ilişkilerini dikkate alma davranışında lider, genel olarak grup üyelerine kendi eşiti gibi davranırken huzurla çalışmalarını temin etmeye çalışır bu bağlamda iki taraflı iletişimi dostça bir yaklaşımla bir arada götürür ve takipçilerin sorun ve fikirlerine önem verir. Ohio Üniversitesi araştırmalarının bir başka boyutu ise yönetimin başarısında üç önemli faktöre işaret etmesidir bunlar, grubun kabul etmesi mümkün olan bir liderlik davranışı, ikincisi hedef belirleyerek faaliyetleri düzenleme ve hedefe yönelme ve son olarak rahat çalışma ortamı ve grup için anlaşmazlıkları çözme ya da asgariye indirmeye yönelik davranış şeklidir. Bu çıktılarına rağmen araştırma her duruma göre uygulanabilecek standart bir davranış şekli sunmamaktadır. Anlayış ve yapıyı harekete geçirmenin en yüksek olduğu durumun dahi her çalışma ortamında uygu olmayacağına işaret edilmektedir. Bu nedenle ekibe ve işle ilgili değişkenlere göre bir bileşimle lider davranışı belirlenmelidir (Serinkan,2012:38-39).

2. 3. Michigan Üniversitesi Çalışmaları

Rennis Likert 'in yönettiği ve Ohio Üniversitesi ile hemen hemen aynı zamanda başlayan Michigan Üniversitesi çalışmalarında da lider davranışının takipçiler üzerindeki performans etkisi incelenmiştir. Bu bağlamda devamsızlık, maliyet ve motivasyon gibi değerlendirme kriterleri dikkate alınmıştır.Ohio

Üniversitesinin incelemesinde ortaya çıkan lider davranışlarına benzer temeller, Michigan araştırmasında da görülmüştür. Bu temel davranışlar üretim odaklılık ve çalışan odaklılık olarak ikiye ayrılmaktadır. Üretim odaklılık, işin teknik boyutuyla ilgi, takipçileri standartlara uyma durumlarına göre denetleyen bir davranış iken, çalışan odaklılıkta takipçilerin sorunlarına, ihtiyaçlarına duyarlı ve bireyselliklerine özen veren bir liderlik davranışı söz konusudur (Saruhan,Yıldız,2013).

Ohio State Üniversitesinden farklı olarak Michigan Üniversitesi araştırmaları liderlik ve takipçilerle ilişkilere yönelik göreceli bir sonuç ortaya koymamış bir standarda işaret etmiştir. Buna göre araştırmalar göstermektedir ki iş tatmini ve verimliliğin yüksek olduğu yapılarda çalışan odaklılık ve insan öncelikli bir yol izleme önceliklidir. Verimliliğin ve iş tatmininin düşük olduğu organizasyonlarda ise üretim odaklı bir yol izlenmektedir (Güney,2015).

2. 4. Dört Sistem Kuramı

Dört Sistem Kuramı da Ohio State Üniversitesinin başlatmış olduğu çalışma alanını devam ettiren araştırmalar olarak görülebilir. Michigan Üniversitesi araştırmalarının bir devamı olarak yine Rensis Likert'in araştırmalarında meydana gelen Dört Sistem Kuramında amaç, grup üyelerinin tatmini ve grubun verimliliğini destekleyen etmenleri belirlemektir. İncelemeden mevcut durum tespiti de yapılmak suretiyle organizasyonlarda 1'den 4 e kadar olan yönetim sistemleri ve lider davranışları olduğu tespiti yapılmaktadır Birinci sistem İstismarcı Otokratik bir yapıda görülmekte ve yönetim nadir olarak astların fikirlerine başvurmaktadır. Bu sistemde yönetim, astlarına güvenmez ve onları ceza, korku ve tehditlerle onları güdülemektedir. İkinci sistem Yardımsever Otokratik olarak adlandırılır. Bu sistemde, astlara güven, hizmetkâra güvenen bir yönetici kadardır. Kararların önemli bir kısmı üst yönetim tarafından alınırken güdüleme, ödül ve güçlü cezalandırmalar sayesinde yapılmaktadır. Katılımcı bir yapıda olan üçüncü sistemde organizasyona ilişkin politikalar geniş ölçekte üst kademe tarafından belirlense de teknik ve özel konularda astların söz hakkı mevcuttur (Serinkan,2012).

Hiyerarşi içi iletişim, çift yönlü yürütülürken, güdülemede ender olarak cezaya yer veren ve genel olarak astla ilgilenen, ödüllendiren bir yapıdadır. Dördüncü ve son sistem olan Demokratik yapıda yönetim, astlara tam güven sahibidir. Astların

ekonomik ödülleri artırma, amaçların belirlenmesine katılım faaliyet sonuçlarını değerlendirme gibi olanaklar ve eksiksiz güdüleme olanakları verilmiştir. Ohio State Üniversitesi'nin çalışmalarından farklı olarak Dört Sistem Kuramı çalışan odaklılık ile iş odaklılık arasında bağımsız bir ilişki olduğunu kabul etmemektedir. Yani Ohio Üniversitesi çalışan odaklılık yüksek düzeydeyken, iş odaklı çalışmanın da yüksek düzeyde olabileceğini iddia etmektedir. Bunun karşısında Michigan Üniversitesi ile başlayan karşı iddia, Dört Sistem kuramı ile farklı bir boyuta taşınmış ve eğer yüksek düzeyli iş odaklılık söz konusu olursa çalışan odaklı liderlik davranışının azalacağı tespiti yapılmış ve bu iki lider davranışı için doğrusal değil, ters yönlü bir bağıntı olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Öztaş,2019).

2. 5. Liderlik Izgarası Modeli

Robert Blake ve Jane Mouton tarafından 1960'lı yıllarda ortaya koyulan Liderlik Izgarası modeli Ohio State Üniversitesi ve Michigan Araştırmalarına göre hazırlanmıştır. Model daha çok organizasyonların eğitim ve gelişimlerini kontrol amacıyla kullanılmıştır (Serinkan,2012). Liderin yönetiminin Michigan Araştırmaları ve Dört Sistem kuramı doğrultusunda üretim ya da insan odaklı bir davranış yönü izlemesi gerekliliği ortaya koyulmuştur. Bu kurama göre şekillendirilen liderlik ızgarasında üretim odaklılık yatay eksene, insan odaklılık da dikey eksene yerleştirilmek suretiyle bir grafik yardımıyla liderin hangi davranış kalıbına göre hareket ettiği analiz edilmiştir. . Bu kalıplar Zayıf- Cılız liderlik, Orta yol liderliği, göreve dönük liderlik, şehir kulübü liderliği ve takım liderliği şeklinde sınıflandırılmıştır. Bu liderlik türleri içinde cılız ve zayıf liderlik, hem üretimin hemde insan odağının olmadığı bir liderlik olarak tanımlanırken, orta yolcu liderlik kabul edilebilir üretim düzeyi adına yeterli baskı ve destek unsurlarıyla tanımlanabilir. Şehir kulübü liderliği ve görev liderliği, sırasıyla, insan odaklılık ve üretim odaklılık üzerine yoğunlaşan liderlik davranışları türleridir. Araştırmanın başarılı ve verimli liderlik modeli ise her iki unsurda da yani hem insan odaklılık hem de üretime dönüklük açısından en üst düzey olan takım liderliğidir. Takım liderliği kalıbında organizasyondaki astların çıkarlarına olduğunu iyi bilmekte ve gerçekçi hedefler üzere çalışmaktadır. Astlar denetlenmeye ve yönlendirilmeye ihtiyaç duymamakta astlar kendini organizasyon içerisinde geliştirebilmektedir (Saruhan,Yıldız,2013).

2. 6. McGregor'un X-Y Kuramı

Davranışsal kuram içerisinde son ele alınacak model McGregor'un X ve Y modelidir. Yöneticilerin sergilediği liderlik davranışının takipçilerine dönük algısı ve ya görüşlerine bağlı olduğunu ifade eden 1957 yılında yayınlanan Organizasyonların Beşeri Yönü isimli makalesinin ardından, araştırmacı, Girişimlerin İnsan Yönü isimli kitabıyla X ve Y kuramını ortaya atmıştır. Douglas McGregor bu çalışmada X kuramını klasik yönetim anlayışı olarak nitelerken Y kuramına neoklasik yönetim adını vermiş ve otoriterlik dışı destekleyen ve insan odaklı olarak tarif ettiği bu yönetim anlayışını X kuramının yerine tercih edilmesi gerektiğine işaret etmiştir. X Kuramında insanlar çalışmayı sevmediğinden dolayı onları korkutmak ve gerekiyorsa tehdit etmek çalıştırmak için gerekli görülmektedir. İnsanlar normal durumda sorumluluk kaçan ve güvenli ortamda en çok kazancına bakan canlılar olarak nitelenmektedir. Yine X kuramında çalışanlar kendi çıkarlarını, organizasyonun çıkarlarının önüne koyar ve değişikliğe direnmeye çalışır (Öztürk,2018).

McGregor'un kuramına bir örnek olarak Klasik Örgüt kuramları arasında önemli bir yeri olan Frederick Taylor'un Bilimsel Yönetimin İlkeleri isimli çalışmasına bakılabilir. Kitapta yer verilen bilgiye göre Amerika Makine Mühendisleri Birliğine 1903 yılında sunulan işyeri yönetimi isimli tebliğinde Taylor, aylaklık ve kaytarma konularını ele almış ve insanlardaki bu davranışların öncelikle insan doğasında bulunan kolaya kaçma veya aldırmama eğiliminden ve içgüdüsel olarak insanın tembel olmasından kaynaklandığını ileri sürmüştür. Parça başı çalışma sistemi yerine kişi başı üretim analizine geçme önerisini savunan Taylor'a göre işçiler kişi başı üretimden parça başı üretime uzak bir gelecekte bile tekrar geçilmeyeceğine ikna edilmelidir ki durum kaytarma yanında başka tehlikelere de neden olmasın (Taylor.2016).

Taylor'ın fikirlerinin etkinliği öncü olarak Amerikan başkanı Woodrow Wilson'un da yönetim üzerine fakat daha çok devlet idaresinde gördüğü düzensizlik ve Amerika'nın gelişiminin gerekleri üzerinde durmasından güç alacaktır. Wilson değerlendirmelerinde sadece Avrupa'da olduğu gibi baskıcı ve katı bir yapıya dönüşümü değil, Amerikanlaştırılmış, özgürlükçü bir çalışma hayatını uygun

bulmuştur. Bu dönüştürme faaliyeti Fransa ve Almanya’da temelleri atılan yönetim biliminin kullanılabilmesi için damarlarında bürokratik ateşin çıkarılarak Amerika’nın özgürlük havasının verilmesi ile mümkün olacaktır. Bu eylem, adem i merkeziyetçi bir yönetime uyarlama ile başlayacaktır. Wilson bu değişimin yaşanabilmesi için anayasal değişikliğe de ihtiyaç olduğunu belirterek halkın en basit konularda bile uzlaşmaması ve kamuoyuna verilen tercihin bundan sonra onu eğiterek gitmesi gereken gelişim yoluna uydurulmasıyla yapılabileceğine değinmiştir. Değişim adım adım yaşanacaktır zira evvelce sadece bir monarkın ikna edilmesi yönetimin tamamen düzeltilmesi için yeterli iknayı sağlarken modern zamanlar tüm bir toplumun ikna edilmesiyle zorluğu daha da arttırmaktadır (Wilson,2018).

Y kuramında incelenen insan ve iş yaklaşımı X kuramına göre taban tabana zıt bir özellik sergilemektedir. Y kuramına göre, insanlar uygun koşullar sağlanırsa sorumluluk alma becerisi geliştirebilir ve insanlar için gelişim dönemlerinde oyun oynamak ne kadar doğal bir faaliyetse çalışma da o kadar doğal bir faaliyettir. Y kuramı aynı zamanda saygınlığın ve kendini gerçekleştirmenin en büyük ödülleri olduğu üzerinde durmakta ve organizasyonun amaçlarının benimsenmesi ile kişinin amaçlarını birleştirmesi durumunda örgüt başarısı da benimsenecek ve bu yolda çalışılacaktır. Bu bağlamda yöneticiye düşen, kendini geliştirmek ve gerçekleştirmek isteğinde olan astlarına bu ortam ve şartları sağlamaya çalışmaktır. Bu nedenle X kuramından farklı olarak başarısızlığın nedeni çalışan değil yönetimin kendisidir. Bu özelliği ile liderin Y kuramında daha katılımcı ve demokratik bir iş ortamı sunması ve X kuramında esas olan güvensizlik ve olumsuz bakış yerine, çalışana güven ve olumlu bir bakış söz konusudur. X ve Y kuramı ana hatlarıyla değerlendirildiğinde McGregor’un yaklaşım olarak Y kuramının başarılı bir kuram olacağına işaret ettiği görülmektedir(Öztürk,2018).

Y kuramının içeriğine bakıldığında klasik, biçimci örgüt kuramına getirilen eleştiri ve cevapların bir yansımasını görmek mümkündür. Elton Mayo ve Neoklasik Ekol ya da İnsan İlişkileri Okulu’nun çalışmalarıyla başlayan süreç liderlik için de önemli veriler ortaya koymuştur. Araştırma ekibinin Hawthorne fabrikasında yürüttüğü deneyler neticesinde çalışanlar arası etkileşimin ve toplumsal yapının yönetim açısından önemine dikkat çekilmiş, verim düzeyinin iş yerinin fiziksel yeterliliği neticesinde değil toplumsal norm ve gerekçelerle düzenlendiği ortaya koyulmuştur. Ayrıca İşçilerin iş ortamında kümelerin üyeleri olarak çalıştıkları bu

kümelerinde normlarını belirleyecek ve yürütecek doğal liderlerinde ortaya çıktığına işaret edilmiştir. İş yerinde ortaya çıkan doğal örgütlerin kişisel ilişkilerin bir gösterimi olduğu ve eğitim, ortak ilgi yaş, kıdem, medeni, durum, soy, din ya da hemşerilik gibi etmenlerin bu kümelerin oluşmasında etkili olduğu ifade edilmiştir. Bu toplumsal yapı özelliklerini gösteren çalışan grubu için ise tek güdüleyicinin ekonomik özendiriciler ve cezalar olmadığı görülmektedir. Araştırmaları neticesinde Elton Mayo ve arkadaşları insan özgürlüğünü koruyacak bir toplum düzenini savunmaya girişmiştir. Sanayileşmiş bir toplumda geleneklerin yıkılmasının toplumsal düzeni sarsarak kişilerin mutluluğunu ortadan kaldıracağına dikkat çekmişlerdir (Ergun,2004). Bu açıdan bakıldığında Y kuramının Mayo'nun çalışmalarıyla başlayan bir yönde gerçekleştiği görülmektedir.

Davranışsal Liderlik kuramının aldığı eleştirilere bakıldığında Mayo'nun üzerinde durduğu kültürel ve değerlere bağlı toplumsal göreceliliğin araştırmalarda yer almadığı yorumları yapılmıştır. Davranışsal Teorinin uygulama ve incelemeleri genelde Amerika Birleşik Devletleri'nde yapıldığı için demokratik çalışma modellerinin başarı oranı yüksek görülmüştür. Diğer taraftan Davranışsal Kuram kapsamında uygulanan metotlar fazla çeşitlilik göstermekte ve bu metotlar çalışan odaklılık ve iş odaklılık üzerinde ayrıldığı için kesin bir liderlik davranış yöntemi ortaya koymaktan uzaktır (Güney,2015). Bu nedenlerden dolayı davranışsal teori önemli eleştiriler almış ve bu eleştiriler doğrultusunda bazı alt kuramlarının güncellenmesi ve daha spesifik alanlarda kullanılmasına rağmen yerini 1960'lar ile birlikte Durumsallık Kuramına bırakmıştır.

3. Liderliği Şekillendiren Şartlar: Durumsal Liderlik Kuramı

1960'lı yıllarla birlikte gelişen davranış bilimleri, yönetim bilimi ve teknoloji alanında elde edilen ilerlemelerin etkisiyle diğer bilim alanlarında uygulanan bilimsel araştırma yöntemlerinin kamu yönetimi alanına da yansısıyla özel ve kamu alanlarını birleştiren bir yönetim yapısına doğru gelişmeler yaşanmıştır. Kamu sektörünün de vatandaşın talepleri doğrultusunda ele alınması, demokratik eksenle işletilmeye çalışılması ve sosyal eşitlik sağlanması gibi ilkeler doğrultusunda yeniden yapılandırılması söz konusu olmuştur. Bu yıllarda meydana gelen tepkiyi geçmiş

dönemin statik, pozitivist bakış açısına bir tepki olarak görmekte mümkündür (Leblebici,2004).

Ohio Eyalet Üniversitesi'nin başladığı doğrultuda hareket eden Davranışsal Kuramcı hareketler, liderin davranışlarının odağını temel iki yöne indirgeyerek kuramın izleme ve uygulama alanını daraltırken, bazı kuramlarda bir ideal ve hedeflenen liderliğe işaret etmesine rağmen bunu, liderliğin uygulama koşullarından ayrı olarak ilkesel boyutta değerlendirmişlerdir. Böylece incelemeler gruplar ve liderlerle sınırlı kalmıştır (Güney,2015). Bu bakımdan başarılı liderlik açıklamalarında Klasik Örgüt Kuramı ve Bilimsel yönetim kuramlarına karşıt bir ifade ve yön geliştirmekle birlikte evrensel nitelikte liderlik özellikleri geliştirememiştir.

Bu nedenlerle 1950'lerden başlayarak sosyal bilimciler liderlikle ilgili araştırmalarını çevresel koşullara ve liderin takipçilerine çevirmiştir. Durumsallık yaklaşımının en önemli ifadelerinden biri, bütün zaman ve şartlara göre olan iyi bir liderlik tarzının olmadığıdır. Bu kurama göre liderin davranışı, organizasyon ve grup temelli amacı, liderin kişilik özellikleri, tecrübeleri ile grup kaynaklı kabiliyet ve beklentileri gibi pek çok değişkenden etkilenmektedir. Liderlik, çevresel şartların lider tarafından doğru değerlendirilmesiyle başarılı olabilir. Bu açıdan liderlik kişide mevcut olan bir takım niteliklerin de bir sonucu değildir fakat çevrenin ve koşulların bir gereği olarak ortaya çıkan bir etkinliktir (Güney,2015).

Farklı liderlik uygulamaları kültürel etkenlerden de etkilenebileceği gibi çevresel ve koşullara bağlı farklılıklar otoriter ve demokratik liderliklerin gerekli olduğu durumların ortaya çıkabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu durum, organizasyonlarda ani kararlar almak ve ya grup içi sorumluluğu paylaştırarak verim arttırmak, sürekliliğini sağlamak gibi amaçlar doğrultusunda da görülebilmektedir. Durumsallık ekolünün araştırmacıları hangi şartlar altında hangi liderlik davranışının etkili olabileceğine yönelik çalışmalar yürütmüştür (Saruhan,Yıldız,2013). Durumsallık Kuramında temel olarak liderin başarısını ve bulunduğu konumu etkileyen faktörler şöyle sıralanabilir; Liderin ve izleyenlerinin bireysel nitelikleri, grup özellikleri ve organizasyonun yapısal özellikleri. Bu bağlamlarda Durumsallık Kuramı Ekolünü meydana getiren alt kuramlar, özellikleri ve içeriklerine göre kısaca ele alınacaktır. Bu ekolün başlıca kuramlarını Fred Fiedler'in Durumsal Liderlik Kuramı, Yol-Amaç Kuramı, Vroom ve Yetton Normatif Durumsallık Kuramı (Karar Ağacı Kuramı), Yaşam Döngüsü Kuramı olarak sıralamak mümkündür.

3. 1. Fred Fiedler'in Durumsal Liderlik Kuramı

Lider ve izleyenlerin bireysel nitelikleri ve grup özellikleri bakımından bir inceleme olan Fred Fiedler'in Durumsal Liderlik Teorisi'nde grup performansını belirleyen birimler liderlik usulü ve grup üyeleri tarafından lidere verilen kontrol etme imkânıdır. Ancak burada liderlik usulü ön plana çıkan parametredir Bu kuram kapsamında uygulanan “En az tercih edilen çalışma arkadaşı” (Least Preferred Co-worker) testi ile liderlerin, birlikte çalışmakta zorlandığı kişileri puanlayarak tanımlanması istenmiştir. Test sonucunda en az çalışmak istediği iş arkadaşını olumsuz yönleriyle tanımlayan lider iş merkezli bir anlayışa sahip olarak tanımlanırken, en az birlikte çalışmak istediği iş arkadaşını olumlu yönleriyle tanımlayan lider ise kişiler arası ilişkiyi ön plana çıkaran-çalışan merkezli lider olarak tanımlanmıştır. Bu kuram en yüksek performansı elde edebilecek bir liderlik performansının bulunmadığını belirtmekle birlikte, lider davranışını sabit olarak almaktadır. Bu yaklaşıma göre işin durumuna göre lider belirlenmesi gerekmektedir (Öztürk,2018).

Duruma en uygun olan liderliği gösteren üç ana unsur bulunmaktadır, bunlar lider ve üye ilişkileri, iş yapısı, pozisyonun gücü olarak sıralanabilir. Lider-üye ilişkisini içeren ölçütte temel olarak, lider ve izleyicileri arasında güven ve bağlılığa işaret edilmektedir. İki yönlü bir ilişki olan bu güven, saygı ve bağlılık unsurları güçlü ya da zayıf ilişkilerin değerlendirmesi için kullanılan bir ölçüttür. İkinci olan iş yapısı kapsamında, izleyenlerin hedeflerine ulaşması için kullanacağı araçların açık olması (Serinkan,2012) ve bununla birlikte görevin zorluğunu belirleyen rutin bir iş olup olmama durumu söz konusudur. Buna göre sürekliliği, tekrara dayanan işler zor olmayan işler olarak sınıflandırılırken, talimatlara dayanmayan ve görevin yapılabilmesi için önceden belirlenen bir prosedürün bulunmadığı ya da sürekli olmadığı işler ise zor işler olarak nitelenmektedir (Saruhan,Yıldız,2013).

Duruma göre liderlik yapısını belirleyen son unsur pozisyon gücüdür. Bu ölçüte göre eğer lider ödül verme, terfi ettirme, görevden uzaklaştırma, işe alma gibi motivasyon, ödül ve ceza konularında ilk elden yetki sahibiyse görevinden doğan

pozisyon gücünün yüksek olduğu söylenebilir ancak bu faaliyetlerde talimatları yerine getiren ve herhangi bir tesiri olmayan konumdaysa pozisyon gücünün düşük olduğu kabul edilmektedir (Serinkan,2012).

Bahsedilen ölçütlere göre en geçerli liderlik usulü şartlara göre belli olacaktır. Bunun dışında her durumda geçerli olabilecek bir liderlik tarzında bahsetmek mümkün değildir. Grubun, iş özelliklerinin belirsizliği otokrat liderliği gerekli kılabilirken, daha normal iş şartları, kişiler arası iletişimi ve demokratik bir liderliği gerekli kılabilir (Güney,2015). Fiedler'in teorisinde kısaca şunları görmek mümkündür; Uygun liderlik usulü durumsal kontrol derecesi ile ilgilidir ve durum ile liderlik tarzının uyumu başarıyı getirmektedir (Serinkan,2012). Bu nedenle lider ve durum arasında bir örtüşme olması halinde, işin gerektirdiği lider bulunmalı ya da iş değiştirilmelidir (Öztürk,2018).

3. 2. Yol-Amaç Kuramı

Durumsallık ekolünün diğer bir kuramı Amaç-Yol teorisidir. Martin Evans Ohio Üniversitesinde yapmış olduğu, çalışmalarında liderin, yapıyı harekete geçirme ve kişiyi dikkate alma davranışlarını yol-amaç teorisi kapsamında amaç ve beklentiler olarak ele almıştır. Evans'ın takipçisi olan Robert House ise kurama katkı olarak, astların liderin davranışını kabul etmesi için bu davranışların onların iş tatminini sağlaması gerektiğine işaret etmiştir(Öztürk,2018). Bu nedenle House'un amaçlara yönelik liderlik kuramı içerisinde lider davranışlarının grup üyelerinin performans ve beklentileri üzerine etkisi incelenmiştir.

Böylelikle liderliğin fonksiyonu astların iş tatminine odaklanmaktadır. Bu bakımdan Amaç-yol kuramı kapsamında liderden, izleyicileri için amaç belirleyerek bu amaçlara ulaşmalarını sağlayacak yolları temin etmesi beklenmektedir. Kuramda liderin amaç ve yolu belirlemek kadar oluşabilecek zorlukları ortadan kaldırarak, motivasyon ve moral desteği de sağlamak gibi sorumlulukları ele alınmaktadır (Saruhan,Yıldız,2013).

Liderin astlarına amaç belirleme ve destek verme etkinliklerini yürütürken karşı karşıya olduğu durumsal faktörleri göz önüne aldığımızda çevre ve zaman baskılarını, grup üyelerinin ve görevin niteliğinin ön plana çıktığı görülmektedir.

Bu durumsal etkenlere göre uygun bir liderlik tarzı uygulanması gerekmektedir. Bu bağlamda kuram içerisinde otokratik, destekleyici, katılımcı ve başarıya yönelik liderlik çeşitleri bulunmaktadır. Otokratik liderlik içerisinde liderin emri ile işleyen, astların otorite yanlısı olduğu ve işin karmaşık olduğu bir ortamda başarılı olabileceğine işaret edilmektedir. Destekleyici liderlik, planlanmış ve rutin hale gelmiş neredeyse mekanik bir sürekliliğe dönüşmüş işlerde liderin çalışanların ihtiyaçlarına kulak verdiği ve beklentilerini karşılamaya çalıştığı bir ortamda başarılı olabilecektir. Katılımcı liderlikte, lider izleyenlerin amaçlarına ulaşmaları için izlemeleri gereken yolu netleştirmektedir. Kontrol de bulunmak isteyen astlar için olumlu bir liderlik türüdür. Aynı zamanda işin zahmetli olmasıyla da başarıya ulaşabilir. Başarıya yönelik liderlikte ise ulaşılması zor, yüksek hedefler belirleyen liderlerin, astları üzerinde bu standartlara ulaşmada güven sağladığı ve dikkat çekmek, grup içerisinde sivrilme isteyen çalışanların etkin olduğu görülmektedir. Kurama göre, zor ve karmaşık işlerde başarıya ulaşabilmek için bu liderlik tarzının kullanılması gerekmektedir (Saruhan,Yıldız,2013).

Modelin içeriğinde Ohio Üniversitesi araçlarından faydalanılmakla birlikte Ohio Araştırmalarına benzer şekilde eleştiriler almıştır. Bu eleştiriler arasında ölçüm yetersizlikleri, tutarsız bulgular ve nedensel eksiklikleri görmek mümkündür (Serinkan,2012). Kuram içerisinde liderliğin tarzının belirtilmesiyle birlikte izleyenlerin, astların da psikoloji ve beklentilerine yönelik tanımların yapılması, organizasyonların ve grup faaliyetlerinin bilinenin aksine, bir emir komuta ya da zorunluluklar içerisinde işleyen bir görünümde değil, yönetim ve çalışanla, lider ve astla birlikte işleyen bir bütün olduğunu göstermektedir. Davranışsal liderlik analizi ile başlayan bu kavrayış imkânı ilgi odağını liderin üzerinden almakla birlikte izleyiciyi de organizasyonların işleyiş sürecine dâhil ettiği gibi iki tarafında psikolojilerini de alarak ile üçüncü bir boyutu gözetmektedir. Ohio Üniversitesi çalışmalarının temelini teşkil ettiği araştırmaların gelişimine bakıldığında psikolojik analiz yöntemlerine de başvurarak çalışma ortamının taraflarının durumlar karşısındaki tutumları değerlendirilmekte ve sonuçlar bir bütün olarak organizasyonların işleyişlerinin değiştirilmesi ve geliştirilmesi için kullanılmaktadır. Bu gelişim aşamasındaki önemli bir değişim de farklı durumlarda farklı liderlik şartlarının gerekli olabileceğine ve her durum için ideal bir liderlik tarzı olmadığına işaret edilirken aynı zamanda farklı durumlar için muhtemel ve kullanılabilecek liderlik usulleri ve davranışlarına işaret edilmektedir. Böylece her durumda kendisine

güvenilen ve özellikleri itibariyle belirleyici olan doğuştan liderin belirleyici etkisinin, artık durumsal farklılıkların analizini yapan ve buna göre uygun olacak liderlik tarzına işaret eden uzmanlara geçmiş olması durumu söz konusudur.

Bu minvalde izleyici ve lider davranışlarının psikolojik ve durumsal analizler doğrultusunda teşhis edilmesi, tanımlanması, yorumlanması ve yeniden yapılandırılması gibi bir sonuca neden olması mümkündür. Ancak liderliğin hangi durumdan ne gibi çıktılar üreteceğinden ve kişiler üzerinde nasıl etkiler meydana getireceğinden ziyade bu oluşların analizlerini yapmak olanaklıdır. Zira her durum kendine özel içsel ve görünen sebepler ve etkenlerden oluşan karmaşık bütünlükler içermektedir. Durumsallık kuramı içerisinde görülmektedir ki, organizasyon işleyişini etkileyen unsurlar lider kademesinden fazlasını içerir ve unsurların analizleri de daha karmaşık çıktılarının bir arada değerlendirilmesine yol açmaktadır.

Organizasyon kapsamında lider ve astlarının karar alma süreçlerine katılımlarını inceleyen Karar Ağacı Kuramı da farklı durumların gerektirdiği liderlik çeşidine işaret ederek durumların ve onların gerektirdiği liderlik davranışı karmaşasının görünümünü ortaya koymaktadır.

3. 3. Vroom ve Yetton Normatif Durumsallık Kuramı (Karar Ağacı Kuramı)

Karar Ağacı ya da Vroom-Yetton'un Normatif Durumsallık kuramı, adını, astların kararlara katılım düzeyini belirleme yetkisinin liderlerde olmasından dolayı almaktadır (Öztürk,2018). Hector H. Vroom ve Philip W. Yetton tarafından 1974 yılında ortaya atılan teoride, liderden beklentinin karar verme ve uygulama olması nedeniyle, birbirinden farklı ve özgün durumlarda astların ne düzeyde karar alma sürecine katılabileceğini belirleyen liderlik türlerine işaret edilmektedir. Bu liderlik usulleri otoriter liderlikten demokratik liderliğe kadar uzanan bir dizi ara liderlik tarzından meydana gelmektedir (Serinkan,2012).

Durumsallık Yaklaşımının bu kuramında da liderlik türleri içinde bulunan duruma göre değişmektedir. Ancak Karar Ağacı Kuramında, liderlik tarzına ek olarak kararlarında duruma göre değişebilirliğini savunulmuştur. Durum ve kararlar liderlik tarzını etkilerken, lider de değişen durumlara uygun olacak şekilde kararlar

olarak iki yönlü bir etkileşim içerisine girecektir.

Bu kurama göre lider, karşılaşılabileceği durumlarla ilgili kararları ve sonuçları göz önünde bulundurarak astlarını karar alma sürecine dahil edecektir. Liderin karar alırken duruma göre şu sorulara cevap vermesi gerekmektedir; Kararların teknik kalitesinin önemi var mıdır? Burada kaliteyi, kararın niteliği olarak görmek mümkündür. Bu bakımdan kararın kalitesi, astların işlerini verimli ve başarılı yürütmesini sağlayan ve bunun için gerekli güç ve enerjiyi temin eden bir niteliklidir (Güney,2015). Diğer bir soru çalışanların karara bağlılığının önemi üzerinedir, üçüncü soru, liderin teknik bir konuda kararı tek başına almaya yetecek bilgisinin olup olmadığıdır. Bu sorunun ardından organizasyonun karşı karşıya olduğu sorunun açık, anlaşılır bir biçimde ortaya konulup konulmadığı sorgulanır. Sorunun cevabı izleyicilere açısından şu sorulara neden olmaktadır; lider kararı tek başına alırsa bu durumunda kabul edilir mi, sorunlar ve ortak amaçlar astlar tarafından benimsenecek mi, astlar ortaya çıkan çözüm üzerine çatışma yaşar mı ve son olarak, astların yüksek teknik bilgiye gereksinim ortaya çıkaran bir kararı alabilecek durumda mıdır? (Saruhan,Yıldız,2013)

Bu soruların evet ve hayır ya da yüksek ve düşük şeklinde cevaplanmaları, birbiriyle bağlantılı diğer sorulara geçişi sağlayarak sonuç olarak hangi liderlik türünün duruma uygun olduğunu ortaya koyacaktır. Kuramda soruların cevaplanması sonucunda karşılaşılabilecek liderlik usulleri beş tanedir. Bunlar; elindeki bilgiyi kullanarak danışmaksızın karar veren birinci tip otokratik liderlik, astlardan toplanan bilgiyi kullanan ikinci tip otokratik liderlik, grup üyeleriyle bireysel olarak tartışan ve kararı tek başına alan birinci tip danışmacı lider, grup üyeleriyle toplu olarak sorunları paylaşan ancak kararı yine kendisi alan ikinci tip danışmacı lider ve sorunu astlarıyla paylaşarak tartışan ancak kendi çözümüne zorlamayan grup lideri olarak sıralanabilir (Saruhan,Yıldız,2013).

Vroom ve Yetton, liderliğin türünün belirlenmesinin ardından karar alınması konusunda nihai etkinliğin yöneleceği sonuçlar için üç temel kritere dikkat çekmiştir bu kriterler kararların niteliği, astların bunları benimsemesi ve kararın alınması için göz önünde bulundurulması gereken zaman aralığıdır (Serinkan,2012). Kararın niteliği, astların çalışma yöntemleri ile doğrudan ilgili ise bu verimlilik ve etkinliği aynı yönde etkileyecektir. Kararın kabul edilebilirliği ise takipçilerin herhangi bir çatışma ya da lider –ast ilişkisinin zedelenmemesi için gözetilmesi gereken bir

unsurdur.

Son olarak karar alınırken dikkat gösterilmesi gereken zaman aralığı, kararın soruna yönelik etkin bir çözüm oluşturabilmesi önemli bir unsurdur. Zira zamanında verilmeyen bir karar etkinliğini kaybedecektir. Bunlarla birlikte zamanından önce sorunlara yönelik cevap oluşturabilmek, muhtemel krizleri önleyebileceği gibi zamanında alınan kararlar ve uygulamaları muhtemel fırsatlar için inisiyatif elde etmeye olanak sağlayabilecektir. Liderlik çalışmalarının kalbinde yer alan zamansallık şartı genelde yanlış olarak alınan kararların doğru zamana uygun belirlenmemesine değinmektedir. Bu şartın göz ardı edilmesi bir bakımdan büyük adam yaklaşımlarının birey merkezci kavrayışlarıyla ortaya çıkmıştır (da Silva, Grint, Pereira, Thoene, Wiedner, 2023). Bu nedenler oluşabilecek olumsuz durumlardan uzaklaştırdığı gibi başarı imkanlarını da arttırması, öte yandan etkili yönetilmemesinin oluşturacağı zararlar, zaman kriterinin, liderin kararları üzerinde baskı oluşturmaya neden olacaktır.

Bu kriterlerle birlikte araştırmacılar karar verirken liderlerin göz önünde bulunması gereken dört durumsal yapıya dikkat çekmiştir. Bunlardan ilki otokratik kararların, diğer karar alma türlerine göre daha hızlı olması durumudur. Otokratik liderlik ve karar alma usulü, astların yönetime tek başına karar alma faaliyetinde gösterdiği bağlılığı ve yine astların yeterli bilgi sahibi olmaması gibi nedenlerden dolayı desteklenebilmekte ve başarılı olabilmektedir (Serinkan,2012).

Farklı durumsal alt yapılarda yani astların karar alma sürecine dahil olmayı istemesi ya da sorunun açıkça ortaya konulup konulmaması hallerinde başarı düzeyi düşecek olan otokratik karar alma yapısı, bilgiyi tek elde toplayarak danışmadan harekete geçmesi ve onay beklememesi gibi nedenlerle daha hızlı hareket imkanı sağlamaktadır. İkinci durumsal unsur, astların karar alma sürecine katılımının kabul ve rıza göstermeyi sağlayacağıdır. Astların rızası, lider ile ilişki ve iletişimin verimli bir şekilde yürütülmesini sağlayacağı gibi katılım, kararın benimsenmesine ve işe yönelik tatminle başarı yönünde teşvik sağlayacaktır. Üçüncü durumsal unsur yapılandırılmamış konular olması halinde grup kararına göre hareket etmenin en etkin yöntem olduğu şeklindedir (Serinkan,2012).

Yapılandırılmamış bir konuda liderin etkinliğinin düşük olması önemli bir engeldir bununla birlikte sorumluluğun grup üyeleri üzerinde paylaşılması, en az zarar ve en fazla kazanca yol açacak yöntemin tespiti için tartışma ortamından faydalanarak

fikir birliğine yönelmek etkin bir idare çıkabilir. Son durumsal unsur, karar alma sürecinin içinde bulunmanın astların gelişimine katkı sağlayacağıdır. Karar alma yapısının bilinmesi için liderin başvurduğu organizasyon içi ve dışı bilgilerin analizinin yapılması ve çıktıların oluşturulması gibi faaliyetlerin astlar tarafından tanınması gerekmektedir. Bunun sonucunda astlar sürecin kendileriyle, kendi alanlarıyla ilgili kısımlarına yönelik bilgi akışı sağlayabilecek, farklı durumlara yönelik sürdürülebilir yöntemler geliştirebilecek ve yetkinliklerini aktarabilecektir(Serinkan,2012).

Karar ağacı kuramına göre, lider takipçilerinin mümkün olduğu kadar fazla oranda karar alımına katılımını sağlamakla sorumlu görülmektedir (Güney,2015). Ancak bu kararı almak da durumun gerekliliklerine bağlıdır. Liderin astlarını organizasyonun işleyişine, astlarının yetersizliklerini değerlendirmeden katması verimsizliği ve başarısızlığı kaçınılmaz kılacaktır. Bu teoride liderin, astlarını hangi gelişim düzeylerinde karar alma sürecine dahil edeceği ya da bu gelişim düzeylerini nasıl temin edileceğine yer verilmemiş, bu gelişim düzeylerine dair bir sınıflandırma yapılmamıştır. Astların yeterlilikleri ve liderin duruma dair değerlendirmeleri sabit ve tek yönlü varsayılmıştır. Liderlik türlerinin arasında başarılı tek bir model de olmadığı için, o yönde astların yetiştirilmesi anlayışı ortadan kalkmaktadır. Her kararda astların tamamı ele alınarak soru listesi yeniden değerlendirilmek zorunda kalınması mümkündür. Bu kuramdan yola çıkarak baktığımızda karar alma faaliyeti esnasında izleyicilerin yetkinlik ve görüşlerinin gereği gibi tespit edilememesi, liderliğin başarısızlığına, ekip tatmini ve verimliliğinin düşüşüne yol açabilecektir.

Liderin baskı ve yaptırımlarla, astlarının, organizasyonun amaç ve ihtiyaçlarına uygun çalıştırılması mümkündür. Bu şekilde liderin bir başarı da elde etmesi söz konusu olabilir ancak bu izleyenlerinin tepkisini çekecek ve organizasyon için işlev sorunlarını beraberinde getirecektir. Bu durumda bir başarı olduğu söylenebilirse de etkinlik-etkililik olduğundan bahsedilemez. Bunun yerine izleyicilerin zorunda oldukları görevleri yerine getirirken gönüllü bir şekilde işe yöneldikleri ve motive oldukları, organizasyonla birlikte kendi ihtiyaçlarının da karşılandığına dair bir düşünce ve tatmini paylaştıkları ortamda hem başarı hem de etkinlik-etkililik söz konusu olacaktır.

3. 4. Yaşam Döngüsü Kuramı

Paul Hersey ve Kennet Blanchard'ın ortaya atmış olduğu Yaşam Döngüsü Kuramı Durumsallık yaklaşımının alt kuramları içinde yer alan göreve yönelimli ve insan ilişkilerine yönelimli liderlik anlayışlarına etkililik ve etkinlik değerlendirmesi ile üçüncü bir boyut getirmiştir. Başarılı ve etkili liderlik ayrımı bu teori ile yapılabilmektedir. Başarı için belirlenen hedefler doğrultusunda yerine getirilebilmesi olarak görülürken etkililik bunu astların da katılımını arttırarak sağlamak olarak ortaya çıkmaktadır (Serinkan,2012).

Teoriye göre astların liderden beklentileri, astların olgunluk düzeylerine göre değişmektedir. Olgunluk psikolojik açıdan ve işe yönelik (çalışma yeterliliği) açısından olmak üzere iki kategoride ele alınmaktadır. Psikolojik olgunluk kendine güveni, çalışmaya yönelik istekli olmayı ve sorumluluk almaktan çekinmemeyi içeren kişilik özelliklerini ifade etmektedir. İşe yönelik, çalışma yeterliliği ile ilgili olan olgunluk ise görevi gereği gibi yerine getirmek için ihtiyaç duyulan teknik bilgiye ve görev becerilerine sahip olmak olarak nitelenmektedir. Bu kuramda liderin, astlarının performansını ve olgunluk seviyelerini arttırmaya yönelik çalışması gerekli görülürken, liderin sergilediği işe, göreve odaklı davranış şekilleri, astlara yönelik davranış şekillerine dönüşecektir. Bir başka deyişle, olgunluk düzeyindeki değişim liderin iş odaklı davranışlarını, insan ilişkileri odaklı davranış kalıplarına doğru değiştirecektir (Güney,2015).

Kuram içerisinde diğer kuramlara benzer şekilde iş odaklılık ve insan ilişkileri merkezli bir değerlendirme olmasıyla birlikte liderin takipçilerinin gelişimlerine odaklandığı ve onlara emir vermekten, yetki devrine varan, bir gelişim süreci görülmektedir. Bu noktada liderin izleyicilere yönelik iki temel davranış boyutu olduğu görülmektedir; görev boyutu ve ilişki boyutu. Görev boyutu astların fonksiyonları ve görevlerinin belirlendiği ve bunların nasıl yerine getirileceğinin belirlendiği boyut iken, ilişki boyutu ise liderin astları ile kişisel ilişkilerinin ortaya çıktığı boyuttur (Öztürk,2018).

Kuram içerisinde astlar, olgunluk düzeylerine göre dörde ayrılmaktadır. Astların olgunluk düzeylerine göre uygulanacak davranışlar, emir verme (söyleme), ikna etme (fikir satma), karara katılım sağlama (katılım) ve yetki devretme

(yetkilendirme) şeklinde sıralanmaktadır. Emir verme aşamasında, astlar en düşük yetenek ve isteklilik halindedir. Dolayısıyla en düşük olgunluk düzeyinde bulunmaktadır. Bu düzeydeki olgunlukta yüksek görev boyutu içeren davranış ve düşük düzede ilişkileri görülmektedir. Böylece astlara neyi, nasıl, ne zaman ve nerede yapacakları söylenmekte ve gelişimleri gözlenmektedir. İkna ya da fikir satma aşaması, astların bir miktar olgunluk kazanmaları durumunda görülmektedir. Bu düzeydeki olgunlukta astlara yüksek görev ve yüksek ilişki temelinde davranışta gösterilmektedir(Güney,2015). İzleyenlerle yakın ilişki kurulmaya başlanırken yapılan işin nedeni izah edilmektedir diğer taraftan da astların görevlerine yönelik tutum destekleyici bir tarzdadır (Öztürk,2018).

Karara katılım sağlama olgunluk düzeyinde, izleyenlerin yüksek iletişim ve düşük görev yönelimli bir davranışla yönlendirilmeleri söz konusu olacaktır. Bu aşamadan liderler, izleyenlerine yönelik insan ilişkilerine ve iletişime daha çok ağırlık vermeli, iş şartlarında kolaylaştırma desteği vermelidir(Serinkan,2012). Bu olgunluk düzeyinde astlar yüksek beceriye sahip olduğu için artık iş, görev ağırlıklı bir bakış açısı ile emir verme, tarif etme gibi faaliyetler gereksiz kalmış hatta zararlı olabilecek bir kategori haline gelmektedir.

Astların olgunluk düzeyinin en yüksek olduğu aşamada lider davranışı yetki verme, yetki devretme olarak görülmektedir. Bu düzeyde insan ilişkileri ve göreve, işe yönelik ilişkiler düşük düzeyde cereyan etmektedir. Bu olgunluk düzeyindeki izleyiciler amaçlara ulaşma noktasında kendi kendilerine yeterli bir yeterliliktedir (Güney,2015). Bu nedenle liderin kolaylaştırma, iletişim ve koşulları uygun hale getirme gibi sorumlulukları ortadan kalkmaktadır. Önceki katılım düzeyinde olduğu gibi iş yetenekleri de yüksek olduğundan dolayı emir ve yönlendirmelere de gerek kalmamıştır.

Yaşam döngüsü kuramının izleyicilerin gelişimine ve işin, izleyicilerin yeterlilik düzeyleriyle bağlı yapılmasını sağlayan yapısı kuram üzerine değerlendirmeler yapan bazı araştırmacılar tarafında fazlasıyla basit ve iletişimin taraflarını pasif bir biçimde ele almakla eleştirilmiştir. Bu nedenle durumsal değişkenlerin aktif, izleyicilerin pasif değişken halinde olmaları, liderin astlarının durumundan çok aktif değişken olan çevre koşullarına göre kitlesini düzenlemesiyle sonuçlanabilecektir. Bu durum, bazı çevresel koşullarda olgunluk kazanmış astların, başka çevre koşullarında aynı performansı gösterememesine neden olacaktır. Astlar,

bu durumda ilişki düzeyinde ön plana çıkamayacak, farklı bir çevresel koşulun etkisi ile ilişki ve görev boyutunun en düşük olduğu düzeyde yani ilk aşama olan emir alma düzeyinde kalabilecektir.

Bununla birlikte kuram ile ilgili olarak olgunluk konusunu yüzeysel bir şekilde ele aldığı eleştirisi yapılmıştır. Buna göre olgunluk ve olgunlaşma gibi psikolojik, sosyal ve işlevsel başta olmak üzere pek çok yönü ve detayı olan karmaşık bir konunun iş özelinde ölçümlenmesi ve sadece birkaç boyutu ile ele alınması yetersiz bulunmuştur. İkinci bir eleştiri de liderin izleyenlerin gelişimi ile iş şartlarını bir araya getiren misyonu ortaya koyulmakla birlikte örgütsel politikadan ve grupların birbirleri ile etkileşiminin göz ardı edilmesidir(Serinkan,2012).

Örgütsel politika çerçevesinde çalışanların yönlendirilmesi ve eğitilmesi en az çevresel koşulların belirleyiciliği kadar etkili bir unsurdur. Ancak kuramdaki aşamalar gelişim odaklı olması nedeniyle örgüt politikalarıyla çelişkiler meydana getirebilecektir. Gruplar arası etkileşim ise örgüt içinde liderin astları ile ilişkisinden farklı olacaktır. Ancak bu konuda, oluşabilecek hiyerarşi, iletişimin yapısı ve ya çatışmalarına dair kuram içinde herhangi bir içerik bulunmamaktadır. Kuram içerisinde yeteneği en az olan astlar ile düşük iletişim düzeyi liderlik davranışı gösterilmektedir. Buna göre sırasıyla yetenek yükseldikçe, ilişki düzeyi artış göstermekte görev eğilimli boyut azalmakta ve en son aşamada iki boyutta düşmektedir. Ancak burada gözden kaçan durum, yetenek yüksek iken astların kendine güveninin az olabileceği ihtimalidir. Yeteneğin en yüksek olduğu aşamadan düşük görev ve düşük iletişime geçilmesi sonucu, bahsi geçen izleyici psikolojisi sorun oluşturacak bir hale gelebilecektir (Serinkan,2012).

1960'lı yıllardan 1980'lere kadar etkili olan durumsal liderlik teorileri diğer kuramlarla birlikte ele alındığında Özellikler teorisi ve Davranışsal teorinin ortaya koyduğu veri ve yaklaşımların tamamıyla bir kenara atılmadığını görmek mümkündür. Durumsal liderlik teorisi içinde geçmiş dönem kaynaklarının, bilgilerinin daha kapsamlı bir analizle gerek örgüt içinde gerekse örgüt dışında meydana gelebilecek gelişme ve etkilere duyarlı bir şekilde biçimlendirildiğini tespiti yapılmaktadır. Diğer liderlik teorilerinin odak noktasında liderin ne olduğu ve nasıl yönettiği sorularına cevap aranırken Durumsal Liderlik yaklaşımı, durum analizi yaparak buna göre yönetimin usullerine işaret etmiştir. Bu durumsal analizi yapmanın liderin kabiliyeti açısından önemli bir sorumluluk olduğu gibi davranışsal

teoriye de benzer şekilde daha çok astların üzerinde durulduğu teoriyle ilgili çalışan araştırmacıların hemen bütün araştırmalarında göze çarpmaktadır.

Ohio Eyalet Üniversitesi Araştırmaları ile başlayan işe yönelik olmak ve insan ilişkilerine, yani çalışanın durum ve düşüncelerine duyarlı olmak ilkeleri arasında bir tercih ve denge gütmeye arayışı bu teoride de kendisini göstermektedir. Durumsal liderlik teorisi bu alt yapı üzerinde yükselmekle birlikte işletme ve idarelerin daha önceki teorilerde elde edilemeyen bir kapsamda daha fazla faydalandığı teori haline gelmiştir. Nitekim 1980’li yıllarda sona eren araştırmalar arkasında bilimsellik için yeterli araştırma olup olmaması, karmaşıklık ya da basitlik gibi bazı konularda çelişkili eleştirileri ardında bırakmıştır. Bu nedenle geniş bir etki alanı oluşturduğu ancak bu durumun eleştirilerin yönünü de arttırdığı görülmektedir.

Durumsal Liderlik teorisi Klasik ve Neoklasik teorilerin içeriklerinin bir araya getirilerek uygulanacağını göstermesi açısından bununla birlikte gerçek hayat toplanan verilerin açık uygulanabilir yöntemlerle birleşmesi açısından başarılı görülmektedir. Ancak teoride neyin ne zaman ve kim tarafından yapılacağını tam olarak belli olmaması, hiyerarşi durumunun belirsizliği, merkeziyetçiliğin başka değişkenlere bağlı olması konularında eleştirilmiştir. Kuramın aldığı bir başka eleştiri de bireyin, izleyenlerin pasif uyum sağlama unsuru olarak görülmesidir. Yönetici ise uyumu sağlayacak unsur olarak görülmez. Diğer taraftan uyum sağlanan çevre de organizasyonu tek taraflı etkileyen bir pozisyonda görülmüştür. Burada organizasyonun-örgütün de çevreyi etkileyebilme ve değiştirebilme potansiyeli yadsınmıştır (Öztaş,2019).

Kuramda farklı durumların, koşulların farklı liderlik tarzları gerektirmesine işaret edilmesi, örneğin Fiedler’in Durumsallık kuramında durum ve lider uyumsuzluğu halinde lider değiştirmek ya da işi bırakmak seçenekleri konularak işletmelerin lider belirleme anlayışına önemli katkılar sunulmuştur. Bununla birlikte Fiedler’in teorisinde liderin belli kişilik kalıplarına sahip olması gerektiği eleştirisi yapılmış, daha fazla araştırma gerektirdiğine de işaret edilmiştir. Aynı şekilde House’un Yol-Amaç teorisi de yeterli araştırma yapılmadığı ve iş yerinde gözetilmesi gereken değişkenleri dikkate almadığı ve kuramın basit kaldığı eleştirilerini almıştır. Yaşam döngüsü kuramında ise liderin amacı, astlarını en yüksek olgunluk seviyesine getirerek organizasyonun işlem ve ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla kendi kendilerine yeter bir hale getirmektedir. Lider

uyguladığı liderlik tarzını astlarının gelişim ve olgunlaşma düzeyine göre değiştirecektir (Güney,2015). Bu kuramda liderin önemi astlarının gelişimleri ölçüsünde belirlenmekte ve organizasyon dışı etkenlerin oluşturacağı etki dikkate alınmamaktadır.

Bu eleştiriler nedeniyle 1980’li yıllarda popülerliğini kaybeden kuram, bir çeşit meta-kuram olarak diğer kuramların altında birleştiği bir üst yapı olma imkânını kaybetmiştir. Diğer taraftan 1970’lerden itibaren dünyada meydana gelen hükümet krizleri, siyasi krizler ve ekonomik krizler liderlik kamu yönetimi ve devletin etki alanıyla ilgili olduğu kadar liderlik teori ve araştırmalarında da yeni yönelimlere yol açmıştır. Klasik, Neoklasik, modern ve post modern dönem örgüt analizi ve araştırmalarında yer alan liderlik çalışmaları dönüşümcü liderlik, vizyoner liderlik, etkileşimci liderlik gibi hibrit liderlik kuramlarının doğmasına sahne olmuştur.

Yeni liderlik teorileri ve kamu yönetimi içerikleri genel olarak yöneticiden ziyade lideri ve yönetimden daha çok yönetişimi ön plana çıkarmaktır. Burada yönetim kavramı hiyerarşi meydana getiren bir bürokratik yapılanma anlamında ele alınırken, yönetişim, yönetim sürecinin aktörleri bağlamında değerlendirilen aktörlerin birlikte ele alındığı, bürokratik yapılarla birlikte, hükümet dışı taraf ve örgütlerin yönetim faaliyetinde yer almasını ifade eden bir kavram olarak kullanılmaktadır. Bu açıdan kamu sektöründe öne çıkarılan liderlik, hiyerarşinin yatay şekilde yeniden düzenlendiği, piyasa mekanizmasının benzeri performans değerlendirmelerinin arttırıldığı ve katılım süreçlerinin arttırılarak, kamu hizmeti yerine, vatandaşın müşteri olarak algılanması tabanında bir idareye dönüşmek kapsamında ele alınmıştır (Tortop, İşbir, Aykaç,2017).

Bu bağlamda kamu kurumlarındaki idari yapı özel sektördeki idareye olanaklar dahilinde benzetilmeye çalışılmış, özel sektörün ve piyasa mekanizmasının üstünlükleri, kısıtlı bir devlet sistemi dünya genelinde ana akımı meydana getirmiştir. Water Gate skandalı, Soğuk Savaş sırasında meydana gelen çatışma alanları ve karşılıklı nükleer tehditler, petrol krizi, genişleyerek işlev kaybına ve aksaklıklara yol açan sosyal devlet hizmetleri ve devlet tekelleri, kamu hizmeti algısının sarsılmasına neden olan başlıca faktörler olarak sayılabilir.

1980 öncesi liderlik kuramlarının ortaya koyduğu içerikler, pasif izleyici ve örgüt yapısı bu nedenle ciddi eleştiriler almıştır. Merkeziyetçi hiyerarşik yapılara yol

açan ya da sonuç olarak çözüm getirmeyen liderlik yaklaşımları artık hem özel hem de kamu hizmet alanlarında terkedilmeye çalışılmaktadır. Diğer bir açıdan bakıldığında, lider ve yönetici farkları noktasında yöneticinin eylemlerinin kanun ve yönetmeliklerle düzenlendiği fakat liderin takipçilerini peşinden sürükleyebilmesinin esas olduğu ileri sürülmüştür. Ancak davranışsal ve durumsal liderlik yaklaşımları liderin kriz durumunda ya da astlarıyla iletişimi ve ilişkisi noktasında neredeyse tüm davranışlarını kurgulama, sıralama, sınıflandırma içerikleri ortaya koymuş ve lider olunmasının yoluna işaret etmektedir.

Bu halde lider olunması ve yönetici olunması formel ve informal bir takım kurallara uymak noktasında benzeşmektedir. İki kademede de araştırmalar ve örgütü iş doğrultusunda ve görev yeterliliği noktasında geliştirme ve astları yetiştirme gibi faaliyetler yer almaktadır. Büyüyen örgütsel yapı ve yüz yüze ilişkilerin daha çok koparak hiyerarşinin dallanıp genişlemesi de kuralların belirleyiciliğini hem liderler hem de yöneticiler için bir başka benzerlik durumu haline getirmiştir. Bu nedenledir ki daha çok özel sektöre hasredilen liderlik yaklaşımı kamu yönetimi ve devletle anılan yöneticilik yaklaşımlarıyla farksızlaşmaya başlamıştır gibi görülebilir.

Liderlik tanımına bakıldığında kişinin lider olarak tanımlanması takipçilerine, davranışlarına, ortaya çıktığı durum ve şartlara bağlı olarak görülmektedir. Lider ve takipçileri görüngü olarak bir bütünün parçaları gibi algılanmakta, lider varsa takipçi, takipçiler varsa lider vardır gibi temel bir anlama ve görüntü söz konusudur. Oysa lider her halükarda takipçilerden farklı ve nispeten fazla bir görünüm ve anlam teşkil etmekte, grubun temsilcisi, yönlendiricisi ve bu açıdan grubun yapısına yönelik belirleyici bir niteliğe sahiptir. Takipçiler ile grup bir bütünlük teşkil eder. Ancak takipçilerin birbirleri ile farklılığı, her bir takipçinin lider ile olan farklılıkları gibi değildir. Liderin farklılığı grup içerisinde genel bir kabul noktası meydana getirmektedir.

Lider, uyum içerisindeki grubun belirleyici farklılığıdır denilebilir. Bu nedenle lider davranışları gruplara göre farklılık göstermektedir. Bu davranışlardan genel bir izlenim çıkarılsa bile bunun genel geçerliği aksi örneklerin çıkmayacağı anlamına gelmemektedir. Lider davranışlarını bu bakımdan bir kalıp ve ya sıralı adımlar ile belirlemek mümkün görünmemektedir. Bunun yerine liderlerin görüngü olarak tespit edilerek yani takipçi ve lider olgusu üzerinden tespit edildikten sonra iletişim, ilişki ve idarenin özgünlüğünü analiz etmek yönetici ve lider arasındaki

ayrımın yapılmasına daha fazla hizmet edebilir.

Toplumsal yapılarda, her türlü kamu ve özel sektör organizasyonlarında görülen eylemleri ve bunların çıktılarına göre bazı lider türlerine işaret etmek ya da lider davranışlarının ortaya koyduğu liderlik türlerini tanımak ve tanımlamak mümkündür. Tez konusuna yönelik ve bağlantılı olarak ele alınacak olan liderlik türleri Otokratik-Otoriter Liderlik, Paternalist Liderlik, Diktatör Liderlik, Demokratik Liderlik ve Kriz Liderliği şeklinde sıralanmaktadır.

Karizmatik liderliğe yönelik tanımlama ve kavramanın daha yeterli bir anlatımla yürütülmesi amacıyla günümüzde farklı dallara ayrılmış olan liderlik türleri içerisinde bahsi geçen liderlik türleri seçilmiştir. Bununla birlikte karizmatik liderlikle birlikte anılabilecek stratejik liderlik, vizyoner liderlik, kriz liderliği, etik liderlik gibi birçok yakın içeriğe sahip liderlik türleri bulunmaktadır. Fakat karizmatik bir liderde bahsi geçen liderlik türlerinin muhtevasının bulunması gerekmektedir. Karizmatik liderlik bu liderlik türlerinden fazla bir anlam ihtiva etmektedir. Karizmatik liderlik tarihle bağlı ve sosyolojik içerikleri bulunan bir yapı olması hasebiyle güncel liderlik kuram ve değerlendirmelerinin alt başlıklarıyla sınırlandırılması zor bir liderlik türüdür.

Karizmatik liderliğin çevresini çizme amacıyla ele alınacak liderlik kuramları da karizmatik liderliğe yakın anlamlar taşımakla birlikte Karizmatik liderliğin kavranmasına yardımcı olabilecektir. Bu açıdan ele alınacak liderlik türleri Otokratik Liderlik, Paternalist Liderlik, Diktatör Liderlik, Demokratik Liderlik ve Kriz Liderliği şeklinde olacaktır.

C. LİDERLİK TÜRLERİNİN TOPLUM VE ÖRGÜT YAPILARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

1. Otokratik-Otoriter Liderlik

19. yüzyıldan günümüze kadar bir kavram olarak kendisine karşıt görüşler geliştirilmiş, temelde baskı olarak anlaşılan (Mendel,2005) ve günlük hayat içerisinde kaçınılması mümkün olmayan otorite kavramından türemiş olan otoriter ya da otokratik lider, grubun hedeflerini bu hedef ve grup yapısı doğrultusunda stratejileri, politikaları belirleyen merkezi bir konumdur (Ekici,2006).

Otoriter türde liderlik tarzına genelde bürokrasinin yaygın olduğu devlet kuruluşları gibi kurum ve kuruluşlarda, otoritenin hâkim olduğu örgütlerde örneğin ordu ve benzeri savunma teşkilatlarında rastlamak mümkündür. Otoritenin hakim olması bağlamına bakılacak olursa, astların yönetimden uzak olduğu, örgütlerde politikaların ve yönetimin işleyişine astların katılımının ya çok az ya da hiç olmadığı ifade edilmektedir. Astlar karar alan taraf değil, uygulayan taraf olmaktadır. Buradan yola çıkarak grup üyeleri arasındaki ilişki ve iletişimin, otoriter liderin belirlediği biçimde sürdüğü anlaşılmaktadır (Serinkan,2012).

Astlara yönelik baskının kontrolün ve cezalandırma eylemlerinin yaygın olması otoriter liderlikte sık rastlanan durumlardır. Liderin bu şekildeki yönetimi, kendisinin bir güdü kaynağı olarak ortaya çıkmasına imkân vermektedir. Güdü kaynağı olması sayesinde astlarını harekete geçirebilmekte ve iş doğrultusunda başka motivasyon araçlarına gerek duymaksızın yönlendirebilmektedir. Bu özellik de organizasyonun çalışma standartları üzerinde olumlu etki meydana getirmektedir. Ancak bu getirinin maliyeti astların iş tatmini üzerinde olumsuz etki ile oluşmaktadır. İş tatminsizliği, psikolojik tatminsizlik, moral bakımından çöküş gibi çıktılar otoriter liderlikte rastlanan olumsuz sonuçlar olarak sıralanmaktadır. Sonuç olarak grup üyelerinin aşırı baskı altında kalması işe yönelik adaptasyon ve eğilimi düşürerek toplamda kalitenin düşüşü ve verimin düşüşüne neden olabilmektedir. Otoriter liderliğin önemli bir yönü de lider bağımlılığı ortaya çıkarmasıdır (Ekici,2006).

Otoriter liderin, bilgi, iletişim ve yönlendirme merkezi olarak astlarının

kendisinden bağımsız olarak hareket etmesini çatışma ve sorun ortaya çıkaran bir konuma getirmektedir. Astlarının sürekli yönlendirilmesi gerekmektedir. Liderden bağımsız hareket etmek sadece yapı gereği bir sorun değil aynı zamanda cezalandırma gerektirecek bir durum ortaya çıkarmaktadır. Bu şekilde ortaya çıkan katı bir yapı da mikro yönetim şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanıma göre lider ve ya yönetici astlarının herhangi bir şekilde yetkilendirmeyi, onlara sorumluluk vermeyi reddetmekte böylece etkili bir şekilde yönetim fonksiyonu göstermelerine engel olmaktadır. Bunun neticesinde astlar da etkili yöneticilere dönüşmemektedir. Bu durum getireceği önemli bir sonuçta, uzun dönemli vizyon ve strateji ortaya koyması, geliştirmesi gereken liderin, bu işiyle meşgul olamaması ve ayrıntılarda boğulması şeklinde görülmektedir. Daha önce de belirtildiği üzere devletin çeşitli kademelerinde yer alan yasa ve yürütmelik gibi kural koyucu birimler bu tip otoriter yönetim argümanları geliştirerek mikro yönetim örnekleri meydana getirebilmektedir. Sadece merkezi yönetim konularında değil taşra idaresinde de mevzuatın uygulanacak programlar için ayrıntılı talimatlarla doldurulması sık rastlanan bir problem olarak belirmektedir. Örnek olarak hangi ürün ve hizmet alınımının nasıl bir tedarik usulü ile temin edileceğinin belirlenmesi, hangi tedarikçilerin kullanılacağı ve ya çalışanlardan hangisinin terfi edeceği gibi hususlar etkili ve verimli olabilecek kamu idarecilerinin elinden bu imkanı aldığı gibi gelişmelerinin de önünü tıkamaktadır (Shafritz, Russell, Borick,2017).

Kamu idarelerinde ortaya çıkan bu otoriter ve otokratik liderlik özelliği sadece astların gelişim ve tatminini olumsuz etkilemekle kalmayarak belirtildiği üzere kamu hizmetlerinin yürütülmesi sırasında üst yönetimin belirli bölgesel ve kişisel çıkarlarını da işletmesine neden olarak kamu hizmetlerinin bir kesimin menfaatine kullanılmasına yol açabilecektir. Terfi ya da belirli tedarikçilerin hizmet ve ürün alım yoluyla korunması ve desteklenmesi bu tip bozulmaların kısıtlı örnekleri olarak görülebilir.

Mevcut liderlik literatürüne bakıldığında otokratik liderliği iki boyutta ele almaktadır. Bunlardan birincisi yönetimi altındaki grubun uyumunu devam ettirmek ve sosyal destek oluşturmak iken diğer değerlendirme boyutu sosyo-duygusal bir ölçüde liderin grubuna karşı duyarsız olması şeklindedir. Otoriter liderlik, mevcut literatürün çoğu içeriğinde olumsuz değerlendirilmekle birlikte, liderlik literatüründe yönlendirici liderlik tipinin bazı olası durumlarda gerekli olması ve bu tür liderlik

uygulamalarının genellikle başarılı olması otoriter liderliğe yönelik dengeli bir tutuma kapı aralamıştır (Aydemir,2020).

Bununla birlikte liderin herhangi bir karar alma faaliyetinde astlarıyla bir konsensüs sağlama ya da fikir alış veriş gibi bir iletişimde olmaması ve organizasyon yapısı gereği çatışmaya kapalı olması gibi nedenlerle hızlı karar alabilme ve zamanın ekonomik bir biçimde kullanılabilmesi otoriter liderlik türünün sağladığı avantajlar arasında yer almaktadır (Ekici,2006).

Sonuç olarak liderlik türünün değerlendirilmesi konusunda araştırmacıların var olan ön yargı ve anlayışlarının araştırma içeriklerini, kavramların anlamlandırılmasını etkilediği, bulguların bu anlamlandırmayı desteklemek üzere kullanılabildiği görülmektedir. Ekip çalışması açısından, otokratik liderliğin grupsal çalışma ortamları için uzun vadeli bir seçenek olamayacağı üzerinde durulmaktadır. Otokratik liderlik bu bakımdan grup çalışmalarında tutum ve performansı olumsuz etkilemekle sorumlu görülmektedir. Bu yaklaşıma karşın, sosyal hiyerarşi üzerine ortaya atılan teorilerde otokratik liderlik, psikolojik açıdan çekici, şeffaf, güvenli ve hiyerarşik olarak düzenlenmiş bir ortam kurarak astların tutum ve performanslarını olumlu yönde etkileyebilecek bir tür liderlik olarak değerlendirilmiştir. Grup içi güç mücadelelerini düşüren bir yapıya sahip olan otokratik liderlik, grup içinde hiyerarşinin kabul edilmesiyle psikolojik açıdan güvende hissedilmesine ve dolayısıyla performans artışına imkân verebilecektir. Bu bakımdan grupsal çatışmaların görüldüğü organizasyonlar göre yapılacak bir değerlendirmede en etkili çözümün otokratik liderlik olduğu söylenebilir (Aydemir,2020).

Araştırmalar içerisinde çoğunlukla özdeş ele alınmakla birlikte otoriter liderlik ve otokratik liderlik arasında ayrıma gidildiği de görülmektedir. Buna göre otoriter liderin gücü tartışmasızdır, kesindir. Liderin astından kendisine bağlılık gösterme hakkı vardır ve bu davranışa yönelik liderin de astlarına bağlılık duyması gibi bir sorumluluk ve mecburiyeti bulunmamaktadır. Böylece liderin önemi merkezi ve sarsılmaz bir şekilde organizasyon ile bağlı iken astın rolü değişken ve önemi ikinci sırada görülmektedir. Astın ikinci plana düşen önemi, çalışma ortamı ve yönetim konusundaki kararları açısından da benzer bir durum meydana getirmektedir. Sonuç olarak astın, liderin kural ve talimatlarına yönelik itaati ve bağlılığı gönülsüz bir şekilde vuku bulmaktadır. Diğer taraftan, Otokratik liderlik kapsamında disiplin ve kontrol mekanizmaları ve takibi astın iyiliği düşünülerek

uygulanmaktadır. Bu durumun anlaşılması nedeniyle astların, çalışanların da bu kural ve uygulamalara yönelik tam bir isteksizliği ve gönülsüzlüğü söz konusu değildir (Seyrek,2020).

Otokratik liderliğin, çalışma ortamı içerisinde krizler meydana gelmesi, grup içi çatışma ortamlarında, belirgin bir güç merkezi oluşturması ve güven meydana getirmesi nedeniyle psikolojik güvenlik ve çalışma performanslarında artışlar meydana getirdiği çeşitli örneklerde gözlemlenmiştir. Bu durumun bir başka yansıması olmak üzere, grup içerisinde görülen çatışma durumları olmasa da, organizasyonu tehdit edebilecek dış unsurların varlığı da otokratik-otoriter liderlik türünü destekleyebilecektir. Farklı şekillerde ortaya çıkmakla birlikte otoriter liderlik için araştırmacılar genel olarak, liderin sahip olduğu bilgi ve yaptığı plan sayesinde kaynak kontrolü noktasında yararlı olabileceği üzerinde durmuşlardır (Aydemir,2020).

Bu tespitten hareketle otoriter liderliğin grup ve toplumsal ölçeklerde ortaya çıkmasına hem iç kargaşa hem de dış tehditlerin meydana gelmesi neden olabilecektir. Organizasyon içi ve ya örgüt yapısı içinde meydana gelebilecek çatışmalar, çözüm olarak otoriter liderliği ortaya koyabilecek yahut bu çatışmalar bir çeşit otoriter lider ortaya çıkarabilecektir. Diğer yandan dış unsurların tehdidi de kaynak kontrolü, zamanın ekonomik kullanımı, hiyerarşiye dayalı olarak güven meydana getirmesi gibi nedenlerle otokratik liderliği ortaya çıkarabilecektir. Konunun bir başka boyutu ise otokratik bir liderliğin kurulabilmesi için bu iç çatışma ve çevresel tehditlerin aracı olarak kullanılabilecek olmasıdır.

2. Geleneksel Bir Liderlik Örneği: Paternalist Liderlik

19. yüzyılın otorite anlayışında öne çıkarılan patron imgesi, müşfik ve istikrarlı baba figürü ile çevrelenmiştir. İleri kapitalizmde ortaya çıkan bu otorite görüntüsü paternalizmin bir yansımasıdır. 17 ve 18. Yüzyıllarda aile işletmeleri olan çiftlik, ticarethane ya da dönemin diğer üretim alanlarında patron çalışanların gerçekten babasıdır. Ancak 19. Yüzyılda daha çok şehir hayatına özgü bir biçimde dağılmış ailelerin, istikrarsız yaşam koşullarının öne sürülen baba algısı mecazi ve övülen bir nitelik olarak öne çıkabilmiştir (Sennet,2017).

Paternalizm kavramı genellikle köken olarak benzerliklerinin olduğu patriyarşi ve patrimonyalizm kavramları ile karıştırılmaktadır. Patriyarşide tüm insanlar kan bağı ile bağlılık bilinci söz konusudur. Aile ilişkilerinin temelinde erkekler bulunduğu gibi evliliklere erkekler karar vermekte, mülkler erkeklere miras kalarak nesilden nesile aktarılmaktadır. Mülklerin erkek akrabalar üzerinden aktarıldığı bir başka model olan patrimonyalizmde, patriyarşi gibi toplumsal ilişkiler yalnızca aile temelinde ele alınmaz. İnsanlar aile bağı bulunmasa dahi bir senyör ya da beye ait olabilir. Bu nedenle aile dışında da insanları birbirine bağlayan bağlar olduğu kabul edilmektedir. Yine de mülk ve toplumsal konumda erkek soyu takip edilmektedir. Paternalizmin patrimonyalizmden farkı ise babadan oğula geçen bir mirasın bulunmamasıdır. Bu aşamada yasal bir gerekçeye dayanarak mülk, evlat hakkı doğrultusunda büyük oğula geçmediği gibi bir akrabaya geçmesi de garanti altında değildir. Bu nedenle paternalizmin hâkim olduğu bir toplumda baba, koruyucu bir fonksiyon sağlamaya çalışabilir ancak dünyada belli bir yer edinmeleri için güvence veremeyecektir (Sennet,2017).

Liderlik literatürü içerisinde paternalist liderlik astlarının iyiliğini düşünerek onların profesyonel ve kişisel, özel hayatlarında rehberlik etme ve ya kontrol kurma davranışları gösteren liderlik türü olarak tanımlanmaktadır. Paternalist liderlik yapısında ve kültüründe otorite sahibi kesimler, ailedeki ebeveynlerin rolünü üstlenerek kendisinden sorumlu olduklarını düşündükleri kişilerin, izleyenlerin korunmasını sağlayarak ihtiyaçlarını gidermeye çalışmaktadır. Bunun neticesinde de astların sadakat ödevlerini yerine getirmelerini ve saygıyı göstermeleri gerektiğini düşünmektedirler. (Yeşiltaş,2020).

Paternalizmin bir çeşit baba ve çocuk ilişkisine benzer anlam oluşturmaya bakılarak bu yöndeki paternalist liderliğinde izleyicilere akraba gibi davranma, aile büyüğü gibi hareket etme tarzını sergilediği görülmektedir (Ataç,2019). Baba figürünün bu bağlamda tarihsel bir yeri bulunmaktadır. Aristoteles'in Nicomachean'a Etik adlı eserinde krallığın paternal ilişkilerden doğduğunu ifade ederken, politik sistemin, günlük ev yaşantısını andırdığı ve babanın çocuklarıyla ilgilenmesi, onlara yakınlık göstermesine benzeyen krallık yapısının bu ortamdan hareketle ortaya çıktığını ifade etmiştir. Diğer taraftan Max Weber'in geleneksel otorite ile ifade ettiği etki babanın evladı üzerindeki otoritesine benzemektedir(Seyrek,2020).

Geleneksel otorite kavramı Weber'in otorite tipolojisinde geçmiş sorgulanmayacak kadar geriye giden uygulamalara dayanırken gibi bu gelenek

karizmatik otoritenin rutinleşmesine bağlı bir değişim şeklinde vuku bulmaktadır. Böylece esas olarak karizmatik otorite geleneksel otoriteye kaynaklık etmektedir. Kurumsallaşma ve modern toplumsal dönüşümün son aşamasında ise rasyonel otorite ortaya çıkmaktadır ki Weber'in bireysel sadakatlerden vatandaşlık bağına, içtihadı dayalı işleyişlerden bürokrasiye dayalı yönetim sistemine geçildiğini belirterek bu otorite tipleri için farklı bağlılık yapıları olduğunu ifade etmiştir. Rasyonel otoritede temel olarak yasallığı ve kurumsal ilişkilerde mantıklılığı, tutarlılığı öncelik sayarken, Geleneksel otorite ikili ilişkilerin sadakat boyutuna bağlıdır karizmatik otorite ise duygusal boyut baskındır. Liderin karizması onu sıradan insanlardan ayırmakta ve düzensiz bir yönetim yapısı ortaya çıkarmaktadır. Ekonomik açıdan gelir ve gider hesaplarına dayanmaz. Karizmatik liderlik kendisinden önceki düzenleri yıkarak takipçilerini sürekli karizmasına şahit eder. O hareket şeklini ve yönlendirilmesini aşkın bir kaynaktan almaktadır. Böylece ilahi lütfun devam eden şekilde kendisiyle olduğunu ispatlar. Ekonomik ilişkileri düzensizdir ve buna bağlı bir alt yapı kuramaz. Bu alt yapının kurulması rutinleşmesi karizmatik otoritenin sönümlenmesini beraberinde getirir. Öte yandan bu rutinleşmenin neticesi olan geleneksel otorite monarşilerle salt manada tasvir edilmektedir. Takipçilerle ilişkiler Paternalist bir kapsamda kurulu, lider kendi meşruiyet yapısıyla sorun yaşadığında geçmişe gönderme yaparak faaliyetinin meşruluğunu, uygunluğunu ispat eder. Takipçilerine kimi zaman kiralık arsalar tahsis ederek kimi zaman doğrudan onları destekleyen, besleyen geleneksel otorite yapısı kapitalist ekonominin gelişimine de engel teşkil etmektedir (Weber,2017).

Ünlü askeri strateji yazarı Jacques De Guibert kralın toplum önündeki baba figürü ve tesirini değerlendirirken, tekil iktidarın orduyu canlandıracağını, ordunun, emirler doğrudan kraldan gelmese bile ondan geldiğini düşüneceğini ifade etmektedir. Bu kralın bazı zamanlar askerlerin arasında görülmesi, sık olmasa da orduya hitap etmesinin saygınlık arttırıcı ve canlandırıcı tesirde bulunabileceğine dikkat çekmiştir. Buna ek olarak Albay Guibert, önemli bir duruma işaret ederek, kralın cesaret ve erdeminin orduya yansıtacağı ve onun gözleri önünde savaşmanın, askerler için ölümü göze almayı kolaylaştıracağını ifade etmiş, böyle bir ordunun küçük bir kuvveti bile olsa büyük işleri başarabileceğini söylemiştir (Guibert,2005).

Paternalist liderliğin farklı kurum ve coğrafyalarda özgün örnekleri bulunmaktadır. Bu örnekler üzerinden yapısını, özelliklerini ve sonuçlarını gözlemlemek mümkündür. Paternalist liderliğin ilk örneği 1771 - 1858 yılları

arasında İngiltere’de yaşamış olan Robert Owen olarak verilebilir. Owen, yönetimindeki işçilerin aynı dönemdeki farklı kuruluşlarda çalışan işçilere göre daha insancıl koşullarda çalışmalarını, eğitim almalarını ve yüksek ücret almalarını temin etmiş, bununla kalmayarak işçi lehine yasalar çıkarılmasına aracılık sağlamış ve işçi sendikaları kurulmasına da destek vermiştir (Ataç,2019).

Bu liderliğe benzer bir yönetim 1894 yılında Amerika’nın ilk genel grevine sahne olan Pullman Palace Car Company’de görülmüştür. Illinois’deki Pullman kasabası bir şirket kasabası olarak kurulmuş ve en başarılı idarelerden birini kurmuştur. Kasabanın yani belediye binasının, kilisesinin, fabrikanın hatta evlerin mimarisine kadar George Pullman’ın amaçlarına uygun şekilde bina edilmiştir. Pullman kasabasında kalmak ise sıkı şartlara bağlanmıştır. Pullman şirketinin mağaza ve otelinde içki yasağı vardır, sigara o dönem için ciddi bir bağımlılık olmasına rağmen kasabada kurallara bağlı tüketimi söz konusudur. Gece ise kasabada sokağa çıkmak yasaktır. Bununla birlikte hiçbir işçinin ev satın almasına izin verilmemektedir. George Pullman bu tedbirin, şehir sakinlerinin sahip olmasına çalıştığı alışkanlıklara uyum sağlayamayan ailelerin tepki ve sorun çıkarmaması için başvurduğunu ifade etmiştir. Buraya yerleşen göçmen işçiler kendileri için güvenli ve temiz bir yerleşim yeri bulmaktan dolayı başlarda oldukça memnun olmalarına rağmen, Pullman’ın ev satımı politikası sorun olarak görülmeye başlamıştır. İkinci aşamada ekonomik dalgalanmalar sonucu geçici işçi çıkarma sorunlar eklenince, paternalist bir liderin vadettiği ve zamanla kitlenin de ondan beklediği koruma ve destek gerçekleşemez hale gelmiştir. Böylece ilk grev ve ilk federal müdahale vuku bulmuştur (Sennet,2017).

Paternalizmin etkili olduğu bir başka örnek ise ABD merkezli bir firma olan Ford Motor Şirketinde kurulan sosyoloji departmanının 1917-20 yılları arasında yapmış olduğu faaliyetlerinde gözlemlenebilmektedir. 1900’lerin başlarında Model T adlı aracıyla dünya çapında bir üne kavuşan şirket, hareketli montaj hattı teknolojisiyle üretim hacmini genişletmiştir. Bu gelişim sayesinde işçi sayısını da büyük oranda arttıran şirket bu işçilerin denetimi amacıyla Sosyoloji Departmanı kurulmuştur. Departman, işçilere, iş yerlerinde ve sosyal hayatlarında uymaları gerekli görülen bir düzü kural getirmiştir. Bu kuralların ulaştığı boyutlar, işçilerin banka birikimleri ya da çocuklarının okula devam durumlarından, evlerdeki hijyen koşullarına kadar artabilmekteydi. Ayrıca departman görevlileri tarafından işçiler ve

ailelerine hayat standartlarını yükseltmeleri için eğitimler de verilmiştir. Sonuç olarak bu kural ve denetim yoğunluğu işçiler üzerinde ciddi baskı oluşmasına neden olarak şirketin çalışan dev hızında kendi dönemine büyük artışlar meydana getirmiş yani firmadan, işçilerin ayrılmaları ve sürekli yeni işçi arama faaliyetleri artış göstermiştir (Ataç,2019).

Ataerkil bir yaklaşımdan ve kökenden türeyen paternalizm yapısının yönetici tarafında usta-çırak, öğretmen-öğrenci ve nihayet ebeveyn ve çocuk ilişkisini yansıtan bir şekilde gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu kavramın devletteki görünümü ise vatandaşlarına yardıma bulunan ve koruyan refah devleti içeriği ile örtüşmektedir (Seyrek,2020). Gelişim çizgisine bakıldığında, 19. Yüzyılda paternalizm yapısı fabrikalar yerine ıslahevleri, darülacezeler ve hapisanelerde yoğunluk kazanmıştır. Bu kurumlardaki amaç önceki yüzyıllardaki anlayışın tersine tecrit ya da imha etmek değil ıslah etmek şeklinde belirmiştir. Bu ıslah, aile içindeki formasyonun başarısız kalmasından dolayı gerekli olmuştur ve normal bir ailenin baş edemeyeceği delilik ya da cinsel sapkınlık gibi rahatsızlıklara ya da fakir bir ailenin ortaya çıkarabileceği tembellik, alkolizm ve fahişelik gibi sorunlara cevap olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla darülaceze, ıslahevi gibi kurumlar kendilerini bir çeşit ebeveyn yerine koymuştur. Islahın yapılabilmesi ise kişilerin özgürlüklerini kısıtlamaya gereklilik göstermektedir (Sennet,2017).

Şiddetin toplumsal olarak servetin yeniden dağıtımını sağlayan bir eyleme şekli olarak algılandığı İtalyan mafya örgütlenmesinde de paternalist içerikler görmek mümkündür. Öncelikle mafya örgütlenmeleri, ilk olarak İtalya'da bilinmeyen bir cemiyet ya da suç örgütü olarak değil bir yaşam biçimi, düşünce tarzı olarak görülmüştür. Siyasi hamilere kadar oluşan klientalist (kayırmacı) bir ağ temelinde faaliyet göstermişlerdir. Bununla birlikte hayali akrabalık bağları ile birleşmiş gerçek

akrabalık bağları bir bütünlük meydana getirmiş ve mafya örgütlenmesinin yerel özerkliğini merkezi devletin her türden temsilcisine (polis, jandarma, sivil bürokrasi) ve onların müdahalelerine karşı korumaya girişmiştir. Bu yapısal özellikleri sayesinde mafya işlerlik ve güç kazanmış ve devlet sistemi içinde yayılma imkanı bulmuştur (Schneider,Zarate,2000).

Paternalist liderlikte takipçilerin yapılarına bakıldığında izleyicilerin, paternalist liderler tarafından uygulanan otoriter yaklaşımları kabullenmesinin

ardında, liderin, takipçilerinin menfaatlerini kendilerinden daha iyi savunacağına dair olan inanç yatmaktadır. Lidere duyulan adanma hissi de liderin ileri görüşlü derin bilgi ve tecrübe sahibi ve astlarını korumayı kendine görev bilen bir yapıya sahip olmasına dayanmaktadır (Ataç,2019). Paternalist lider üzerine aldığı sorumluluklarla birlikte organizasyon içerisinde belirleyici olması sayesinde belli değerler ve kültürel yansımaların da birinci temsilcisi ve merkezi olarak konum almaktadır. Bu nedenle paternalist lider, sorumluluk sahibi ve destekleyici liderlik davranışlarından fazla bir anlam içermektedir.

Liderlik araştırmaları ve teorilerinin içeriklerine bakıldığında genellikle batılı görüş ve değerlendirmelere, değerlere dayanan bir yapıda oldukları görülmektedir. Özellikle ele aldığımız araştırmalarda Kuzey Amerika merkezli çalışmalar yoğunluktadır. Oysa toplumların ve kültürlerin liderlik konusuna yaklaşımları ve tarz olarak tercihleri farklılık gösterebilmektedir. Aynı şekilde liderlik usullerinin etkinlikleri de ülkeden ülkeye, kültürden kültüre farklılık sergileyebilmektedir. Şu halde Batı kültür ve değerlerine dayanan liderlik usullerini genel geçer olarak niteleyerek doğu ülkelerine uygulamak hem Doğu kültürlerinin liderlik yapısına hem de toplumsal işleyiş düzenine zarar vererek insanların toplumsal uyum ve yaşam koşullarını sekteye uğratabilecektir. Bu açıklamadan hareketle paternalist liderliğin olumsuz olarak değerlendirildiği batı ülkelerine ve batılı araştırmacılara nazaran, Latin Amerika, Ortadoğu ve Asya ülkelerinde hâkim kültürel yapının da tesiriyle bu liderlik tarzına yönelik eğilim ve başarı düzeyi daha yüksek olduğu söylenebilir (Seyrek,2020).

Hofstede Batılı olmayan toplumlarda paternalist liderliğe kapı aralayan bu kültürel baskınlık yapısını iki temel özellik ile açıklamaya çalışmıştır. Bunlar güç mesafesi ve kolektivizmdir. Güç mesafesi, toplumdaki bireylerin gücün eşitsiz dağılımını kabullenme ve bu eşitsizlikle baş etme biçimidir. Bireyler belirsizlik içeren durumlarla karşı karşıya kaldıklarında kaçınma eğilimi göstererek lider ile arasında sorumluluk farkını ortaya çıkarmaktadır. Buna ek olarak belirsizliği en aza indirmek ve güvende hissetmek için kişiler, bürokrasinin, prosedürlerin ve yönergelerin olması gerektiğine inanıyor olabilirler. Bu durumdan ise paternalist liderlik arka planı destek görmektedir. İkinci kültürel unsur ise kolektivizmdir. Hofstede bu kavramı bireyciliğin kişiler arası bağları zayıflatan yapısına koşturarak ileri sürmüştür. Kolektivist kültürler, bireylerin doğumlarından itibaren bir gruba

güçlü bağlarla bağlı olduğu ve grup için gösterdiği sadakat sayesinde korunma hakkı elde edebildiği bir yapıya sahiptir. Kolektivist kültürlerin ortaya çıkarttığı liderlik ise Batılı toplumsal değerlerin ve liderlik tutumlarının gösterdiği üzere sonuca odaklı değil, sürece yoğun bir şekilde odaklanan niteliktedir. Bunun sonucunda lider izleyicileri ile süreç boyunca iletişim kurar, sorun çıkması durumunda müdahale eder ve işin amacını tam anlamıyla sadece kendisi bilmektedir. Bu sayede sorumluluğun da büyük kısmını kendisi almış olacaktır. Kültürel yapı içerisinde görülen kolektivist özellikler bu şekilde paternalist liderliğin destek bulduğu argümanlar meydana getirmektedir (Ataç,2019).

Paternalist liderlik örneklerinin ve uygulama alanındaki toplumsal özelliklere baktıktan sonra genel olarak paternalist liderlik özelliklerini analiz etmek mümkündür. Öncelikle lider, paternalist liderlik türünde örnek ve öğretmen rolünü icra etmektedir. Sadece işin gereği olan eğitimi değil iş hayatı dışında da kazandırmak istediği davranış ve karakterle bu özelliği belirginlik kazanır. Bu eylem şekli nedeniyle astların bağımsız hareket etmesi paternalist liderlik içinde söz konusu olamayacaktır. Astlardan kendilerine sağlanan imkanlar ve koruma neticesinde kişisel bir sadakat beklenmektedir. Paternalist lider kendi yerine başka bir lider ortaya çıkaramaz zira bu durum kendi paternalist yapısıyla çelişecektir. Bu nedenle yetki devri de söz konusu değildir. Bu liderlik türünde baba ve çocukla ilişki, öğretmen ve öğrenci ilişkisi hiyerarşi yapısını doğal olarak ortaya çıkarmaktadır. Lider, paternalist liderlik yapısı muhafaza edildiği sürece, amaç ve niyetlerine örgütsel bir kriz yaşamadan ulaşabilmektedir (Yeşiltaş,2020).

Paternalist liderin astları ile ilişkilerine bakıldığında ise, liderin iş yerinde bir aile ortamı kurmaya çalıştığı, astlarıyla yakın ve özel ilişkiler kurmak suretiyle astlarla bireysel olarak ilgilendiği ve bireysel refahlarıyla ilgilendiğini göstermeye çalıştığı görülmektedir. Bununla birlikte liderin astların iş dışı hayatlarında yani düğün, cenaze, mezuniyet gibi önemli zamanlarda yanında olmaya çalışması, astlar arası uyuşmazlıklara müdahale etmesi de paternalist liderde astlara yönelik davranışlar arasındadır. Bu davranışları sergilerken lider astlarından yüksek bir sadakat ve bağlılık beklemektedir. Bu bağlılık özel hayatı pahasına da olsa iş için gereken özeni göstermek anlamına gelmektedir. Astlar bu sadakat ve bağlılığı göstermekle birlikte liderin otoritesinden asla şüphe etmemeli ve liderin kariyerleri için neyin iyi olduğunu bildiğine inanmalıdırlar. Bu durum da doğal olarak statü

farklılığının bilincinde olmayı gerektirecektir. Bu bilinç paternalist liderlikte, lidere duyulan duygusal bir bağ ile birlikte iş yeri ve aile özdeşleşmesi görünümüne bürünmektedir. Astlarda liderin gözünden düşmemek, onu eleştirilerden korumak, gerekirse fazladan çalışmak ve ihtiyaç duyduğunda yardımına koşmak gibi pratiklere neden olmaktadır. Bu durum astlarda görüldüğü üzere tam bir otorite kabulü anlamına gelmektedir (Seyrek,2020).

Genellikle araştırmalarda ele alınan paternalist liderlik davranışları belli bir tip ve özellik göstermektedir. Ancak paternalist liderlik de kendi içerisinde dört farklı türe ayrılmaktadır. Bunlar yardımsever paternalist liderlik, sömürücü paternalist liderlik, otoriter paternalist yaklaşım ve yetkili paternalist yaklaşım olarak sıralanabilir. Araştırmalarda genellikle özellikleri irdelenen paternalist liderlik türü yardımsever paternalist liderliktir. Bu türde çalışanlar, liderlerinin cömertliğine ve onların refahını ön planda tutmasına minnet ve takdir hissi ile yaklaşmakta ve saygı ve bağlılık göstermektedirler. Sömürücü paternalist liderlikte ise gösterilen ilgi ve desteğin gerçek sebebi astlara uyum sağlamaktır. İzleyiciler liderin amaçlarına hizmet ettiği ve yerine getirdiği takdirde ilgi ve destek görmektedir. Bu nedenle çalışanlar ayrıcalıklarını korumak için lidere şartsız bir bağlılık ile bağlanmaktadır. Paternalist liderlikte otoriter yaklaşımda ön planda olan ödül ve cezalardır. İzleyicilerin işe uyumlarını sağlamak amacıyla ödül ve cezalar kullanılır. Otoriter yönetimi bu açıdan bir çeşit sömürücü olarak görmek mümkündür. Astın bağımlılık ve uyumlu davranışını sağlamak için onun cezalardan kaçınma ve ödüllere ulaşma reaksiyonu kullanılmaktadır. Yetkili paternalist liderlik türünde de astın üzerinde kontrol sağlanması söz konusu ise de bunun amacı astların refahını arttırma ve becerilerini geliştirmek üzerinedir. Bu doğrultuda astlarda liderlerinin amaçlarını fark ederek kendi yararlarının doğrultusunda olan bu yönlendirmeye saygı ile uymaktadırlar (Yeşiltaş,2020).

Paternalist liderlik yaklaşımının bulunduğu coğrafya ve dönemler göz önünde bulundurulduğunda farklı coğrafyalarda farklı zamanlarda etkili oldukları tespiti yapılabilir. Bu bağlamda bu liderlik türünün sadece birkaç bölge ya da kültüre ait karakteristik bir özellik olduğu söylenemeyecektir. Zira Asya ya da üçüncü dünya ülkelerinde kapitalizmin gelişmesi ve yerleşmesi döneminde paternalist yönelimli liderlik yaklaşımlarının görülmemişken bu ekonomilerdeki değişim ile benzer iş ilişkileri görülmeye başlamıştır. Nitekim Feodal dönem lonca ilişkileri içerisinde dünyanın hemen her yerinde paternalist denilebilecek idareler mevcuttur. Bu nedenle

paternalist liderliği herhangi bir dönem ya da coğrafyanın, kültürün iş hayatı ve idari kültürünün temel özelliği olarak görmek makul görünmemektedir.

Bununla birlikte liderlerde paternalist özellik, yapı ve yaklaşımlar olması mümkündür. Bu özelliğin bazı takipçiler ve astlar üzerinde olumlu etkiler oluşturması da diğer liderlik türlerine yönelik tepkilerde olacağı üzere mümkündür. Her liderlik türünde avantajlar olabileceği üzere bu liderlik türünde de bu avantajlardan yarar sağlayan ve bağlı ortaklıklar kuran takipçilerin olması ve buna yönelik araştırmaların ve verilerin olması kaçınılmazdır. Ancak paternalist liderlikte görüldüğü üzere ikili ilişkilerin boyutları kişilerin özel hayatlarına kadar uzanabileceğinden iş ve özel ayrımı, sınırının belirlenmesi lider ve astın bu konudaki değerlendirmesine bağlıdır.

Lider ve astın iş ve özel hayat noktasında birbirlerine tanıdıkları sınırlar bazı çatışmalara neden olabilecek bir konudur. Örneklerde incelendiğı üzere iş hayatının dışına taşan bir denetim ve davranış edindirme yönelimi, astların yoğun tepkisi ile karşılaşabilmektedir. Diğer bir boyut ise astların profesyonel bir lider görmek yerine karşılarında kendilerine çocukları gibi davranan bir lider görmeleri halidir. İş yerindeki kontrol ve hiyerarşı kullanımının özel hayata da yansıyabilecek yansımaları bireysel ve bireyi merkeze alan yaklaşımlarla uyuşmamakta ve organizasyon içi sorun oluşturabilir.

Paternalist liderlik yapılarının iş ve özel ayrımı noktasında baba ve çocuklarının ilişkisi gibi mantık ortaya çıkardığı görülmektedir. Bahsi geçen paternalist liderlik ve paternalizm örneklerine bakıldığında bu yapıdaki davranışların liderin toplumsal olarak geçerli gördüğü bir takım değerleri korumak ve yaymak amacı taşıdığı görülmektedir. Dolayısıyla özellikle sanayinin gelişim ve kapitalist bir dönüşüm döneminde toplumsal değışime yönelik bir tepki olarak değerlendirilmesi de mümkündür. Ancak paternalist liderlik yönelimlerin günümüz toplumsal düzenlerinde de görüldüğü yadsınamaz bir gerçektir. Değışim ve dönüşümün her dönemde taraf ve karşıtlar oluşturduğu göz önüne alındığında paternalist liderlik ve paternalizm davranışlarının toplumda gerek siyasi gerekse sosyo-ekonomik olarak olumlu karşılıkları olduğı görülmektedir.

3. Diktatör Liderlik: Gereklilik mi, Keyfiyet mi?

Latince kökenli olan dictator kelimesi, bir kişi ya da gruptan oluşan idare teşkilatının idare edilenlerin görüş ve rızasına başvurmaya gerek görmeksizin, mutlak bir şekilde yönetimi anlamına gelmektedir. Kelime Roma Cumhuriyeti döneminde kullanılmış olup, bir sistem olarak afet, işgal gibi ani bir durum için bir kişinin yedi yıl süreyle diktatör tayin edilmesiyle işlemekteydi. Bu süre zarfında diktatör tam ve mutlak bir yetkiye sahip olur ve süre sonunda çekilmeye mecbur görülürdü. Roma tarihi içerisinde genellikle asker kökenli diktatörler görev yaptığı bilinmektedir. Bu diktatörlerin içerisinde çalışma süresi sonunda toprağına çiftçiliğe dönen örnekler yüceltilmiş, mutlak gücü bırakmak istemeyenler ise ölümlerinin ardından bazı başarıları ile değerlendirilmekle birlikte kötü örnekler olarak ele alınmışlardır. Diktatör yönetimlerin dönemleri herhangi bir güç mücadelesine meydan verilmemesi halinde meşrutiyet rejimlerine yerlerini bırakmıştır. Modern diktatörlükler ise bir şahıs, grup ya da sınıfın diktatörlüğü şeklinde anlaşılmaktadır. Bunlara bir parti ve liderinin diktatörlüğü, ordu ve yönetimi ele alan kesiminin diktatörlüğü ve ya proleterya diktatörlüğü örnek olarak verilebilir. Ancak bu tarz diktatörlüklerde dahi yetkinin tek kişinin elinde toplandığı görülmektedir (Ansiklopedik Sözlük Serisi,1957).

Yıkıcı bir liderlik türü olarak ele alınan diktatör liderlik, 1980'li yılların sonrasında daha çok ön plana çıkan etik skandallar, yolsuzluk haberleri, işçi haklarına yönelik değişimler ve sendikalaşma oranlarındaki değişimler gibi nedenlerle liderlerin literatürde geçtiği üzere sadece olumlu etki oluşturan ve farklı yönlerden grubu destekleyen özelliklerinin olmadığı aynı zamanda negatif etkilerinin bulunduğu işaret eden bir kavram haline gelmiştir. Bu liderlik türünde astlar üzerinde liderin mutlak gücü ve otoritesi mevcuttur. Astların çalışmaları liderden gelen emir ve talimatlar doğrultusunda yürütülmektedir. Lider astların karar alma sürecine katılmalarına izin vermediği gibi işlerini genellikle korku ve tehditler aracılığı ile yaptırmaktadır (Şentürk, 2020:587).

Diktatör liderlik türünün uygulandığı organizasyon ve örgütler bahsi geçen nedenlerden dolayı ekip çalışması için sürdürülebilir ve uzun vadeli bir yönetim olarak görülmemektedir. Bunun yerine diktatör liderlik bir tür kriz durumu yönetimi

olarak öne çıkmaktadır. Bu nedenle geçici bir yönetim görünümü sergilemekle birlikte kendisinden önceki kaotik ve yönetilemez gibi görünen yapıların eksikliklerinden, yanlışlarından yola çıkan, ancak bunların tersine, merkezileşmiş, tekil ve katı bir yönetim olarak ortaya çıkmaktadır.

Diktatör liderlik türü, astlara karar alma sürecine katılmaya izin vermemesi, bu nedenle gelişimlerini engellemesi, emir ve talimatların tek merkezden kaynaklanması ve liderin yapısının organizasyon için tek belirleyici olması gibi yönlerden otoriter lidere benzemekle birlikte, diktatör liderlik ve otoriter liderlik arasında önemi bir farklılık söz konusudur. Bu fark diktatör liderliğin gücü tamamen ele geçirerek iradesi doğrultusunda hareket etme yapısına sahip olması, otoriter liderin ise bulunduğu pozisyondan dolayı güce sahip olmasına dayanmaktadır. Diktatör liderlik, buradan anlaşılabacağı üzere sadece yönetim imkânının tanıdığı yetkiler ile yapılan katı ve emredici bir idare değil, yönetimi ele geçirerek bireysel değer ve amaçlar doğrultusunda sürdürülen bir liderlik türüdür. Bu amaca ulaşmak için yasal güç, zorlayıcı güç ya da ödüllendirme gücü gibi farklı güçler arasında diktatör liderlik tarzının zorlayıcı güce daha çok yer verdiği görülmektedir. Bu güç, liderin emir ve yönlendirmelerine uymayan astların kontrol edilme ve cezalandırılması anlamına gelmektedir (Şentürk, 2020).

Diktatör liderliğin zorlayıcı gücüne örnek olarak totaliter ideolojilerin idare şekillerine bakmak uygun bir misal olabilir. Sovyetler Birliği'nin Birinci Genel Sekreteri olan Nikita Kruşçev'in (Hruşçov) Stalin sonrası dönemde yaptığı bir değerlendirmede bu örneği yansıtmaktadır. Kruşçev neden bu yönetime karşı bir şey yapmadıkları sorusuna zaten bir şey yapamayacaklarını, Stalin tarafından çağrıldıklarında bir konu ile ilgili danışmanlık yapmak için mi, yoksa bir hapishaneye mi gönderilmek için mi yola çıktıklarını asla bilemediklerini, sürekli korku içinde olduklarını beyan etmiştir (Aron,1976).

Bu liderlik yapısının özelliklerini Montesquieu'da görmek de mümkündür. İstibdat hükümetlerini ele alırken ünlü düşünür en önemli unsurun korku olduğu üzerinde durmaktadır. Sınırsız yetkilerle donanmış olarak tasvir ettiği liderin yetki verdiği kişilerin de yüksek yetkilere sahi olacağı bu nedenle isyan edebileceğine işaret etmiştir. Bu sebepten dolayı bütün kademelerin korku içinde çalışmasının istibdadın bir gereği olduğuna ifade etmiştir. Diğer taraftan böyle bir yönetimin de bozulma potansiyelini kendi içinde bulundurduğuna dikkat çeken Montesquieu,

kendi kişisel keyiflerine dalan hükümdarın devlet işleri için muhakkak bir vezire ihtiyacı olduğuna ve ona işlerini devretmekle yönetim kademesinde olmanın sağladığı nimetlerden faydalanabildiğine dikkat çekmiştir (Montesquieu,2011).

Bu özellikleri göz önünde bulundurulduğunda diktatör liderliğin sadece izleyicileri için değil, doğrudan kendisi için de yozlaştırıcı ve liderlik kabiliyetinin gelişimini engelleyici nitelikte olduğu izleniminde bulunulabilir. Buna göre diktatör liderliklerin kalıcı olması ya da diğer liderlik türleri gibi sürdürülebilir olmadığı sonucuna ulaşılabilir. Montesquieu'nünde işaret ettiği üzere bazı zorlayıcı şartların başa getirdiği ve kanunu, sadece kendi kafasında bulunan, hızla onu dayatan lider (Montesquieu,2011), kendisini getiren şartlar ortadan kalktığında ortadan kalkabilecek bir liderlik tarzına örnektir.

Diktatör liderliği ortaya çıkarabilecek şartların neler olduğuna baktığımızda düşünürlerin farklı görüşler beyan etmekle birlikte temel olarak toplumun büyük bir kesimini ya da tümünü etkisi altına alan ve toplumun içyapısında değişikliklere neden olan gelişmelere işaret etmektedirler. Bu gelişmelerin başında toplumda meydana gelen inanç sarsıntıları yer almaktadır. Farklı uç noktalarda yer alan ideolojilerin, yönetim biçimlerinin beslendiği bu sarsıntılar, ekonomik dalgalanmalar, sosyal patlamalar ve gerek özel gerekse kitlesel şiddet görünümünün toplumun algısında diktatör liderliği ortaya çıkarabilecek bir arka plan meydana getirmektedir. Daha detaylı bir sıralama yapan araştırmacılar, ekonomik zayıflıkların, enflasyonun ve dolayısıyla bozulan yaşam koşullarının, sınıflar arası şiddet içeren çarpışmaların, savaşların, siyasi kurumların bozulması ve toplumda siyasete ve kurumların güven kalmamasının diktatör liderlik için taban oluşturabileceğini ifade etmişleridir. Burada diktatör liderlik cahiliyetten, düzensizlikten ve ahlaken yozlaşmış bir genel yapıdan destek bulabilecektir(Şentürk, 2020).

Bahsedilen sebeplere benzer ya da farklı durumlarda gelişen diktatör liderlik görünümleri de olabilir. Montesquieu'nün üzerinde durduğu istibdat yönetimine benzeyen diktatör liderlik tarzı, yönetim olarak istibdat idaresi ile benzerlikler göstermekle birlikte zaman içerisinde değişen toplumsal, ekonomik, siyasi şekillenmeler ve gelişmelerle daha karmaşık grupların birlikteliğini gerekli kılmıştır. Bu nedenle diktatör liderlik türünü de takipçileri ve hiyerarşisi ile incelemek gerekmektedir.

Diktatör liderliğin toplumsal görünümüne bakıldığında iki boyutta ele alınabilir. İlk olarak liderin güçlü bir ülke içi kitleye karşı sorumlu olup olmadığı, ikinci boyutta ise liderin sivil bir oluşumun içinden mi yoksa askeri bir yapıdan mı geldiği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu iki boyut ise kişisel rejimler ve kişisel olmayan rejimlerden meydana getirmektedir. Yani ülke içinde sivil ve askeri kesimlere karşı sorumlu olan diktatör liderler ve bu kesimlerin üzerinde karar verebilen diktatör liderlikler ortaya çıkmaktadır. Çatışma üretmeye ve buna rağmen kişisel iktidarlarını korumaya devam eden liderler genel olarak kişisel rejimlerden ortaya çıkmaktadır (Weeks,2017).

Diktatör liderlik de Otoriter liderlikte olduğu gibi grup çalışmasının sürdürülebilirliği ve verimi açısından uzun vadede sorunlu görülmektedir. Bununla birlikte zorlayıcı güce yani ceza gücüne dayanan, muhaliflerini susturan, bastıran karakteristik özelliklerine rağmen bir takım yönlerden kuvvetli olduğu görülmektedir. Diktatör liderliğin bu kuvvetli yönleri, kriz dönemlerinde bürokratik süreçlerin tıkanıp şartlarda karar alma hızı, açık ve tartışmasız bir emir komuta sistemi, deneyimsiz bir ekibin idare edilme kapasitesi ve hedeflerin, vizyonun belirsiz olduğu şartlardaki belirleyiciliğidir (Şentürk, 2020).

4. Bir İdeal Olarak Demokratik Liderlik

Yunanca halk yönetimi anlamına gelen demokrasi kavramı milattan önce 500'lü yıllara giden bir geçmişe sahiptir. Kavram Antik Yunanda site devletin yönetimi için kullanılmıştır ve doğrudan demokrasi biçiminde yani yönetimle ilgili kararların kent sakinlerinin belirli bir kısmının onayına sunulması şeklinde uygulanmıştır. Antik Yunan döneminin ardından Roma ve Ortaçağ Krallık idarelerinin ortaya çıkmasıyla uzun bir süre demokrasi idaresi kenarda kalmıştır. Bu bakımdan günümüz demokrasilerinin oldukça yeni bir yönetim ve uygulama oldukları söylenebilir. Yeniden ortaya çıktığında ise demokrasinin farklı kesimleri içine alan ve daha çok temsili bir yönetim tarzı olarak yayıldığı görülmektedir.

Demokrasi temel özellikleri açısından ifade edilecek olursa seçimlerle siyasal

iktidarın süreli olarak belirlendiği bir yönetim biçimi şeklinde tanımlanabilir. Burada halkın farklı seçeneklerin arasında özgürce tercih yapabilmesi ve adil bir şekilde seçim sürecinin yönetilmesi önemli etmenlerdir. Demokrasinin iktidar süresini sınırlayabilmesi, seçimle iktidarı değiştirebilmesi, halkın karar alma süreçlerine belli oranda katılabilmesi ve siyasal iktidarın halkın değerlerine, tercihlerine ve yapısına uyumlu bir şekilde yönetmesi ve iktidar olması gibi nedenlerle diğer yönetim şekilleri yerine tercih edilmektedir. Demokrasinin teorik olarak tanımlanması konusunda literatürde oldukça fazla tartışma olmasına rağmen, demokratik yönetim günümüzde seçimleri kazananların yönetimi şeklinde algılanmaktadır. Bununla birlikte çoğulculuk, hoşgörü, eşitlik, hukukun üstünlüğü gibi değerler de demokrasiye mâl edilmek suretiyle kavram olduğundan daha geniş biçimde tanımlanmaktadır. İki yönüyle de demokrasi kavramının anlam ve özünden uzaklaştığı, otoriter yönetimlerin dahi seçim süreçleriyle kendilerini demokrasi olarak tanımladıkları görülmektedir (Bülbül,2020).

1960'lı yıllarda White ve Lippit tarafından ilk defa ortaya atılan demokratik liderlik kavramı, Neoklasik dönemde popüler olmuş insan ilişkileri yaklaşımını esas almaktadır. Bu yönetim anlayışı içerisinde demokrasi, izleyiciler ve lider arasındaki otoritenin yeniden dağıtılması konusuna odaklanmaktadır. Otoriter ve benzeri merkeziyetçi yaklaşımların aksine izleyiciler kendileriyle ilgi kararlara katılabilmekte, faaliyette bulunabilmektedirler. Böylece lider tek karar mercii olmaktan çıkmakta, astlarını örgütsel çalışma sistemi ile ilgili bilgilendirerek karar alma süreçlerine dâhil etmektedir. Astlar bu sayede örgütün amacı, politikaları, planı konusunda ve çalışma koşullarına ilişkin olarak da örgütlenme, iş bölümü gibi süreçlerine etkin olarak katılabilmektedir (Okutan,2020).

Katılımcı liderlik olarak da adlandırılan demokratik liderlikte her izleyicinin grup faaliyetlerine maksimum katılımı sağlamak, grup için gerilimleri düşürmek ve çatışmaları engellemek liderin görevleri arasındadır. Bunları yaparken lider, sorumluluğu da kendisinde toplamamaya, dağıtmaya özen gösterir (Serinkan,2012). Demokratik liderlikte görevlerin yerine getirilme yöntemi tartışmalarla belirlenir, bu süreçte astlar istedikleri kişilerle grup kurabildikleri gibi görev dağılımı da grubun kontrolüne verilmektedir (Okutan,2020).

Yetki ve sorumlulukların bu şekilde dağıtılmış olması, demokratik liderlikte, örgütü, lidersizde faal tutabilir hale getirmektedir. Ancak Demokratik lider örgüt içi

ilişkiler ve karar alınmasında etkin olarak eylem göstermektedir (Ekici,2006).

Diktatör liderliğin ve otoriter liderliğin gösterdiği zorlayıcı ve yasal gücün aksine bu liderlik türünde uzmanlık gücü ön plana çıkmaktadır. Lider karar alma süreçlerinde grup üyelerini tamamen serbest bırakmamakta, onlara organizasyonun amaçları yönünde daha verimli ve isabetli kararlar alabilmeleri yolunda destek ve rehberlik yapmaktadır. Bu destek ve rehberliğin örgüt içinde etkinlik kazanabilmesi için lider ve izleyicileri arasındaki iletişim kanallarının açık ve sürekli akış halinde bulunması gerekmektedir. Bu nitelikteki bir iletişim ve bilgi akışı da örgüt içinde güven ortamı olmasına bağlıdır. Demokratik liderlik türünde ön plana çıkan en önemli çıkan lider özelliklerinden birisi de iletişim yeteneğidir. Demokratik liderlikte, örgüt içi karar alınabilmesi, katılımın sağlanması, verimli ve kaliteli bir şekilde örgüt hedeflerine ulaşılabilmesi, çalışan tatmini ve liderin astlarına danışma faaliyeti temelde bu iletişim unsuruna dayanmaktadır. Bu danışma faaliyetini karar alma süreçlerini uzatması ya da karar etkinliğini düşürmesi veya kararsızlığa neden olması ise demokratik liderliğin olumsuz yönleri olarak ortaya çıkmaktadır (Okutan,2020).

5. Örgütlerin Sağlığı ve Kriz Liderliği

Ülke veya uluslararası mecrada, toplum ya da bir kurum, kuruluşun yaşamında görülen buhran ve zor dönem (TDK) olarak tanımlanan kriz, köken olarak tıp literatüründe ortaya çıkmış bir kavramdır. Tıbbi bir terim olarak hastanın sağlık durumunun ani bir değişimle kötü duruma gitmesi ve acil müdahale edilmezse bu değişimin artarak hayati bir risk oluşturabileceği anlamına gelmektedir. Sosyal bilimler literatürüne ise 1960'lı yıllarda giren bu kavram anormal ve sürekli olmayan bir durumun örgüt hayatındaki yeri tanımlamak için kullanılmaktadır. Kriz organizasyonu etkisi altına alan, düzeni bozan aniden ortaya çıkan ve organizasyonun hayatını tehlikeye atan, ortadan kaldıracabilecek acil bir durumdur. Bu nedenle kriz, stratejik amaç ve eylemleri tehlikeye atan ve hızlıca tepki verilmesi gereken bir etki oluşturur (Saruhan, Yıldız, 2013).

Krizler süresiz durumlar olarak tanımlanmak birlikte örgütlerin hayatında sürekli olarak karşılaşılabilecekleri olgulardır. Bu gelişmeler örgütlerin yönetim ve tabanında idare tarafından belirlenerek çözümler üretilmemiş ama nihayetinde kaçınılmaz hale gelmiş sorunların bir anda ortaya çıkışı ile kendini göstermektedir.

Bu bağlamda krizlerin sadece buhran ve zararlar olmadığını aynı zamanda bir örgüt kültürü meydana getirebilecek tecrübe kaynakları olduğunu söylemek mümkündür. Krizlerin örgütlerin hayatıyetini tehlikeye attığı göz önüne alındığında kriz sürecinin kararlarının örgüt yapısı için daha kesin ve ilkesel boyutta değişimler getirmesi mümkün olacaktır. Krizden elde edilen tecrübe ise başka krizlerin önüne geçilebilmesine imkân verebileceği gibi başka bir krize müdahalenin de etkinliğini arttırabilecektir. Krizin önceden tespiti yapmak için ise muhtemel kriz nedenlerini tanımak gerekmektedir.

Krizin nedenlerine bakıldığında organizasyonun etkileşimde bulunduğu çevre şartlarının hızlı değişimler yaşayarak belirsizlikler meydana gelmesi, organizasyondaki bilgi zayıflıkları, koordinasyon sorunları, iletişim yetersizlikleri ve zaman yönetimi problemleri olarak iki boyutta meydana ortaya çıktığı görülmektedir. Organizasyonun içinde ve dışında görülen kriz nedenlerinin ilk olarak dış nedenlerine bakıldığında faaliyet gösterilen alanda meydana gelen ekonomik sorunları görülebilir. Bunun ardından teknolojik değişmelerin getireceği uyum

sağlama gereklilikleri ve toplumun değer yargılarındaki değişimler gelmektedir. Bu değişmelere ek olarak hukuki ve siyasi değişmelerin getireceği yapıların, rekabet koşullarının ve son olarak doğal afet gibi olağanüstü gelişmelerin de organizasyonların hayatlarında krizler oluşturabilecek dış nedenler olduğu görülmektedir. Krizin örgüt içi nedenlerine bakıldığında ise yönetimin ön görüş ve önlem yetersizliklerini, bilgi eksikliği ve tecrübesizliğini, değişime yönelik yönetim yapılamaması ve değişim doğrultusundaki kararların hızla uygulanamamasını görmek mümkündür. Kriz örgüt içinde bu iç ve dış sebeplerle bağlantılı olarak bir gelişim süreci izlemektedir (Saruhan, Yıldız, 2013).

Bu gelişim süreçlerini krizin gelişme dönemi, krize yönelik körlük, harekete geçememe ve yanlış kararlar alma, kriz dönemi ve krizin sona ermesi dönemi olarak sıralanabilir. Krizin gelişme döneminde krizin henüz başlamadığı bir dönemi ifade etmektedir. Bu dönemde örgüt gerektiği gibi çevre analizi yapmamış ve örgüt kaynakları yerinde kullanılamamıştır. Ancak bu dönem aynı zamanda krize müdahalenin, kontrol altına alabilme imkanının en yüksek olduğu dönemdir (Güvendi,2016). Stratejik çevresel ve kurumsal açıkların oluşturduğu tehdidin fark edilmemesi sorunun gelişmesine ve krizin körlük dönemine girmesine neden olmaktadır.

Körlük döneminde örgüt için tehdit teşkil eden belirtiler ortaya çıkmıştır. Ancak örgütü hayati bir önemde tehdit etmediği için tepki oluşturmamaktadır. Bu dönemde yöneticiler, liderler örgüt içi ve dışıyla olan iletişimleri yeterli olmadığı için ve bilgi yetersizliği nedeniyle kriz sinyallerini tespit edememektedir (Demirtaş,2000). Harekete geçememe dönemi, tepkisizlik dönemi olarak da bilinmektedir. Bu dönemde diğer dönemlere göre azalsa da hala krizin önlenmesi mümkündür. Ancak bu dönemde artık liderlerin de farkına varmasına rağmen krizi ortaya çıkaracak sorunların önemszenmemesi, sorunlara yönelik yanlış fayda maliyet analizi yapılması ve bekle gör politikası gibi nedenlerle gereken konum alınamamaktadır (Güvendi,2016). Sürecin kaçınılmaz tepkilere yol açacağı, sorunların birbirlerine eklemlendiği ve şiddetlendiği dönem yanlış kararlar dönemi olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemde lider ve ya yönetici sorunlarla yüzleşmek zorunda kalmakta ancak bunlara karşı sorunun merkezine ulaşmayan geçici, yatıştırıcı çözümler geliştirmektedir. Sorunlar temel manada çözülmediği için hafifletici çözümler sorunların, yeni boyutlar kazanmasına ve hem örgüt içi hem de örgüt dışı yeni sorun kaynaklarına dönüşebilmektedir (Saruhan, Yıldız, 2013).

Tüm sinyaller ve tedbir gerektiren koşullara rağmen analiz ve çözüm faaliyeti ortaya koymayan, koyamayan örgütler kriz sürecine girmektedir. Kriz süreci artık önlem ve başarılı çözüm imkânlarının sona ermesi olarak da görülebilir. Bu dönemde, örgüt psikolojisi panik ortamına sürüklenmektedir. Kriz döneminin süresi tam olarak belli olmamakla birlikte acilen çözüm ortaya koyulması gereken bir öneme sahiptir. Bu dönemde çalışan devir hızı artmakta, astlar, görev ve iş koşullarının değişmesi nedeniyle iş verimliliğini kaybetmektedir. Kriz ortamı yönetimin merkezileşmesine yol açan ve süreç devam ettikçe hiyerarşinin daha sivrilmesiyle, tekleşmesi yönüne girmesine neden olmaktadır. Bu durumda lider, astlarına görevlendirmelerini arttırmakta, detaylandırmaktadır (Demirtaş,2000).

Kriz sürecinin son aşaması krizin sona ermesi dönemi olarak tanımlanmaktadır. Bu dönem, krizin ortadan kaldırılması ya da organizasyonun ortadan kalkması sürecidir. Kriz sürecinin sonunda organizasyonun hayatta kalması durumunda krizin maliyeti ve edinilen bilgi değerlendirilecek ve bu değerlendirmeler doğrultusunda örgüt içinde ve kademelerinde değişiklikler meydana gelecektir. Kriz durumunun açıklaması göstermektedir ki örgütte ortaya çıkabilecek, başlamış ya da devam eden bir kriz sürecini analiz etme, krizin nedenlerine ve muhtemel çözüm

yollarını belirleme, kriz sürecini en az maliyetle atlatabilme faaliyetleri kriz yönetimini gerekli kılmakta, ortaya çıkarmaktadır (Saruhan, Yıldız, 2013).

Toplumsal ölçekte ele alındığında krizle karşı karşıya gelinmesi toplumun, topluluğun üyelerinin yeniden normal yapıya dönmek için liderin planını duymak, duruma yönelik açıklamasını öğrenmek istedikleri gözlemlenebilir. Liderin böyle bir pozisyonda suçlama, eleştiri, gerçek dışı haberlerin yayılması, kaos ortamına sürüklenme gibi sorunları daha da derinleştirecek gelişmelerle başa çıkması beklenmektedir. Kriz liderliği buradan hareketle, ani olarak gelişen zincirleme sorularla ve bu sorunların yol açabileceği duygusal kırılmalarla baş etme sorumluluğunu ve görevini ifade etmektedir (Küçüköğlu,2020).

Kriz sürecine bakıldığında bu süreçte liderin başarılı olmasının bir takım yeterliliklere bağlı olduğu görülmektedir. Bu yeterliliklerin başında kriz sinyallerinin farkına varmak gelmektedir. Bu manada, yapısı gereği açık olmayan ve kolay anlaşılamayan kriz sinyallerini liderin, doğru değerlendirmesi, bunları birleştirerek anlam çıkarabilmesi gerekmektedir. Normal durumların da bir gereği olan güven unsuru kriz dönemleri için liderin yetkinliklerinin dayandığı temel unsur olarak daha belirgin olarak ortaya çıkmaktadır. Güven ortamının önemli bir getirisi de iletişim kapasitesindeki artıştır. Lider kriz ortamlarında kısıtlanan, kesintiye uğrayan, aşırı yüklenme yaşayan iletişim kanallarını ve araçlarını, bilgi akışını sağlam tutmak sorumluluğundadır. Kriz durumunun getirdiği olağanüstü şartlar geleneksel karar alma sürecini de değişime zorlamaktadır. Geleneksel yaklaşımlarda bilgi toplama, alternatifler üretme, değerlendirme ve sonuca bağlama süreçlerinden bahsedilebilirken kriz anında böyle bir zaman söz konusu değildir. Hızlı düşünmek hızlı karar almak ve uygulamak gerekmektedir. Krizin getirdiği şartlarla baş edebilmek bu nedenlerle tecrübe gerektirmektedir. Önceden meydana gelen krizleri değerlendirerek yenilerinin çıkmasına engel olmak da liderin tecrübe kapasitesine bağlı bir yeterliliktir. Son olarak kriz liderliği krizin sona ermesinin ardından normale dönüşün ve gerekli değişikliklerin yapılmasını sağlamayı gerektirmektedir (Küçüköğlu,2020).

Diğer taraftan kriz gelişimini eleştirel olarak değerlendiren Parkinson, tarihi ve sosyolojik bir çıkarımda bulunarak, planlı bir düzende ortaya çıkacak mükemmeliyetin sadece çökme dönemine girmiş kurumlar tarafından yapıldığını ileri sürmüştür. Parkinson The Economist dergisinde yazdığı ve askeri kariyeri

sırasında Britanya Kara Kuvvetlerinde yaptığı gözlemleriyle başlayan kamu görevlilerine yönelik eleştirilerini ve değerlendirmelerini Parkinson Kanunu adını verdiği kitabında sıralamıştır. Yönetimde krize neden olan personel sayısı artışını memurların statülerini kuvvetlendirmek istemelerine ve vergilerin artışını da kendi sayılarını arttırmaya fırsat gördüklerine temas etmiştir. Çökme aşamasına yönelik izahında ise örnek olarak eskiden kalan bina ve şehir düzenlemelerinin ihtişamına ve gösterişliliğine işaret etmiştir. Burada dikkat çekilen durum heyecanlı bir gelişme döneminin yapılardaki mükemmeliyet için zamanı olmayacağıdır. Bunlar duraklama döneminin, çöküşün habercisidir (Parkinson,1996).

Karizmatik liderlik içeriğine tarihi ve teorik olarak yakınlıklarının ortaya konulacağı bu liderlik türleri, toplumsal yapının farklı boyutlarında görülmeye devam etmektedir. Bu liderlik türlerinin tekil örnekler üzerinden incelenerek doğru veya yanlış bir liderlik türü olarak değerlendirilmesi, doğru ve ideal bir liderlik türünün ön kabulüne işaret etmektedir ki yaşadığımız dönemlerin ana akım düşünce yapıları tarafından bu görüşler desteklenmektedir. Bu bağlamda açıklandığı üzere farklı liderlik koşulları, farklı yönetim davranışlarını ve türlerini, farklı dönemlerde gerekli kılmaktadır.

Liderlik değerlendirmelerinin olması gerekeni değil, olanı değerlendirmek ölçüsünden uzaklaşması, çıkması ile lider ve yönetici arasındaki ayrımın giderek netliğini kaybettiğinden daha önce bahsedilmiştir. Bu durumun bir getirisi olarak, liderlik türünün özelliklerini katı bir şekilde tanımlamanın, dönemsel değişkenlikler gösteren liderlik davranışlarının farklı liderlik türlerini bir arada kullanıldığı, özelliklerinin birliktelik gösterdiği durumları tanımlamak için yetersiz kalması mümkündür.

Bu nedenlerle tez içerisinde ele alınacak karizmatik liderlik tanımı/ları teorik olarak ele alınacak, karizmatik liderliğin otorite ve meşruiyet yapılarıyla birlikte incelemesi yapılacaktır. Bu bağlamda ilk olarak meşruiyet kavramının anlamı, özellikleri ve tarihi görünümüne bakılacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

OTORİTE VE MEŞRULUK YAPISI İLE KARİZMATİK LİDERLİĞİN TOPLUMDAKİ YERİ

Toplumsal yapının oluşmasında kurucu rol üstlenen meşruiyet yapısı toplumsal özellikleri de yansıtan ve onunla yaşıt denilebilecek bir geçmişe ve etkiye sahiptir. Bununla birlikte tüm toplumsal yapının kurallı, sürekli işleyişinin bağlı olduğu otorite yapısının bu düzenli işleyişi nasıl temin ettiği ve sürekli kıldığı, küçük bir yerleşimden, uluslararası ölçeğe kadar insanların gündelik hayatlarını ve toplumu nasıl düzenlediği sorusu sosyal bilimlerin önemli inceleme alanları arasındadır. Yine sosyal bilimlerde farklı boyutları ve özellikleriyle izah edilmeye çalışılan karizmatik liderlik ve karizmatik liderin faaliyet ve özellikleri toplumdaki yerleri bu başlık altında ele alınarak izah edilmeye çalışılacaktır. Meşruiyetin kavramı, Meşruiyet kaynakları, Meşruiyetin Sosyolojik Değerlendirilmeleri ile Modernite Öncesi ve Sonrası Meşruiyet Yapılarına bu başlık altında yer verilecektir.

A.MEŞRUIYETİN GELİŞİMİ VE DÖNÜŞÜMÜ

1. Meşruiyet Kavramı ve Boyutları

Meşruiyet kavramının tanımlaması siyaset biliminin süregiden bir tartışması olması nedeniyle kavram, ortaya çıkışı, hangi amaca hizmet ettiği ve sosyal bilimler alanında ilgili olduğu branşlar açısından farklı şekillerde incelenmiştir. Kavram, sadece sosyal bilim dalları arasında değişen normatif içeriğinin incelenmesi açısından değil, fakat aynı zamanda günlük hayatta kullanılan pek çok tanımlama içerisinde kullanılması nedeniyle bir anlam karmaşıklığı ihtiva etmektedir.

Bu açıdan meşruiyet kavramının sosyoloji, hukuk ve siyaset bilimi/felsefesi alanlarında ele alınması inceleme alanımız açısından gerekli görülmektedir. Meşruiyet düşüncesinin en geniş kullanım alanını teşkil eden siyaset felsefesi temelinde tanımına bakıldığında, yönetim sisteminin haklı bir temele dayanması ve buna mukabil yönetimin, ele alınan topluluğun üyelerinin hemen

hepsi tarafından kabul edilen amaç ve gerekçeleri kendisinde toplaması ve bunlara göre hareket etmesi, şeklinde genel olarak tanımlanmaktadır (Cevizci,2017).

Meşruiyet kavramının genel tanımlamasına siyaset felsefesi açısından bakıldığında iktidarın meşruiyeti konusu ilk öne çıkan başlıklardandır. Toplumsal yapıda tarih, sosyoloji ve siyaset teorisi açısından bir zorunluluk olarak ortaya çıkan iktidar yapısının nasıl ortaya çıktığını tasvir edebilmek açısından iktidarın meşruiyeti boyutunu ele almak gerekmektedir. İktidar meşruiyeti, toplumsal yapıda uzlaşma ile belirlenen ilkelere yahut hukuki esaslara uygun bir şekilde iktidarın elde edilmesi ve uygulamaya konulması ile ortaya çıkmaktadır (Cevizci,2017).

Burada iki önemli tanım ilkesi olduğu göze çarpacaktır. Bunlardan ilki, kendilerine uyulduğunda yönetme hakkı veren kurallar ya da usullerin varlığı, ikincisi ise yönetim biçimini haklılaştıran bir ilke olarak, yönetenler ve yönetilenler tarafından paylaşılan bir inancın üzerinde temellenmiş dayanakların bulunmasıdır (Scaff,2016).

Meşruiyete ilişkin bu iki nitelik, yani uyulması halinde yönetme hakkı verecek usul ve kuralların varlığı ile yönetme hakkı veren, yönetilenler ve yönetenlerin paylaştığı inanç, ideoloji, açık ya da örtülü bir şekilde paylaşılan rıza bağı gibi ortaklıklar, tanımlamada meşruiyet açısından kurallara bağlı bir usul ve ilkelere bağlı bir esas ayrımını ortaya çıkarmaktadır. Usul açısından doğan meşruluk, kural ve karar süreçlerini ön plana çıkarırken esas açısından yapılan vurgu meşruiyet doğrultusunda kullanılan otorite ya da iktidar kullanımlarının haklılaştırılması ve ortaya çıkacak sorumluluğun önemine dikkat çekmektedir. Usul bakımından ele alındığında hükümet ya da iktidarın yönetme hakkına sahip olması halinde meşru addedileceği söylenmektedir lakin bu hakkın neye dayandığına ve hakkın anlamına cevap verilmesi gerekmektedir (Scaff,2016).

Toplumsal yapıda iktidarın ortaya çıkmasını belirleyen usul ve kuralların, meşru iktidarın, toplumun yönetiminde uygulayacağı usul ve kurallara kaynaklık etmesi de toplumsal açıdan meşruiyet beklentisinin bir yansıması olacaktır. Bu yönüyle yöneten ve yönetilenin bütünlüklü bir değer paylaşımını sağlaması ve meşru yönetim olarak görülmesi mümkündür. Öte yandan bütün toplumlar ve tarihi pratikler açısından sadece toplumsal yapıların ve haklılaştırmanın yönetimlerin tasarruflarına yansıdığını ve ona yön verdiğini söylemek mümkün değildir.

Bu noktada iktidarların haklılaştırılmaları ve eylemlerinde meydana gelen ayrımı, meşruiyetlerini hukuki bir perspektiften incelemek gerekecektir. Meşruiyetin hukukla bağlı olmasının gereği, sadece yöneten ve yönetilenler açısından paylaşılan bir ilke ve gerekliliği ortaya koyması ya da bir iktidarın ele alınması, elde tutulması açısından bir şart olmasında değildir. Buna ek olarak hukukun meşruiyete yönelik içeriğinde, sosyal etkileşimin düzenli bir parçası olarak normatif iddialarla alakalı olması ve sosyal eylemi doğru-yanlış dili etrafında yorumlaması kapsamı mevcuttur (Sarat,2016).

Meşru iktidarın ortaya çıkmasına kaynaklık edecek ve onu koşullandıracak hukuki yapıda ise temel bir ayrım bulunmaktadır. Hukuki yapı dünyadaki işleyişi açısından araçsal hukuk ve kurucu hukuk olmak üzere iki zıt düşüncede ifadesini bulmaktadır. Araçsal hukuk, toplumun aynası olma ve sosyal değişikliklerin peşine düşme ve bunları sürekli hale getirme amacının dışına çıkmamayı gerekli görür. Bu görüşe göre yasal kurallarda bilinçli, rasyonel ve planlı bir biçimde günlük olan biteni değiştirme, sürdürme, yeniden üretme amacına hizmet etmektedir. Hukuk bu yaklaşımda toplum dışında görülmektedir. Önemli olan toplumsal, sosyal tecrübedir. Bu da yaşam içerisinde meydana gelir. Öte yandan hukuk uzmanlık isteyen ve sosyal talep neticesinde meydana gelen ikincil bir boyuttur (Sarat,2016)

Kurucu hukuk yaklaşımında ise yasalar sadece mevcut olanı düzenlemekle kalmaz, yeni ilişki ve anlamlar kurmaktadır. Araçsalcı yaklaşımın aksine, kurucu hukuk anlayışında vatandaşlar sadece dışsal kurallara muhatap değildirler. Vatandaşların hukuk kurallarını, temsil ve anlamlarını içselleştirdikleri varsayılır. Bu sayede hukukun taleplerinin vatandaşın yapısıyla doğal bütünlüğü onun vatandaşın sonradan bir isteği olması anlamını engeller. Hukuk, bu yaklaşımda kültürün etkin bir parçası olarak belirlemektedir. Onun sosyal pratiklere yansması ise bilinci şekillendirmesi sayesinde meydana gelmektedir (Sarat,2016).

Hukukun ele alındığı iki yaklaşımında meşruiyetin toplumdaki işleyişine bir inceleme alanı açtığı görülmektedir. Meşru bir iktidarı ortaya çıkaracak usul ve kurallar ya da uzlaşılmış ilkeler, hukuki açıdan ele alındığında, onlar günlük hayatın bir çeşit kurallaştırılması olabileceği gibi aynı zamanda içselleştirilmiş olanın yansması olarak da görülebilirler. Bu noktada iki yaklaşımın da salt bir şekilde birbirinden ayrı olduğunu söylemek mümkün değildir. İçselleştirilmiş, kültürel hale gelmiş toplumsal bir yapının oluşturacağı normatif bir çıktı olabileceği gibi bunların

günlük hayatta da yaşanması sonucu hukuku meydana getirebilmesi mümkündür.

Böyle kurallı bir bütünlük olması açısından toplumun, zorunlu davranış kuralları bağlamında hukukla yaşıt olduğu söylenebilir. Hukukun tarihi açıdan incelenmesinde meşruiyetin kavranması için önemli bir alan açtığı görülmektedir. Burada, kanunların ve yasama faaliyetinin çağdaş anlayışa göre ortaya çıktığı algısı yaygın olmasına rağmen, antik yunan öncesi toplumlarda kanun yapımı ve değiştirmesi düşüncesinden önce bir kanun anlayışı bulunması önemlidir. Bu ilk dönem kanun kavrayışı daha sonra detaylı bir şekilde Orta Çağ'da ortaya çıkmak üzere gözden kaybolmuştur. Aynı dönemler meşruiyet kavramının da belirmesi ve şekillenmesi açısından belirleyici olmuştur (Hayek, 1994).

Tarihi açıdan incelendiğinde bu ilk dönem kanunlara bakışın müşterek olarak ele alınışı kanunların ilahi kaynaklı oluşu şeklindedir. Bu konuya ilişkin Sadakat Kadri şu tespitte bulunmuştur:

“Şimdiye kadar bulunmuş bütün halindeki en eski kanunname, Babilliler tarafından neredeyse dört bin yıl önce siyah bir koninin üzerine yazılmıştır; Güneş Tanrısı Şamaş'ı tahtında otururken gösterir ve Şamaş fermanlarını saygılı Kral Hammurabi'ye uzatmaktadır. (...) Girit Kralı Minos'un da Zeus'tan hukuki tavsiyeler almak için her dokuz yılda bir Olimpos Dağı'na tırmandığı rivayet edilmiştir. Kadim kültürler hüküm verme gücünün ve yasanın tamamen tanrıların elinde olduğundan aynı şekilde emindi.” (Kadri,2021: 21)

Aynı konuya temas eden Hayek, kanun koyucu konumunda olan liderlerin çürüdüğü düşünülen kanunu saflaştırma ve temizleme amacıyla kanuni düzenlemeye teşebbüs etmesinin düşünülebileceği fakat yeni kanun yapmanın düşünülemeyeceğini ifade etmiştir. Hayek aynı zamanda, Ur-Nammu ve Hammurabi'den Solon, Lykurgus ve Roma'nın Oniki Levha kanunlarının yazarlarına varıncaya dek hiçbir erken tarih dönem 'kanun-koyucu'nun yeni kanun getirmeyi amaçlamadığı sadece kanun olan ve daima kanun olan bilineni ifade etmeye çalışmış olduğuna işaret etmiştir. Bu noktada Hayek, akla gelen erken dönem yasama meclisleri ya da temsili organ tanımlamalarının, bugün bildiğimiz şekliyle işlemediği bunların sadece bir çeşit imtiyaz tanıma mercii olduklarına işaret etmiştir (Hayek, 1994).

Hayek, hukukun bilinen bir amaç için yapılmadığı fakat kişilerin kendi amaçlarının takibinde izlenmesi sayesinde geliştiğine temas ederken (Hayek,1994)

günümüzdeki yasa koyma ve hukuk anlayışını değişimin dinamikleri açısından da ele almıştır. Burada yasa koyucu konumuna gelen kesim ya da liderin toplumsal değişimi göz önünde bulundurarak hareket etmesi, ondan destek alması ve bu toplumsal değişim doğrultusunda kişisel amaçların takibi doğrultusunda yasal düzenlemelerin de yapıldığı görülmektedir. Hayek'in işaret ettiği bilinen amaçlar doğrultusunda yasa yapılamayacağı bahsinde ise yasanın, ortaya atıldığı tarihten sonraki dönem ve zamanlar için bir bağlayıcılığı olamayacağı ve ortaya çıkacak herhangi bir değişimi, sorunu vs. ön görerek yapılamayacağı ancak kişisel amaçlar doğrultusunda gelişme alanı bulabileceği anlaşılmaktadır.

Meşruiyetin temininde işaret edildiği üzere toplumların iktidar yapısının belirmesinde hem gerekli usullerin, kuralların hem de paylaşılan inançların varlığının hukuki temelleri, ilksel kaynakları ele alınmıştır. Ancak buradan hareketle bir kişi ya da kesimin nasıl iktidarı elde edebildiği sosyolojik boyutlarıyla incelenmesi gereken bir mefhumdur. Bu bağlamda Max Weber'in meşruiyet incelemeleri en öncelikli kaynaklar arasındadır. Weber'in yaklaşımında meşruiyet, asırlardır uygulanan norm bütününden, bilinçli olarak yapılmış yasa gibi kurallardan ya da istisnai bir kişinin kahramanlık, kutsallık ve ya sihirli bir özelliğine bağlılık duygusuyla elde edilmektedir. Bu sınıflandırma şekli daha sonra ele alınacak olan Weber'in otorite çeşitleri olarak ele aldığı ideal tiplerin içeriklerini meydana getirecektir (Silbey,2020).

Weber'in meşruiyet yaklaşımına bakılarak ilk dönem hukuk yapılarının kahramanlık, kutsallık ve ya sihir gibi temellerden hareketle ortaya çıktığı kestirimi yapılabilirse de bu kutsallığın, sihrin ve kahramanlık kavrayışının toplumsal tabanı olmaksızın bir değer taşıyacağını ifade etmek tutarlı bir tasavvur olarak görünmemektedir. Bununla birlikte Weber'in görüşlerine karşı olan başka bir görüşe göre ise meşruiyet, düzenin geçerliliğine yönelik öznel inanca yönelme ihtimali olarak tanımlanmıştır (Scaff,2016). Weber'in, devlet tanımının içerdiği meşru güç kullanma tekeli bağlamı Marksist yaklaşımda meşruiyetin itaatin üretilmiş bir gerekçesi olduğu şeklindeki tanımıyla bir başka yorum alanı ortaya çıkarmıştır. Meşruiyet bu bağlamda zorlayıcı gücü kabul edilebilir kılma yolu olarak görülmektedir. Otoritenin sürekliliği ve ekonomik kullanımı noktasında meşruiyetin en önemli etken olarak ortaya çıktığı bilinmektedir. Buna göre meşruiyeti sadece ve tam olarak güç kullanımının dayanağı olarak adlandıran yaklaşımların önündeki soru siyasi güç kullanımının salt zorbalıktan ya da zor kullanımından farkının ne

olacağıdır (Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2023).

Dolayısıyla soru Weber'in devlet tanımına değin uzayarak devletin meşruluğu ve uyguladığı siyasi gücün ya da yasalarla bağlı zorlayıcı gücünün ne derece meşru olduğunu tartışmaya kadar gitmektedir. Bu nedenle meşruiyetin salt bir zorlamayı kabul edilebilir kılma olduğuna yönelik tartışmalar pratikten uzaklaşarak teorik ve ütöpik kabullere kapı aralamaktadır.

Meşruiyetin sonuç olarak temelde toplumsal normlara uygunluk olduğu görülmektedir. Bununla birlikte meşruiyetin sadece yönetsel ve iktidarla ilgili bir başlık olmadığı, aynı zamanda toplumsal yaşamı düzenleyen üst bir yapıyla da bağlantılı olduğu tespiti yapılabilmektedir. Toplumun bir şeyi meşru ya da gayrimeşru olarak görmesi ise meşruiyet süreçleri ve bağları neticesinde toplumun tamamının ya da en azından bir bölümünün bakış açısıdır (Bülbül,2020).

Meşruiyetin bahsedildiği üzere aynı toplumda farklı kesimler tarafından farklı değerlendirilmesi mümkündür (Bülbül,2020). Fakat her haliyle meşruiyet, toplumun olduğu haliyle yahut olması istenildiği şekliyle bir açıklamasını temin etmektedir (Silbey,2020).

2. Meşruiyetler, Kaynakları ve Gelişimleri

Toplumsal kurumlarda yerleşmiş egemenlik yapılarını nesnelci bir toplum bilim bakış açısıyla boyun eğenleri yönetenler olarak tanımlamak doğru bir bakış açısı değildir. Toplumsal dizgede yer alan bağlam ve uzamlarda belli ölçülerde sürekliliği olan güç, toplumsal etkileşim bağlamında yapanlar ve topluluklar arasında düzenlileşmiş özerklik ve bağımlılık ilişkilerinin olmasını gerekli kılmaktadır (Giddens,1994). Giddens'ın işaret ettiği bağımlılık ve özerklik ilişkileri toplumsal süreklilikte meşruiyet yapıları olarak ortaya çıkmıştır. Yöneten-yönetilen, iktidar-toplum ilişkilerini bu nedenle bir çeşit otoriteye itaatin tarihi olarak düzlemsel bir içerik olarak okumak mümkün değildir.

Meşruiyet, bu toplumsal iç ilişkiyi ve normların genel biçimini ihtiva eder. Meşruiyet ortak bir amaca binaen toplumun kendini sorumlu addettiği değerleri ifade

etmektedir. Bu açıdan normatif boyutu toplumsal yapıyı da kaynağı açısından ortaya çıkarmaktadır. İkinci boyutta ise bu norm ve değerler bütünü iktidar kaynaklarını mutlak bir biçimde belirlemektedir. Burada değişmez bir meşruiyet yapısından bahsetmek mümkün değildir. Aksine meşruiyet, bir kere kurulamaz, ilk ve sonda olamaz. Durağan değildir, yeniden kurulması ve yapılması gereken bir sürekliliğe sahiptir (Çetin,2017)

Meşruiyetin özelliklerini belirleyen kaynaklarına bakıldığında temel ayrım olarak bunların klasik meşruiyet kaynakları ve modern meşruiyet kaynakları olarak başlıca iki dala ayrıldıkları görülmektedir. Daha kapsamlı olarak ilerleyen bölümlerde toplumsal hayata tesirleri örnekleriyle birlikte incelenecek olmasına rağmen burada bu kaynakların klasik sınıfa mensup olan başlıklarını din, mitoloji, gelenek, kahraman olarak sıralamak mümkündür. Modern meşruiyet kaynakları ise toplum sözleşmesi, ideoloji ve bürokrasi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Klasik meşruiyet kaynaklarından ilk olarak din kaynağına bakıldığında en kapsamlı ve köklü meşruiyet kaynağı ele alınmaktadır. Öyle ki kendisini din dışı ilan siyasal iktidar dahi dinin yapısal totalitesi ve ritüellerinin bir taşıyıcısı olmaktan kurtulamamıştır. Dinin bu gücü siyasal iktidarı kutsallaştırıcı bir güce sahip olmasından ileri gelmektedir. Bu nispette insanların kurallı bir biçimde yönetilmeyi kabul etmelerinin o kuralları ortaya koyan aşkın bir kaynak/gücün rıza celp etmesinden dolayı meydana gelmektedir (Çetin,2017).

Meşruiyetin kaynağının din olarak belirmesi, toplumun anlamının, toplum dışında ortaya çıkmasını ve bu nedenle kaçınılmaz olarak iktidar ve devlet yapılarını toplum üstü bir şekilde konumlandırılmalarını sağlamaktadır (Ok,2017). Bu durum iktidar konumlarında da statüsünü şekillendirmiştir.

Bu bağlamda bilinen en eski şekli Antik Mısır, Türk, Çin ve aynı dönem uygarlıklarda ifadesini bulan Tanrı-kral makamı ve kutsal seçilme, kutsal görev anlayışları dini meşruiyetin ilk örneklerinden bazılarını ortaya koymaktadır. Mısır Firavunlarına bakıldığında kendilerini Osiris ilahının oğulları olarak nitelemektedirler. Her taht değişiminde ilah Horus'un yeniden doğduğu düşünülmektedir. Diğer bir örnek olarak Orta Asya Türk toplumlarında bulunan kut inancında belirtilebilir (Kapani,2015). Hakan Gök Tengrinin kut verdiği kişi olarak ilahi bir üstünlükle kişilik bulur (Çetin,2017). Bu kültüre benzer şekilde Çin yönetim yapısında da liderin belirlenmesi ve meşruiyetinin temini Gök Tanrı tarafından

sağlanmaktadır. Bu İnanca göre göğün oğlu bir takım ritüellerle eskilerin ruhları ve ilah ile iletişime geçmekte ve kutsal kararları almaktadır. Öte yandan göklerin memnun olmadığı imparatorun topraklarına afetler, isyanlar ve işgaller musallat olmaktadır.

Antik Yunan düşüncesinin de meşruiyet bağlamında dini yapıdan kaynaklara dayandığı görülmektedir. Polis, Yunan anlayışına göre Tanrıların şehri olarak nitelenmekteydi ve onu bozmak en büyük günah ve suç olarak telakki edilmekteydi (Çetin,2017). Bu bağlamda Akropolis etrafında şekillenen Yunan kent devleti kutsallığı kentin en yüksek dağının tepesine yerleştirmiştir. Gerek Sparta gerekse Atina kent devletlerinde ünlü Delphi Tapınağındaki kehanetlere başvurmak ve bu tapınağın bakım ve hizmetini üstlenmek devletlerin özelinde yönetimlerin temel faaliyet alanları arasındadır.

Ortaçağın bitimi ve yeniçağ başlangıcına gelindiğinde daha gelişmiş teokratik doktrinlerin sistematik ve kapsam açısından gelişimler yaşadığı görülmektedir. Katolik kilisesi ve dogma yapısının bu sistematığın gelişmesinde Avrupa kıtasında büyük tesirleri olmuştur. Bu dönemde kralın kişiliği ilahlaştırmadan uzaklaşmakla birlikte, iktidar, kaynağı Aziz Paul'un tüm iktidarların Tanrıdan geldiği doktrinine uygun olarak dini bir meşruiyetle anılmıştır (Kapani,2015). Bertrand Russel'in de işaret ettiği üzere bu meşruiyet yapısı krallıkların işlerini kilisenin denetiminden ayırmasını zorlaştırmıştır. Ancak bu durum sadece olumsuz bir sınırlamayı değil fakat krala yönelik isyanlarında günah kabilinden değerlendirilmesi ile kraliyete kutsal bir destek de temin etmiştir (Russell,1990).

Meşruiyetin gerek klasik gerekse modern kaynakları üzerinde dine dayalı ya da doğrudan dinden kaynağını alan yönetim yapılarının olduğu teslim edilen bir gerçektir. Bu minvalde meşruiyet kaynakları incelendiğinde genel olarak dini sistematik ve kurumların farklı görünümünün işleyerek, değişik görünümler kazandığına işaret etmek gerekmektedir. Bu nedenle sadece klasik kaynaklarda değil, daha sonra modern kaynakların da ilkesel olarak dini bir yapı temin etmeye ve dahası toplumun bu kurum vesilesiyle düzenlenmesine girişildiğine işaret edilecektir.

Klasik meşruiyet kaynakları arasında çoğunlukla dinsel içerikler barındıran mitler dini ve dünyevi siyasal güç arasında bağlar meydana getirmektedir. Mitler siyaset biliminde, kurulu düzeni meşru ve adil gösteren, onu haklılaştıran ve açıklayan veya onun karşısında konumlanan siyasi formüller olarak

adlandırılmaktadır (Ok,2017). Başlıca mitosları, topluma ilk sebep ve ilk ilke misyonları kazandıran Orijin Mitosları, toplumsal kurtuluş, yeniden doğuş ve hakim güç olma inancı veren Kült Mitosları, toplumun saygı duyacağı kahramanlık destanları üreten Prestij Mitosları ve toplumun sona erişine ilişkin Eskalatogya Mitosları olarak dört başlık altında toplamak mümkündür(Çetin,2017).

Mitosun en temel öğelerinden biri düşünsel süreçlere dayanmamasıdır. Derin insani duygudan meydana gelmektedir. Ancak sadece duygu ögesi değil bununla birlikte duygunun anlatımı olarak salt bir öge olmaktan uzaklaşmıştır. Şimdi o, bir imgeye dönüşmüş, belli bir biçim almış ve etkin hale gelmiştir. Bu bağlamda mitosun korku temelli olduğu ama onun başkalaşmış bir ifadesi olduğu söylenebilir (Cassirer,2005). Bu korku ise iktidarın meşruiyet temini için önemli bir gereç sağlamaktadır.

Modern kitle hareketlerinin kitleleri kendine çekmek için bozup parçalamaya çalıştığı meşruiyet kaynaklarının başında geleneksel meşruiyet kaynağı gelmektedir. Zira aile, kabile, ülke ve benzeri kolektif yapıların zayıflayarak çökmekte olduğu toplumlarda modern kitle hareketleri meyvelerini toplamaya girişmektedir (Hoffer,2019) Bunun önemli bir nedeni geleneğin siyasal iktidar ve toplumsal rıza arasındaki en köklü ve dolayısıyla güçlü bağlardan biri olmasıdır. Gelenekler, ortak bir tarihi mirasın, siyasi iktidarın sürekliliğinin, ahlaki bütünlüğün ve benzeri toplumsal bağların kabulüne denk düşmektedir. Bu olgu toplumsal yapıda ortak tercihleri, birlik ve beraberliği kültürel bağları kapsayan bir sözleşme fonksiyonu taşımaktadır ki, birey, devlet ve toplum arasındaki karşılıklı ilişki, işleyiş ve güveni temin etmektedir (Çetin,2017).

Bu ilişkinin koşullarını karşılıklı belirleyen geleneksel meşruiyet kaynakları sadece Monarşilerin hiyerarşik gücü kapsamında Avrupa ve Asya örneklerinde değil, fakat liderin sadece hakem rolünde ortaya çıktığı kuzey ve güney Amerika topluluklarında da kendisini göstermektedir. Şeflerin savaş dönemleri hariç tutulduğunda barış mimarı olarak kabile için huzur ve sükunu sağlaması, mülkiyet konusunda tebaasına karşı cömert olması ve iyi bir hatip olması geleneksel meşruiyetçe belirlenmiş bir yönetim yapısını temin etmektedir. (Clastres,2016)

Geleneksel meşruiyet kaynağının temin ettiği sürekliliğin toplum içerisinde bir çeşit aşinalık yapısı temin etmesi, kesimlerin dünyayı değerlendirmelerinde bir parametre meydana getirmektedir. Böylece içinde yaşanan koşulların idealize

edilen standardı farklılık gösterse bile örneğin yoksulluk düzeyinin yüksek olması dahi, farklı bir dünya düşünmenin korkutucu hale gelmesi nedeniyle sadece afet ve işgal benzeri bir sarsıntı ile hitam bulabilecek bir çeşit ‘Ebedi Nizam’ algısının ortaya çıkmasını sağlamaktadır (Hoffer,2019).

Geleneksel ve törel meşruiyet yapıları bir tarafta kurumsal bir yapı meydana gelmesinin süreci iken, diğer yanda bireyin vicdanına tesir ve yön verecek bir husus olagelmıştır. Kuramsal boyutu ile yasayı andıran pozitif bir kural koyucuyu, bireysel, vicdani boyutu ile kişinin iktidar yapısı ile ilişkisini tesis etmektedir. Bu geleneksel-törel meşruiyet yapısının kökeni kesin olarak bilinmemesine rağmen kaynakların dinsel olduğu konusunda kuşku duyulmamaktadır. Pozitif törel meşruiyet yapısının genel manada toplumsal eşitsizlikler tarafından inşa edilmediği kesin bir durumdur. Zira o, ne olağanüstü bir iktidar sağlamakta ne de böyle bir iktidarın varlığını kabul etmektedir. Bunların akli süreçlerle değil tamamen teolojik çıkarımlarla belirlendikleri çeşitli örneklerde malumdur. Söz gelimi Yunan Kilisesinin bir çocuğun manevi anne ve babasının evlenmesini yasaklaması akli bir çıkarım değildir ancak törel olarak varlığını sürdürmektedir. Belli sosyal pratiklerde devam etmesiyle birlikte geleneksel meşruiyet yapısının yönetimlerin sirkülasyonları ve geleneksel yapı tarafından aldıkları biçim açısından da incelemek benzer yansımalar görmeyi mümkün kılmaktadır. Örneğin daha önce krallıkla yönetilen Roma imparatorluğu, Napolyonlar Fransa’sı, Yunanistan’da krallık, Hitler ve Stalin gibi diktatörler daha önce de tek adamlar tarafından yönetilen sistemlerin liderleri olmuşlardır. Sovyet Rusya mahkemelerine yönelik sorgusuz teslimiyet ve Çarlık Rusya’sındaki sisteme teslimiyet arasında benzerlikler göze batmaktadır (Russell,1990).

Kahramanlar ve karizmalarının meşruiyet kaynakları oluşturması da kendilerinin gelenekten destek almaları kadar yoğun rastlanan bir durumdur. Burada bir karizma ve kahramanlık meşruiyetini incelerken dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta vardır. Kitle hareketinde liderliğin rolü ne kadar önemli olursa olsun, liderin bir kitle hareketinin gelişip büyümesini temin edecek kapasitesi olmadığı açık bir gerçektir. Bu bakımdan bir hareketin ve liderinin ortaya çıkmasından evvel itaati ve takip etme hevesini paylaşan bununla birlikte mevcut düzene karşı şiddetli bir hoşgörüsüzlük duyan bir alt yapı gereklidir. Şu halde aktörlerin sahneye çıkarak rollerini oynamasından evvel, toplumsal sahnenin onlardan evvel yapılandırılması gerekmektedir. Bu bağlamda en açık ve yalın söylemiyle denilebilir ki “ *Lider önce halkın nereye gittiğini bilmelidir ki onlara o yolda önderlik*

edebilsin”(Hoffer,2019:142-151).

Bilinen dünya tarihi boyunca iktidar dağılımı toplumlar içine eşitsizlikler içinde meydana gelmiştir. Bu durum kısmen dış zorluklarla kısmen de insan doğası ile ilintilidir. Doğallık kapsamında ele alınmasının bir meşruiyet temin etmemesine rağmen, toplumsal yapıda liderlik ve kumanda edilme dürtüsünün insanlar arasında farklılık gösterdiği de ampirik, tarihi ve sosyolojik bir gerçektir (Russell,1990).

Bu noktada kahraman ve karizmaya dayalı meşruiyetin görünümü, toplumun bir insanla içselleşmesi, dinin ya da geleneksel iktidarın ya da her ikisinden gelen bir meşruiyetin kişide tecessüm etmesi, eşsiz tarihi bir misyonun kişi ile örtüşmesi korku ve ödüllendirmenin o kişi eliyle tüm topluma dağılması şeklinde vuku bulabilmektedir. Bu bağlamda karizmatik liderlik, meşruiyetin ete kemiğe bürünmüş, nesneleşmiş halidir. Kahraman, gücünü siyasal iktidara meşruiyet kazandıran temel ilkeden almakla birlikte, iktidarı daha sonra toplumsal rıza ve otorite algısıyla bütünleşir ve onu teşkil eder halde ona eklemlenir (Çetin,2017).

Kahramanın meşru görünümü aynı zamanda kendi içinde bir takım yetenekleri de gerekli kılmaktadır. Burada liderlik yeteneği kitlesinden farklılaşarak tutumları, itkileri uyumlu ve seferber hale getirerek kitle hareketinde kolektif bir uyum meydana getirebilecek, sarsılmaz iradeye sahip, cesur ve ortaya çıkabilecek durumları önceden kestirebilecek bir kapasiteye sahip olunması gerekmektedir. Liderin, esas etkileyici ve tedirgin edici gücü, kitleler üzerindeki sürükleyici gücünden ziyade, yüksek kapasiteli ancak küçük boyutta olabilecek muhteviyatlı bir grubu neredeyse büyülercesine etkisine alabilmesinde saklıdır. Kahramana ve karizmaya dayalı meşruiyetin ortaya çıkabileceği, kişisel çaresizliklerin ve kaos ortamlarının tezahürü hem toplumsal çöküş hem de yeniden yapılanma dönemlerinde meydana gelmektedir (Hoffer,2019).

Bu yıkım ve doğum süreçleri mevcut toplumsal ve iktidar yapılarında bahsi geçen dini, mitolojik, geleneksel ve karizmatik meşruiyet kaynaklarının değiştiği, tükendiği ya da talep edilmesine rağmen giderilemediği dönemler olarak tarihte belirlemektedir. Bu neticede bahsi geçen meşruiyet kaynakları modern meşruiyet kaynaklarının içeriklerinde farklı bir görünüme bürünerek çağdaş sistemleri ortaya çıkışına imkan sağlamışlardır.

Toplum sözleşmeleri bu bağlamda ilk meşruiyet kaynaklarını meydana getirmektedir. Bireye dönük ancak sivil toplumdan ziyade devletin olması

gerekenini, kilise temelli tanımlamalar uzak bir şekilde ortaya koyma çabaları toplum sözleşmelerini meydana getirmiştir (Cevizci,2013). Epistemolojik içeriklerden, pozitivist ve rasyonalist bir çizgiye kayma meydana gelmiştir. Toplum sözleşmelerinin Avrupa özelinde ortaya çıkmış yakın çağ içerikleri oldukları ve devrimler çağı olarak adlandırılan bir dönemin kaynakları arasında bulundukları göz önüne alındıklarında modern dönem için teşkil ettikleri önem daha açık bir hale gelecektir. Nihayetinde kurgusal bir toplum sözleşmesi yaklaşımı, kurgusal bir toplum biçimlendirme mantığı meydana getirmiştir. Bireyci olma iddiasına rağmen modern dönem de gerek Francis Bacon örneğinde olduğu üzere Yeni Atlantis adasında Katolik kilisesine benzer bir filozof ve kaşif sistemi meydana getirmiş ve kitleyi biçimlendirmiş (Cevizci,2013), gerekse Jean Jacques Rousseau örneğinde olduğu üzere toplum sözleşmesinden çıkan aforoz etmeye varan ifadeler içerikler üretmiştir (Heather,2007). Bu bakımdan kendinden önceki klasik dönemle modern dönemin usul ve esaslar açısından benzerlikleri göze çarpmaktadır.

Toplum sözleşmesi teorileri genel manada tarih dışı bir doğa durumu ve bu doğa durumunda insanların gerek güvenlik kaygıları, gerek aralarındaki ilişki ve çekişmelerde bir hakem gerekliliği gerekse bir çeşit yozlaşma ve mülkiyet kavgası nedeniyle doğal durumun bozulması sonucu ortaya çıkmış kabul edilmektedir. Farklı düşünürlerin toplum ve devlet kavrayışları doğrultusunda çeşitli içerikler ortaya koymasına rağmen siyaset bilimi/felsefesi kapsamında en çok anılan sözleşme içerikleri Thomas Hobbes, John Locke ve Jean Jacques Rousseau tarafından ortaya atılmıştır.

Modern meşruiyet yaklaşımının toplum sözleşmeleri içeriklerinde toplum, devlet ve birey alanlarını güvenlik, özgürlük ve eşitlik ilkelerinde yapılandığı görülmektedir. Devleti, toplum sözleşmesinde temele alan Hobbes, güvenlik merkezli bir meşruiyet planlayarak otoriter ve totaliter bir kimlik resmetmiştir. Diğer taraftan eşitlik kavramını merkeze alarak bir meşruiyet biçimlendirmeye çalışan Rousseau, genel iradenin ortaya çıkmasında eşit ve tek bir toplumsal karar mekanizması meydana getirir. Bu manada devlet ve toplum özdeşliği ortaya çıkmaktadır (Çetin,2017).

Fransız ihtilalinin esin kaynağı olan fikirleri ile Rousseau milli egemenlik teorisine kaynaklık eden düşünürlerin başında gelmektedir. Onun görüşleri neticesinde millet iradesi tek tek bireylerin iradesi olmaktan öte manevi bir kişiliğe

sahip addedilmektedir. Bu doğrultuda egemenlik kraliyetten alınarak aynı şartlarına haiz olarak yani, üstün, mutlak ve sınırsız ölçüde millete devredilmiştir (Kapani,2015). Özgürlük anlayışının güvenlik ve eşitlik nosyonlarının önüne geçtiği Locke'ta ise doğal haklar ve özgürlükler tüm siyasi iktidar çeşitleri için meşruiyet şartıdır (Çetin,2017).

Kendilerinden sonraki siyaset felsefesi içeriklerini ve devlete bakışı açılarını etkileyen toplum sözleşmeleri ideolojilerin ortaya çıkmasına da kaynaklık etmiştir. Klasik meşruiyet kaynaklarında görülen total toplumsal düzenleme yapısı ideolojiler aracılığıyla tekrar ön plana çıkmıştır. Örnek olarak Yunan kent devletinde kent yönetime katılımın hem bir statü hem de bir zorunluluk teşkil ettiği fenomeni, ideoloji bağlamında tekrar toplum karşısına çıkmaktadır.

Sanayi devrimi sonrası toplumsal değişim ve gelişmelerin toplumsal yapıları doğrudan ve dolaylı olarak etkilediği, insanın varoluşsal bakımdan yeniden tanımlanarak kullandığı araçlarla özdeşleştiği bir dönemin siyasi ve ekonomik yapılarını ele veren ideolojiler, tür olarak insanın sürdürülebilir kullanımına imkan sağlayacak sosyal desteklerle bir çeşit devlet mekanizması inşa etmeye girişmiş formüllerdir. Bunlar komünizm, faşizm, kapitalizmi korporatizm gibi farklı mezhep benzeri alt dallar olarak esasında içerikte topluma benzer vaatlerde bulunmaktadır.

Bu propagandanın iktidar açısından gerekçesi toplumsal tabanını genişletmektir. Bu amaçla ideolojilerin örtme, doğrulama, yol gösterme gibi etkinlikleri kullanılmaktadır (Ok,2017). Bu araçların sürekli kullanılması sayesinde ideolojiler toplumsal rıza ve itaati ele geçirerek topluma yön veren tek güç olmayı hedeflemektedirler. İdeolojiler, total bir sistem kurma, siyasi eylemleri haklılaştırma ve hayatı tanımlama yönleriyle dinlerdekine benzer olarak çok güçlü bir imanı gerekli kılmaktadır (Çetin,2017). Bu bağlamda Pareto sosyalizminde dini bir fenomen olduğunu pekçok saygın düşünürle birlikte ifade etmektedir (Pareto,2018).

İdeolojilerin yapılanmasına paralel bir tarihi süreç bürokratik meşruiyet kaynağını da ortaya çıkarmıştır. Seçime dayalı meşruiyet anlayışlarının 19. Yüzyıl sonuna doğru zayıflamasıyla birlikte devlet kaynaklarının etkin ve verimli kullanımı, uzmanlaşma, liyakat ve tarafsızlık gibi yetkinliklerin gerekliliği bürokrasiyi meydana getirmiştir (Ok,2017). Ancak bürokrasinin sadece etkin ve verimli bir yönetim ağını yasal temellere dayanarak kurmaktan fazla bir uygulama alanı mevcuttur.

Bürokrasinin temin ettiği kaynak, meşruiyeti kurumsallaştırmaktadır. Bu sayede

iktidar ayrıcalıklarının hiyerarşik üstünlüğünden faydalanırken bürokratizasyonun tamamlanması ile insanlara siyasal iktidardan kaçacak bir yer kalmayacak ve bağımlılık ve bağılılıkları en üst düzeye çıkacaktır. Toplum, bu bütünleşmenin ardında kendi bütünleşme değerlerinin ve meşruiyetinin siyasal iktidarın meşruiyeti içinde eritildiği ve atomize olmuş bireyler olarak kolaylıkla yönetilebilen bir kitleye dönüşümünü yaşamaktır. Bu sayede egemen siyasal kültür de genel kültürü teşkil etmektedir (Çetin,2017).

Meşruiyetin modernite öncesi ve modern dönem dönüşümleri başlıklarında örnek tarihi ve felsefi içeriklerle daha detaylı bir şekilde işlenecek olan bu sosyolojik arka planına bakılması gerekmektedir. Meşruiyet yapısının sosyoloji ile bağlantısına kısaca değinilmiş olmasıyla birlikte kurum ve değerler yapısı bağlamında detaylı bir şekilde incelenmesi faydalı olacaktır.

3.Meşruiyetin Sosyolojik Değerlendirilmesi

Meşruiyet alanında yapılan incelemelerin nesnesinin toplum, halk olması kurum ve gelişiminin, nihayetinde ise bu gelişimin meşruiyetle bağlarını ortaya koymayı gerektirmektedir. Kavramın siyaset felsefesi ile bağının güçlü olmasına rağmen, meşruiyet sadece yöneten ve yönetilen ilişkilerini düzenleyen bir kapsam olarak ele alınamaz. Toplumsal ilişkilerin ve toplumlar arası ilişkilerin dinamiklerine etki etme yapısına da değinmek gerekmektedir.

Sadece iktidarların meşruiyet kaynaklarını yönetmek ve onu kullanarak toplumsal tabanını genişletme amacına matuf bir işleyiş değerlendirmesi, meşruiyetin sadece tepeden tabana bir hareketle işlerlik gösterdiği algısına neden olabilecektir. Oysa bu etkilenme ve etkileme çift yönlü bir seyir izlemektedir. John Dewey bu konuya işaret ederken, insanların politik kurumların dışında vuku bulan çalışma haberleşme, sanat ve dini ilişkiler gibi günlük birleşmelerinin yasaların içeriklerini ve kurallarını etkilediğine değinmiştir. Bu etkileme kurumları ve kuralları karşılayan insan çalışmasının ve bu kurum ve kurallara biçim veren çabaların bir kültürel bütün meydana getirerek işlediğine işaret etmiştir. Bu bakımdan kişi, kendisinin dahil olduğu kurumsal yapıya sadece bir üye değil fakat aynı zamanda bir düzenleyici olarak eklenmektedir. Buradan hareketle grup, sınıf, halk ve ulus gibi kolektif

birimlerin bütünlüğünü koruması ve mekanik bir zorlama ile birliktelik görüntüsü vermemesi için bir takım değerlerin muhafazasının gerekli olduğu görülmektedir (Dewey,1964).

Francis Fukuyama'nın terimiyle 'Sosyal sermayeyi' meydana getiren bu değerler, pasif bütünlüğün değil aktif toplumsal özelliklerin şekillenmesine sağlamaktadır. Sosyal sermaye sayesinde bir toplumda ve ya onun bazı bölümlerinde güven duygusu hakim olmaktadır. Sosyal sermayenin diğer sermaye çeşitlerinden farkı, onun tarihsel alışkanlıklar, gelenek ve ya din gibi kültürel mekanizmalar aracılığı ile ortaya çıkması ve iletilmesidir. Güvenin ortaya çıkması, grubun ya da organizasyonun ortaklaşa paylaştığı norm bağlı, düzenli, dürüst ve işbirliği yönünde tutum alabilen bir toplumda çıkması makuldür. Burada kaynak olan normlar, Tanrı veya adalet gibi derin değer hakkında olabileceği gibi aynı zamanda davranış kodları ve çalışma hayatına ilişkin standartları barındırması açısından dünyevi de olmak durumundadır (Fukuyama,1998).

Bu bakımdan kişisel çıkar arayışları ve sözleşmelerle kurulan organizasyonlar ortak etik değerleri paylaşan toplulukların etkinlik bakımından gerisinde kalacaktır. Sosyal sermayenin önemli bir özelliği de herhangi bir alanda yapılan yatırım gibi geliştirilebilecek bir sermaye olmaması durumudur. Bununla birlikte grup içerisinde güvenin yayılması ve genelleşmesi öncesinde ortak bir takım normların olması zorunludur. Bu normlar sosyal değerlerin hakimiyeti ile şekillenmektedir netice olarak ise grup etkinliğini ve kendisi de bir sosyal sermaye birimi olan ahlaki ortaklıklar sayesinde iş yürütme maliyetini düşürmekte organizasyonel yenilikler getirmede de başarılı sağlamaktadır (Fukuyama,1998).

Meşruiyetin toplumsal iç işleyişlerde etkililiği oydaşma kavramında kendini göstermektedir. Comte ve Durkheim gibi pozitivist sosyologların, kullandığı kavram, belirli bir toplumda var olan duyguların ve çıkarların ve inançların birliğine işaret etmektedir. Sosyal aktörlerin belirli bir sorun etrafında duygu ve inanç birliği ile hareket etmesini mümkün kılmaktadır. Böyle bir bilin ancak kolektif bilinç içerisinde toplumun ürettiği değer ve normların içselleştirilmesi, benimsenmesi ve sindirilmesi ile mümkün olmaktadır (Vergin,2018).

Meşruiyet bir siyasetçinin ya da rejimin kişisel/kurumsal beyanın muhtevasına dayanmamaktadır bu durum rejimin anayasal olmasının meşru olmasını gerektirmemesine benzemektedir. Meşruluk ilişkisel bir tabanda anlaşılmaktadır. Bu

ilişki bahse konu olan rejimin, halk tarafından benimsenmesini, meşru addedilmesini zorunlu kılmaktadır (Vergin,2018).

Burada meşru addedilme ve benimsenme noktası ile Almond ve Verba'nın yürüttüğü siyasal kültür ve siyasi yapı analizinin çıkarımları benzer bir çıkarıma imkan vermektedir. Almond ve Verba'ya göre sistemin istikrarlı olabilmesi için siyasal kültür ve siyasal yapı arasında bir uyum ölçüsünün bulunması gerekmektedir. Eğer siyasal yapı ve siyasal kültür arasındaki fark büyükse sistemin istikrarsız ve yıkılma tehlikesi altında olduğu sonucuna varılmaktadır. Siyasal kültür ve yapının hiçbir toplumsal örnekte türdeş olmadığına ortaya konulduğu analizde eski kültürün tamamen yıkılıp onun yerine tamamen yeni bir sistemin ortaya çıkmadığı ifade edilmiştir. Maurice Duverger bu incelemeden de hareketle iktidar anlamında kullandığı otorite kavramı üzerinden meşru bir idarenin ortaya çıkışına temas etmiştir. Buna göre:

(...) “Buna göre otorite, kendi iradesini topluluğun diğer üyelerine benimsetirken onlar da meşru saydıkları için bu iradeye boyun eğler. Başka bazı durumlarsa, bundan çok daha karışıktır çünkü otoritenin aldığı karar, yalnızca onun iradesinin bir görüntüsü olmayıp oldukça uzun ve sayıları oldukça kabarık olan pek çok tarafın araya girip, kendi yararına olacak bir karar elde etmek için, ağırlığını şu ya da bu yana koyduğu bir süreç sonunda elde edilir.” (Duverger,1995:90-136)

Duverger'in de beyanı veçhile meşruiyet tek parça halinde görülebildiği gibi farklı kesimlerin bir iradeler bütünü olarak da ele alınabilmektedir. Daha önce Bülbül'ün yapmış olduğu tanımlamada 'toplumun en azından' belli bir kesimi tarafında paylaşılan inanç ve değerlerin meşruiyetine işaret edilmişti. Aynı konu üzerinde Kapani, başlangıç itibarıyla hukuken meşru olan bir iktidarın zamanla meşruiyetini kaybedebileceğini ya da başta meşru görülmeyen bir iktidarın da meşru hale gelebileceğine değinmiştir (Kapani,2015).

Böyle bir değişimin toplumun tüm mecra, grup ve kademelerinde aynı anda ve aynı oranda yaşanması oldukça düşük bir ihtimal ihtiva etmektedir. Amerikalı düşünür John Rawls'a göre ise siyasi güç yalnızca tüm vatandaşların makul bir biçimde onaylayabilmesi beklenecek bir biçimde ise kullanılabilir. Rawls bu onayı vatandaşların egemenlik altında tutulmaları, yönlendirilmeleri ya da bilgisiz bırakıldıkları için değil, toplumun temel siyasi düzenlemelerini özgürce kabul edebilecekleri için kişilere yasa tarafından zor kullanılabileceğini ifade etmiştir. Burada

özgürce temel siyasi düzenlemelerin kabulünü makul vatandaşlığın bir gereği sayan Rawls'a göre makul vatandaşlar farklı kesimlerden gelerek farklı hayat tecrübeleri yaşayan, farklı prensipleri kabul eden kişilerin varlığını ve makul ortaklıklarda bir arada yaşamalarının gerektiğini kabul ederler. Bu kabulün ortak değerlerini demokratik bir toplumda anasayal rejimin siyasi kurumlarını, kanunları yorumlama gelenekleri gibi değerleri bir araya getiren siyasi kültür meydana getirmektedir (Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2021).

Rawls'un makul vatandaş tanımlaması burada insan tabiatına ve eylemine yönelik Hobbes ve Machiavelli gibi oportünist ve gayri ahlaki yaklaşan düşünürlerden ayrılarak olumlayıcı, plüralist ve makul, mantıklı bir yapıya ve birlikteliğe işaret etmektedir. Ancak bu tanımlama şekli de farklı kesimler için bir standart meydana getirmektedir. Birlikte yaşamın siyasi kültüre içerikleri ve siyasi gücün onayı farklı kesimler için bir makul olma tanımlaması yapmayı gerekli kılmaktadır. Toplumdaki dini, ideolojik, ekonomik temelli her grup için kabul edilebilir bir makul orta yol tanımlaması tarihi verilerle örtüşmemekte ve günümüz sosyolojik, siyasi verileriyle çelişki göstermektedir.

Öte yandan iktidarın değişimi konusunda Duverger'in ifadeleri daha fazla rasyonel argüman temin etmektedir. Buna göre en üst kademedeki otorite veya iktidarı atayacak kimse yoktur zira kendisi atama merciidir. Ancak bazen bunları hiyerarşinin dışında kalan dini ya da ahlaki otoriteler tarafından gerçekleştirilebilmektedir. Buna iktidar değişimin olağan usullerine bakıldığında burada dört farklı değişim şekline işaret edilmektedir. Bunlar, soydan devir, kooptasyon (belli seçmen grubunun görevlendirmesi), seçim ve zorla ele geçirme şeklinde sıralanmaktadır. Bu iktidar değişimlerinin hemen hiçbirisi meşruiyet bakımından tekçi kavrayışı mümkün kılmamaktadır.

Bu nedenle 'toplumsal meşruiyet olarak kavranan olgunun, tarihi bir oluşum süreci yaşadığı, ancak farklı meşruiyet algılarının bir bütünü ve uygulaması olarak devlet mekanizmasını ortaya çıkardığı tespiti mümkün görünmektedir. Bu meşruiyet tarihi olması hasebiyle anlaşılacağı üzere sürekli bir değişim ve dönüşüm içerisinde. Ancak tarihi yönetim aktörlerinin tamamında bahsedilen neden gereği yani farklı kesimlerin meşruiyet algılarının farklılaşması nedeniyle bu gerek bir diktatörlük gerekse demokratik bir idare olsun belli bir meşruiyet yapısı güttükleri teslim edilmelidir. Meşruiyetin toplumsal hareketlilik kadar devlet kuruluşunda da merkezi bir faktör olduğu değerlendirildiğin Weberci yaklaşımların kavramsal olarak

ampirik incelemelerin sunduğu gerekliliklerden ayrıştığı görülmektedir. Weberci devlet yaklaşımı daha çok merkezi devletçi bir ideal tip ortaya atarak yerel güç ilişkileri ve kendine özgü bir geçmiş birikimi genelde göz ardı edilmektedir hatta bu farklılıklar ortadan kaldırılması gereken gerilikler olarak nitelenir. Bunun karşısında olan ampirik yaklaşımlar ise her durumun ve hareketin kendine özgü sonuçları olacağını belirterek hedeflenen insan grubunun kabul edilen meşruiyet anlayışının güçlendirildiği politikaların esas alınmasını savunmaktadır (Weigand,2015).

Bu diktatörlüklerde gücün ekonomik bir kullanımı açısında bakıldığında otoriter rejimler adına da sadece baskı ve zorlamalara güvenmek çok maliyetlidir. Diktatörler dahi en azından kendilerini bağıllıkla koruyacak bir birlikteliğe, itaate, desteğe ihtiyaç duyarlar. Bunun en yakın unsuru kurmaylar, askerler ya da elitler olabilir. Ancak onun amaçlandığı çevre gücün etki oluşturması, otoritenin yürütülmesi istenen çevresel alanın tamamıdır. Meşruiyet iddiaları bu bakımdan bahsi geçen otoriter rejimlerin de en önemli öncelikleri arasındadır. En azından ekonomik dalgalanma ve gerileme dönemlerinde bütün rejimler gibi otoriter rejimlerin de ayakta kalmak adına meşruiyet iddialarının desteğine ihtiyacı olacaktır. Bu bakımdan meşruiyet iddialarının iyi hazırlanmış olması gerekmektedir. Bu yeterlilik, toplumun, mevcut kurum ve politikaların mümkün olan en iyi yol olduğuna inanması sürecidir (Soest, Grauvogel, 2015).

Bu sürecin etkili olduğu alan ve onun ulaşamadığı ya da etkisine farklı cevaplar, karşılıklar veren alanlar olması da normal görülecektir. Nitekim sürecin başarısızlıkla sonuçlanması toplumsal tanınmanın ve hak sahibi olma iddiasının akamete uğraması anlamına gelir bu durum meşruiyet krizi olarak tanımlanmaktadır. Meşruiyet krizi iktidarın güç kullanımını sınırlandıran engeli ortadan kaldırdığı gibi o gücü de dolaylı olarak aşındırarak toplumsal ve maddi temellerinin altını oymaktadır. Meşruiyet krizi kavramı da göstermektedir ki meşruiyet olgusu sadece gücü perdelemek için bir çeşit anlam saptırma ya da çıplak gücü gizlemek için bir gerekçe değil, doğrudan doğruya gücü ortaya çıkaran kaynaktır. Bu bağlamda gücü kişisel manada para, silah ya da uluslararası ölçekte askeri kuvvet, doğal kaynaklar ve üretim kapasitesi olarak kavramak yanlıştır. Güç Weber’de de ele alındığı üzere sonuca bağlı olarak değerlendirilebilecek bir etkidir. Kaynakların, araçların varlığı bir potansiyeldir ancak meşruiyet bu kaynak ve imkanların doğrultusunu belirleyip, şekillendirerek onu güç ve etkinlik haline getirmektedir (Reus-Smit,2007).

Bu inanma süreçlerinin nesneleri iki bölüm halinde modernite öncesi ve sonrası

olarak ele alınacaktır.

4. Modernite Öncesi Meşruiyet Yapısı ve Değişimi

Modernite öncesi toplumsal yapılara daha önce verilen açıklamalara ilave olarak bu kısımda meşruiyet yapısının teorik açıklanmasını doğrudan kaynakların kullanılması suretiyle meşruiyetin modern dönem öncesi yapısının özellikleri örnek içeriklerle tasvir edilmeye çalışılacaktır.

Öncelikle daha önce klasik meşruiyet kaynakları kapsamında ifade edilen dini, mitolojik, geleneksel ve kahramanlık yapısına bağlı olarak meşruiyet algısının da biçimlendiğinin altını çizmek gerekmektedir. Fakat bu kaynakların salt rasyonaliteden uzak içerikler tarafından dolu olduğu düşünülmemelidir. Zira modern döneme kaynaklık edebilecek ölçüde gerek toplum sözleşmesi içeriğine değinen gerekse toplumun meşruiyet algısını gözetken liderlik örneklerinin bu dönemlerde de bulunduğu görülmektedir. Bu bağlamda gerek kral belirlerken gerekse toplumların, kişilerin akıbetleri hususunda Yunan kent devletlerinin ve idarelerinin yoğun bir şekilde kehanetlere başvurduğu görülmektedir. Bu kehanet merkezlerinin Anadolu ve Yunanistan'da yer aldıkları ünlü tarihçi Heredotos'un da belirttiği olaylar vesilesiyle anlaşılmaktadır (Heredotos,2017).

Heredotos'u Sparta'nın ünlü kanun koyucusu Lykurgos'un hayatını ele alan Plutarkhos takip etmektedir. Lykurgos kralın oğlu olması nedeniyle babasının iç kargaşada ölümü üzerine tahta aday olmasına rağmen aile içi gerekçelerle tahttan uzak kalarak daha sonra Sparta'da yönetiminde uygulayacağı yasaları belirlemek üzere gezilerine başlamıştır. İlk olarak Girit'e giden Lkygurgos buradan sonra gösterişli hayat tarzını da görmek üzere Asya'ya geçmiştir. Daha sonra kendisinin Sparta'da halk tarafından yoğun bir ilgiyle çağırılmasının ardından ülkesine geri dönmüştür. Bu geri dönüş büyük bir değişim yapma amacına eşlik etmektedir. Ancak Lykurgos tasarısını danışmak üzere önce Delphoi tapınağına gitmiş ve kurban keserek kahine düşüncesini danışmıştır. Kehaneti almasının ardından kentteki güvendiği otuz kadar adamıyla değişime karşı koyacakların önünü almayı planlayan bir çeşit darbe gerçekleştirmiştir. Bunun ardından yaşlıların dahil olduğu bir senato kurarak

demokrasi ve krallık arasında bir aracı kurum meydana getirmiş ve sonra yoksulluğun ve eşitsizliğin temel görünümlerinden birini ortaya çıkaran olan toprak reformu gerekliliğinin çözümüne girişmiştir. Lykurgos buna benzer şekilde paranın çekimi kırmak üzere demir bir madeni paraya ortay yemek sofralarına ve heliot adı verilen kölelerin toprak işlemesine bağlı, diğer kent devletleriyle ilişkileri olmayan bir kent yapısı inşa etmiştir. Bu kentin kurallarını da yazılı hale getirmek yerine gençlere ezberleterek kalıcılığını topluma bağlamak istemiştir (Plutakhos,2019:10-45).

Sparta yapısı göz önüne alındığında Lykurgos'un Girit'e yolculuğunun ve Asya seyahatinin onun siyasi yaklaşımını etkilediği görülmektedir. Girit'in Antik Yunan döneminde yüksek bir uygarlık seviyesine sahip olması ve Yunanlıların kökenlerini bu adaya bağlı görmeleri Lykurgos'tan sonra Solon'un Atina'da düzeni temin eden gelir grubuna göre oy hakkı tanıyan, askeri birliklerin teşekkülünde varlıklı aileler ile sıradan halk arasında sorumluluk paylaşımı yapan, kamu görevlerinin yürütülmesini düzenleyen ünlü kanunlarını biçimlendirmeden önce buraya seyahat ettiğini gösterecektir. Öte yandan Lykurgos, Sparta'da yapacağı reformlar için ilk olarak toplum desteğini gözetmiş görülmektedir. Mevcut kral yerine kendisi –Lykurgos- daha makul karşılanmaktadır. Buna rağmen Lykurgos Delphoi'den de onay alarak geleneksel patriarşinin bir görünümü olan yaşlılardan oluşan bir senatoyu kurarak ilk reformunu gerçekleştirmiştir. Daha sonra uyguladığı reformların ise Girit'ten ve Homeros'un eserlerini okuduğu dersler çıkardığı Asya'dan aldığına dair işaretler bulunmaktadır.

Lykurgos ölümünden önce İlahlarına Sparta için başka bir yasa düzenlemenin gerekliliğini danışmak üzere yola çıkmış kendisi dönene kadar da spartalıların yasalarda ve düzende bir değişiklik yapmamasını tembihlemiştir. Tapınakta yaptığı kurban ritüelinin ardında kendisine mevcut yasa ve düzenin korunması şartıyla güçlü ve erdemli bir kent olarak yaşayacağı cevabı verilmiştir. Bu aşamada bildirilen kehanetin Sparta'ya iletilmesini sağlayan Lykurgos Sparta'ya geri dönmemiş, görevini yapmış olmanın ve başarılı bir şekilde kenti düzenlemenin mutluluğu ile ölümü tercih etmiştir. Ölümünün ardında Spartya gömülen naaşının üzerine yıldırım düşerek kutsandığına inanılmıştır. Ancak Lykurgos'un ölümü Sparta'ya altın ve lüksün girişinin ve Sparta'nın yozlaşmasının ve Thebai ile savaşından sonra yaşayacağı yenilgilerin başlangıcı oluşturmıştır. (Plutarkhos,2019).

Bu örnekte de görüldüğü üzere Sparta kent devletinin karizmatik lideri meşruiyet yapısı itibariyle dini referanslardan yola çıkarak kentin yasalarını düzenlemiş ve kalıcı bir yönetim ve erdem esaslarına dayalı bir sistem meydana getirmiştir.

Öte yandan Atina kent devletinde Sokrates'in Platon'la birlikte en çok bilinen takipçilerinden Ksenophon'ın İktisat üzerine adlı (oikonomikos) çalışmasında kelimenin anlamı olduğu üzere ev yönetimi ve daha geniş kapsamda ise kişisel geçim ve çiftçilik üzerine konu başlıklarına temas edilmektedir. Dönemin üretim koşullarını, sosyal ilişkilerini ve algısını göstermesi açısından Kritoboulos ve İshomakhos ile Sokrates'in diyalogu

önemli bir yer teşkil etmektedir. Sokrates ve Kritoboulos diyaloglarında savaş ve tarım için kurbanlar kestikleri ve ne yapmaları gerektiğini öğrenebilmek için kehanetlere başvurduklarına yer verilmektedir (Ksenophon,2020).

Ishomakhos ile geçen diyaloglarda ise köle ve özgür kişiler arasında yapılan diyalog ve yönlendirmelere dikkat çekilirken, kölenin yönlendirilmesinde ceza ve ödül yöntemine başvurularak hayvanların eğitime benzer bir eğitim verilirken özgür insanların yönetiminde örnek olarak askerlerin idaresi verilmektedir. Bu konuda Tanrı vergisi bir yeteneğe sahip olan komutanların, askerlerinde emirlere itaati hatta bundan memnuniyet duymayı, yüz kızartıcı bir iş yaptıklarında utanç duymayı aşılayabileceğinden bahsedilmiştir. Böyle bir komutanın iyi donanımlar ve cesaretle en önde savaşan bir komutandan daha faydalı olduğuna zira askerlerinin fedakarlık ve moral desteklerini arkalarına aldıklarına değinilmiştir (Ksenophon,2020).

Ksenophon'un sunduğu içerikte hem karizmatik bir yönetim hem de diktatörce bir yönetimin içerikleri görülebiliyorsa da ikinci yönetim biçiminin daha çok bir mal idaresi olarak anlaşıldığı görülmektedir. Karizmatik bir idare ise en gerekli olduğu ve kaçınılmaz bir ihtiyaç teşkil ettiği alanda yani askeri idarede ele alınmıştır. Bu alanda askerlerden beklenen fedakarlık ve çaba hem kent hem de kendi güvenlikleri açısından ön plandadır. Bu nedenle doğru yönetilmeleri karizmayı ve stratejik bir bilgiyi bir arada bulunduran komutanlar tarafından yapılmaktadır ki Ishomakhos diyalogun ilerleyen kesimlerinde bu generallerin en büyük onurlara matuf olması gereğine de işaret etmiştir. Bu durum askerlik ve tarım alanlarında varlığını sürdüren bir toplumun meşruiyet yapısını betimlemektedir.

Ksenophon'un ardından Sokrates'in en çok bilinen öğrencisi olan Plato'un

devlet adamı adlı eserinde kralın varlığının nedeniyle ve tanımıyla ilgili diyalogunda genç Sokrates ve Elealı Yabancıyı konuşturarak kozmolojik ve mitolojik öğeler içeren şu anlatıya yer vermiştir:

“(...) Bir süre Tanrı evrenin gidişatına yön verir. Sonrasında evreni kendi haline bırakır. Tanrı daha ilk zamanlar evrene akıl ve can verdiğinden evren geri döner ve ters yönde dönmeye başlar. Çünkü evrende geriye dönme eğilimi vardır. (...) Kuşkusuz ki Sokrates, o zamanlar hayvanlar birbirlerinden doğmuyorlardı. Topraktan doğduğu söylenen soy, o zamanlar yaşıyordu. Onlar topraktan doğuyorlardı. Bugünlerde haksız bir şekilde itibarını kaybetmiş olan ve doğruluğuna inanılmayan bu olay, geçen dönemin sonunda atalarımız tarafından bizlere bildirildi. Hikayede anlatılanlar birbirini tutuyor. Yaşlılık gençliğe döndüğünde topraktaki ölümlerin canlanması gerekirdi. Evrenin tersine dönmesiyle de bu gerçekleşti. Dağılan bedenler yeniden toplandı. Mezarlarından kalktılar ve yaşamlarını tersten sürdüler. (Platon, 2018a:54-56)

Diyalogun ilerleyen kısımlarında yönetici ve lider ayrımına birinin esas emri veren diğerinin ise iletici olduğuna vurgu yaparak kural ve kanunların insanların hayatlarında sabit olmadığına ancak bunların bir sanat ve bilim alanı olarak yalnızca krallık bilgisine, sanatına sahip kişi tarafından üstlenilebileceğine işaret edilmiştir. Bunun karşısında ise savaşın idaresi gibi hususların komutanlık bilgisi gerektirdiği ancak bunun en üst sanat olan krallık sanatına hizmet edecek bir konumda olması gerektiğine işaret edilmektedir (Platon,2018a).

Platon’a göre en üst sanat olarak tanımlanan Krallığın hem felsefi bir alt yapısı hem de bir doktorun hastasını tedavi etmek amacıyla kullandığı tekniklere başvurmalıdır. Bunlar bazen halkın yararına olacağına kanaat edilen yalanlar dahi olabilecektir (Platon, 2018b). Böylece Platon halkın kendisi için iyi ve doğru olanı bilerek ona yönelebileceğine dair demokratik denilebilecek bir görüşü paylaşmaz, aksine halkın, kendisinin vazettiği doğru ya da iyi olan yönetime yönlendirilmesi gereğini öne çıkarmaktadır.

Ancak Platon için değinilen bu anlayış sadece onunla sınırlı değildir. Demokritos da Platon’a benzer şekilde yönetme hakkının en iyi olanın hakkı olduğunu ileri sürmüş ve adalete yönelik bakış açısında onun yasal bir netice değil fakat doğaya uygunluğun bir yansıması olduğunu ifade etmiştir. Bu nedenle bilgelerin yasay uymaktan ziyade kendilerine göre yaşamalarını gerekli görmüştür. Mevcut politik

düzene yönelik değerlendirmesinde:

“Mevcut politik sistemde, tümüyle iyi insanlar olsalar bile, hakimleri adaletsizlik yapmaktan alıkoymanın bir yolu yoktur. Zira herkes sadece kendisinde başkalarına güç uygulama hakkının olduğunu düşünüyor. Oysa sistem öyle düzenlenmeli ki, haksızlık yapmayan biri suç işleyenlere dava açtığında onların kontrolünde olmasın; böylece bir yasa ya da başka bir aygıt haklı olan kişiyi korumuş olacaktır” (Leukippps&Demokritos,2020).

Buradan anlaşılacağı ve daha sonra Demokritos’un da işaret ettiği üzere ölçüt adalettir, halkın onayı değildir. Bu ölçütün Demokritos’a göre doğaya uygunluk ve erdemle anıldığı gibi kinik felsefenin temsilcilerinden Antisthenes’e göre de erdemli ve bilge biri kentin yasalarındansa erdemli yasalarına yaslanmalıdır. Antisthenes yasaların ancak doğum ve yetenek bakımından eşit olanlara göre olduğuna işaret ederek bu bağlamlarda eşitsizlik bulunması durumunda yasanın, üstün olanlarda tecelli edeceğini söylemiştir. Buna benzer olarak Atinalıların demokrasi ile eşekleri ata dönüştürebileceğini söyleyerek demokrasi karşısında konum almıştır. Halkın çoğunu dinlemenin yanlışlığına değinirken onların bir çok ilah adı andıklarını ancak tabiatta halkın boş yere çizdiği hiçbir şekle benzemeyen, tek İlah olduğunu söyleyerek kitlenin inancına da eleştiri getirir (Antisthenes&Diogenes,2024).

Antisthenes’in öğrencisi Diogenes kendisini kölelikten kurtaran görünümüleri değerlendirebilme gücünü ele alırken insanın bir başkasından korkusunun onu köleleştirdiğini ifade etmiş kralların önünde küçülmektense ölümü tercih olarak görmüştür. Buradan hareketle insanların kendileri için yasalar yaptıklarını tabiatlarındaki açgözlülük, sığ düşüncelilik ve kötülükten dolayı acı çektiklerini, barbarların kendi ülkelerini koruma çabasında olduklarını ancak yunanların sadece kelime ölçüsünde barbar olmadıklarını, şöhrete aç ve akıldan yoksun olduklarını söylemiştir. Diogenes felsefenin Sokrates’de anlatılan kaynağına benzer şekilde felsefenin ilah tarafından kurulduğuna inanmaktadır (Antisthenes&Diogenes,2024).

Genel olarak Yunan düşünürlerinin dinlerinin ve toplumlarında gördükleri insan davranışlarına ilişkin çıkarımlarının ölçüt ve adalet çıkarımlarını temellendirdiği görülmektedir. Bu noktada toplumun genel yargısına yönelik güvensizlik ve doğru bilgi ve yöntemin halkın genel değerlendirmesinin üzerinde bir kaynaktan geldiği ancak bununda belli ölçüde halkla ilişkili olduğu ancak halkın bu değerlere yönelik bir yozlaşma içinde olduğu çıkarımları yapılmıştır. Yunan düşünce ve meşruiyet algısının üzerinde durulmasının önemi, meşruiyet algısı açısından kendisinden

sonraki dönemlerde de paylaşılan yaygın bir teamülü yansıması ve meşruiyet değişiminde de tez kapsamında incelenen meşruiyet dönüşümüne somut bir örnek mahiyetinde olmasıdır.

Yunan düşünürlerinin ve inanç özelliklerinin etkisinin en yakın dönemde yansması daha önce yunan kolonizasyon hareketlerine maruz kalmış olan İtalya’da görülmüştür. Yunanların deniz halkı olarak adlandırıldığı Antik Mısır tarihlerinden de anlaşılacağı üzere Akdeniz havzası Yunanlar için önemli bir gelir kaynağıdır. Henry Pirenne’nin de belirttiği gibi Yunanlar, korsanlık faaliyetleri ve ticaretle etrafındaki toplumları ve toprakları etkilemiştir (Pirenne,2014). Kolonizasyon faaliyetleri Mısır topraklarından, Kartaca’ya ve İtalya’ya kadar genişlemiş ve daha önce sadece ticaret maksadıyla bölgede etkinlik gösteren Fenike krallığının ötesine geçmişlerdir.

Roma İmparatorluğunda da patriarşiye dayalı bir aile ve toplum yapısı görülmekle birlikte, aile ve devlet yapısı ilahi bir temele dayanmaktadır. Zaferler ve siyasi kararlar gibi sağlık konusu ve ekonomi ile ilgili başlıklarda dini bir mahiyette ele alınıyordu. Roma dini, varlıklara bir ruh atfederek her şeyde ilahi eylem ve kudreti görmeye çalışmaktaydı (Barrow, 2002). Ancak bu kavrayışın daha önce Yunanistan’ın yedi bilgesinden biri olarak kabul edilen Thales tarafından ifade edilmiştir. Thales’e göre başı, sonu olmayan ve doğrulmamış olması nedeniyle en eski varlık diye andığı tanrısal varlık veya varlıklar ruh olarak her şeyde bulunmaktaydı, bu nedenle Thales “*her şey tanrılarla doludur*” diyecekti. Mıknatıs ve amber gibi hemen her şeyi hareket ettiren ruh, bu bağlamda tanrısal kavrayışla birlikte anlaşılmaktadır (Thales,2024).

Roma’da ise doğaya uygun şekilde yaşamak olarak belirecek doğru yaşam kavrayış doğa ve ilah özdeşliklerine, doğayı dolduran bir akla denk düşmektedir. Cicero, Seneca ve Marcus Aurelius gibi önemli temsilcileri bulunan Stoa Felsefesi beş yüz yıllık bir zaman sürecinde hem antik Yunan kaynaklı fikirlerin hemde daha sonra kilise teolojisi için kullanılacak ve daha ötesine aktarılacak açıklamaların bir durağı olmuştur (Magee,2017).

Kendisi de bir Augur (kuş falı kehanetçisi) olan Markus Cicero yasanın kökeni olarak ne insanların zihninde tasarladığı ne de halkın üzerinde kararlar aldığı bir kaynağı olduğunu bunların ötesinde ilahi bir kaynağa dayandığına ve haklı olarak ilk ve nihai olan ilk yasanın haklı olarak övüldüğünü ifade etmiştir. Ona göre dış alemde olan şeyleri kavramanın en büyük akıl ve zihinle dahi güç olduğu kabul edilmekle

birlikte bunca büyüklüğün bir akla göre hareket ettiğini düşünmemek kibir ve budalalığın eseri olarak insanlığa sığmaz. Cicero doğaya baktığında insanın yaşaması ve faydalanması için her türlü kaynağı ve güzelliği temin eden bir ikram görmekte ve bunu yaratıcı kavrayışında ele alarak yasa konusundaki açıklamalarını temellendirmektedir. Cicero, devlet işlerinde sürekli ilahi temasla hareket edilmesini şart görürken, kehanet ve tabiattaki tanrısal isteği gösteren işaretlerin sürekli uygulanarak doğru bilgi ve öngörülere imkan tanıdığını ifade etmiştir. Bu bakımdan kehanetle uğraşanların oluşturduğu ruhbanın kamu görevlerindeki aktifliğini ideal bir devletin gerekliliği olarak yorumlamıştır(Cicero,2016).

Stoa felsefesinin kendisinden sonraki Hristiyan felsefesini etkilediği inkar edilemez (Magee,2017), Tanrı ve tabiat özdeşliği ile ölümden sonraki hayata yönelik şüpheci bir yaklaşımın öne çıkarttığı Stoa felsefesi doğru eylemin yerinin dünya olduğunu ve kente karşı yüklenilen sorumlulukların kişiyi yücelttiğini savunmayı kapsar. Stoa felsefesinin haricinde onunla birlikte anılan Antik Yunan felsefesinin de Hristiyan alemini etkilediği görülmektedir. Buna göre erken dönem kilise babaları felsefecilerin ya da gnostisizm ve benzeri dini hareketlerin spekülasyon ve sorgulamalarına cevap verebilmek için felsefenin dallarına girerek bunlarda cevaplar üretmişlerdir. Bir kısım öncüler pagan düşüncesini Hristiyanlık için kullanmanın uygun olmadığını dile getirirse de sonuçta felsefe destekçileri ağırlıklı taraf olarak belirleyici olmuştur. Bu bağlamda Aziz Justinus'ın felsefenin vasat bir iman için gerekli tabanı hazırladığı ama dini bilgi ile kemale erişmesi gerektiği bu bağlamda felsefenin ilahi bir armağan olduğuna yönelik çıkarımı onu felsefe ve mantıkla inancı bir arada değerlendiren ilk kilise babası olarak ortaya çıkarmıştır (Cevizci, 2016).

Bu bağlamda devletin, Platon'un görüntüler ve idealar kavrayışına benzer olarak göksel bir krallık ve yer yüzü krallığı olarak ele alınması ve göksel olana uyulması gerekliliği meşru yönetim anlayışını temellendirmiştir. Yunan Felsefesinin meşruiyet ve devlet yönetimi noktasında en etkin görümünü ise Aziz Augustinus'ta görmek mümkündür. Yeryüzü krallıklarının yozlaşma ve dağılmalarla, katliam ve hırsızlıklarla anıldığı Aziz Augustinus'ta uyulması gereken örnek, kesin bir eşitlik ve erdemlilik hali olan göksel krallıktır. Böylece göksel krallık ne mülkiyetin ne de köleliğin olmadığı bir yapıdır. Roma yozlaşmaları neticesinde Vizigot Kralı Alaric tarafından işgal edilmiş ve yeryüzünde işlediği suçların cezasını çekmiştir, Oysa gökyüzü krallığı değişime kapalıdır ve sonunda galip olacaktır (Cevizci,2016). Augustinus'un açıklamasına benzer bir yorumlama ondan daha önce yazılmış

Germania adlı eseriyle Barbarların ahlak ve gelenekçe Roma'ya üstünlüğünü dile getirmiş olan Tacitus'un Britanya Tarihi adlı eserinde de görülmektedir. Buna göre Roma içerden toplumunu köleleştiren, ifade hakkının sönümlendiği ve sınırlarında özellikle Britanya'da karışıklıkların, çöküşlerin yaşandığı bir aşamaya gelmiştir (Tacitus,1990).

Aziz Augustinus'ta ele alınan devlet kavrayışı ve kökenleri açısından bahsi geçen yunan felsefesi ve onun meşruluk hususundaki argümanlarına benzerlik dikkat çekicidir. Kurtuluşun kilisede olması argümanı ve dini önderliğin gerekliliği yaklaşımları ise Roma'da da görülebilecek yaklaşımlardan bazılarıdır. Ancak Kilise Yüksek Skolastik Dönemde değişimleri hem felsefi hem de teolojik olarak yaşamıştır. Platoncu bir dünya kavrayışı yerini Aristoteles yorumlarına bırakmış, siyasi ve sosyal hayatta kilise etkisi toplumsal faydadan toplumdaki ve inançtan fayda sağlamaya doğru değişim geçirmiştir. Bu değişimin sosyal ve siyasi hayattaki yansıması ondalık vergiler üzerinden sürekli zenginleşen bir kilisenin mevcudiyeti ve krallığa yön vermekten çok kendisi krallık gibi hareket eden bir yönetim anlayışı şeklinde olmuştur. Böylece köleliğin dünyadaki bozuk yönetimin eseri olduğuna değinen kilise kendi serflerini açlıktan öldürmekte sorun görmeyen bir noktaya doğru değişmiştir (Huberman,2010).

Felsefi ve teorik düzeydeki değişimin Aristotelesçi bir bakış açısıyla olduğu görülmektedir. Bu alanda örnek olan Aquinalı Thomas'a göre dünya hayatının büyük bir yıkım ve yozlaşmanın eseri olmadığı fakat dini rehberliğin başta olması şartıyla bir dünyevi krallığın kendi doğal yapısıyla ortak iyiyi, düzeni hedefleyebileceği ifade edilmiştir. Augustinus'un aksine insanların ilk günah eseri bir acı ve yozlaşmayla dünyada devleti kurmadığı fakat doğal olarak sosyal bir varlık olduğu çıkarımları tarafından siyaset felsefesi olarak benimsenmiştir. Ardılı olan Roger Bacon ise bilimsel deneylerin İlahi gücü görmede etkin olacağını ileri sürmüş ve doğa yasasının nihai hedefinin kutsal kitap olduğunu ifade etmiştir. Bunun ancak yanlış ve değersiz otoriteye teslim olma, geleneğin/alışkanlıkların etkisi, önyargılar ve bilgili olma gösterişi nedenleriyle engelleneceğini ifade eden Bacon kilise engizisyonu tarafından hapisle cezalandırılmıştır (Cevizci,2016).

Daha önce Aristoteles mantığı doğrultusunda yapılan yorumlama ve kavrayışların giderek kiliseden sıyrıldığı bu dönemde Ochamlı William'da doğadaki bilginin mantıkla olumsal bir şekilde kavrandığını ancak şeylerin olması gerektiği gibi olamayacağının da kabul edilmesi gerektiğine işaret etmiştir. Yani zorunluluk

bir doğal şart değildir. Bu açıklama ile mantıksal kavrayış yerine doğanın deneysel bir şekilde olduğu gibi kavranması gerekliliğine yönelme yaşanmıştır (Magee, 2017).

Teolojik ve pratik değişimler kapsamında kilise ve Hristiyan dünyasında Papalığın temsil ettiği anlamda da değişim ve dönüşümler yaşanmıştır. Özellikle X.yy'ın ardından kilisenin kontrolünün yerel krallıklar ve prenslikler üzerindeki otoritesinin arttırılmaya çalışılması gerek İngiltere'de gerekse Kıta Avrupasında yerel krallık otoritesinin güçlendirilmesine yönelik hareketlilikleri meydana getirmiştir. Bu tepkide kilisenin toplum ve yönetimler açısından ifade ettiği anlamın yani dini otorite olma nosyonunun değişmediği fakat dünyevi iktidarların hareket alanı elde etmeye çalıştığı tespiti yapılabilir.

5. Modern Meşruiyet Yaklaşımının Özellikleri

Modernite geleneksel olanın yerine ortaya çıkan yeni hayat tarzı ve dünya yapısına işaret etmektedir (Cevizci,2017). Modern meşruiyet yaklaşımı da kaynaklarını geleneksel olarak kabul edilen değerlerden ve onların çıkarımlarından uzaklaştırmaktadır. Aydınlanma dönemine varıncaya kadar değişen toplumsal yapı yeni meşruiyet kaynaklarının yayılabileceği bir alan elde etmiştir. Kilise elinde çözölen eski meşruiyet yapısı esas itibariyle bir bütünleşik yapıdan meydana gelmektedir.

Bunun nedenleri antik dönem pagan felsefesi ve bilgi sisteminin içerik olarak Hristiyan teolojisine katkısıdır ve kilisenin değişen dünyevi yapısıdır. Felsefe ve bilgi kalıplarının kullanılmasına dair olumlu yaklaşım, daha önce paganlardan kalan kentsel yapıların kullanımlarına benzetilerek, yaratıcının paganlara verdiği araçların doğru amaçlar için kullanımı şeklinde yorumlanmıştır (Le Goff,2015). Kilisenin dünyevi konulara yaklaşımındaki değişiklik ise dini ilkelerin yorumlanması ve maddi çıkarlar ve iktidar ilişkileri yönünde gevşetilmesiyle ortaya çıkmıştır. Örneğin faizli işlem dini bir ilke olarak kilise tarafından yasaklanmakla birlikte kilisenin üst makamları bu işlemi yüksek faizler olarak yürütölmüş, halk içinde ise ticaretin riskleri öne sürölerek meşrulaştırmaya gidilmiştir (Huberman,2010). İktidar ilişkileri konusunda ise kilise ile imparator ve krallıkların Avrupa'da Westphalia Anlaşmasına kadar çatışmaları devam etmiştir.

Dini otoriteyi ve şahsi iktidarlarını kral ve imparatorların üzerinde tutmaya

alışan Papalık, imparatorlarla savaşlarında desteklediği taraflar aracılığıyla evrensel papalık monarşisi teorisini desteklemeye çalışmıştır. Buna göre papa III. Innocentius zamanında (1198-1216) ilan edildiği şekliyle papa, yalnızca kilisenin değil Tanrı'nın temsilcisi olması hasebiyle tüm dünyanın yönetimine getirilmişti ancak Kutsal Roma German İmparatorluğunun aleyhine işleyen bu süreç parçalanma sonucu şehir devletlerinin kilise hakimiyetinden çıktığı bir ortamı meydana çıkar mıştır (Anonim,1991).

Ancak netice itibariyle bu çelişki ve zıtlıklar, zamanla birbirine uymayan açıklamaların ve kabullerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu ayrımlar pratik hayatta yansımalarını bularak toplumsal bir sorun haline geldiğinde ise kilise büyük bir dönüşüm yaşamıştır. En ncelikli dönüşümü daha önce bahsedildiği şekilde yerelliğin yükselişi şeklinde gerçekleşmiştir. Daha nce Cicero ve Demokritos'ta ele alındığı üzere kente/devlete yönelik güvenlik, beslenme, hakların korunması ve yönetim düzeninin korunması gibi nedenlerle yüklenilen bağlılık Hristiyanlıkla da karışarak Krallığın yüksek ülküsü olan dini amacına hizmete dönüşmüştür. Bu bağlamda haçlı seferlerini ve kutsal toprakların Müslümanlardan alınmasını hedefleyen Papalık, krallıkları çağrısı doğrultusunda yönlendirebilir hale gelmiştir. Cicero'nun daha önce uygarlık yayıcısı olarak andığı ve kendisine direnilmemesi gerektiğine hükmettiği Roma imgesi barbarlar ile muhatap iken, Hristiyan kavrayışıyla bu çizgi, vahşiler ve kafirlere karşı dini yayma ve koruma misyonuna denk düşmüştür.

Bu bağlamda İşpanya'nın birleşen Krallıkları Kastilya ve Aragon, hem Müslümanları İşpanya'dan çıkarmak hem de Yeni Dünya Amerika'nın keşfinde bu bağlamda önemli bir rol üstlenmiştir. Kristof Kolomb'un seyir defterinde Hindistan'ı bulmak için düzenlenen bu keşif seferi için bahsi geçen amaçlar başlıca, Hristiyanlığı yaymak, Krallık için yeni topraklara el koymak ve Kudüs'ten Müslümanları çıkarmak amacına hizmet etmek üzere altın, gümüş ve baharat gibi değerli materyallere ulaşmak olarak özetlenebilir. Netice itibariyle ilk seferinde adada bıraktığı ve bir kale inşa ettirdiği adamlarının ikinci sefer için bölgeye gidildiğinde l bulundukları muhtemelen yerel kabilelerin kadınlarına saldırdıkları veya keyfi eziyet gösterildiği tespitinde bulunmaktadır (Kolomb,2024).

Hristiyanlık için düzenlenen bu seferin neticeleri arasında bölgede yaşanan soykırıma varan katliamları ve yok olan kabileleri görmek mümkündür. Bu bağlamda Katolik kilisesinin İşpanya'da teşekkül edecek zenginliğe ihtiyaç olduğu ve yeni

coğrafyalardan asker kaynağı bulmaya çalıştığı tespiti yapılabilmektedir. Ancak Latin krallıklarındaki etkinliğine rağmen Almanya’da Katolik kilisesinin aynı oranda etkin olduğunu söyleyebilmek mümkün değildir.

Martin Luther bu dönemde *Doksan Beş Tezi*’nde kilisenin sadece cennetten arazi satışını değil, tüm toplumsal otoritesi ve işleyişini eleştirmekten geri durmamış kutsal kitabı kilisenin yorumlamadığı bir ahlaki çerçeveden yorumlayarak alt etmeye girişmiştir. Bu manada kilise artık ne günah bağışlayabilir ne de bir günahı önleyebilir bir düzeyde addedilmiştir (Luther,2021). Reformasyon’un hareketinin temelini atan Martin Luther kilisenin yetiştirdiği bir psikopos naibi olarak görev yapmıştır. Kilisenin çıkardığı endüljans beratlarını eleştirdiği Doksan Beş Tez’i Almanya’nın siyasi birliğinin olmadığı ve kilisenin prenslerin otoriteleriyle çekişmeler yaşadığı bir dönemde yayılma imkanı bulmuştur. Luther’in İncil’i Almancaya çevirmesi ve Katolik kilisesinin krallıklar üzerinde otoritesini düşürmeye hizmet eden İncil yorumu döneminin çatışmaları içinde kendisine müstesna bir yer vermiştir. Prenslerin dünyada uyguladıkları eziyetin halk için ahirette telafi olunacağını ifade eden Luther, krallıkların daha önce aforizma yetkisi sayesinde egemenliklerini tehdit eden Katolik kilisesinin boyunduruğundan kurtulmasına imkan sağlamıştır.

Bununla birlikte seküler otoritelerin ortaya çıkacağı bir yerellik için de ortam hazırlanmıştır. Krallıkların yerel belirleyiciliklerinin artması dini bir figür olarak da değer kazanmalarına yol açmıştır. Bu yerellik bir müddet sonra patria (vatan) kavramının da altını dolduracak dini bir içerik de meydana getirecektir. Luther kendi en yakın çevresinde Alman milliyetçiliğinin tohumlarını atmıştır. Avrupa’ kuzeyine İsveç, Norveç ve Danimarka’ya sıçrayan hareket, milli kiliselerin ortaya çıkışını sağlamıştır Aynı zamanda yerel dillere ve yorumlamalara açılan İncil, farklı alt protestan mezheplerin örneğin Püriten, Baptist, Evangelist, Mormon gibi yorumların çıkmasına yol açmıştır.

Teolojik bu alt yapı ile birlikte kralların kilise haricinde karar ve istekleri bu yapıdan destek alarak, felsefi bağlamda kendi yorumlarını ortaya çıkartmıştır. Gelinek noktada Platon ve Aristoteles’ten alınan görüş ve kalıplar pozitif bilimsel ya da felsefi karşılıklar bulduğunda dağılmaya başlamıştır.

Bu aşama sadece krala yakın grupların eliyle değil fakat kilise içinden de destekler görmüş ve dini açıklamalara koşut toplumsal kurulum açıklamaları kralın

yetkileri ve otorite yapısı açısından açıklamalar yapmıştır.

Avrupa’da dini parçalanma döneminde Kralın tarafında ve egemenliğini güçlendiren yorumları ile öne çıkan Toulouse Üniversitesi öğretim üyesi Jean Bodin, Egemenlik Üzerine adlı eseriyle kralın egemenliğini kanunlarla bağlı olmamasında değerlendirmiştir. Kralın adalet şartını gözetmesi gerektiğine, eğer kendisini verdiği karar ve kanunlarında zaman içerisinde kendisini zarara sokacak bir durum gelişirse kanunun bağlayıcı olmadığını kaleme almıştır. Bu durumun istisnası olarak ele aldığı Tanrısal hukuk ve sözleşmelerden doğan yükümlülöklere uyma zorunluluğu olması halinde herhangi bir diktatörlüğün makul karşılanması gerektiğine hükmetmiştir. Zira bunlar tam anlamıyla egemen değildir. Sadece belli görevleri yerine getirmek ya da belli süre ile işgal ettikleri konumda olanlar egemen olamazlar. Aynı şekilde egemen olmayan krallıkların örnek olarak Roma’da senato ya da Danimarka krallığında bir meclis ve ya sözleşmelerle kendilerini bağladığı da görölebilmektedir. Nitekim En ideal egemenlik örneği Bodin’e göre Fransa’da tecelli etmiştir. Krala mevcut şartlarda itaat edilmesi halkın üzerine bir borçtur bu borcun ödenmemesi koşulunda kralın eylemleri de cezalandırıcı olabilecektir (Bodin,2024).

Kralın kilise yargısından uzaklaşarak Martin Luther’in yolunu yaptığı şekilde yerel dini liderlere bağı olabilmesi Bodin’in bahsettiğı temel sınırlayıcılardan ilkinı değıştirmiştir. Kralı uyruklarına karşı bağlayan sözleşme ve yükümlölüklerinden kurtaran ise soylular ile kent yönetimleri arasında cereyan etmiştir. Bu başlıkta imparatorlukların dış bir kapsam olarak dahi hükmünü kaybettiğı yerelleşen krallıkların, kontluklar gibi vassalları ile ilişkilerinin değışim yaşadığı görölmektedir. Smith Milletlerin Zenginliğı adlı eserinde ticaretin yayılımı ve avrupada köyler ve kasabalardan başlayan ticarete değınerak soylu sınıfın çöküşünü izah etmiştir. Buna göre ticaretin yükselmesi önceleri krallar tarafından kendilerine tanınan bir takım haklar doğrultusunda küçük ticari faaliyetler üstlenen gruplar tarafından üstlenilmiştir. Smith giderek kent yönetimlerini ve krala askerlik hizmetlerini de yüklenen Burjuvaların soyluların ulaşmakta zorluk çektiğı metaları kendilerine temin ederek bağı bulundurdıkları kitlelerinin faydalanacağı kaynakları soyluların ve feodal lordların elinden aldıklarına işaret etmiştir (Smith, 2014).

Lordlar ellerinin altında bulunan kitlelerini besleyecek metaları temin etmek yerine onlar için ayırdığı maddi karşılığı keyfi şekilde süs ve takı gibi harcamalara ayırmışlar böylece hem sosyal saygınlıklarını hem de askeri güçlerini teşkil eden

insan kaynağını kaybetmişlerdir. Ticaretle zenginleşen burjuvazi, krallıklar tarafından da masrafsız güvenlik için milisler oluşturmaları ve askeri eğitilmiş paralı askerleri temin edebilmeleri, vergi kaynağı olmaları, bununla birlikte krala bir soyluyla olan çatışmasında destek verebilmeleri hasebiyle desteklenmişlerdir (Smith, 2014).

Doğa ve yasa kavrayışında ise tedricen değişimler devam etmiştir. Bu değişimi yansıtan meşhur kaynaklardan biri olan Leviathan'da her ne kadar dini göndermelerin yoğunlukla yer alsa da, toplumsal kuruluş ve işleyişte dinden çok gerekliliklerin doğasından hareket etmektedir. Thomas Hobbes eserinde insanın temel olarak bir mekanizma yapısı olduğuna yaptığı gönderme ile döneminin yükselen kavrayışına atıfta bulunmuştur (Hobbes,2014).

İzleyen dönemde bazı düşünür ve bilim insanlarının (Faraday, Boschovics vb.) mekanik olmayan davranışlar da bulunabileceğine dair izahları dikkate alınmaz hale gelmiştir. Teknolojik medeniyetin alt yapısı mekanizmayı organizmadan üst bir konumda değerlendirmekle başlamış ve kusurlu olan en azından ikinci sınıf bir değer taşır olmuştur (Mumford,1996). Bu minvalde 17. Yüzyıl operasının görünümü meşruiyet yapısına ışık tutmaktadır. Merkezde kralın aldığı konum, Kartezyen fiziğin bina ettiği sahne ve Kralın araçlarının etrafında düzenlenen bir dünya inşa edilmektedir (Balandier,2021). Kralın merkezinde olduğu bu yapı esasında Fransa'da Güneş Kral olarak da bilinen XIV. Louis döneminden beri gelişen merkezi krallık gücünü temsil etmektedir. Merkezi krallıkların gelişimi feodalitenin sönümlendiği, tüm ülke sathında gücün vassallarla paylaşılan, kilise gölgesinde ve aristokrasi çekişmelerini böldüğü bir yapıdan Kralın en tepede belirleyici olduğu ve yönetimin tüm kuvvetini yönetip yönlendirebildiği bir sisteme geçişin sonucudur.

Smith'in, ekonomik yapıda krallığın verdiği ve değerlendirdiği tekelleri, merkantilizmi eleştirdiği ve serbest piyasayı, getirdiği fırsatları ilan ettiği dönemde karşı kıtada ulus devlet örneğinin ilk örneği olarak Amerika Birleşik Devletleri'nin temelleri atılmaktadır (Skousen,2016).

Ancak Adam Smith'in eserinin başlığı yaptığı millet kavramı teritoryal bir devlet kavramından fazla anlam ifade etmemektedir. Zira 1884'ten önce nacion kelimesi bir eyalette, ülke ya da krallıkta yerleşik insanlar toplamı olarak ele alınmaktadır. Milliyet açısından önemli kavramlardan olan Patria (vatan) kelimesi ise rastgele şekillenmiş çok geniş olmayan bir toprak parçasına denk düşmekte bir senyörlüğün,

devletin, eyaletin ilçesi anlamına gelmektedir. Almanca da kavram doğum ve soy açısından bağlılığa işaret etmektedir. Ancak liberal anlamda Fransız'ı Fransız yapan etken onun iradesinden fazlası değildir. Devlet ölçeğinde böyle bir milletin hayatta kalabilmesi Amerika Birleşik devletlerinde başkan yardımcısı Hamilton'un da üzerinde durduğu üzere milli ekonomi ile mümkün görülmüştür. Bu amaca ulaşmanın aracı korumacı ekonomik tedbirler şeklinde yürürlüğe girmiştir. Bu bakımdan milletin yaşama şansı yeterli büyüklüğüne bağlanmış gerekli eşiği geçemeyenin yaşama hakkı yok sayılmıştır (Hobsbawn,2017).

Amerikan Başkanı Theodor Roosevelt bu anlayışa örnekligi olarak sosyal darwinci bir perspektif ile Britanya diplomatı Cecil Spring Rice'a yazdığı mektubunda: *“Uygarlığın ilerlemesinin savaşçı ruhun ille de ve haklı olarak zayıflamasını ima ettiğini düşünen ve dolayısıyla ileri bir uygarlığın daha az ilerlemiş bir uygarlık tarafından yıkılmasına davetiye çıkaran o sözde insancılığı hor görüyor ve ondan iğreniyorum”* sözleriyle göstermektedir (Kissinger,2014).

Ernest Gellner farklı ulusların örneğinde görülen kutsallık kavrayışını incelerken Durkheim'ın ilkel toplumlarda tanrı kavrayışına gönderme yaparak ulusçu çağda toplumların tüm açıklığıyla kendilerine tapındıklarını ifade etmiştir. Burada ele alınan tarihi ve mitolojik öğelerin hepsi ilahi olarak kabul edilen nesnenin görünümleridir. Bu bakımdan modernleşmeci din alimleri kendilerinden önceki meslektaşlarına fazlaca anlam ifade eden dini yapıya ne inanır ne de ilgi beslerler. Kendilerinden önce Avrupa tarihini biçimlendirmesine rağmen din olgusunu sadece geleneğin kendini sürdürme ve dayanışmayı olumlamaya aracılık eden kendiliğinden bir işleyiş olarak ele alırlar. Ancak burada önemli bir nokta gözden kaçmaktadır. Ulusçuluk da aslında altkültürlerin toplumun hayatına çoğunlukla ya da tamamen hakim olduğu bir dönemde bir üst kültürün dayatılmasından ibarettir (Gellner,2018).

Modernite öncesi meşruiyet yapılarının örneğin dini ve geleneksel bağların çözülerek yerine yeni toplumsal meşruiyet yapılarının geçmesi toplumun her etkileşim alanı ve kurumunda değişimler meydana getirecektir. Bu değişimin önemli bir örneği de güvenlik yapılanmasında meydana gelen meşruiyet yapısıdır. Avrupa örneği üzerinden incelendiğinde, Tapınak Şövalyeleri gibi putperestlerle ve Müslümanlarla savaşı dini koruma kurtarma ve yayma amacı güden yapılanmalar, Haçlı Seferleri gibi kutsal haçı yükseltmek ve kutsal toprakları işgalcilerden kurtarma amacına adanan birlikler ya da hanedanların akrabalık ilişkileri neticesinde kurulan

koalisyonlar yerlerini yeni meşruiyet yapılarıyla birlikte yeni tanımlamalara ve temel değerlere bırakmak zorunda kalmıştır.

Şövalyelik bağlamında kurumun kendisinin şan ve şöhrete yönelen bir seküler iç yapısının mevcut olduğu bilinmekle birlikte (Huizinga,1997) ilkesel manada daha çok dini figürlerin baskın olduğu görülmektedir. Bu yapı eni ulus-devlet sistemiyle ortadan kalkarak askeri payeler daha çok millet için kendini feda etmeye, milletin çıkarı karşısında çıkar gözetmemeye yönelmiştir. Kurmaylar disiplin sağlamak için ödül ve ceza yöntemlerine başvurarak düzen temin edebilir görülmektedir fakat aynı motivasyon üstün fedakarlıklar gerektiren durumlar için yeterli olmayacaktır. Dolayısıyla askerlerin bu yönde yönlendirilebilmeleri ve ordunun genel başarısı için karizmatik liderlik özellikleri olan kurmaylara ihtiyaç duyulduğu görülmektedir(Hamad,2015). Meşruiyetin modern dönem özellikleri de karizmanın yapısına yansımaktadır.

Bu karakteristiğe örnek olarak yine Amerika Birleşik Devletleri örneği üzerinden gidilebilir. Başkan Wilson'dan önceki bütün başkanların sanki Tanrının takdiri doğrultusunda bir kıtanın kullanılmadan özgürlük ve insan hakları doğrultusunda özverili bir uluslar topluluğu kurulmasını istediği düşünülmektedir. Wilson ise bunun kendi döneminde başarılabilceğine inanmıştır. Başkan Roosevelt döneminde ikinci dünya savaşına girişin bir gerekçesi de Amerikan yönetim sistemini evrenselleştirmektir (Kissinger,2014).

Bu kavrayış daha sonra totaliter yapıların ortaya çıkmasını sağlayacak bir anlamı da barındırmaktadır. İtalyan Sosyalist Kuramcı Antonio Gramsci meşruiyeti ideolojik itaat üretmek için tasarlandığını ileri sürdüğünde dönem otoriter rejimlerin kuvvetlendiği 20. Yüzyılın ilk yarısını göstermektedir. Devlet mekanizmasının ve yarı otonom sivil toplumun (kilise, okul, stk) ideolojik bağlamda liderlik ederek, ikna ve onay üreterek meşruiyeti sağladığını itaat temin ettiğini ileri sürmüştür. Bu süreçte devlet bir yanda zor ve baskı kullanarak düzeni temin etmeye çalışırken diğer yanda sivil toplum aracılığıyla toplumu biçimlendirmeye girişmektedir (Zelditch,2001).

Bunun nedeni insanın kavrayış olarak değiştirilmesi ve bilimsel esaslara ya da bir toplumun kendi özelliklerine göre diğerlerini düzenlenmesinin ya da imha etmesinin daha iyi olacağı inancıdır. Bu inanç, toplumların kendi iyi kavrayışına bırakılmaması gerektiği düşüncesine kapı aralamaktadır. Daha sonra bu geçişten

dünya savaşlarına ve günümüzdeki savaşlara yol açan yönelimler geçecektir.

Öte yandan yaşanan büyük savaş ve çatışmaların oluşturduğu bir bilgi birikimi ve uluslararası ilişkileri geliştirme düşüncesi de mevcuttur. Ancak bu arzu uluslararası ilişkilerin dayanacağı meşruiyet altyapısı olmaksızın uygulanamayacaktır. Bu nedenle Birleşmiş Milletler gibi devletlerarası ilişkileri düzenleyen yapıların varlıkları ve faaliyetlerindeki meşruiyet incelenmekte ve eleştirilmektedir. Birleşmiş Milletler 'in, uluslararası anlaşmazlıklarda zorlayıcı bir güç kullanamayacağı göz önüne alındığında faaliyetinin sadece zorlayıcı gücü haklı gösterme olarak ortaya çıktığı anlaşılabılır.

Böylece gücü haklılaştırma BM için bir meşrulaştırma mekanizması olarak görülmesine vesile olmaktadır. Lakin BM kararları ve uygulamalarının her zaman üye ülkelerin ya da üye olmayan devletlerin beklentilerini karşılar şekilde gerçekleşmemektedir. BM kararlarını etkileyen ve küresel adalet beklentilerini karşılayamamasının nedeni olarak bu yapının II. Dünya Savaşı sonrası oluşan küresel güç dengesinin bir sonucu olması görülebilir. Bu nedenle BM'in rolü diğer ulus üstü yapılar gibi daha çok küresel güç dengesinin belirleyici paydaşları için faydalı görülmektedir.

Bununla birlikte küresel ölçekte bir meşruiyet yapısına yönelik öneri ve desteklerde devam etmektedir. Bu manada uluslararası ölçekte geçerli olabilmesi için taraf olabilecek ülkelerde bazı standartların gerekliliğine düşünürler tarafından sıkça temas edilmektedir. Bunlar demokratik bir yönetim sitemine sahip olmak, yönetimde şeffaflık gözetmek ve katılımı desteklemek şeklindedir. Ancak bu şartların temin edilmesi her ülke için mümkün görülmemektedir. Dolayısıyla meşruiyetin her ülke için aynı temellerde değerlendirilmesi ve netice olarak aynı çıktıları oluşturması mümkün olamamaktadır. Bu nedenle ulaşılabilir hedefler belirleme amacına yönelim sağlanmış ve sivil toplum kuruluşlarının yine devletlerin demokratik yönetimlerine ve egemenliklerine bağlı kalınmak şartıyla meşruiyet zemini teminine destek sağlaması düşünülmüştür. Böylece BM gibi siyasi ve idari özellikleri olan kurumlarla birlikte sivil toplum kuruluşlarının da çalışma yaptıkları alanla ilgili meşru olup olmadıkları tartışılmaya açılmıştır (Hilbrich,2021).

Nitekim çevre hareketleri, kadın hakları örgütlenmeleri, sağlık ve güvenlik alanında faaliyet gösteren sivil toplum örgütlerinin günümüzde siyasi maksatlarla hareket edip etmedikleri, küresel bağlamda hedeflerinin meşruluğu ve değeri çeşitli

kesimler tarafından eleştiriye tabi tutulmaktadır.

Meşruiyetin modernite öncesi ve sonrasındaki değişimine bakıldıktan sonra onun uygulamasını ve pratik görünümünü temin eden otoriteyi inceleyerek, anlamına, türlerine ve liderlikteki etkilerine değinilecektir.

B.OTORİTENİN TANIMI VE KAYNAKLARI

1. Otoritenin Anlamı ve Görünümleri Üzerine

Otorite basit olarak bir kişinin sosyal konumu ve ya sahip olduğu uzmanlık sayesinde istediği bir şeyi yaptırabilmesidir. Bir kurum çerçevesinde ise, o kurumun meşru görülmesi hasebiyle ihtiva ettiği güçten hareketle kurallar koyarak bu kurallara itaat edilmesini isteme hakkı olarak görülmektedir (Cevizci,2017). Otoritenin daha sonra açıklanacak olmakla birlikte iki temel bağlamı bulunmaktadır bunlardan ilki uzmanlığa dayalı otorite iken diğeri pratik amaçlarla bağlı otorite çeşididir. İlk otorite alanı bilginin temel teşkil ettiği bir etki oluştururken diğeri daha çok sosyal konum, statü ve buna bağlı güç ilişkilerini ihtiva etmektedir.

Sosyal konumların da toplumsal bir otorite yapısı olmaksızın mevcut olamayacağı açıktır. Zira sosyal konumların, o konumları işgal eden kişi ve kesimler için sağladığı ayrıcalıklar ve eylem alanları bulunmaktadır. Örneğin XVI. Yüzyılda Avrupa’da etkili olan Feodal yönetim yapısı içerisinde senyörlerin hayli büyük bir etki alanı mevcuttu. Özellikle Batı Avrupa’da yüzlerce koruyucuları ve birlikleriyle hareket eden senyörlerin kral için askeri, idari ve politik destekler ihtiva ettiği bilinmektedir. Bununla birlikte bu yerel toprak sahiplerinin Reformasyon döneminde ait oldukları dini çevreden ayrılarak farklı bir mezhebe geçişleri, sahip oldukları kırsal egemenlik alanı içinde toplu değişimleri beraberinde getirmiştir (Berce,2003).

Bu derece etkili bir toplumsal kademenin diğer toplumsal kurumlar üzerinde de yoğun tesirleri oluşmaktadır. Bu tesiri otorite bağlamında değerlendirmek mümkündür. Bu durumun önemli bir yansıması olarak Magna Carta'yı ele almak mümkündür. İngiltere'nin geleceğini ve yönetim yapısını belirleyen bu büyük beratta, Kral John Fransa ile mücadelesinde mağlup olması neticesinde tüm İngiltere'yi saran bir isyanla karşı karşıya kaldı. Durum neticesinde Kral John baronlarının taleplerini içeren özgürlük belgesini onayladı ve kralın haklarının tanımlandığı ve sınırlandırıldığı bir düzenlemeyi kabul etmek zorunda kalmıştır. (Black, 2020).

XVII. yüzyılla birlikte otorite kavramı temel olarak Thomas Hobbes tarafından toplumdaki egemen kişinin politik otoritesine yönelik bir izah geliştirdiği incelemesinde yer almıştır. Buna göre ilk tanımlamasında bir şeyi yapabilme hakkı olarak tanımlanan otorite kavramı, daha sonra bir kişinin bilgeliğine olan inançla yönlendirmesine yönelmiştir. Bu tanımlamalar günümüzde pratik ve teorik otorite olarak da görülmektedir (Simmons,2016).

Yetkinliğe dayalı tanımlanan otorite pratik olarak başkalarının aksi takdirde yerine getirmeyecekleri işleri yerine getirtme yollarından biri olarak görülmektedir. Bu manada zorlama, ikna etme, etki ve yönlendirme gibi iktidar yapısının alt kümeleri arasında görülmektedir. Otorite bu açıdan, kendisine otorite uygulanan muhatabın nasıl davranması gerektiğini belirleme açısından açık ve ya örtülü bir talep hakkı bulunmasına bağlıdır. Bu hak tanıma durumu kimi zaman zorlama kimi zamansa ikna ile ortaya çıkmaktadır. Otorite üzerinde algılanan baskı unsuru olma kavrayışının kaynağı buraya dayanmaktadır. Zorlama ve insanların ona boyun eğmesi bir tehdit biçiminden olan ya da hakiki olarak var olan bir maliyetten kaçınma olarak otorite oluşturabilir. İkna ise failin belli bazı hedef ve çıkarlarının güvence altına alınabilmesi için ne yapması gerektiğine işaret edilerek görüşünün değiştirilmesi olarak otoritenin aracını teşkil etmektedir (Philp,2016).

Otoritenin, insanları tehdit ve ikna ile bir şeyleri yerine getirebilmesi noktasında iktidarın tek unsuru olarak görmek toplumsal işleyişi açıklamak açısından bir takım sorunlar meydana getirebilecektir. Öncelikle bu zorlama ve ikna ortamının kurulumunu izah etmek gerekmektedir ki bu açıklamalar tarihi ve mantıksal içeriklerle çelişmesin. Bu açıdan antik görüşün Yunan düşünürleri özelinde dini ve mistik kökenlere göndermeler yaparak insan varlığını açıkladığı daha sonra ise

toplumsal yapının biçimlenmesini izah ettikleri Platon, Aristoteles, Cicero, Ksenophon gibi pek çok Antik dönem Yunan felsefecisinin eserlerinde görülebilmektedir.

Modern Çağın kurucu düşünürleri Aydınlanma döneminde kilise otoritesinin zaten Reformasyonla sarsılan etki alanını, toplumsal olana mantıksal ve felsefi yaklaşımlarla daha da sarsmışlardır. Bu bağlamda toplumun ve otoritenin ortaya çıkışı üzerine standartlaştırılmış idealize çevresel ve sosyal şartlar kurgulayarak insan eylemlerinin etken olabilecek psikolojik, sosyal ve fizyolojik tepkilerini teorilerini açıklamada kullanmışlardır. Bu çıkarımların tarihsel verilerle tutarlılık göstermeyeceği açıktır. Ancak ortaya çıkış nedenleri de tarihsel verilerin ya da onları ihtiva eden içeriklerin reddi ile olmuştur. Otoriteyi bu ölçüde ele alan Jean Jacques Rousseau onun görünümünü gelişmenin bir bedeli olarak değerlendirmiş ve ilkel insanın özgürlüğünü, bağımsızlığını onaylamıştır (Rousseau,2013). Ancak toplum yaşamı kaçınılmaz olduğunda insanın belli şartlara uyması, uymayanların ise uzaklaştırılması ya da katledilmesine cevaz verilmektedir (Heather,2007).

Bütün Aydınlanma dönemi düşünürlerinin aynı kabilden bir sözleşmeye işaret etmedikleri bilinmektedir. Bu manada daha çok kalvenist bir inancın temellerini hazırladığı düşünceleriyle John Locke, bir gelişim yönünde ve bunun insanın refahına, menfaatine bir değişim olduğuna işaret ederek Rousseau'dan ayrılmaktadır. Jean Calvin yönetiminde Tanrı figürünü en başa yerleştirmekle birlikte dünyadaki yönetimin cennetteki durumla eş tutulamayacağını ve her yönüyle Hristiyanlığın hakikatini yansıtabilecek bir rejimin de dünyada kurulmasını beklemenin aptallık olacağını ifade etmiştir. Bu bakımdan dünyadaki yönetimlere olan güvensizlik insanların bozuk yapılarına, aşağılık ve dinden uzak yaşantılarına bağlanmaktadır. Buradan hareketle Calvin, dünyadaki yönetimlerin de ilk günah ve şeytanın Kabil'i yönlendirmesini ve dünyanın bozulmuş barış düzeninin devleti gerektirdiği iddiasına da karşı çıkar ve dünyadaki krallıkların tamda Tanrının olmasını istediği şey olduğunu söyleyerek krallara bir meşruiyet kapısı aralar onlar Tanrının iradesini yerine getirmekte ve bunun için mücadele etmektedir. Böylece Calvin protestan reformunun genel yönüne yaklaşmıştır. Bununla birlikte Calvin yönetimleri incelerken de felsefecilerin yönetim sistemleri incelemelerinin incelikliliğine ve kullanılabilirliğine dikkat çeker. John Lock'da eserlerinde kutsal kitaba doğrudan referanslar göstererek iddiasını desteklemeye çalışmıştır (Luther, Calvin,2016). Kutsal kitabın bireysel yorumu ilk olarak Protestan bir yaklaşım tarzıdır bununla birlikte Lock da Calvin gibi Tanrı

figürünü yönetim için en önemli parçalardan biri saymıştır ama bu sadece üstte yer alan bir kaynaktır içsel olarak işleyiş dünyevi krallıkların uygulamalarına bağlıdır.

Locke 'un toplumsal kurulumu bir gasp ve zorlama düzeni ihtiva etmese de devletin yasal gücünün seküler bir gereklilik olduğu hususunda müdahale alanını biçimlendirmiştir. Devlet temel olarak hakemdir ve hakları, sözleşmeyi koruması gereken olarak ele alınmaktadır (Locke,2018).

Aydınlanma dönemi düşünürlerinin otorite uygulayıcısı olarak işaret ettiği yapı, sözleşmenin neticesi olan devlet olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak 18. Yüzyıldan bu yana değişen iktidar sistemleri ve demokratik yönetimlerin gelişmelerine rağmen devlet otoritesinin gözlemlenmesi otorite ilişkisinin nasıl işlediğine dair fikir vermektedir. Burada görüleceği üzere devletler sosyal ve ekonomik kurumları ölçeğinde uzun tartışma ve uzlaşmalara başvurmadan ya da kapsamlı bir ikna çalışmasına bile başvurmadan kimi zaman düşük düzeyli bir zorlama ile çoğunlukla halkın itaatini temin etmektedir. Bu işleyişin temelinde üstü örtülü bir zor kullanma ihtimali, bilgilenme maliyeti ve riskten kaçınma isteği gibi algılara gönderme yapılırken; başka açıklamalarda ise ortak anlayışlar ve değerler vurgulanmaktadır (Philp,2016)

Otoritenin dönemsel olarak ele alındığı bu görüşler açısından da sadece bir baskı ve tehdit ya da buna yönelik bir ikna öncülü ile inşa edilmek için çok kompleks bir yapıdadır. Sadece belli şartlar ile sınırlandırılmış ve bilgi düzeyi önceden vaaz edilmiş bir insan kavrayışı ile otorite ve onun neticelerini belirtmeye çalışmak, sonucunu önceden bildiren bir açıklamanın kapsamına işaret edecektir. Bu bağlamda Rousseau insanın kontrolünün ve kolektif bir idarenin öncüllerini kurarken daha sonra onun varsayım ve öncüllerini kabul eden ideologlar faşizmin ve komünizmin temel gerekçelerini ortaya atmışlardır. Mülkiyetin ortaya çıkarttığı problemler ve insanın biçimlendirilmesi için eğitimle doktrine edilmesi gibi veriler, sadece Rousseau'da bulunmamakla birlikte onun çıkarımları kendisinden sonra vuku bulacak devrimler için kitleler üzerinde etkili olmuştur.

2. Otorite Türlerine Dair Yaklaşımlar (Epistemolojik ve Deontik Otorite)

Otoritenin, bir kimsenin istediği/uygun gördüğü bir işi ve eylemi

yaptırabilmesini sağlamada belli bazı kriterlere bağılı olduğuna daha önce işaret edilmişti. Bu kriterler başlıca sosyal konum, karizma ve belli alandaki uzmanlık bilgisi olarak görölmektedir (Cevizci,2017). Öte yandan otoritenin tarihsel görünümü itibariyle değeriendirildiğinde iktidar kavramı ile kimi zaman karşı kimi zaman ise eş anlamli kullanıldığı görölmektedir. Otorite kavramının pratik eylemle bağılı, emir-komuta yapısıyla eş anlamli görölmesi yönetim ve iktidar kavramlarıyla karıştırılmasına yol açmıştır.

Diğer taraftan iktidar ve otorite kavramlarının karşılığına işaret eden Robert Nisbet otorite yapısının modernite öncesi döneme ait bir içerik olduğunu belirtmiştir. Nisbet'e göre modernitenin ortaya çıkışıyla birlikte otorite yerini iktidar kavramına bırakmıştır. Bu süreç sosyologların iktidar yapısı üzerine incelemeler geliştirmesiyle elle tutulur bir şekilde görölebilecektir. Otorite ise modernite öncesi Avrupa'da din, aile, hukuk ve örf-adet gibi güçlerle örölmüş bir yapıdadır ve iktidarı sınırlayıp biçimlendirmektedir. Oysa modernite sonrasında iktidar kendisini bu yapılarda n kopartmış fiili güçle topluma hakim olarak onu değıştirmeye çalışmıştır. Bu değıştirme uygulamasının en belirgin örneğı de Fransız Devrimi sürecinde görölen “terör dönemi” uygulamalarıdır (Poggi,2020). Terör dönemi sadece Paris'te yirmi bir bin kişinin katledildiğı, katliamı hızlandırmak adına giyotinin üretildiğı ve jakoben iktidarının karşıtı olabilecek herkesin, krallığın tekrar yükseleceğı iftiralarıyla göstermelik devrim mahkemeleriyle yargılandığı ve neticesinde Robespierre gibi öncülerini de yutan bir yıkıcı iktidar sağlama dönemi olmuştur.

Burada göröldüğü şekliyle alanında emirlere yer veren otorite, amir otoritesi ya da Yunanca kökeniyle “yapmam gereken” anlamına gelen deomai kelimesinden türetilmiş olan deontik otoriteyi teşkil etmektedir. Bu otoriteyle birlikte Yunanca karşılığı bilgi olan episteme kavramından türeyen ve bilginin otoritesi anlamında kullanılan epistemik otorite tarzı mevcuttur (Bochenski,2015). Ancak Fransız Devrimi ve farklı devletlerde, toplumlarda görölen baskı, şiddet ve katliamların sadece iktidar ile değil, otorite ile de eş tutulması yanlış bir kavrayışa yol açacaktır. Otoritenin kullanımı, şiddet eylemi esnasında değil, şiddet potansiyeli olan iktidarın ya da idarenin toplumsal ya da ferdi eylemi düzenleyebilmesinde ortaya çıkmaktadır. Bu haliyle otorite, bir zorlama ve biçimlendirme değil, fakat yönlendirme ve karar değıştirebilme etkisine sahiptir. Aradaki fark ele alındığında otoritenin kabul edilen bir yapı olduğu ve bunun sadece zora dayanan bir kabul olarak temayüz etmeyeceğine

dikkat etmek gerekir. Otorite, tanınmadığı ve kabul edilmediği noktada şiddet, baskı, zor kullanma gibi yöntemler otoritenin tanınmasında bir belirleyici değildirler. Bu ister epistemik otorite bağlamında ister deontik otorite bağlamında olsun durum değişmeyecektir.

Diğer taraftan zor, baskı ve şiddet gibi etkenler karşı tarafında kararlarını değiştirebilir ve yönlendirmeye imkan verebilir. Bu durum üzerinde otorite kurulan bir taraf meydana getirecektir. Bu etkenlerin doğrudan bir tesiri olmasa dahi potansiyelleri itibarıyla karşı tarafının kararları ve eylemleri üzerinde etki sahibi olması bir otorite uygulandığının belirtisidir. Otorite karşı tarafın eylem, tercih ve kararları üzerinde kurulduktan sonra ortaya çıkan biçimlendirme ve zorlama faaliyetleri doğrudan otorite ile ilgili olmamakta, otoritenin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu açıklamalardan hareketle otoritenin bir davranış ve düşünce değişikliğine etki eden emir verici ya da önermelerde bulunan bir yapı, tesir olduğu söylenebilir.

Açıklamadan hareketle otoritenin mantıksal olarak belli tarafları olduğu anlaşılmaktadır. İlk olarak otoriteyi uygulayan, otorite sahibi taraf söz konusudur. İkinci olarak ise kendisi üzerinde otorite uygulanan taraf olarak özne ve ya süje diyebileceğimiz taraflar söz konusudur. Bununla birlikte otoritenin kendisi için uygulanacağı bir alan bulunmak durumundadır.

Bu alanın gerekliliği şu şekilde ortaya çıkar; otorite uygulamalarında bahsedildiği üzere bir uzmanlık, bilgi alanına dayalı yönlendirme ya da emirler ve pratik amaçlara bağlı bir yönlendirme söz konusudur. Doğal olarak emrin konusu ve emir verebilme yetisinin olması kaçınılmazdır. Örneği askerlik kurumu içerisinde komutanın askere emir verebilmesi bir otorite varlığına işaret ederken bu emrin kurum olarak var olması, bir konudan müteşekkil olması, uygulanması onun alanını meydana getirir. Komutanın emir komuta sisteminin yani otorite yapısının uygulama alanı bu emir işlemidir. Bu işlem otoritenin alanını meydana getirmektedir.

Diğer taraftan teorik otorite olarak da bilinen epistemolojik otoritede ise insanlara tavsiye verme ve insanların inanmaları için nedenler verme faaliyetlerinde ortaya çıkmaktadır. Bu bakımdan teorik otoritenin görev yüklememekle beraber kişinin görevinin ne olduğu noktasında tavsiyede bulunduğu görülmektedir (Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2012). Örnek üzerinden devam edildiğinde önermeler ve bilgi, sağlık alanında doktora otorite sağlarken onun alanı olan tıp, doktora

söylediklerinde tesir alanı sağlar ve bu da onun konuyu bilen kişi olarak kendisinin otorite alanını meydana getirir (Bochenski,2015).

Doktorun epistemik otoritesinden hareketle eğer bir A kişisi, B kişinin C alanında doğruluk iddiasıyla bildirdiği bütün önermeleri tanırsa bu şart altında B kişinin A kişisi için epistemik otorite olduğu söylenebilir. Böylece doktor da muhatapları açısından böyle bir otoriteye sahiptir. Bu ilişkide B kişisi otoritenin öznesi, A kişisi ise otorite sahibi, uygulayıcısıdır. C alanı üzerindeki B kişinin hakimiyeti, doğruluk iddiası A kişisi tarafından kabul görerek otoriteyi meydana getirir. Şu halde B kişisi, amir gibi bir şekilde emir vermemekte, sadece önermede bulunmaktadır. B kişinin otorite olabilmesi için gereken şartlara bakıldığında; öncelikle otorite sahibinin özne tarafından alanına hakim olarak görülmesi ve otorite sahibinin alanı olarak görülen uzmanlıkta dürüstlüğüne yönelik bir güven bulunması gerekmektedir. Bahsi geçen güvenin tesisi farklı şekillerde görülebilir. Bu yöntemler şahsi tecrübe ile bir otorite sahibinin geçmişteki doğruluğundan çıkarım yaparak genelleme yapmak, otorite sahibinin mensup olduğu sınıf, meslek ve sosyal grup hakkında önceden tecrübe sahibi olmak ya da başka insanların tecrübelerine riayet etmek şeklinde vuku bulabilir (Bochenski,2015).

Burada epistemolojik otoritenin ayırt edilmesi açısından önemli bir m-nokta bulunmaktadır. Bir A kişinin B kişinin emirlerini yerine getirmesinin akla uygun ya da alternatifler içerisinde en mantıklı seçenek olması dahi A kişinin B üzerinde otoritesini temin etmez. Çünkü bu durum yönetme hakkı ya da itaat yükümlülüğü temin etmemektedir. Epistemolojik otoritede itaat zorunluluğu görülmez zira bu zorunluluk söz konusu olsaydı karşılığında zorunluluğu karşılamamanın neden olacağı bir haksızlık söz konusu olacaktır. Bu nedenle üstün bilginin rasyonel bile itaat yükümlülüğü getirmeyeceği anlaşılmaktadır (Hershovitz, 2010).

Otorite günlük hayatta elle tutulur, somut bir şey değildir. Ancak otorite, iktidar koşullarını yorumlamada bir güç imgesi üzerinden denetim ve nüfuz koşullarına anlam vermede etkin şekilde kullanılabilir. Bu bağlamda otoritenin yönlendirici ve karar değiştirici tesirinin bir hiyerarşi, ast-üst ilişkisi ortaya çıkardığı tespiti de yapılabilir. Otoritenin bu haliyle istenen bir yapı olmasının ardında, insanların günlük özel hayatında da talep ettiği istikrar ve düzen duygusu yatmaktadır. Bu nedenden yola çıkan maddi eserler otoritenin görünen ve elle tutulabilecek derecede katılmış görünümünü meydana getirir. Örnek olarak

devasa ibadethaneler, büyük ve gösterişli hükümet binaları ve anıt mezarlar verilebilir. Düzen ve istikrar talebi modern dünyadaki yansımaları ise üçüncü Reich ve komünist bir Valhalla gibi ulaşılamayacak ideolojik ve ütöpik görünümüleri ortaya çıkarmıştır (Sennett,2017).

İktidar ve otoritenin belirleyiciliğinin devlet ve güç imgesiyle birleştiği bu anlatılar deontik otoritenin alanını meydana getirmektedir. Deontik otoritenin kabulü her zaman pratik bir amaçla ile ilgilidir. Bu bakımdan önermelere değil emir ve davranış kaidelerine dayanmaktadır. Otorite öznesi A kişisi kendisini C alanında B kişinin talimat ve emirlerine uymanın kendisini istenilen, arzu edilen bir amaca ulaştıracağına inandığında deontik otorite A kişisi üzerinde B kişisi tarafınca tesis edilmiş görünmektedir. Burada misal olarak bir futbol takımındaki antrenörün bir oyuncuya düz koşu yapma talimatı vermesi olayını inceleyebiliriz. Oyuncu bu fiili istediği bir amaca yani galip gelmeye yönelik yapar ve kendisinin üzerinde tasarruf ve tayin yetkisi bulunan antrenöre itaat ederek bu amaca ulaşacağını varsaymaktadır. Mevcut örnek deontik otoritenin iki temel kıstasını ortaya koymaktadır. Burada bir amaç ve amaca ulaşılmasında öznenin inancı söz konusudur (Bochenski,2015).

Öznenin inancının otoritenin uygulanması için bir zorunluluk olduğu görülmektedir. Ancak sübjektif bir çıkarım olan bu tespit aynı zamanda emre itaatin içerikten bağımsız var olabileceği çıkarımını da yapmaya imkan tanımaktadır. Bu durum otoritenin diğer görünümüleri gibi öznenin, otorite sahibinin talimatı doğrultusunda hareketi ile gözleniyor olabilir. Ancak sahibinin uygun görülmesi ve otoritenin kökeni ya da biçiminin kabul edilmesi eylemin içeriğini gölgeleyebilmektedir (Stanford Encyclopedia of Philosophy.2012). Günlük sosyal hayatta devlet kurumları ile temaslarda ya da kolluk kuvvetleri gibi emredici birimlerle münasebetlerde yetki ve yetkinin dayandırıldığı köken bahsedilen otorite-itaat ilişkisine örnek olarak verilebilir.

Gerek deontik gerekse epistemolojik otorite yapılarında öznenin karşısındaki otorite uygulayıcısına yönelik inanç, beklenti ve varsayımlarının temel bir etken olduğu görülmektedir. Bu durum otorite için bir aşkınlığa işaret etmektedir. Bunun toplumsal yansımalarını üniforma, rütbe işaretleri ve madalyalar gibi sembollerde görmek mümkündür.

Toplumsal olarak otoritenin meşrulaştırılmasındaki aşkınlığı ilk olarak mitolojilerin içeriklerini ve sonraki dönemleri şekillendiren din kurumunda görmek

mümkündür. Ortaçağ ve antik rejim dönemi Fransasında hemen her türlü otorite bir zincir boyunca ucu ilahi kademeye çıkan bir yol izlemiştir. Fransız Devrimine esin veren Rousseau otoritenin temelini İlahi temelden alarak genel irade ve egemen halk ilkesine tevdi etmiştir. Bu neticede politik otorite iki figür içinde temsil edilmeye başlamıştır. Bunlar her şeye gücü yeten ve kutsal devlet ile seçim yağı ile kutsanmış halktır. 20. Yüzyılda laik dinler olarak görülen Stalinci Komünizm ve Nazizm\faşizmin entelektüeller arasında meşrulaştırıcı büyük otoriteleri görülmüştür. Bu ideolojilere daha detaylı yaklaşıldığında Katolikliği oluşturan öğelerin birçoğuna riayet ettikleri görülmektedir. İktidarın tepesinde, yanılmazlık iddiasıyla tek kişiden ibaret otorite figürü, (Lenin, Mussolini, Stalin, Hitler) kutsal kitap dogması (kapital, Mein kampf) Çocukluk çağından beri aşılana bir dini eğitim (Konsomolleri Hitlerjugend) ve sınıf savaşımı ya da ırkın muhafazası yolunda bir kurtuluş yoluna bağlılık bu öğelerden bazılarıdır. Laik bir ruhbanın parti adı ile yeniden hiyerarşik bir düzen meydana getirirken, mücadelenin şehitleri anma ritüelleri, özel gün ve haftalarda kortejleri, aforoz kurumları ve dahi ortaçağ engizisyonunun işkencelerini geliştirerek itiraflar, infazlar gerçekleştiren çalışma kampları ve gulag'larına kadar bir özdeşlikler görünümü ortaya çıkmaktadır (Mendel,2005).

Otorite, meşrulaştırma aracı olarak daha önce de işaret edildiği üzere bir çeşit meşrulaştırma dönüşümü geçirmiştir ancak burada araçlarında kesin değişimler olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Batı özelinde reformasyon ile birlikte Protestan yükselişi ve bunun gerek Avrupa gerekse Amerika kıtasında ortaya çıkardığı siyasi, ekonomik ve sosyal dönüşümlerin gelişimi, laik dinler olarak anılan ideolojilerin karşı tez olarak yükselişini ve onların Katolik kimliğine yakınlaşmasını sağlamıştır denilebilir.

3. Otoritenin Oluşmasında Şiddet ve Korku Faktörleri

Özgürlüğe temel olarak bakıldığında insanların bir fiilden kaçınmak yerine getiren ya da belirli bir şekilde hareket etmektense eylemsiz kalmayı seçen failer olarak aslen özgür oldukları söylenebilir. Ancak bu temel kavrayış mantıksal bir görünüm sağlasa da tarihi ve pratik yansımaları farklı şekilde gelişmiştir. Moderniteye kadar olan bir süreçte önemli değişimler meydana gelmiştir. Bu vakitten önce toplumsal düzenin sağlanması bir efendinin, bir statü sahibinin kurallarına ve ya mesleki ortaklıkların kurallarına bağlı kalmıştır. Efendisi olmayan

kişinin bakış açısı ise bahsi geçen dünya dönemi ve özellikleri açısından yıkıcı tesiri oluşturmuştur. Fakat, efendisi olmama durumunun neden olduğu büyük bir kaygı hali olduğunu da belirtmek gerekir. Kontrol edilmesi zor olan ve toplumsal düzenin kendini sürdüremeyecek bir şey olarak kavranmasına neden olan modernite öncesi sosyal yapı mensubiyeti desteklemiştir. Bu mensubiyet şartları altında tehdit olarak algılanmadan bağışlanan ve sıkıca kontrol altında tutulan özgürlük belirli koşullara bağlı, tanımlanmış, yetki alanlarında muafiyet yada belirli bir ayrıcalığı paylaşan bir kitlenin üyeliğine dayalı olmuştur (Bauman,2016).

Özgürlük ile otorite arasında çelişki olduğu ve özgürlük alanının genişlemesinin otoritenin alanının daralmasına bağlı olduğu çıkarımı bahsedilen gelişim gerekçe gösterilerek savunulmaktadır. Oysa otorite alanı ve tekniği dönemsel değişim yaşayarak yeni uygulama şekilleri ortaya çıkarmıştır.

Bu değişimin gözlenebileceği bir örneğe göre, otoriteyi siyasi ve fiziki otorite olarak ayıran Thomas Hobbes, fiziki nesnelerin üzerindeki iktidarla insan ilişkilerine bağlı iktidar oluşumlarını ayrı olarak incelemiş ve otorite konusunu daha çok siyasi iktidar şartları altında ele almıştır. Hobbes, işgal altına alınan bir bölgedeki hakimiyet hakkının salt zafer kazanan bir tarafla ilgili değil fakat kaybettiğini ve itaat etmeyi kabul eden bir kitle ile kurulabileceğini söylemiştir (Barry,2018).

Bu örnekte otoritenin bir itaat seçeneği ile kurulduğu görülmektedir. Bu kurulum şiddet ve baskı ile olabilir de yalın şiddet bir hukuk ve ya hak kurumu kurmaktan acizdir. Zira şiddet mutlak bir hayır karşısında etkisini yitirmektedir. Bu bağlamda hukuk istikrar ve düzenini ne şekilde olursa olsun izin vermiş olan bir evet ifadesine borçludur (Han,2020).

Karşıt olarak algılanan iktidar tarafından bakıldığında otoriteye itaatin şartlı yapısı daha erken bir dönemde Magna Carta ile ortaya çıkmış ve kralın, nizamname ile yetkileri sınırlanmıştır. Burada kralın otoritesinin gerilediği ve özgürlükler alanının bu sayede genişlediği tespiti yapılabilirken esasında karşı taraf lehine bir otorite yükselişi olduğu da tespit edilebilir. Bu nedenle otorite alanları sadece tek taraflı baskı merkezlerinin gerilemesi ya da yayılımı olarak değerlendirilmemelidir.

Yüzyıllar içinde değişim yaşayan sosyal yapı ve özellikler ailevi bağları, ahlaki alt yapıyı ve dini kurumların etkisini gevşetirken bireylerin kendi yetenekleriyle idare edilmelerini ve farklılaşan güç ve çekim merkezleriyle yaşamalarını zorunlu kılmıştır. 20. Yüzyılın diktatöryal rejimleri kitlelerin onayını almaları hasebiyle

mevcut otoritelerin artık insanları bir arada tutamadığı göstermiştir. Geline bu noktada liberal düşünürler de siyasi otoritedeki bir gerilemenin özgürlüğe fayda verdiğini teslim etmekle birlikte, genel manada otoritenin, özgürlüğün var olmasına temel teşkil ettiğini inkar edememektedirler (Barry,2018)

Otoritenin ortaya çıkarttığı davranış kuralları ve sınırlamalar içkin olarak kaçınılmaz bir şekilde şiddet tehdidini içermesine rağmen onun sadece şiddete bağlı olgu olduğunu söylemek, sözleşmelerin, nizamname ve beratların aslen anlamsız olduğunu ifade etmeye neden olmaktadır. Bu şekilde uylaşım faktörü geri plana düşerek görünmez hale gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında şiddet potansiyel olmanın dışında bir kitle sağlamak için yeterli bir unsur olamayacaktır.

Şiddet amacı doğrultusunda ortaya çıkmayan bir protesto eylemi için de gerekli olan kitlenin sadece aktivistler çevresinde toplanmamaktadır. Kitlelerin ilk olarak bir çeşit yakınlık, komşuluk, belli bir sivil toplum örgütü çatısı altında gayriihtiyari bir arada oluş neticesinde toplandıkları görülmektedir. Ancak aynı bilgi ve olaylar karşısında benzer tepkiler vermeye dayanan, küçük şeylerin büyük hareketlere dönüşebileceği temaslarla oluştuğu görülmektedir (Jasper,2017). Buradan da anlaşılacağı üzere protesto ya da gösteri eylemi için bile şiddetin bir araya getirme yöntemi olarak görülmesi makul değildir.

Şiddetin tarih boyu siyasette oynaya geldiği rol sürükleyici bir tarz ortaya çıkarmıştır. Arendt, İkinci Dünya Savaşının ardından ortaya bir barış dönemi çıkmadığına, Soğuk Savaşın ve askeri sistemleri besleyen bir ekonomik, politik yapı meydana geldiğine işaret ederek, toplumda asli yapısal gücün savaşabilme potansiyeline bağlandığına işaret etmiştir. Öyle ki diğer tüm kurum ve yapılar ekonomiden, siyaset felsefesine, yargı organlarına kadar savaş potansiyeli için mücadele vermektedir (Arendt,2018).

Bu değerlendirmeyi sadece şiddetin görünümü bağlamında ele almak tarihsel ve siyasi tarafların varlığına engel oluşturabilir. Zira Arendt de 20. Yüzyılın devrimler ve yükselen bir şiddet sarmalının dönemi olduğu tespitini paylaşmaktadır. Fakat 20. Yüzyılda da savaş kendisi için yapılan bir mücadele değildir. Daha güçlü bir iktidar ve yaygın bir otorite elde etmek bunun temel amaçları arasındadır.

Otorite bu potansiyel şiddetle birlikte ama ayrı bir varlık göstermektedir. Otorite zorlamaya dayalı bir güç kullanımı noktasında ortadan kalkmaktadır. Bununla

birlikte eşitlikçi bir ikna da otoritenin hiyerarşik yapısına uymayacaktır. Bu manada otorite bu iki karşıt anlam arasında tanımlanabilir (Mendel,2005). Hobbes'un yaklaşımıyla siyasi iktidar taraflar arasında bir etkileşimi gerekli görürken, fiziki iktidar sadece güç yetiremeyeceğine kuvvet kullanmaktadır bu da bir taraf üzerinde yani kuvvet kullanılan kesim, grup üzerinde tesir ihtimali taşımakla birlikte, üzerinde kuvvet kullanılan kişi açısından bir tesir meydana getirmekten uzaktır (Barry,2018). Bu nedenle iktidarı anlamlandırma çabası olarak da otorite ölçeğinde değerlendirilmesi sadece grup ölçeğinde anlamlı hale gelmektedir.

Kaşıt bir düşünce olarak bakıldığında Carl Schmitt siyasalın devlet öncesi bir yapı olduğunu ve devletin meydana gelmesindeki önemine işaret ederken. Siyasalın, ahlak, sanat, ekonomi gibi alanlardaki ölçütleri hatırlatan bir ölçeğinin olduğuna işaret etmiştir. Bu ölçüt ise dost-düşman ayrımıdır ki bu ayrım aynı toplum ya da farklı toplumlar arası tüm bağların koparak şiddet ortaya çıkabilecek bir yükselişte tam olarak siyasal meydana getirmektedir (Schmitt,2018). Schmitt'in yaklaşımı Herakleitos'da geçen aksinde kendini görme metaforuna benzemektedir. Böylece zıt olanlar en net şahsi tanımlarını karşıtlarında görebilmektedir. Bu bakış açısı kişinin eksikliklerini ve bunların oluşturduğu yanlışlık ya da doğruluk kavrayışlarına yol açacak somut görünümün, kendisinin yansıması olarak anlaşılabilir zıddında bulunabileceği fikrine dayanmaktadır.

Bu yaklaşım ise Hobbes'ta bahsedilen taraflar arası etkileşimi sorunlu saymaktadır. Hobbes ve Machiavelli yönetim kabiliyeti, kapasitesi açısından şiddet ve korkuya işaret ederken bunda nispeten uzlaşma kanalları ortaya koymuşlardır. Öte yandan bu düşünürlerin işaret ettiği idare gücü uzlaşmadan değil temel olarak korkudan beslenmektedir.

Korku, doğal yapısı bakımından tehlikelere son derece açık bir yaratık olan insanın en önemli duygusal ve bilişsel özelliklerinden birisidir. Korku sadece insanın içyapısı ve fiziksel yeterliliği ve ya yetersizlikleriyle ilgili değil, aynı zamanda insanın doğa kavrayışı ile de yakından ilgili bir tepkidir. Kavranmaya çalışılan dünya ya da ortamın, mekânın denetimden uzak oluşu, varoluşsal açıdan kesinliklerin belirlenememesi korku dürtüsünün birkaç kaynağını teşkil etmektedir. Tür olarak insanı etkisi altına alan korku hissinin sadece kişi üzerinde değil toplum üzerinde ve özellikle toplumu harekete geçirmek yahut düzenlemek noktasında önemli tesirleri vardır. Yakın dönemde ortaya çıkan terör ve terör örgütleriyle mücadele konsepti

çerçevesinde tüm dünyada yürütülen küresel güçlerin savaş politikaları tamda bu korku ögesi üzerinden hareket etmektedir. Korku, gümrük kontrollerinde, her türlü toplu organizasyonda uygulanan üst aramalarda, korku imgelerinin ve haberlerinin servis edilmesinde kendisini göstermektedir (Svendsen,2021).

Günümüz şartlarında sivil hayat ortamında meydana gelebilecek bir terör eylemine karşılık hissedilen korku kendi içinde çözüm yöntemleri geliştirilmesi arayışına neden olurken, bu çabanın oluşturduğu kavrayışlar ve uygulamalar toplumsal kurum ve işleyişlerde yeni işleyişlere ve yorumlara neden olmaktadır. Bu durumu her dönemin kendi korkularının nasıl şekillendirdiğine bakarak incelemek mümkündür.

Adam Smith Lordların toprak sahipliğini incelerken mülkünün güvenliğinin ve bununla birlikte lordun toprağında oturanların güvenliğinin, lordun arazisinin büyüklüğüne bağlı olduğunu ifade etmiştir. Zira toprak sadece geçimin değil etkin bir savunmanında aracı olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle toprağın bölünmesi, işlevsel manada onu yok etmek demektir. Komşular için parçaları kolay lokma haline getirmek olarak görülmüştür. Bu durum en büyük erkek evladı mirasçı olarak belirlemeyi saygın bir belirlenim haline getirmiştir. Bu durum ataerkil ve patrimoniyal işleyişin bir yansıması olarak ortaya çıkmış ve daha sonra krallığın veraseti için de belirleyici bir usul haline gelmiştir (Smith,2014).

Kralın yönetimindeki gücün ve yetkinin bölünmesi güvenlik zafiyeti ortaya çıkaracağı için benzer korkular yeni kurumların gelişimine yol açmıştır. Daha önce Thomas Hobbes ve Machiavelli de toplumsal ortaklığın kurulmasını korku etkenine bağlayarak korkuyu kontrol edenin toplumu kontrol edeceğine gönderme yapmışlardır. Machiavelli bu manada silahların rolünü küçümsememektedir. Ona göre hükümdar, fikirlerini uygulayacaksa bu savaş sanatından geçecektir. Silahları yeterince güçlü olduğunda dünyanın kendisi için vereceği yargıya kulak asmasına lüzum kalmayacaktır (Cassier,2005).

Bu bağlamda Macviavelli uyruklarını kontrol ederken Prens salt bir şekilde korkuya ve daha özel olarak şiddet korkusuna dayanmasının kesin sonuç vereceğine güvenirken, Thomas Hobbes sadece korkunun değil, uyrukların çıkarlarını itaatte görerek boyun eğecekleri bir yönetimi gerekli görmüştür. Bu minvalde Hobbes, sözleşme öncesi durumu tanımlarken bir korku imgesi kurgulamıştır. Kimsenin

güvende olmadığı, ortalama hayatın kısa olduğu, yalnız, yoksul ve vahşi bir hayatın korkusu yerine egemen hükümdardan korku seçeneği sunulmuştur (Svendsen, 2021).

Günümüzde de devletin ve yönetim mekanizması ile bağlı kolluk güçlerinin olgulara yönelik korkuları yönetmeye çalıştığı görülebilir. Salgına karşı, afet, savaş ve her türden tehdide karşı koruma vaadi, güvenliği sağlayamayan bir devletin istikrarının bozulmasına neden olacaktır. Ancak bu gereklilik farklı sonuçları da beraberinde getirmektedir; ilk olarak şiddet tehdidi ve korku kaynakları güçlü ve şiddet potansiyeli yüksek bir devlet büyüklüğüne neden olmaktadır. Bu durum da karşı tarafta toplumun bu gücü beslemesini gerektirecektir. İkinci olarak tehditler ve korkular, toplumu güvenlik adına özgürlüğünden feragate zorlamanın ve dizayn etmenin gerekçesi olabilecektir.

4. Liderlikte Otoritenin Rolü

Otoritenin en belirgin görünümü daha önce bahsi geçen toplumsal otoriteye işaret eden madalya, cüppe ve üniformadan ziyade liderlik konumunda vuku bulmaktadır. Bu konumun gerek sivil olduğu kadar ve daha fazla bir ölçekte otoritenin kişisel hal ve eylemleri en belirleyici bir şekilde yönettiği askeri idare koşullarında belirginleştiği söylenebilir. Askeri idare ve yönetim şartları modernite öncesi toplumsal ve yönetsel yapıda temel bir rol oynamıştır.

Batı özelinde bakıldığında Antik Yunandan başlayan bir hat üzerinde yönetimin güvenceye alınmasına ilişkin bir otorite ve liderlik bağı olduğu görülmektedir. Sparta'nın ünlü yasalarının belirleyicisi ve lideri Lykurgos'un Girit ve Mısır'ın toplumsal askeri özelliklerini inceledikten sonra ülkesine döndüğünde bir anayasa hazırladığı, insanların Sparta'da kendisini davet etmelerine rağmen bu anayasanın başarısı için Delphi tapınağına giderek kehanete başvurduğu ve bir süre sonra idaresini güvence altına almak maksadıyla meydanda topladığı silahlı kişilerce Sparta yönetimine el koyduğu görülmüştür. Bu eylem Plutarkhos'un eserinde bir güvence eylemi olarak anılmaktadır zira kendisinin yönetimine el konulan kişi de Lykurgos'un akrabasıdır ancak Lykurgos'un maksadı sadece kralı devirmek değil tüm Spartayı dönüştürmek olmuştur. Bu maksatla yazılı hale getirmediği "Rhetra" adı verilen düzenlemeleri çocukların eğitimi, sakat ve cılız bebeklerin öldürülmesi ve evlilik gibi tüm toplumsal kurum ve yapılarda değişiklik meydana getirmiştir (Plutarkhos,2019).

Aynı dönemde yazan Aristoteles Atinalıların devleti adlı eserinde Peisistratos tiranlığını ele alırken, bir tapınak ziyareti sırasında kutsal akropoliste Atinalıların silahlarını toplattığı ve tiran olarak onların özel hayatlarına gereken mesafesini koruyarak kendisinden şikayet edilmeyen hatta memnun olunan bir idare kurduğuna işaret etmiştir (Aristoteles,2018). Bu örneklerden anlaşılacağı üzere liderlik konumu belli sorumluluk ve sınırları beraberinde getirmektedir. Lider sadece yönlendirme sağlamakla değil toplumun özellik ve ihtiyaçlarına da duyarlı bir yapıya sahip olmalıdır.

Meinecke, iktidar ve otoriteyi eş anlamda aldığı *Devlet Aklı* adlı çalışmasında hükümdarın bu sorumluluklarına gönderme yaparken liderlik dürtüsü ve halkın yaşam standartları için kabul ettiği itaatin, otorite sahibine belli sorumluluklar getirdiğine işaret etmiştir (Meinecke,2021).Bu sorumluluklar askeri bir yönetim atındaki erlerin gıda, hijyen, kondisyon ve moral açıları başta olmak üzere bir çok yönden güvenceye alınması olduğu gibi otorite öznesi olan askerinde sorumluluklarını gündeme getirmektedir. Lidere itaatsizliği önlenmesi hususunda ünlü Romalı askeri strateji uzmanı Vegetius, askerlerin bir birlik haline gelmeden önce sert bir disiplinle karşılaşmalarını kurallardan başka bir şey düşünemez hale gelmelerini gerekli görmüştür. Buna rağmen disiplinsizlik ve isyan gibi durumlar devam edecek ve kılıca başvurmak gerekecek ise kadim geleneğe uygun şekilde elebaşlarının cezalandırılarak herkese korku salacak bir ortam gerektiğini ileri sürmüştür (Vegetius,2019).

Roma yıkılırken, imparatorun otoritesi de ortadan kalkma sürecini yaşamıştır. İlk olarak Tiberius ve ardından Octavianus Roma halkını ve senatoyu kontrol altında tutmak adına Praetorian adı verilen kuvvetleri başkentin çevresine yerleştirmişlerdir. Bu birliklerin daha sonra bir imparatoru tahta çıkarıp diğerini indirecek hatta aynı gün içinde farklı imparatorlar getirecek denli kontrol sahibi oldukları görülmüştür (Machiavelli,2018).

Romanın ardında Ortaçağ boyunca etkili olan şövalyelik kurumu Katolik kilisesinin önemli bir kuvveti haline gelmiştir. Dini kökenini Hristiyanlıktaki dört büyük melekten biri olan melek Michel'in (İslama göre Mikail a.s) savaşçılığından alan şövalyelik kurumu esasen Fransa'dan yayılmış ve Rönesans'a özgü bir onur arayışını yansıtmaktadır (Huizinga,1997)

Burada lidere biçilen kimliğin de bir şövalye olarak nitelenmesi dikkat

çekicidir. Zira şövalyeler hizmetlerini Katoliklik inancını devam ettirmek ve korumak olarak tanımlamaktadır. Bu manada en onurlu görevler ruhbanlık ve şövalyelik olarak tanımlanmıştır. Bu ilahi görevle birlikte, bu askeri unsurlar toprağı, yardıma muhtaçları korurken şiddet korkusu ile sistemi besleyecek üretimi yapan sıradan insanlar için tehdit oluşturlar (Alatlı,2020a). Bu sistem içinde ilahi bir görev ve dünyevi bağlantısı görünmektedir. Lider, bahsi geçen ilahi görevle meşruiyet ve otoritesini ayakta tutmaktadır.

Hoffer liderin itaati temin etmek için körü körüne itaat alışkanlığı telkin etmesinden ve onu övmesi gerektiğinden bahsettiğinde (Hoffer,2020) işaret ettiği şövalyelere uygun bir teslimiyet olarak görülebilir. Ancak körü körüne itaat egemenlik yapısının ve sistemin içerisindeki kurumlarının yani din, ahlak, gelenek gibi unsurların devlet yapısı içerisinde değişen önem ve öncelikleri nedeniyle yeni bir şekle bürünmüştür. Bu değişimde Padovalı Marsilius ile başlayan toplumu ve devleti açıklama değişimi, dini açıklamaları geride bırakarak egemenliği hükümdarın kişiliğinde sebep ve sonuç olarak birleştiren bir çeşit tiranlık görünümüne dönüştürmüştür (Mairet,2018).

Günümüze gelindiğinde otorite, sadece geçmiş dönemlerde olduğu üzere kişilerin ya da grupların statüsünü, görevlerini, değerlerini taltif etmekle ya da aforoz etmekle, ölümlerini onurlandırmak ya da aşağılamakla kalmamakta, bu ölümün aslen vuku bulmuş olup olmamasına da karar vermektedir.

Bu yetkiye şu örnek verilebilir, Avrupa ve Amerika’da ortaya çıkan beyin ölümü kavramı daha önce var olan kalp durması ve solunum kesilmesi belirtilerine bağlı olarak hükmedilen ölüm anlayışını değiştirerek, yeni bir ölüm kavramı ortaya çıkarmıştır. Devletin ölümü beyin ölümü üzerinden tanımlaması noktasında sorumluluk üstlenmesi gerektiğine işaret eden bir takım düşünürler, bedenlerin kamuya ait olduğunu bu yüzden bunu devletin yapabileceğini ifade etmişlerdir (Agamben,2017).

Dolayısıyla lider modernite öncesi dönem göre kitle üzerinde daha fazla kontrol ve karar imkanına sahip olmakta, otoritesi daha nüfuz edici bir nitelik taşımaktadır. Ancak lider ve toplumsal desteğinde görünümü sadece iki tarafı olan basit bir ilişki biçiminde kalmamıştır. Liderin sadece kendi karizmatik yapısı, taşıdığı otorite ve temsil ettiği meşruiyetle iktidarı ele geçirmesi bir yan bırakılırsa, bir kitle ve kendisinden önce yönetimde pay sahibi olan bir grubun desteği ya da tercihi ile

iktidarı ele alması farklı durum değerlendirmelerini gerektirecektir. Machiavelli'nin kendi dönemi için işaret ettiği bu durum liderin tam bir otorite sahibi olmasına engel olabileceği gibi iktidarını tamamen kaybetmesine de neden olabilecek bir tehdit ihtiva etmektedir (Machiavelli,2017).

C.KARİZMATİK LİDERLİK

1. Karizmatik Liderliğin Kökeni ve Özellikleri

Yunan mitolojisinde neşe, zarafet, merhamet, bereket tanrıçası olarak nitelenen Kharis'in adından hareketle karizma kavramının ortaya çıktığı düşünülmektedir. Daha sonra Aziz Paul'un iki mektubunda Kutsal Ruh'a yönelik tanımlama amacıyla kullanılan kelime Hristiyan terminolojisinde pekiştirilmiştir. İlahi bir hediye, lütuf olarak da nitelenen charismata kavramı, öğretme, akıl, nezaret, kahinlik gibi anlamlara yönelik bir genişleme göstermiştir. Güncel anlamda ise karizma kelimesi 20. Yüzyılın başlangıcı ile birlikte farklı çevre ve topluluklarda hakimiyetin yasallaştırması üzerine incelemeler yapan Max Weber tarafından kullanılmıştır. Weber karizmatik lideri toplumsal dönüşüm ve permütasyonu sağlayan kişi olarak anmaktadır (Biçer,2020).

Weber'in ardından siyaset bilimciler ve sosyologlar karizmatik liderlikle konusu üzerine yoğunlaşmakla birlikte konuya olan rağbet 1960'larla birlikte artış göstermiştir. Bu dönemde ele alınan karizma, bağlamın din ve din dışı konulardan oluşup oluşmayacağı, Karizma için evrensel bir ölçütün varlığının imkanı ve karizmanın kaynağı tartışma başlıkları olmuştur. Karizmatik liderlik olumlu görülen yönler bakımından takipçilerle eşitlikçi, başkalarını geliştirmeye önem veren ve grup faydalarını gözetken bir açıklamayla incelendiği gibi otoriter başkalarını sömüren ve bireysel çıkarlarını önceleyen negatif yönleri ile de türlere ayrılarak incelenmiştir

(House, Howell, 1992).

1970'lerle birlikte konu siyaset bilimciler açısından popülarlığını kaybetmeye başlamış ve 80'lerde sosyal psikoloji ile örgütsel davranış araştırmacılarının ilgi alanına dönüşmüştür (Conger,2011). Bu açıdan karizmatik liderlik kavramsal olarak dönüşümcü liderlikle eş değer anılmaya başlamış ve liderin davranışı, takipçilerin tepkileri-beklentileri bağlamında açıklamalara konu olarak Weber'de ele alınan olağanüstülük faktörünü kaybetmeye başlamıştır. Günümüzde Çin Halk Cumhuriyeti özelinde davranışsal araştırmalar ve lider- takım uyumu bağlamında karizmatik liderlik üzerine yapılan araştırma ve incelemeler artış göstermektedir. Bu alanda incelemeler çoğunlukla üniversite ve kolejlerde yürütülmüş ve karizmatik liderin takımın inovasyon yeteneği, iç uyumu ve takımın özgün çalışma ve tasarlama kapasitelerinde olumlu tesirler oluşturduğu tespitleri yapılmıştır (Cheng, Pan, 2019).

Weber, kavramı Hristiyan terminolojisinden ödünç alarak kavramı tarihi yeri ve dini kullanımının dışına çıkararak sadece olağanüstü niteliği ile karakterize edilen sosyolojik bir tipe dönüştürmüştür. Kavram bu aşamadan sonra sıradan insanların erişemeyeceği, örnek olan, doğaüstü, insanüstü niteliklerin oluşturduğu liderlik tipi haline gelmiştir (Schnepel,1987).

Weber karizma konusundaki incelemesi patriarkal yapılar ve bürokratik yapılara yönelik incelemesi üzerinde temellenmektedir. Bürokratik yapıların bir yansıması olarak patriarkal yapıları ele alan Weber, günlük rutinin bir parçası olması ve kalıcılığı hassalarında iki sisteminde benzer nitelikler taşıdığına dikkat çektikten sonra bu rutinin dışına çıkan nosyonu karizma kavramıyla ifade etmiştir. Bu kavramın tarihte ne kadar geriye gidilirse o kadar aşık hale geldiğine dikkat çekmektedir. Karizmatik lider ne resmi bir görevli ne de bildiğimiz manada bugün olduğu şekliyle meslek sahibi, uzman ya da para için çalışan birisi değildir. Saf bir karizma kavramını tasvir eden Weber, onu bürokratik egemenliğin tam tersi olmasıyla da nitelemektedir. Karşı anlamlar içerisinde herhangi bir atamaya imkan tanımaması, ekonomik olarak düzen ve süreklilik taşımaması ya da siyasi bir kurumsal kalıcılığa imkan tanımaması sayılabilir. Ekonomik ölçüde her ne kadar korsanlık benzeri faaliyetlerde bir takım karizmatik liderler görülebilir olsa da genelde karizma rasyonel ekonomik faaliyeti reddetmektedir. Ticaretle uğraşması düşünülemez bu nedenle ekonomik davranış boyutuyla patriarkal yapıdan da ayrılmaktadır. Son olarak karizma kendisini efendileri olarak gördüğü kişiler tarafından tanınmazsa karizmatik iddiası çöker ancak tanınırsa iddiasını

kanıtlayabildiği sürece o kesimin efendisi haline gelir (Weber,2002).

Weber, seküler tanımlamasında geçmiş dönemin ilahi lütuf içeriğini açarak bu anlamı, kurallar, kanunlar, konumlar ya da gelenekler yerine herhangi bir kişinin şahsi kahramanlık, kutsallık ve örnek karakterine bağlı olma, aynı bireyin ortaya attığı ya da normlara uygun ve düzenden kaynak bulan otorite kavramını da içine alacak biçimde genişletmiştir. Weber'in karizmatik lideri açıkça norm dışıdır ve bu halinden fazla bir şekilde yenilikçidir. Karizmatik lider otoritesini hayatta kuvvetini ispat etmek suretiyle temin eder. Bu ispat, olağandışı olmak zorundadır (Weber,2017).

Karizmatik lideri daha çok psikolojik ve davranışçı bir açıdan ele alan Conger ve Kanungo'nun yaptığı analize göre Karizmatik bir liderde olması gereken özellikler şu şekilde sıralanabilir:

- Beklenti dışı davranışta bulunma
- Şahsi olarak risk almaktan kaçınmama
- İsabetli öngörü sahibi olma
- Takipçilerinin taleplerine kulak verme
- Büyük çaplı değişimlere girme
- Şartlara realist bakış açısı gütmeye
- Yetkin bir şekilde kendini ve misyonunu ifade edebilme
- Daha üst pozisyonlara ulaşma hırısı (Kara,2019)

Karizmatiklik bağlamında ortaya atılan niteliklerin olağanüstü ya da uç gereklilikler şeklinde görülebilecek olsa da bütün bu özelliklerin aynı anda aynı kişi üzerinde bulunması yerine bunların durum ve imkanlara göre izlenebilmesi söz konusudur. Bahsedilen özellikler genel olarak karizmatik liderlik özelliklerinin bir ortalamasını teşkil etmektedir. Değişen dünya şartları içerisinde karizmatik liderlerin görünüm ve ortaya çıktıkları alanlar değişiklik gösterebilmektedir. Weber'in işaret ettiği şekliyle karizmatik liderlerin bürokratik yapı ile çelişir durumu onun günlük hayatı bozacak şekilde fakat beklenmedik toplum dışı bir konumda olmasını gerekli kılmaktadır. Bu özelliği göz önüne alındığında karizmatik liderin olağanüstü niteliği,

onun olağan durumlarda görünmesini güçleştirirken, kriz dönemlerinde ortaya çıkmasını daha makul kılmaktadır.

Diğer taraftan karizmanın sonradan üretilebileceğini ileri süren görüşler de mevcuttur. “Karizmatik liderlik taktikleri” olarak nitelenen eğitim içerikleri ile doğuştan olduğu varsayılan karizmatikliği öğrenilebilir bir içerik haline getiren eğitim içerikleri üretilmiştir. Bu eğitimler içerisinde karizmatik lider görünümü sağlamak üzere hikaye anlatımı ile izleyicilerin motivasyonunu sağlama, Ahlaki kanaat göstererek doğru olan eyleme yönlendirme, Birebir temasla güven ilişkisi kurma, metaforları, retorik, jest ve mimikleri etkili kullanma ve toplu duygulara vurgu yapma gibi tekniklerin eğitimi yapılmaktadır. Bu yaklaşım lider ve takipçileri arasındaki ilişkiyi göz önünde bulundurmaktadır. Yaklaşım göre karizmatik lider, takipçileri ile yakın temasa sahiptir.

Lider ve izleyicileri arasındaki yakın ilişki karizmanın rutinleşmesini bir sonuç ve karizma için çözülme değil, sürekli ve normal bir hal haline getirmektedir. Karizma yapısının ise insan üstü ve ya rutin dışı bir içerikle ilgili olmadığı savunulmaktadır. Bu yaklaşıma göre Weber’in bahsettiği irrasyonel takipçilik daha çok karizmatik liderle duygusal olarak kurulan bir bağa ilişkindir. Buradan hareketle takipçiler ile karizmatik lider arasındaki yakınlık liderin karizmasını takipçilerin doğrudan görmesini sağlarken, takipçilerin de lider üzerindeki gücünü mümkün kılmaktadır. Bu nedenle takipçiler, değerleri liderle uyumlu olduğu için lideri takip etmektedirler. Karizma yanılısaması olarak görülebilecek olan duygusal yıkım anlarında liderlerin ortaya çıkarak aksi yönde bir sürükleme gücüne sahip olması ise ancak bahsi geçen duygusal kırılmalara yol açacak büyük değişikliklerle mümkündür. Bu nedenle karizma yine kişisel bir özellik olarak değil fakat farklı bileşenlerin bir sonucu olarak görünmektedir (Fragouli, 2018).

Karizmayı sadece toplumsal yapıyı etkileyen ani değişikliklerin sebep olduğu şoklarda ortaya çıkan bir yanılısama olarak alma anlayışı genel olarak bu yanılısamanın toplumsal yapıyı kontrol etme ve yönlendirme için araç olmasıyla ilgilidir. Liderlik kavramı da bu anlayışta yani karizmanın sadece bir yanılısama olduğunu ileri süren ve üretilebileceğini savunan yaklaşımda, sadece etkileme ve yönlendirme ile ilgili görünmektedir. Liderliğin bu tanımlamada basitleştirilmesi onun bir takım tekniklerle yapılabilecek bir uygulama olduğunu ileri sürmektir. Böylece karizma da yöneticilerin cüretkar eylemleri, güç kazanmaları ve onu kullanmaları olarak basitleştirilebilir. Bu yaklaşım bu nedenlerle yöneticilik ve bürokrasi ile liderlik ve karizma arasındaki

farkları, ayrımları belirsizleştirirken Weber'in karizmatik lider yaklaşımını rasyonel otorite içinde eritmektedir (Treat,2004). Ancak daha öncede bahsedildiği gibi sadece talimatlara bağlı kalarak kendisine verilen görevleri yerine getiren kişiler liderlikten çok yöneticiliğe yakındır. Bu talimatların hangi alanda verildiği aradaki farkı azaltmamaktadır.

2. Karizmatik Liderliğin Tarihi Değişim ve Dönüşümü

Toplumsal sistemin ve onun alt parçaları olan nüfusun, teknolojik gelişmelerin, hükümet kararlarının, toplum üyelerinin değişen değer yargılarının, kültürün ve inançların, liderliğin biçimlenmesi ve dolayısıyla karizmanın algısının ortaya çıkması ve kalıcılığı hususunda önemli bir değişken olduğu bilinmektedir (Ergun,2004). Karizmatik liderin kendine özgü bir takım nitelikleri olması kalıcılığı ve görünümü açısından farklılık oluşturabilmektedir. Bahsi geçen özellikleri karizmatik liderin bulunduğu toplumsal yapı ve koşulların etkisinden ayrı düşünülemez (Kara,2019).

Bu bağlamda farklı toplumlardaki değişen meşruiyet algısı ve beklentilerin sosyal hayatta meydana gelen krizlerde belirecek karizmatik liderlerin bulundukları konumu, alanı da değiştirmesi beklenebilir. Antik Yunan döneminde karşı karşıya kalınacak kriz durumu ve modern kriz yapısı arasında fark vardır. Bu nedenle kriz dönemlerinde ya da köklü değişim dönemlerinde belirecek karizmatik liderlik yapılarının da farklı olması kaçınılmazdır.

Burada önemli bir konuda iktidarın meşrulaştırma amacına mukabil gelen total kontrol talebi ve karizmatik liderliğin sağladığı tek hakim güç olma düşüncesinin kesişimidir. Bu nedenle olağan liderler ve olağanüstü durumlarda ortaya çıkan karizmatik liderlik vasıflarının bir çeşit transferi söz konusu olmaktadır. Bu nitelik transferi bir çeşit statü elde etmenin de aracını teşkil etmektedir. Söz gelimi askeri risklerin yüksek olduğu bir toplumda statü sahibi olmanın yolu askeri hiyerarşi ve uzmanlığın içinde bulunmaktadır. Kriz alanlarının da askeri bir müdahaleyi gerekli kılacak, güvenlikle ilgili şekilde tecessüm etmesi karizmatik liderin ortaya çıkış koşullarını temin edecektir.

Diğer yandan liderlerde karizma arka planının bulunmaması, onlara yönelik bir karizma propagandasını ve reklamını olumsuz yönde düşürebilir. Ancak liderin işgal ettiği konum ve toplum açısından konumun, kişiden öncelikli bir anlam taşıması

durumu karizmadan beklenen, zor durumda tutulacak bir imkan olma niteliğini kurumsallaşmış bir liderlik yapısına teslim edebilmektedir. Bu nedenle Weber'in bürokratizminde karizmatik bir lider için toplumsal alan görünmemektedir. Zira devlet tüm hareket alanlarını kaplamış ve düzenlemiştir.

Bu nedenle Weber bürokratik bir taşlaşmadan endişe duymuş ve modern dönem yapısını dünyanın büyüünün bozulduğu dönem olarak ele alır bu dönemde her şeye hesaplamayla hakim olunabileceğini varsaymıştır. Geleneksel egemenlik türlerinin tersine kişisel sadakat ve içtihadı kurumlardan resmi, hiyerarşik ve yazılı tüzüklere yönetmeliklere göre işleyen bir bürokrasi tüm toplumsal alanı kaplamıştır. Bu nedenle karizmaya duyarsız bir toplumsal yapı oluşmaktadır. Weber ölmeden önce yazdığı makalesinde demokrasi için farklı bir izah getirmiştir. Modern devlet ve bürokrasi hakkındaki kaygılarına rağmen demokratik sistemlerin karizmatik otorite çeşidi olarak nitelemiştir. Ona göre rasyonel olarak yönlendirilmiş karizma modern demokratik sistemdir. Dolayısıyla meşru demokratik otorite tek başına bir ideal tip değildir o rasyonel ve karizmatik otoritenin bir karışımıdır. Bununla birlikte diktatörlüklerin de benzer meşrulaştırmalara ihtiyacı olmasına ve plebisitlerle bunu sağlayabilecek olmasına rağmen demokratik olarak belirlenen karizmatik liderliklerden farkı, demokrasilerde liderlerin seçilmesidir diktatörler ise sadece onaylanmaya başvurmaktadır (Bernhard,1998).

Ancak bu karizma içsel özellikleri sebebiyle takipçilerine emreden bir liderlikten farklıdır. O seçmenlerin tercihinine bağlı olarak liderlik konumunu elde etmesine dayanmaktadır. Burada karizmatik lider için seçmenlerin iradesine boyun eğme ve bürokratik yapıda memur benzeri bir kişiliğe bürünme tehlikesi vardır. Aradaki fark doğuştan liderin faaliyetlerinin sonuçlarını kişisel olarak görmesi ve kendi yargılarına göre davranması iken bürokrat bir liderin seçmenlerin kararlarına bağlı hareket etmesi ve kişisel bağlılık, kişisel sorumluluk hissetmemesi şeklindedir (Magalhaes, 2021).

Bu noktada Carl Schmitt'in Siyasal İlahiyat adlı eserinde istisna koşulu ve hukuk değerlendirmesi ve Platon'un Devlet Adamı adlı çalışmasındaki ketum bir kişiye benzetilen kanun ile toplumsal gerekliliklerin biçimlendirdiği değişim ihtiyacı konusu gündeme gelmektedir (Schmitt,2016). Bunun nedeni karizmatik liderin böyle bir nedenle ortaya çıkarak var olan kurumsal yapıyı topyekûn değiştirebilmesi ya da krizle başa çıkma konusunda vatandaşı pasif izleyici konumuna indirgeyen devlet ve

toplum yapısında bir alternatif meydana getirebilmesidir. Weber, toplumsal değişimin sonunda çözülmeyi getireceğine yönelik tespitiyle aslında bürokratik sistemi için de bir eleştiri getirmiş olarak değerlendirilmektedir.

Durumların, dönemlerin ve toplumların kendilerine göre karizmatik aktörler getireceği gerçeğine daha önce Hoffer'ın açıklamasıyla yani sahnenin hazırlanmadan rollerin dağıtılmadan liderin bunları tek başına yapmasını beklemenin imkansız istemek olacağından (Hoffer,2020) hareketle mevcut düzenin de bir şikayet kaynağı olmasını beklemek gerekmektedir. Lykurgos'un döndüğü Sparta'da insanlar mevcut kralın makamına layık olmadığı dahası Lykurgos'un kralın oğlu olması ve tahtın meşru aday olması olgusuyla karşı karşıyadırlar.

Roma İmparatorluğunda genç erkeklerin seçimle gelinen makamlara adaya olmadan önce askerlik yapmaları ve süvari sınıfında görev almalarının da altında benzer bir gerekçe söz konusudur (Shafritz, Russell, Borick, 2017). Avrupa tarihi açısından takip eden dönemde kilisenin etkinliği pagan dönemde kabile şefinin doğaüstü bir güce sahip olduğunu kabul ederken bu durum Hristiyanlığın etkinliğini arttırdığı on iki ve on üçüncü yüzyıllarda dönüşüme uğramıştır. Kabile şefinin olağanüstü özellikleri kavrayışı yerini entelektüel metin kültürüne dayanan dini bir üstünlüğe bırakmıştır. Haçlı seferleri de monarklar için Mesih benzeri özelliklerini siyasi liderlikleri ile örtüştürmek adına önemli bir destek haline gelmiştir (Aurell, Aurell, Herrero, 2024).

Statü meşruiyet kaynaklarının yakınlarında elde edilmektedir. Kriz anlarında müdahale kapasitesiyle olağan ortamda göz önünde olmayacak bir karizmatik liderlik olgusu tasvir edilmekle birlikte, tarihsel açıdan krizin patlayacağı bir mevkide ya da kriz çözmesi beklenen bir kademeden çıkacak lider kimlikleri görmek mümkündür. Söz gelimi Amerikan Devrimine de sembolik manada damgasını vurmuş olan John Wilkes, kraliyete karşı girdiği ifade özgürlüğü davasında haklı çıkarak despotik olarak yönetim karşısında bir statü elde etmiştir (Tilly, Casteneda, Wood,2022) Ancak bunun evvelinde aynı kişi aristokrat kesimine mensuptur.

Günümüzde toplumsal hayatı etkileyen çeşitli krizler Karizmatik liderler ortaya çıkarmak konusuna daha geniş bir alan temin etmektedir. Fakat bu noktada sadece kriz liderliğinin değil, aynı zamanda karakteristik olarak karizmatik liderliğin teşkil ettiği, değişim, öngörü, devamlılık, risk yönetimi ve kendine güven gibi yöneteceği durum ve kitleye dönük özelliklerin de olması gerekmektedir. Bu halde dün askeri

idarenin devletin yönetimi ve meşruiyetle bağı ölçüsünde bugün işletmelerin CEO'larının etkinliklerini görmek mümkündür. Şirket çalışanlarını motive ederek onları alışıl gelmiş usul ve çalışmanın ötesinde yönlendirebilmek bu yöneticilerin rol model olmalarına imkan tanımaktadır (Kara,2019).

Aile şirketlerinin profesyonel yöneticilere devri neticesinde uluslararası ölçekte işlemler yapan çok uluslu şirket ve holdinglerin ülkelerin ekonomileri ve toplumunun sosyo-ekonomik yapısının üzerinde dahası ülke politikaları ve yönetimi üzerindeki tesirleri, bu kesimleri toplumsal meşruiyet kapsamında ele almayı gerekli kılmaktadır. Bu da ölçü alınan ülkenin ekonomik ve yönetim meşruiyeti kapsamındaki tarihi incelemesini gerekli kılacaktır. Eğer daha müdahaleci ve kamusal otoritenin ekonomi üzerindeki tesirine onay vermiş bir yapı ile karşı karşıya kalınıyorsa ya da gelişmeler böyle bir durumu ortaya çıkardıysa bu ortamdan çıkacak bir liderliğinden bundan etkilenmesi kaçınılmazdır. Bu duruma karşı olarak daha az toplumsal müdahale ve temel bir takım hizmetleri –liberal ekonomilerde talep edildiği üzere adalet, güvenlik, alt yapı gibi- yerine getiren kamusal otoritelerin ortaya çıkaracağı karizmatiklik kavrayışı farklı olacaktır. Daha devletçi yaklaşımların sistem ve rejimin sağladığı arka planla birlikte bir algı oluştururken daha liberal yönetimlerin kişisel başarıları ve özgürlüklerin kitlesel bağlamda neticelerini sunmaya dönük olacakları görülebilir.

Bu incelemenin ardından karizmatik liderliğin temel aldığı meşruiyet ve otorite yapılarıyla olan ilişkisi ve bu yapıların karizmatik liderlik üzerindeki etkileri incelenecektir.

3. Otorite ve Meşruiyet Yapısının Karizmatik Liderlik Üzerindeki Etkisi

Otorite Weber'in de işaret ettiği üzere devlet yapılarının en görünür ve saygı duyulan parçasını teşkil etmektedir. Diğer yandan otoritenin kişi ya da kitlelere isteklerine rağmen eylemde bulunma ya da bulunmamalarını temin etmek olmasıyla birlikte böyle bir sistemin maliyet ve süreklilik açısından sürdürülebilir olmadığı bilinmektedir. Bu durumda bir meşruiyet bağının temin edilmesi otoritenin de sürdürülebilirliği açısından hayati olarak addedilmiştir. Karizmatik liderin sınırları belirsiz eylem kapasitesi meşruiyet sınırıyla kesintiye uğrayabilmektedir.

Weber'de geçtiği şekliyle ciddiye alınmayan ya da kabul edilmeyen karizmatik

liderlik varsayımı etkisini kaybedecektir (Weber,2002). Ciddiye alınma ve desteklenme, benimsenme durumunda ise etkinliği meşruiyeti etkileyecek burada ciddiye alınma ya da benimsenme, kabullenme şartları meşruiyet gerekçesini kabullenme yani inancın paylaşımı anlamına gelmektedir. Bu inancın kabulüyle izleyici ve ya takipçilerin üzerinde karizmatik liderin tam bir hakimiyeti olduğu görölmektedir.

Meşruiyet ve otorite yapısındaki değişimler gözlemlendiğinde karizma yapısının toplumsal meşruiyetle aynı yönde hareket göstermesi, Hoffer'ın deyimiyle topluma gittiği yolda rehberlik eden bir liderlik imkanı tanımaktadır. Bu bakımdan ele alınacak olursa, Sokrates otuzlar tiranlığı döneminde Sparta elitlerine danışmanlık yapmakla birlikte (Kadri, 2021) demokratik bir şekilde yeniden kurulan Atina'nın potansiyel istenmeyen kişisi haline gelmiştir. Fakat onun karizması Atina'ya yeni tanrılar getirmesi ve gençlerin ahlakını bozmakla suçlanmasından dolayı değil, Atina'nın genel hoşnutsuzluk oluşturan belirsiz yönetim şekline karşı duruşundan gelmektedir. Bu karşı duruş aynı zamanda daha önce üstünlüğü kanıtlanmış bir yönetime yönelik içerikler barındırmakta Sparta'nın sistemi açıkça Sokrates tarafından övölmektedir.

Böylece kriz ve belirsizlik, istikrarsızlık ortamı Sokrates için diyalektiğini kullanabileceği bir alan meydana getirmiştir. Günümüzde ise Sokrates, felsefesi ve hakikatin ardında durması neticesinde zulmen öldürölmüş olarak addedilmektedir. Karizmatik liderliğin bu bakımdan olayların yaşandığı toplumlar ve değerler açısından da farklılık göstermesi önemli bir özelliğidir.

Roma'da ise ahlaki çöküş Caligula, Neron gibi lideleri ünlü yapmakla birlikte bu değişimin sadece yönetimde değil toplumun her katman ve kesiminde görölmesi söz konusudur. Ahlaki yozlaşmanın Epikürosçu düşünme tarzından destek aldığını ifade eden Montequieu, Romanın ahlak yapısındaki bu düşüşün önce servet artışından destek aldığını sonra yoksulluk korkusuna dönüşerek ahlaki bunalım yaşandığını ileri sürmüştür (Montesquieu, 2014). Epiküros'un bu değişime neden olabilecek fikirlerini adalet ve ceza üzerine ifade ettiği adaletsizlik özentisi oluşturabilecek içeriklerde görmek mümkündür. Epiküros'a göre insanları haksızlık yapmaktan men eden şey ceza görme korkusudur. Toplumun ve devletin ortaya çıkışında güvenliğin kurucu faktör olduğunu söyleyen Epiküros'a göre şiddet görme korkusu da adaleti ve düzeni tesis etmektedir. Ancak kişinin fark edilmemek kaydıyla suç işleminde bir sakınca

görülmemektedir (Arslan,2008). Dolayısıyla liderlerinde kendi konumlarına yönelik çıkarımları bu yönde cereyan etmiştir.

Benzer bir durum Napoleon Bonapart içinde geçerli olmuştur. Askeri başarılarına ilk olarak devrimden önce 1778 yılında Toulon'da topçu birliklerini başarılı bir şekilde idare etmesiyle İngiltere'ye karşı parlak bir zafer kazanılmasına fayda sağlayarak başlayan topçu onbaşı, devrimden sonra İtalya Seferini başlatmakla görevlendirilmiş ve bu görevi bir yıl gibi kısa bir sürede başarıyla tamamlamıştır (Husin, Rasyid, Mujani, 2023). Döneminde meşru otoritenin ortadan kalkması ve kendisinin de istikrarsız bir toplum ve iktidar yapısı sonucu askeri tedbirler uygulanmasıyla, toplum nizamının terkip edilmesinin ve Fransa'nın sembolü haline gelmiştir. Napolyonu ortaya çıkaran devrim şartları terör döneminde sadece Paris'te 20 bin kişinin giyotinle idamını tatbik eden jakoben idarenin yıkımıdır. Yine Napolyon kilise mallarının yağmalanması ve bir akıl dini gibi dini eğilimlerin ortaya çıktığı bir dönemde kilise üzerindeki baskıları kaldırarak meşruiyet desteğini ardına alarak konumunu sağlama almıştır. Nihayet devrimin ve kendi idaresinin oluşturduğu ulus devlet ordusunun etkinliğini tüm Avrupa için birleştirici bir ordu haline getirerek Fransa tarihinde kendine has bir yer edinmiştir. Bu değişim Napolyon'un devrimin çıktılarını kendi amaçları doğrultusunda kullanabilmesiyle de bağlantılıdır.

Rus tarihi otokratik idare geleneği nedeniyle karizmatik liderlik etkisinin Çarlık imajı üzerinde eksik olmadığı bir geçmişe sahiptir. İmparatorluğun genişleme ve bütünlüğünün sağlanması döneminde IV. Ivan dönemini anmak mümkünken, Büyük

Petro da batılılaşma reformlarının yapıldığı dönemin başlangıcını temsil etmektedir. Daha sonra batılılaşmayı daha ileri taşımak ve belki de cumhuriyet tarzı bir idare kurmak isteyen Dekabrist hareketi aynı desteği alamazken, Çar'ın temsil etmiş olduğu anlam ve meşruiyet onun faaliyetleri için Rusya'da köklü reformları yapabilmesini mümkün kılmıştır. Bu değişimler Rusya'daki yönetim tabakası için belirli olan meşruiyet yapısını sarsmaya başladığında reforma hareketinin sonuçları Çar ailesi tarafından yönetimi mümkün olmayan bir Rusya meşruiyeti ortaya çıkarmıştır. Bu yapı Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği olmuştur.

Bu yönelim Lenin'in ardından daha merkezîyetçi ve milliyetçi bir sosyalizm yapısına doğru ilerlemiştir. Stalin döneminde yaşanan İkinci Dünya Savaşı Sovyet uyduları için milliyetçi hissiyatın bir yükselişine yol açmıştır. Çin Halk Cumhuriyeti'nin öncülü olan milli Cumhuriyet yapısı da bu milliyetçi iklimden

kuruluş itibariyle esinlenmiştir. Britanya'nın başta olduğu sömürge güçleri Çin İmparatorluğu için yıkıcı olurken halkta yönetim kademesinde batılı manada milli yaklaşımlar ve devletin kurtarılması refleksi geliştirmiştir. II. Dünya Savaşı ve Japon işgalinin ardından Çan-kay Şek idaresinin ülkede iktidarı komünist gerillalardan kurtaramaması yönetiminin yıkılmasına yol açarken Asya'da Mao Ze Dong'un öncülüğünde yeni bir güç birleşmiş milletler daimi üyeleri arasında yer almıştır (Kissinger,2020).

Amerika Birleşik Devletlerinde Bill Clinton yönetiminin ekonomi idaresinde Amerikan orta sınıfı için destek olacak politikalarla birlikte uzun zamandır gümrük duvarları tarafından korunan ulus ötesi şirketlerin faydalandığı gümrük vergisi oranlarını düşürerek Amerikan halkı için hem daha uygun fiyatlar hem de rekabetçi bir ekonomi oluşturmaya çalışması olumlu bir izlenim meydana getirmiştir. Nitekim askeri bir geçmişe sahip olmayan Clinton oradoğu ve Balkan bölgesi gibi çatışma bölgelerinde soğuk savaş sonrası Amerikan nüfuzunun yayılması açısından ve bahsi geçen bölgelerdeki olumlu geri dönüşlerden destek bulmuştur. Nitekim tüm bu olumlu desteklere rağmen Clinton, Beyaz Saray'dan yasak bir ilişki ve buna bağlı skandallarla ayrılmak durumunda kalmıştır.

Dolayısıyla karizma tek başına toplumsal etki ve eylem oluşturabilmek açısından yeterli değildir. Bu etkinliğin ve eylemin meydana gelmesi için meşru ve ona bağlı olarak otorite kapasitelerinin de bulunması gerekmektedir. Bunların takipçiler üzerinde liderin şartsız kabul edilmesi, onun inancının benimsenmesi, özdeşleşme, göreve duygusal bağlılık, içten itaat gibi geri dönüşleri olabilir. Liderin karizmatikliğinin kendisinin ölümü ile yok olacağı hesaba katıldığında bu yakın çevre ve takipçilerin onun yolunu devam ettirmede etkili olacakları (Weber,2017) ve karizmatik liderin oluşturduğu yeni otorite ve meşruiyet yapısının da toplumsal yapıyı yeniden biçimlendirerek buna göre meşruiyet dönüşümlerine sahne olacağını ve süreç içerisinde yeni değişimler ve liderler ortaya çıkaracağını tarihsel gelişmeler içinde görmek mümkündür.

4. Karizmatik Liderlik ve Toplumsal Etkileri

Karizmatik liderin Weber'in ele alış şekliyle kriz ve olağanüstü durumlarda orta çıkması bir kurtarıcı, dini bir karakter ve kahraman olarak anılmasını sağlamaktadır (Weber,2017). Bu şartlar, gerek otorite gerekse meşruiyet başlıklarında ele alındığı üzere toplumların tarihlerinde önemli yer tutan anlatıları meydana getirmektedir. Toplumsal yapıdaki siyasi, askeri, ekonomik ve sistematik tüm değişimlerin nedenleri arasında dönem incelemeleri esasında liderler önemli analiz birimleri ve toplumsal yapıları yansıtan figürler olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu liderlerin içinde dönemsel olarak karizmatik liderlere de rastlamak mümkündür. Bu karizmatiklik toplumunun ve etkileşimde olduğu diğer toplumların o kişiden aldıkları bir tesir ya da onda gördükleri bir nitelikte söz konusu olabilecektir. Her toplum için bu açıdan liderini karizmatik olarak anmak mümkün değildir. Weber'in yaklaşımıyla karizmatik liderlik patrimonyal ve yasal sistemlere doğru pek çok örnekte sıradanlaşmıştır. Bu sıradanlaşma Weber'in bürokratik yaklaşımını mümkün kılarken sadece karizmatik lider, bürokrasi ile örülmüş bir sistemin dışında ve üstünde kalabilecektir.

Karizmatik lider La Boetie'nin belirttiği gönüllü kulluk şartlarının dışında kalmayı ve bu yapıyı sarsmayı başarabilecek figür olarak da tanımlanabilir. Zira La Boetie gönüllü kulluğun sağlanabilmesini alışkanlıklar ve onların aktarımı ile sosyal yozlaşmanın her tür faaliyetine bağlamıştır (La Boetie, 2015). Weber'in de belirttiği üzere karizmatik lider alışkanlıklar sağladığı zaman sıradanlaşmaya başlar diğer yanda karizmasını yozlaşmanın bir parçası olarak değil onun neticelerini değiştiren, yöneten kişi olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu nedenle Guibert'in de belirttiği üzere toplumsal çürüme, yozlaşma ve toplumu etkileyen kötülüklerin yönetimi sarmadığı bir noktada bozulma durdurulabilecektir fakat tam tersi bir durumda yönetimde meydana gelen bozulma tüm ülkeyi etkisi altına alacaktır (Guibert,2005).

Karizmatik liderlik bu kriz dönemlerini yönetilmesi itibariyle belirginlik kazanırken, esasında kriz dönemlerinin de ötesinde toplumsal kurum ve değerlerin aldığı son halin de bir yansımasını oluştururlar. Clausewitz toplumsal belirlenimi bir ölçüde savaş kapasitesi üzerine değerlendirirken dehanın toplumunun savaşa olan ilgisi ve farklı faaliyetlerle görece daha az uğraşmasına bağlamaktadır. Nitekim bu ruh tek başına yeterli değildir aynı zamanda yüksek bir uygarlık desteği de gereklidir. Ancak deha eğitime uğrasa da nadiren ortaya çıkabilecek bir cevherdir (Clausewitz,2019). Burada ele alınan dehayı kişinin şahsi özellikleri arasında bulunan

ve diğerleri olarak nitelenebilecek toplum üyelerinden fazla ya da onları etkisi altına alabilecek bir farklılık olarak değerlendirmek mümkündür. Lidere yönelik bu yaklaşım daha önce de belirtildiği üzere liderliğin doğuştan gelen bir kapasite olduğunu savunan ekollere benzer bir açıklamadır. Ancak Clausewitz açısından yapılan savaşa yönelik değerlendirme askeri liderlik ölçüsünde belirleyici olan kapasiteyi işaret ederek deha tanımlaması yapmaktadır.

Bu nedenle karizmatik liderlerin toplumsal yapıyı etkilerken aynı zamanda onun neticeleri doğrultusunda ortaya çıkmış bir fenomen olduğu söylenebilir. Karizma kavramının dönemsel ve toplumsal farklılaşması, karizmanın içeriğinin toplumsal olanla ilgili olduğunu göstermektedir. Bu bakımdan karizmatik liderlik kurucu olduğu kadar uygulayıcı bir konumu teşkil etmektedir. Şöyle ki toplumlarla aynı anda var olacağı söylenebilecek olan meşruiyet yapısı karizma açısından hayati bir öneme haizdir. Karizma yapısını farklı bir toplumun meşruiyet yapısından almış ya da karşıt, düşman bir toplumdaki meşruiyet yapısından almış bir lider ne kadar karşı taraf için karizma sahibi olabilirse kendi toplumu için de tam karşıt yönde yüksek bir karizmaya sahip olması beklenir.

Araştırmacıların bazı üniversal nitelikleri sıralaması, liderin karizmasını analiz etmeyi amaçlarken örneğin Gandhi ve Hitler'in karizmasının toplumda aynı şekilde karşılık bulduğunu söylemek ve aynı kişisel özellikleri taşıdıklarını söylemek de mümkün değildir. Bu nedenle takipçilerinin karizma olarak hangi kavrayışa bağlandıklarını tespit etmeye çalışmak daha yerinde olacaktır. Bu bağlamda karizmatikliğin bir toplumsal çevre ile sınırlı olduğunu ifade etmek, bir zaman için ya da meşruiyeti taşıyacak özellikler için geçerli olduğunu söylemek gerekmektedir (Dawson,2002).

Bu durum aynı zamanda karizmayı ünlülükten de ayıran bir nosyondur. Birçok karizmatik lider değerlendirmeye alındıkları şartların içinde aynı zamanda ünlü kişilerdir. Bu kişilerin dünya çapında tanınan kişiler olmaları, ünlü olmanın karizmatik olmakla eş anlamda anılmalarına neden olabilmektedir. Bununla birlikte ülkelerinde ünlü olan kişiler siyaset sahnesinde farklı makam ve görevlerde bulunabilmektedirler. Amerika Birleşik Devletleri'nde 1981-1989 yılları arasında görev yapmış olan Ronald Reagan ve 2017-2021 yılları arasında ilk dönem Başkanlık görevini yapmış ve 2024 seçimleriyle tekrar iktidara gelen Donald Trump, 2019 yılından günümüze Ukrayna devlet başkanı olan Volodimir Zelenski geçmişleri

itibariyle ünlü kişilerdir. Sosyal medya mecralarındaki fenomenler için de benzer bir karizma tanımlaması yapılmaktadır ancak bu kavramlara arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır.

Öncelikle ünlülük sosyal medya ya da diğer medya mecralarında vuku bulabilecek genel bir durumdur. Yani bahsi geçen mecralarda anılan ve öne çıkan/çıkarılan herkes lider değildir, olamaz. Bu mecralarda anılan kişiler de her zaman liderlik potansiyellerine göre değil kimi zaman karizma kavramına mugayir tavırlar alarak sadece ünlü olmak adına kişilik değerlerini dahi gözden çıkaran kişiler olabilmektedir. Netice itibariyle gelen tanınma ve ünlülük ile karizma kavramı arasında büyük bir ayrım vardır. Buradan hareketle bu ünlülüğün amacı daha çok gelir temin etmek olması da önemli bir ayrımdır. Zira bu ün elde etme çabası ticari bir ilişkinin neticesidir ve karizmatik liderliğin temel aldığı toplumsal ilişkileri yönetme ve ele alma şeklinden taban tabana uzaktır. Burada reklamın iyisi kötüsü olmaz bakış açısı karizmatik lider için bir tehdittir. Ün ve karizma bağlamında daha önce ünlü olan devlet başkanlarına yönelik bir değerlendirme yapılacağı zaman ise karizmatik liderlerin ünlü olabilecekleri ama her ünlünün karizmatik lider olamayacağı ortaya çıkmaktadır (Sundahl, 2024).

Bununla birlikte siyaset alanında özellikle medyada ve seçim dönemlerinde adayların seçmenleriyle temasta sosyal medya uzmanlarından destek aldıkları görülmektedir. Ünlülük bir karizma kaynağı olmamakla birlikte karizmaya yönelik bir üretim ve tüketim ilişkisi ortaya çıkmış görülmektedir. Ronald Glassman'ın sentetik karizma olarak tanımladığı bu karizma takipçi ve oy verenler için üretilerek seçimleri etkilemek ve yönetime geçmek amacıyla temin edilmektedir. Değişen ve gelişen iletişim teknolojileri göz önünde bulundurulduğunda seçmenlerin çoğunlukla sosyal medya alt yapısı üzerinden adaylarla ve ifadeleriyle karşılaştıkları görülmektedir. Bu durum adayların retorik ve kişisel sunum noktasında uzmanlardan destek almasını ve propagandasını desteklemesini yaygın bir pratik haline getirmiştir. Netice itibariyle oy verecek vatandaşlar kişilere odaklanmış bir kampanya ile karşılaşmaktadır. Bu noktada politikalar ve parti değerleri geri plana düşerek kişisel karizmanın etkinliği ön plana çıkmaktadır (Wiesenberg, 2020).

Bu manada karizmatik liderlik göreceli kabullere imkan vermektedir. Kimi toplumlar ya da aynı devlet içindeki topluluklar açısından aynı lider ideal, adaletli, görevini hakkıyla yerine getiren bir kişi olarak görülebilirken bir başka toplum ya da

topluluk için diktatör, gücünü kötüye kullanan ve tarihe damga vurmuş bir zalim olarak addedilebilmektedir. Karizmatik liderin üstlenmiş olduğu misyonun sebep olduğu değişimin toplumu ne ölçüde hangi değerler açısından ve ne kadar bir süre etkilediği gibi parametreler bu değerlendirmeleri ortaya çıkarmaktadır.

Bir toplumsal yapı açısından kurucu ya da mevcut yasal, meşru yapının uygulayıcısı olarak tanımlanan liderin aynı zamanda bahsi geçen meşru, yasal sistem açısından koruyucu ve başka toplumlar açısından da kabul görececek bir ölçeğe ulaştırması onu karizmatikliği açısından destekleyecektir. Netice itibariyle toplumsal yapı karizmatik lider üzerinden yeni görünümeler elde edecek ve başka toplumlar ya da kültürlerle temasa geçerek bir etkileşim ve bütünlüklü iletişim yapısı meydana getirecektir. Karizmatik olmayan bir liderin ise bu bahsi geçen meşru değerler açısından pasif ve uygulayıcı olmayan bir pozisyonda bulunacağı çıkarımı yapılabilir. Bu bağlamda karizmatik liderlerin ve karizmatik olmayan liderlerin teşhisini yapabilmek mümkündür. Karizmanın farklı toplumlarda değerlendirilmesi ise farklı toplumlar açısından onaylanmayan içerikler doğurabilmektedir ancak bu durum onların bir meşruiyetle desteklendiği gerçeğini değiştirmeyecektir.

Karizma sosyal yapı mekânsal bağlam ve bu ilişkilerin zamansal birlikteliği ile anlam kazanmaktadır. Bu kavramlar aynı zamanda ulus devletin ortaya çıkmasına da aracılık etmiştir. Sosyo-Mekansal bağlamda ele alındığında karizmatik lider, yerleşik rejimin tesirinin görece azaldığı ve mevcut rejimin çekirdeğinden farklı yaklaşımların ortaya çıktığı dışsal alanları temsil etmektedir. Karizmatik liderin dışardan gelişi onun bir yabancı olarak mevcut rejimin kendisini devam ettirmek için uygun görmeyeceği ve kabul etmeyeceği bir pozisyona mahkum eder ki bu direnç karizmatik lider için yerleşik düzenin yıkılması adına bir motivasyon sağlar. Rejimin tesir alanının dışından gelen liderlere Napolyon, Stalin ve Hitler örnek olarak verilebilir. Napolyon aslen Korsika adasından, Stalin Gürcistan kökenli ve Hitler de Avusturya sınırında bir yerleşimden gelmektedir (Terlouw,2010). Sosyal yapının, mekânsal fırsatların ve zamanın sunduğu gelişmelerin bahsi geçen liderlerden başka liderler için de karizmatik lider olma vasfına imkan verecek kabuller meydana getirdiği görülmektedir.

Bu Amerika Birleşik Devletleri'nde görülen yeni dini yaklaşımlar ve bunların şiddet eylemleri üzerine yapılan incelemelerde, karizmatik liderliğin teşkil ettiği önem üzerinde durulmuştur. Karizmatik liderliğin karanlık liderlikler arasında

değerlendirildiği grup ve olay örnekleri de mevcuttur. Karizmatik liderliğin bir alt başlık olarak kullanıldığı bu sınıflandırmalar gerek otoriter liderlik gerekse kült liderliği gibi örneklerde ele alınmaktadır. Kült liderliğinde, liderin özel yeteneği ya da sadece toplum mühendisliği yöntemleriyle takipçiler üzerinde bir etki oluşturduğu gözlemlenmektedir. Bunu, takipçileri gruba özel olarak liderin kabulü ve ya beyin yıkaması izler, ardından takipçileri zorlama ile aşkın vizyon kabulü sağlama ve sonra takipçileri çabaları konusunda motive etmek gelmektedir son aşamda takipçilerin belirli norm ve tutumları sergilemeleri beklenir ki bu esnada kişilerin kabulü itiraz ihtimalinin üzerine çıkmaktadır (Tourish,2011).

İnsanların nasıl olup da günlük hayatlarının ve makul kavrayışlarının dışına çıkarak şiddet eyleminde bulunan ya da ona yönlendiren kişilerin, liderlerin peşine düştüğü sorusu araştırılmıştır. Sonuç olarak karizmatikliğin sürekli desteklenmesi gerektiği zira geleneksel otorite ve rasyonel otorite gibi süreklilik arz eden meşruiyet kaynaklarına sahip olmadığı bunların beslendikleri gelenek ve kurumlardan mahrum olması hasebiyle kişinin üretmesi gereken bir meşruiyete dayandığı ifade edilmektedir. Bu nedenle şiddetin olay ve durumlarda meydana gelen başarısızlıkları gizlemek ve tepkileri bastırmak amacına hizmet ettiği teşhisinde bulunmaktadır (Dawson,2002).

Şiddeti amaçsal olarak değerlendiren ve olay ve durumla ilgili açık bir bilgi vermeyen bu tür teşhislerin lidere tam bağlılığı eleştirirken, modern ulus devletlerin kitle imha silahlarını kullanan unsurlarının kendilerine verilen emirlere yönelik itaati normal görmesi mevcut meşruiyetin bu eylemi doğrulaması ile ilgili görülebilir. Ulusal bir bağlılığın karşıtı olan herhangi bir bağ ile hareket edilmesi ve neticesi farklı gruplar ya da toplumlar açısından kabul edilemeyecek sonuçlar doğuran eylemlerde aynı şekilde başka bağlılık yapılarının, meşruiyetlerin eseridir denilebilir.

Benzer bir şekilde meşruiyetin kapsamı demagogların kullanabileceği içerikler de meydana getirmektedir. Platon'un da üzerinde durduğu demokrasilerin tiranlıklara dönüşebilmesi tehlikesi ancak erdemlerle sınırlanması neticesinde engellenebilir addedilmiştir. 17-18. Yüzyıl Aydınlanma düşünürleri demagogların cumhuriyetlerde etkinliğinin engellenmesi ve tiranlıkların önlenmesi için denge-balans sistemleri, kuvvetler ayrılığına yönelik düşünceleri sık bir şekilde dile getirmişlerdir. Yine de anayasal metinlerde yapılan sınırlamaların belli kamusal erdem ve medeniyet seviyesinden destek almadan ayakta kalamayacağı düşüncesi hakim olmuştur. Buna

göre toplumsal bir erdem ancak demagogları durdurabilir görülmüştür. 18 ve 19. Yüzyıllarda ise tiranlıklardan çok endişe aristokrat tabakası ve onun hakları üzerine yoğunlaşmıştır. Demokratlar olarak anılan aristokrasi karşıtları halkın iradesinin aristokratik bir doğum hakkından üstte olan statüsünü savunmuşlardır fakat bu demokrat kavrayış yeniden demagogların ortaya çıkarak kitleleri sürüklemesi tehlikesini meydana getirmiştir. Netice itibariyle Weber'in de bahsettiği üzere demokrasi kültürü yerleşmiş bir toplumda karizmatik lider ile demagog arasındaki fark azalmakta hatta ortadan kalkmaktadır. Seçimli sistemlerde Karizmatik otorite temsili otoritenin bir alt başlığı haline gelerek siyasi parti başkanlarında gözlemlenebilmektedir. Bununla birlikte karizmatik liderin seçimle, plebisit ya da başka sistemsel desteklere dayanması şart değildir. Karizma, mevcut kurallardan zorunlu olarak bağımsız belirgin bir otorite kaynağını temsil etmesi nedeniyle mevcut yasal düzeni yerinden edebilecektir (Marquez,2016).

Bu değerlendirmenin ardından bu aşamaya kadar ele alınan otorite, meşruiyet ve karizmatik liderlik yapılarının toplumların pratik hayatlarındaki yansımaları ele alınarak tarihi bağlamda bu kavramların etkilerine işaret edilmeye çalışılacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KARİZMATİK LİDERLİK, OTORİTE VE MEŞRUIYET YAPILARININ TOPLUMSAL YAPIDAKİ GÖRÜNÜMLERİ VE ETKİLERİ

Toplumsal yapılarda tarihi süreç içerisinde çeşitli değişkenlere dayalı dönüşümler meydana gelmiştir. Bu dönüşümleri takip etmenin yolu hangi kabileden, devletten veya herhangi bir siyasi gruptan kaç kişinin olağanüstü bir yıkımdan, işgalden sonra hayatta kaldığına bakmak değildir. Bunun yerine değişim dönemlerinin hangi değerleri, sistemleri ve kurumları inşa ettiğine neleri yıktığına dikkat edilmektedir. Bu bağlamda toplumların belirtisinin değerleri daha genel bir anlatımla meşruiyet yapıları olduğunu söylemek mümkündür. Bu meşruiyet yapılarıdır ki karizmatik liderin karizmasının kökenlerini inşa eder ve onu değerlerini paylaştıkları takipçileri ile bir araya getirir ve onlar üzerindeki otoritesini tesis eder. Bu bölümde tarihi ve sistemsal yönleriyle toplumlardaki meşruiyet, otorite ve karizmatik liderlik anlayışları ve onların değişimlerdeki dinamikleri incelenmeye çalışılacaktır.

A. Toplumlar ve Ülke Örnekleri Bağlamında, Otorite, Meşruiyet ve Karizmatik Liderlik

Bu bölümde Doğu ve Batı'dan Japonya, Çin, Rusya, Almanya, Fransa, İngiltere

ve Amerika Birleşik Devletleri'nden oluşan yedi ülkenin otorite, meşruiyet ve karizmatik liderlik yapıları üzerine tarihi örnekler verilerek bu yapıların gelişimi üzerine incelemede bulunulacaktır. Bugün hakim olan ulus devlet yapısı ve merkezi devletlerin geldiği değişim belli bir sürecin sonucu olduğu için geçmiş dönemlerdeki toplumsal nitelikler kendi özel şartlarında ele alınmaya çalışılacaktır. Coğrafyalar üzerinde hakim olan genel yapı değerlendirilmekle birlikte özel örneklere geçilecektir.

Asya ve Avrupa medeniyet gelişimlerinin ele alınarak bu kültür havzalarında gelişim göstermiş toplumların siyasi, kültürel, ekonomik ve her tür sosyal gelişiminde birbirleri devam eden bir temas ve etkileşim süreci yaşadıkları görülmektedir. Bu etkileşim yapısı sadece Batılı bir üstünlük çerçevesinde dünyanın diğer yanına yayılmış siyasi, asker, iktisadi değişimler ve zorlama dönüşümler olarak görülemez. Tarih boyu meydana gelen değişim ve etkileşimlerin uzun sürelerle yayılan adımları etkileşimin sonuçlarını değerlendirmede engel teşkil edebilmektedir. Bu engele ek olarak tarih anlatımlarının spesifik amaçlar doğrultusunda farklı toplumlardan ve farklı dönemlerde yaşanan gelişmeleri bir başlık altında inceleme gayreti analizleri zorlaştıran bir başka engel olmaktadır.

Bu başlık altında toplama uğraşına ulus devletlerin tarihlerinin yazımı örnek verilebilir. Farklı dönemlerde meydana gelen farklı toplumsal değerlere sahip birimlerin toplam olarak bir ulus devletin tarihi ölçeğinde bir araya getirilmesi, önceki dönem toplumlarının yaşattığı ve kendisi için mücadele ettiği meşruiyet ve otorite yapılarını göz önünden kaldırmaktadır. Karizmatik liderleri sadece isim ya da yine ulus devlet ölçeğinde belirlenmiş karşıt, düşman imgesiyle mücadele esasında tanımladığı gibi belli bazı olaylar etrafında tanımlar olmuştur. Bu nedenle bölgesel ifadeler olan seçilen Doğu ve Batı medeniyetleri ifadesi ulus devlet haricinde bölgeci bir ayırım yapmak amacı ile değil, coğrafi olarak seçilen başlıklar olarak alınmıştır. Bu durumda ele alınacak olan ülkeler ve tarihleri toplumsal dönüşümün son aşaması olan ulus devlet tarihlerine göre incelenmek durumundadır zira meşruiyetin, otoritenin ve karizmatik liderin modern görünümünü kendi dönemi içinde ele almak gerekmektedir.

1. Doğu ve Batı Örnekleri ile Meşruiyet ve Otorite Yapılarının Görünümleri

Akdeniz havzasında ve genel olarak Avrupa’da en önemli tesiri Roma İmparatorluğunun sağladığı görülmektedir. Roma incelememizin konusu olmamakla birlikte etkisi altında şekillenen toplumlar ve onların gelişi açısından kilit bir role sahiptir. Bununla birlikte Roma kaynakları, yerleşmiş olduğu topraklardaki diğer toplumların kaynaklarından daha kalıcı olmuştur. Kuzey Avrupa açısından bakıldığında sözlü geleneğin Roma ile temasa kadar çok güçlü bir şekilde devam ettiği görülmektedir.

Yunanlar tarafından Barbar kavimler olarak anılan Avrupa’nın erken dönem yerleşimcileri Roma tarafından da aynı şekilde adlandırılmakla birlikte kelime ilkel ve medeni olmayan, vahşi, gibi bir anlama gelmiştir. Daha önce Yunan kaynakları dillerini anlamadıkları toplumlar için bu kavramı kullanmış, bu yabancı kavimlerin kullandıkları dillerde kulağa baskın gelen sesleri çağrıştıran Barbar kavramını türetmişlerdir.

Roma’nın yayılım alanı nedeniyle bu kavimlerle daha yakın olduğu ve ilişkili olduğu bilinmektedir. Tacitus’un Germania adlı eseri bu nedenle Kuzey Avrupa’daki kavimlerin bilgisini edinmek adına sık başvuru alan kaynaklar arasındadır. Bu kaynaktaki Germen özelliklerine geçmeden evvel, bu kavmin ve kabilelerin erken dönem değer yapılarına ışık tutacak inanç yapılarına bakmakta fayda vardır. Daha sonra yaşantılarına da bakıldığında bu inanç yapısından yansımalar görülecektir. İlerleyen bölümlerde de benzer şekilde değerler onların pratik, maddi yansımaları ve değişimleri şeklinde inceleme yapılmaya çalışılacaktır.

Kuzey Avrupa inancı içerisinde mitolojik kaynaklar pagan ilahlarının yapısını insanların özelliklerine ve yaşantılarına benzer şekilde tasvir etmektedir. Bu özellikler ölümlü olma, duygu ve düşüncelerin yönlendiriciliği, yemek, içmek uyumak gibi ihtiyaçları da kapsamaktadır. İlahlar genelde kendi sorunları ile uğraşan savaştan ve devlerle mücadele eden figürlerdir. Aralarındaki hiyerarşi, kuzey toplumlarındaki hiyerarşiye kaynaklık eder görünmektedir. Krallar, ilah Odin’e soy nispet etmekte ataları olarak anılmaktadırlar. Böylece savaşçı aristokrasinin de üyesidirler. Odin, kendisine tapınanlara savaşta zafer ya da yenilgi verebilir ve insan kurbanı bekler. Odin’in kendisi de bir buz bloğunun şekillenmesi ile ortaya çıkan Buri’nin torunu, onun oğlu ve devlerden birinin kızı olan Bor ve Bestla’nın üç oğlundan biridir Devler anlatıda şeytani ve zehirden yaratılmış olarak aktarılmıştır (Rosenberg, 2017).

Bu mitolojik içerik ve anlatılar sadece germen kabilelerde değil komşuları Slav ve Frank yerleşim bölgelerinde de izlerine rastlanan bir inanç hattı meydana getirmektedir. Tacitus Germenleri başka halklarla karışmamış bir toplum olarak değerlendirse de bölgenin bir kültür havzası olduğu 1974 yılında Reinhard Wenskus tarafından tespit edilmiştir. Böylece bölge sadece izole bir barbaricum (belirli bir barbar kavmin coğrafyası) olmaktan çok Kelt, Germen, Slav ve Baltık kabilelerinin bir kültürel bölge oluşturdıkları bir alan olarak ortaya çıkmıştır (Modzelewski,2011).

Bu nedenle Tacitus'un bahsettiği yapıyı bölgedeki başka kavim ve kabilelerde görmek mümkündür. Germania'da krallar soylarına göre belirlenirken, komutanlar başarılarına göre seçilmektedir. Kralların yetkileri sınırlıdır, komutanlarsa başarılarına göre konumlarını korumaktadırlar. Hızlı hareketleri savaşta ön safta yer almaları ve göze çarpmaları başarılarını meydana getirir. Savaşa kutsal korulardan aldıkları sembol ve heykellerle birlikte çıkmakta, eşleri, çocukları arkalarında bağırarak ve dua ederek destek verdiği bir şekilde gitmektedirler (Tacitus,2016).

Kavimde küçük sorunlar kral tarafından çözülürken, büyüklere halk karar vermektedir ancak genel olarak kavimlerde şefler konuları geniş çaplı müzakere etmektedir. Beklenmeyen bir durum olması haricinde dolunay ve yeniay dönemlerinde toplantılar düzenlenmekte bu toplantılarda yargılama süreçleri başlatılmakta, köyler için hukuki işleri yürütecek reisler belirlenmektedir. Toplantılarda düzeni rahipler sağlarken, suçlara ilişkin cezalar da yine rahipler tarafından uygulanır. Kehanete yönelik en güvenilen yöntemleri korularda beslenen ve kimsenin binmediği atların koşulduğu at arabaları yanında rahip ve kralın bulunduğu halde atın homurtularından çıkarılacak manalar şeklindedir. Bu şekilde savaşlara yönelik kehanetler aramaktadırlar (Tacitus,2016).

Kavimlerinde ana geçim kaynağı çatışmalardan elde edilen yağmalardır. Bununla birlik tahıl tarımı önceliklidir. Kölelerini Romalıların kullandığı gibi kullanmaz sadece efendinin istediği ürünleri üretmekle sorumlu tutmaktadırlar fakat köle öldürmek bir suç değildir ve bir öfke anında bir düşmanlık hissiyle çok sık öldürülmektedirler. Soylular ve özgür doğumlular kolayca yükselebilmekte ancak azat edilmişlerin rütbelerinin yükselmesi mümkün değildir (Tacitus,2016).

Kilise ve soyluların idaresi antik döneminde toplumsal potansiyellerinde olduğu

gibi ilerleyen dönemlerde de Almanya ve Fransa için önemli değişimler ve çatışmalar meydana getirmiştir. Almanya özelinde kilisenin fonksiyonu toplumu her yönüyle dönüşüme sokmak şeklinde gelişmiştir. Kilise I. Otto döneminde Piskoposlukları belirleme hakkını yerel Kralla paylaşırken Otto bu durumu soylulara karşı bir koz olarak kullanmıştır. Fakat 10. Yüzyılın ardında kilisenin yeni bir yönelime girerek din görevlilerinin iktidardan bağımsızlığını sağlamaya çalışması Krallık karşısında kilisenin konumunu yeniden değerlendirmeyi gerektirmiştir (Fulbrook,2018).

Doğu topraklarında kiliseye bağlı Töton şövalyeleri aracılığı ile yapılan sömürge edinme faaliyetleri bölgede tarikatın büyük üstadının Protestanlığa geçmesiyle yeni bir yerel idare haline gelmiş ve Prusya'nın ilk tohumları ekilmiştir. Kilisenin Katolik inancı içerisinde çıkardığı endüljans belgelerinin satışı ile Fugger ailesinin borçlarını ve kralın ruhani desteği için Papa'ya verilecek rüşvetin ortaya çıkması ile birlikte, Avrupa tarihinde en büyük değişimlere yol açacak olan Reformasyon hareketi başlamıştır. Çalışmalar, Katolikler ve Protestanlar arasında vuku bulan 30 yıl savaşlarını ortaya çıkarmakla birlikte Prenslerin ve kent yönetimlerinin etkinliklerine, kuvvetlerine etki etmiştir. Prusya tarafında ise görece ülkenin Batı ve orta bölgelerindeki çatışmalardan uzak kalan toprak sahibi Junkerler yani genç efendiler, kuvvetlerini arttırarak batı yönünde baskı yapabilir boyuta ulaşacak bürokratik bir birleşmeyi sağlayabilmiştir. Bu birleşmenin ana koşullarından bir de soyluların aralarındaki çatışmada merkezi otoriteyi destek alma ihtiyacı olmuştur. Böylece soylular devlet hizmetlerine girme noktasında motive olmuşlardır (Fulbrook,2018).

Fransız devriminin ardından Napolyon'un ortaya çıkışı ve Jena muharebesinde Prusya'yı mağlubiyete uğratması Almanya için köklü değişikliklerin başlangıcı olmuştur. Prusya gerek eğitiminde gerekse askeri alanda yaşadığı yetersizlikleri gidermeye çalışarak bugün de Almanya'da devam eden eğitim sisteminin temellerini atmıştır. Bu dönemde incilin tarihselci yorumunun ardından gelişen dini kurumlardan uzaklaşma Pietizm'in kamu ve özeldeki dini ayrımından beslenmiştir. Pietizm daha çok luterçiliğin siyasi olarak neden olduğu etkiden dolayı eleştirisi ve devleti dini manada desteklemenin ve kişisel dini duyguların savunusunu yapmıştır bu yönüyle daha sonra devlet mezhebi olmaya başlamıştır. Prusya'nın belirleyici güç haline gelmesi Almanya için sanayinin ve ekonominin güçlendiği bir aşamayı temsil etmektedir. 1848 devriminin ardından liberalleşen ekonomi karşıt hattında sosyalist

bir cepheyi adım adım inşa etmiştir. Sanayinin ilerlemesi ve hızlanan parasal akım pazar gerekliliğini ortaya çıkarttığına Birinci Dünya Savaşı kaçınılmaz olmuştur. Savaşın sonunda ise yenilen tarafta askeri güçlerin, savaş öncesinden beri mevcut olan kuvveti Weimar Cumhuriyetini alaşağı ederek Nazi İktidarını tesis etmiştir (Fulbrook,2018).

Fransa'nın Roma ardından Merovenj ve Karolenj iktidarlara boyunca Avrupa'da teşkil ettiği önem önce İngiltere sonra da Almanya için belirleyici olmuştur. Carlmagna döneminde birleşik bir Avrupa yapısı ilk defa hayata geçirilmeye girişilirken, İmparator tacını Papadan alarak dini belirleyiciliği kabul etmiştir. Onun dönemi boyunca ve sonrasında kilise, Avrupa'da Fransa'nın en azından Katoliklik anlamında sığınağı olacaktır.

Carlagna döneminde din görevlilerinin hükümleri belirleyici ve onlara yönelik itiraz ve pagan dininde kalma isteği ölümle cezalandırılmaktadır (Modzelewski,2011). Bu ölçüde kilisenin eğitim şartları da göz önünde bulundurulduğunda halkın dini yapısıyla Hristiyan teolojisinin birbirine uygun hale getirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Bu nedenle pagan olduğu herkes tarafından bilinen kralların ve kahramanların Hristiyan'mış gibi tanıtıldığı ve mitolojik halk destanlarının kilise itikadına uygun şekilde dönüştürülmeye çalışıldığı görülmektedir. Fransa da Almanya'ya benzer şekilde savaş gücünün belirleyici etkilerini göstermektedir. Toprak sahipliği ve bunun verdiği servet, Roma sonrası parçalanmış iktidar yapısı ve çatışma ortamında kralın bir savaş beyi olarak önemini arttırırken kilisenin de törensel ve karşılıklı yükümlülükleri ortaya koyan yapıyı garanti altına almasıyla güvence veren özelliğini ortaya çıkarıyordu. Kendilerine sağlanan koruma karşılığında köylüler kelle vergisi denilen cens adı verilen vergiyi ödüyor, lordun tarlalarını işliyor, lordun fırınına, değirmenini, üzüm cenderesini işletiyorlar gerektiği takdirde askerlik yaparak tahkimat hazırlamak gibi görevlerde de kullanılabiliyordu.

Karolenjlerden sonra ilk defa Hristiyan bir kral olarak taç giyen Clovis'in cennetten gönderilen bir güvercinin ağzındaki kutsal yağ ile mesh edildiği inancı krallığın yarı rahiplik şeklinde bir forma dönüşmesine imkan sağlamıştır. 9. Louis ya da Aziz Louis zamanında krallık sarayında uzmanlıkların sayısı artarak idari ve mali yönetim birimleri ortaya çıkmıştır. Aynı dönemde kral, Hz. İsa (a.s) ın başına geçirildiğine inanılan dikenli taç için muhafaza binası olarak inşa edilen bina yüksek mahkeme şeklinde yeniden düzenlenmiştir. Bu kurum hükümdar mahkemesi ve

yüksek mahkeme olarak hiyerarşik bir önem arz ettiği gibi, XIV. Yüzyılda kralın akla uygun görmedikleri emirlerine itiraz edebilecek hale gelmiştir (Price,2012).

Katolik kilisesi monarşinin kuvvetlenmesini kendisi açısından yaralı buluyor ve destekliyordu, bu bağlamda çalışanlar, savaşılanlar ve dua edenler yapısının ilahi bir yönetim yapısı olduğunu ilan ediyordu. Reformasyon dönemi Fransa’da Katolik kilisesinin üstün geldiği bir dönemi teşkil etmiştir. Kıtık ve veba salgını gibi etmenler zaten halkın üzerinde büyük bir ayrışma ve çatışma ortamı oluşturan mezhepsel farklılıkları beslemiştir. Kral IV. Henry olarak tahta çıkan Navarralı Henry’nin Protestan oluşu soylular arasında hem mülklerinin hem de itibarlarının kaybolacağı tehdidini hissettirerek Katolik kutsal birliği desteklemelerine neden olmuştur. Netice itibariyle Kral IV. Henri köylü isyanlarından da çekinerek Katolik mezhebine geçtiğini duyurmuştur (Price,2012).

Katolik kilisesinin aktif desteklenmesi idarede de teknokratik bir desteğin kilise tarafından sunulmasını mümkün kılmıştır. Kardinal Mazarin ve Richelieu kendi dönemlerinde soyluların zayıflamasını temin edecek tedbirler alırken kraliyetin güçlenmesinin önünü açmışlardır. Bu yozlaştırıcı etki merkezileşmenin ve buna mukabil vergiden, eğitime ve askeri gücüne kadar büyük bir değişimin ilk adımı olmuştur (Guibert,2005).

Kilisenin oluşturduğu merkezi yönetim ve desteklenen merkantilist ticari yapı daha evvel toprak sahipliği ve soylulukla statülerinin rahatlığını yaşayan soylular artık girişimler yapan ve bundan mali güç elde eden ancak gözü soylu sınıfının yerinde olan burjuvalara mali destek anlamında bağımlılıklar yaşar hale gelmişlerdir (Pirenne,2014). Bu durum XIV. Louis döneminde merkezi krallık adına bir fırsat olarak ortaya çıkmış ve güneş kralı olarak da bilinen Louis soyluları gerek piskoposluklarda, askeri kadrolarda ve benzeri devlet kadrolarında sisteme katmaya girişmiştir. Ancak bu girişim esas olarak yönetiminin ve mutlakiyetin faydasına bir seyir meydana getirmeyecektir. Zira Nantes fermanından sonra devlet makamlarının da para ile alınır satılır hale gelmesi merkezi otoritenin işleyişini aksak hale getirmiştir (Price,2012). Ferman kral IV. Henry döneminde (1589-1610) imzalanmakla birlikte Katoliklerin Protestanlara milli bir kimliğe göre bir arada yaşamasının yolunu yapmaya çalışmıştır.

Devrim savaşlarıyla yıpranmış ve borçlarını ödeyemeyecek duruma düşmüş olan

XVI. Louis döneminde patlamıştır. Ancak Fransa bir daha hiçbir zaman XVI. Louis dönemindeki zenginliğe ulaşamamıştır. Bunun nedeni Tocqueville hayat şartlarındaki küçük bir dalgalanmanın etkisinin, sürekli yüksek standartlarda yaşayanlar için kabul edilemez olmasıyla açıklamıştır (Hoffer,2019).

Devrimin başlangıcı gözden düşmüş soylular kanadında gerçekleşmiştir. Bunlar gerek kilisenin gerek idari kadroların gerekse askeri birimlerin içinde bir zaman sonra makam satışları ve monarkların kararları ile uzaklaştırılan kesimlere mensupturlar. Böylece başlayan devrim daha sonra bu kesimlerin kontrolünden çıkarak baldırı çıplakların kontrolüne kadar değişik kesimlerin çatışmalarına sahne olmuştur. Kuvvetin etken haline geldiği noktada askeri belirlenim ön plana çıkarak Devrim sonrası oluşan ulusu Napoleon'un kontrolüne tahsis etmiştir (Price,2012).

Din kurumunun yıkımıyla sonuçlanan süreçte, Napoleon kurumun devrim sırasında uğradığı zararı devam ettirmemiştir. Ancak kiliseye yönelik mallarının iadesi ve iade i itibar faaliyetleri daha geç bir tarihe uzamıştır. Bu yıkımın neticesi insanların Akıl ve Yüce Varlık adı verilen bir kutsal üreterek tapınması pratiğini oluşturmuştur. Dini kurumlar sadece kentsel alanlarda değil kırsalda da gerileme yaşamaktadır. Kilise otoritesi dikkate alınmamaktan başka Papazların eski rejimi temsil eden ve ekonomik fayda güden durumları halkı onlara karşı bir öfke haline sürüklemiştir. Buna ek olarak Cumhuriyetçi partilerin propagandası da değişen algıyı desteklemiştir (Weber,2017). Devrimin ardından gerek Napolyon gerekse ardılı olan yakınları halk tarafından bir umut olarak telakki edilse de savaşlar ekonomiyi harap etmiştir. Devam eden yıllarda bu nedenle mücadele yöntemleri daha çok Jakoben tarzda olan Cumhuriyetçilerle, muhafazakar monarşi yanlıları arasında vuku bulmuştur. Fransa cumhuriyetçi eğilimlerin iki Dünya Savaşında da Fransa'da etkin olduğunu ve kentten kırsala doğru çoğunlukla oportünist olarak görülebilecek bir değişim yaşandığı tespitinde bulunulabilir. Dünya savaşlarının ve sosyal demokrat-cumhuriyetçi kesimin İkinci Dünya savaşının ardından başlayan soğuk savaş döneminde gerilediği görülürken onların yerine güçlü bir milliyetçi dalga yönetime gelmiştir. Lakin Cezayir sorunu ve askeri kurmay tabakasında yaşanan gerilimler V. Cumhuriyetinde Paternalizm ve milliyetçiliğin ortaya çıkardığı bir sistemi ve onun kahramanı De Gaulle'ü desteklemiştir.

İngiltere'nin ada koşullarına bakılacak olursa burada üretimin hayvancılığa

tarımdan daha elverişli bir iklim ve toprak yapısı olduğu görülmektedir. Bununla birlikte çeşitli maden ve enerji kaynakları bulunmaktadır. Roma İmparatorluğu bu bölgeyle ilk temasını Kelt kabileleri ile mücadelesinde yaşamıştır. Julius Caesar Keltlerin Fransa'daki savaşlarda Britanya'dan destek aldıklarını ileri sürerek Britanya'nın işgaline girişmiş ancak bunda başarısız olmuştur. Daha sonra ticari ilişkilerin görece mümkün hale gelmesinin ardından Roma tekrar bölgeye saldırarak işgali gerçekleştirmiştir. Roma'nın Britanya'da Galler bölgesi ve Güney bölgelerde etkinlik kurmakla birlikte kuzeyde yani İskoçya ve İrlanda'da aynı düzeyde etkili olamadığı görülmektedir (Black, 2020).

Hristiyanlığın 4. Yüzyılda bölgeye ulaşmasıyla İngiltere'nin bütünsel olarak Avrupa ile temasları artmıştır. Ancak İrlanda geleneklerini Doğudan yeni ortaya çıkan Bizans'tan alması nedeniyle papalığın ve kilise takviminin etkisi diğer Katolik ülkelerde olduğu gibi görülmemektedir (Gumilev,2004)

Özellikle İrlanda'nın İspanya ve Fransa ile temasları kökenleri üzerinden gerçekleşmekle birlikte esas bütünlük dini ölçekte meydana gelmiştir. Hristiyanlığın en hızlı yayılma ve gelişme imkanı bulunduğu coğrafya İrlanda olmuştur. Burada manastırlar kısa zamanda açılmış ve bölgesel bir etki alanı haline gelmiştir. Bu değişim, okuma yazma öğretimini de arttırdığı gibi Almanya'ya kadar ulaşan bir alanda İrlanda'nın dini tesir sahibi olmasının önü açılmıştır. Romalıların barbar işgalleri ile geri çekilmeleri neticesinde çeşitli barbar kavimler Britanya'da yayılma imkanı bulmuştur. Anglosakson hakimiyeti Roma'dan sonraki ilk işgaldir bunu Vikinglerin işgal, katliam ve yağmaları izleyecek olsa da bu süreç kalıcı olmamış İngiltere'nin ilk büyük krallığı Wessex hanedanında I.Alfred tarafından Vikingler mağlup edilmiştir. Wessex güçlenirken Alfred dini kurumları desteklemiş, bir Hristiyan krallığı olma amacını benimsemiştir. Kral I. Alfred bu maksatla kanun düzenlemelerini dini kurallar çerçevesinde uygulamaya çalışmıştır (Modzelewski,2011).

Bu tarihten sonra I.Alfred'in ardılları hem Dan'lar ile hem de Fransa üzerinden gelen Normanlarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Norman işgalinin ardından kurulan feodal yönetim esas olarak karşılıklı bir sözleşmeyi ortaya koymuştur. Buna göre lord ve vassalı belli karşılıklı şartları yerine getirmek kaidesi ile bir hizmet ve destek beklentisinde bulunabilirdi. Bu durum daha sonra Magna Carta olarak anılacak ilk anayasal çalışmanın yolunu yapmıştır. Fransa'nın İngiltere üzerindeki hakimiyeti hanedandan soylulara ve toplumsal yaşamın her yönüne tesir ederek onu

Romanın değiştirmesinden daha fazla etkilemiştir. Kilisenin desteği elde edilmeye çalışılmıştır. Norman etkisi 14. Yüzyıla kadar kullanımı popüler olmayan İngilizcenin kendi coğrafyasındaki değerine bakılarak da görülebilir (Black, 2020).

Toplumsal yapıda dini kurumların başlarda Katolik itikadı üzerine desteklendiğini görmekle birlikte I. ve II. Henry dönemlerinde kilise ile ilgili düzenlemeler yapıldığı ve dahi Romanın resmi temsilcileri ile husumetler yaşandığı görülmektedir. Bu dönem X. Yüzyıla denk düşer.

İzleyen dönemde kilise mülkleri üzerinde ve atama sistemi, yargılama yetkileri üzerindeki husumet nedeniyle Kral John kilise tarafından aforoz edilmiştir. Yerel kontlarının da vergiler sebebiyle isyan etmesi nedeniyle Kral John Magna Carta'yı imzalamak zorunda kalsa da esasen onay oğlu III. Henry döneminde verilmiştir. Bu tarihten sonra kral atama yetkileri, vergi yetkileri ve yargılama faaliyetlerine kadar sınırlanmış ve otoritesinden kaybetmiş görünmektedir (Alatlı,2020a).

Fransa'nın etkisi ada üzerinde daha sonra İrlanda ve İskoçya desteğine dönüşmüştür. Aynı zamanda zaman zaman hanedan değişikliklerini de takip eder bir hal almıştır. Reformasyonun ardından Romanın belirleyiciliği kabul etmek istemeyen VIII. Henry kendisi Protestan olmamasına rağmen ülkeyi Katolik kilisesinin yargılama yetkisi üzerindeki tekeline Eski Ahit'teki İsrail oğullarının krallarına gönderme yapan bir maddeden hareketle eline aldı. Protestanlığa geçiş sonrası Kral ülkede hem dini hem de siyasi lider haline geldi. Bu durum Katolik Protestan çatışmasını var olan hanedan çarpışmalarının üzerine eklemiştir. Fransa ile yapılacak mücadeleler bu bağlamda yeni bir alan kazanmakla birlikte güçlü donanması ile en büyük tehditlerden biri İspanya haline gelmiştir. I. Elizabeth döneminde kadar mücadele edilen İspanya Amerika'daki sömürgelerini de İngiltere'ye kaybetmiştir. İngiltere gelişen kapitalizm ve onun sosyal gerilimleri arasında dünyanın en büyük askeri ve siyasi gücü haline gelirken kıta ötesinde Amerika'yı kaybetmiş fakat kısa bir süre sonra yeryüzündeki nüfusun dörtte birini kontrol eder konuma gelmiştir. Bu gelişmede iç ticaret şartlarının güçlenmesi, ,ihracatın i ticaretin birkaç katına ulaşmada sağladığı başarı ve devletin desteği göze çarpmaktadır (Hobsbawm,2018).

Stuart Hanedanı'nın İngiltere'de yönetimi ele alması ve genel olarak barışı geinilen Cromwell yönetiminin ortadan kalkması Amerika'daki koloniler üzerinde vergi arttırılmasını pratik hale getirdi. Amerika'da koloni yönetimi daha önce kraliyetle birlikte gerek yerlilere gerek Fransızlara karşı omuz omuza çarpışmasına

rağmen tam bir İngiliz vatandaşı gibi muamele görmüyordu bunun en büyük belirtisi yeni ihdas edilen damga, pul gibi vergiler olmuştur. Stuart hanedanı Fransa ile savaşlarda yorgun düşen ekonomiyi zengin koloni getirileriyle beslemek istiyordu.

Ancak koloniler geçen zaman içerisinde yeni siyasi fikirler ve dini görüşlerin alanı haline gelmiştir. Stuart hanedanının Anglikan kilisesi için uyguladığı baskı da, mezhepsel farklılıklar yaşayan tarafları bir çatışmanın içine çekmeye yaramıştır. Netice itibariyle Krallığın askerlerinin düştüğü tehlike ve hakaretler dolayısıyla silahlı tedbirlere başvurulması Amerikan Bağımsızlık savaşının başlamasını beraberinde getirmiştir. İngiltere ve Amerika ilişkileri bağımsızlık savaşının ardından belli ölçülerde gerginlikler ve çatışmalarla sonuçlansa da Fransız ihtilali gibi küresel konjonktür açısından birlikte hareket etmeyi gerektiren ve karşılıklı çıkar ilişkisine dayanan bir birliktelik ilişkisi kurulabilmiştir. Bu ilişkinin yönlendiriciliğini Birinci Dünya Savaşına kadar İngiltere elinde bulundursa da bu tarihten sonra Amerika Birleşik Devletleri'nin belirleyici güç olduğu görülmektedir. Özellikle İkinci Dünya savaşının ardından ABD'nin İngiltere'yi Alman işgali karşısında desteklemesi ve savunması güç dengesini ortaya koymaktadır.

Ancak bu tarihe değin İngiltere önemli değişiklikler yaşamıştır. Katolik ve Protestan çatışmasının şekillendirdiği siyasi yapıda vatandaşlık haklarını Kraliçe Victoria dönemine kadar yaklaşık 200 yıl kullanamayan Katolik kilisesi mensupları giderek serbestleşen bir ortamda yasal düzenlemelerle kutsal kitap basımı hakkına kadar bir dizi hak elde etmişlerdir. Buna benzer şekilde daha evvel sosyal refahın paylaştırılması ve dezavantajlı kesimlere yardım edilmesi hususunda öncü olan soylu sınıfı ve muhafazakarların yerini işçi partisi sayesinde devlet doldurmuştur. Bu bakımdan kuvvetlenen sendikal hareketler de İngiltere'yi serbest piyasaya ve kapitalizmin yönlendirdiği bir ülke olmaktan uzaklaştıran politikalar takip etmiştir. Buna göre devlet tekellerinin sağlık ulaşım ve yakıt temini gibi alanlarda kurulması, devletin önleyici ve destek sağlık sistemleri ile sağlık hizmetleri vermesi, işçilerin hayat standartları ve çalışma hayatlarına yönelik koruyucu destekler verilmesi 1960'lara kadar devlet yapısında sürekli büyüyen ekonomik belirlenime neden olmuştur. 70'lerle birlikte tekrar ortaya çıkan muhafazakar karşılık Margaret Thatcher yönetimi ile piyasa ve sınırlı devlet politikalarına geri dönüş sağlamaya çalışmıştır (Black,2020).

İngiliz İmparatorluğundan ayrılışın başrolünü üstlenen isyanın önderleri çoğu

hukuk eğitimi almış ve varsıl gruplar arasından çıkan ya da İngiltere'nin taşra soylularından oluşan kimselerdir. İsyanın başlangıcı Amerika açısından ağır yenilgilerin bir süreci şeklinde devam ederken Saratoga ve Charlton gibi bölgelerde kazanılan görece sınırlı zaferler Fransa'nın 1778 yılında savaşa dahil olmasını sağlamış, daha sonra da İngiltere ile daha önce husumeti olan İspanya ve maddi destek olarak da Hollanda'yı Amerika'nın tarafına çekmiştir. Netice itibariyle Amerikan bağımsızlığı sağlandıktan sonra da en büyük ticari ve siyasi partneri zaman zaman çatışmalar yaşanmakla birlikte İngiltere olmuştur (Nevins, Commager,2017).

Fransa'dan aldığı desteğe rağmen Fransız Devrimi döneminde halkın almış olduğu pozisyon ve krallıkla olan yakın ilişkileri nedeniyle Fransa'ya destek vermek ve İngiltere'yi karşısına almak istemeyen Adams hükümeti (1797-1801), görece olarak Avrupa sorunlarına mesafeli durmaya gayret etmiştir (Alatlı,2020b). Bu dönemde büyüyen sanayi alt yapısı daha evvel Hamilton zamanında ortaya koyulan Sanayi raporunun bir sonucu olmuştur. Halkta batıya doğru yeni yerleşim yerlerinin açılması talebi, yerli Kızılderili kabileleri ile büyük çatışmalara ve Amerika açısından önemli mağlubiyetlere sahne olmuştur. Ancak nüfus ve göç avantajı Birleşik devletle hükümetini galibiyete taşımış görünmektedir (Zinn,2005).

Toplumsal yapısı itibariyle çeşitli mezhepsel, çeşitli etnik ve ırktan meydana gelen Birleşik Devletler Protestan ağırlıklı bir nüfusa sahip olmakla birlikte anayasası itibariyle herhangi bir kiliseye devletin bağlı olmadığını ilan etmiştir (Hamilton, Madison, Jay,2018) . Yargı inanç konularında varacağı hükümlere daha evvel beyan edilen İnsan hakları beyannamesi doğrultusunda varmaktadır. On maddelik bu kısa ekin 15 Aralık 1791'de yayımlandığı ve anayasaya ek olarak tasarlandığı görülmektedir. Bu on maddede kurucu liderler, yasal genişlik ilkesini koyarak anayasada ya da ekte belirtilen haklar dışında kalan haklar için bir kısıtlama olmadığı yazılı olanların yazılmayanları sınırlamadığı belirtilmiştir. Fikir ve din özgürlüğü, ifade ve toplanma hakkı, ölüm cezası ve silah hakkı gibi temel düzenlemelere bu on maddede yer verilmiştir. Bu manada insan hakları ve dini bir yaşam tarzı talebi birbirine karşı zaman zaman bir şikayet konusu yapılmıştır. Bununla birlikte Jefferson döneminde dini hakların sağlanabilmesi adına açık bir politika takip edilmiştir. Daha evvel Washington döneminde Kutsal Kitaba bağlı bir yönetim planını olsa da, kutsal kitabın yorumlarla farklı kavranabileceği gerekçesi ile bu yön Jefferson döneminde takip edilmez. Tocqueville'in belirtmiş olduğu

demokrasi kültürü ve toplumsal geleneksel bağlılık bazen salem cadı mahkemeleri gibi vahşi uygulamaların ortaya çıkmasına da engel olamamıştır (Tocqueville,2019).

XIX. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan iç savaş birbiri ile ciddi zıtlıklar gösteren politika ve yönetim sapmalarının bir neticesi olarak görülebilir. Özellikle anayasal yapının kurucu liderlerin yetki aşımı ile belirlenmiş olması, federal yönetimin sınırlarının değişiklikler göstermesi ve netice itibariyle ekonomik önemi büyük olan kölelik kurumunun lağvedilmek istenmesi çatışmaların fitilini ateşlemiştir. Tocqueville'in belirtmiş olduğu demokrasi kültürü ve toplumsal geleneksel bağlılık bazen Salem cadı mahkemeleri gibi vahşi uygulamaların ortaya çıkmasına da engel olamamıştır. Amerikan iç savaşı güneyin mağlubiyetini getirirken kuzeyin sanayi açısından gücünü ortaya koymuş ve izleyen dönemde Amerika'nın kıta dışına müdahale etmeme kararının aldığı Monroe doktrinin tekraren delinmesini beraberinde getirmiştir (Nevins, Commager,2017).

İngiltere kapitalistleşme sürecinde dünya savaşının ardından mevzi kaybederken Amerika savaşa dahil olarak ve belirleyici rol üstlenerek İngiltere'den boşalan yeri Amerika Birleşik Devletleri devralmıştır. Küresel hakimiyet noktasında kültürel, ekonomik ve siyasi bir hegemonyaya Sovyetler Birliğinin yıkılmasının ardından erişmiştir.

Amerika'nın görece yeni tarihine rağmen Çin İmparatorluğunun uzun ve bir o kadar da karışıklıklarla geçen tarihi bugünkü görünümü olan komünist tek tiplikle ciddi bir zıtlık ihtiva eder. Çin'in modernleşmesinde bir adım şeklinde görülebilecek komünist ideoloji esasında Marksist ekonomi ve devrim yaklaşımıyla bağdaşmayacak bir nitelik göstermektedir. Fakat Japonya'nın işgali sonrasında milliyetçi cephenin çökmesi ve Mao ve sosyalist mücadelenin Japon işgalini bir meşruiyet kazanma fırsatı olarak değerlendirmesi devrimin başarılmasında etkili olmuştur. Bununla birlikte Sovyetler Birliği'nin de desteği ile 1949 yılında Çin Halk Cumhuriyeti ortaya çıkmıştır.

Çin merkezi bir yönetim yapısını sürekli kurma pratiği içerisinde olan bir toplumsal yapıya ve yönetsel kültüre sahip olması hasebiyle planlı ekonomik alt yapının kurulmasını destekler bir özellikte görülebilir ancak modernleşme Çin için bir tercihten ziyade zorlama şeklinde gerçekleşmiştir. Çin ve Güney Asya'da ülkelerinin Avrupa devletleri için bir yayılma ve sömürü alanı olarak kalmaları bu modernleşmeyi zorunlu bir şekilde uygulatmıştır.

Erken dönem tarihinde Çin İmparatorluğundan bahsetmek mümkün değilse de Çin olarak tanımlanan toplumsal birlik Han, Tang, Song, Ming ve Qing hanedanlarını temel olarak görmüştür. Bununla birlikte yüzden fazla hanedanın hızlı bir yükseliş ve çöküşle ortadan kalktığı tahmin edilmektedir. Bu nedenle genel olarak Çin incelemeleri bu hanedanlar dönemini kapsayacak şekilde yürütülmüştür. Ancak Çin tarihi araştırmaları kutsal beş imparator ve onlardan sonra gelen üç hanedanın diğerlerine kaynaklık yaptığı içermektedir. Kutsal imparatorluklar gök diniyle bağlantılı olarak anılırken ilahların ve yarı ilahların temel olarak şeyleri yoktan yaratmayan fakat onları harekete geçiren, adlandıran yapıda oldukları görülmektedir (Keay,2020).

Gök kutsal bir yaratıcı olarak kabul edilirken İmparator göğün oğlu olarak yönetimin dışında ilahi bir kimliğe de sahiptir. Bu nedenle ilahlar ve geçmiş dönem atalarıyla iletişim kurabilen ve her türlü konuyla ilgili kaplumbağa kabuklarına yapılan bir ritüelin ardından onları yakarak kehanet alan kişidir. Bu yetkiye sadece imparator sahiptir ve onun davranışları da ilahi sınırlarla çizilmiştir. Buna göre depremler, seller ya da afet dışında isyan ve mağlubiyetler ilahların İmparatora ve dolayısıyla hanedanına yönelik rızasının olmadığına göstergesi sayılmaktadır (Keay,2020).

İmparator ve tebaası arasındaki ilişki de aynı kutsal anlayış üzerine düzenlenmiştir. İmparator bir baba olarak patrimonyal bir rolde halkı için üzerindeki sorumluluğu yerine getirirken halkı da ona babaları gibi yaklaşmak hususunda dini olarak yükümlüdür. Göklerin desteğinin kaybetmesi bahsedildiği üzere sosyal ve yönetsel sorunlara, düzeni sarsacak gelişmelere neden olabileceksin de İmparator ayaklanmaların ortaya çıkabileceği bu durumlarla baş etmek adına afet gibi durumlarda kitlesel yardım organizasyonları düzenleyebilir ya da valileri aracılığı ile düzenletebilirdi. Buna ek olarak dini manada bir destek oluşturmak adına hanedanın unvanını değiştirme ve devlet için kurbanlar taktim etme gibi siyasi yönü olan ritüellere de girişebilirdi. Yine de ayaklanma riski olan bölgeler için valilikler eliyle acımasız şiddet eylemlerinin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu eylemlerin ahlakiliği noktasında tartışmalar olmuşsa da hangi durumun nasıl davranmak gerektirdiğini ve eylemin iyiliğini değerlendirmenin ciddi bir lider kalifiyesi gerektirdiği kabul edilmektedir. Bu bakımdan imparator yetkinlikleriyle de sıradan halktan ayrılmaktadır (Shi,2023).

Halkın refahı erdemli bir yönetime, erdem ise yeryüzünün gökyüzüne ya da dünyanın cennete uygun idare edilmesiyle oluşacak denge ile mümkün görülmektedir.

Bu bağlamda yasa ne imparatorun ne de bakanlarının karşısında durabileceği bir olgu değildir. İnsanlar ona kısıtlamalar sayesinde doğallıkla uygun yaşarlar ve orta yolu bulmaya çalışmak zorunda kalmazlar. Eğitim de insanların geleneklerine göre yönetildiklerini göstermek ve bu vesile ile isyanları önlemek için verilmektedir. İmparator tarımdan adalete, istihbarattan, dini ritüellerin yürütülmesine kadar bakanlıklar kurarak bunların başında yer almış ve denetim ve erdemin görünümü olarak sistemin çalışmasını gözetmiştir (Confucius,2014).

İmparatorluk yıkılıncaya değin -ki bu durum 19-20. Yüzyılları beklemiştir, göğün oğlu olma makamı önemi giderek sönen bir manada da olsa varlığını sürdürmüştür. Bu sönümlenme yönetime gelen hanedanlar içinde yeni tarz idare gerekliliklerini ortaya çıkarmıştır.

Bununla birlikte halkta çevre devletlerdeki değişimler ve etkileşimler neticesinde farklı inanç yapıları da itibar elde etmiştir. Bunlardan en önde gelenini Budizm ve Konfüçyüs inancı ve Manihaizm olarak görmek mümkündür. Hindistan'dan ticaret ve keşiflerle edinilen Budizm zamanla Çin içinde otorite elde edecek ve pagodaların kilise gibi güçleneceği bir yapıya gelmiştir. Bu durum hükümdarın yönetimi ile dini grupların çatışmasını ortaya çıkarmış ancak Çin Devlet yapısının dini kurumlaşması baskın çıkmıştır. Bunun nedeni idarenin belirleyiciliğinin halkın üzerinde etkin olmasıdır. İdare doğru yönetimin şartlarını belirleyebildiği gibi standartlar oluşturarak halkı o yönde yaşamaya da cebredebilmektedir.

Çin'de hanedan değişimlerini de yine bir başka soyluluğun altında görebilmek mümkündür. Bu bağlamda soyluluk ismen de olsa yaşatılmaya çalışılmıştır. Zira meşruiyet bu kapsamda mümkün olmuştur.

Başta Portekiz'in etkili olduğu Çin dış ticareti 16. Yüzyılın ardından, 18. Yüzyılda Hollanda ve 19. Yüzyılda İngiltere'nin kontrolüne geçmiştir. İngiltere'yi Amerika Birleşik Devletleri izlemiştir. Çin İngiltere ile ticaretini geliştirmeden evvel bir takım çatışmalar yaşanmakla birlikte daha sonra İngiltere'nin ağır basan askeri gücü Çin'i alternatifsiz bir konuma taşımıştır. Bu nedenle İngiltere tarafından sömürülen Çin, 19. Yüzyılın en büyük afyon bağımlısı nüfusuna dönüşmüştür. Daha önce ilaç yapımında, ağrılı rahatsızlıkların tedavisinde kısmen de uyuşturucu olarak kullanılan afyon İngiltere tarafından Çin'in çay ticaretini baskılamak için başarıyla kullanılmış ve bu malın satımını engellemeye çalıştığı zaman Çin liman ve kentleri İngiltere tarafından denizden gemiler aracılığıyla vurulmuştur (Keay,2020).

Çin’de oluşan bu siyasi ve askeri gelişmeler her halükarda modernleşmeyi ve teknolojik değişimi zorunlu kılmıştır. Gelineen noktada Amerika’da eğitim alan uzmanların kısmen teknik dönüşümde faydası olsa da, Japonya işgali yeni bir yıkımı meydana getirmiştir. Böylece bahsedildiği üzere Mao Ze Dong’un başında olduğu komünist devrimin yolu açılmıştır. Mao ile oluşan kişilik kültürünün ölümüyle birlikte sönümlenmiştir. Mao ile özdeşleşen Kültür Devrimi’nin sebep olduğu on milyondan fazla insanın hayatını kaybetmesi, Çin’in geçmişine dair tüm kültür, sanat, tarih ve bilgi alanlarının büyük bir saldırı ve tahribata uğraması nedeniyle de komünist partiye yönelik halkta büyük bir öfke meydana gelmiştir. Bu gelişmeler Mao’nun ardılı olan Deng Xio Ping’in kendisinden önceki döneme ait sosyalist propagandaların terk etmesine ve ekonomide radikal reformlara girişmesine yol açmıştır. Karizmatik devrimcilerin ölümleri sonrasında oluşan meşruiyet krizleri kamusal endişe ve değerlendirmelerin göz önüne alınması ve onlara uyum sağlanmasını zorunlu kılmıştır (Gardbaum,2020). Sosyalist piyasa ekonomisi adından yeni bir ekonomi politikası uygulayan Çin, kapitalizmin baskın hale geldiği global alana uyum sağlayarak Japonya ile birlikte Asya’nın en büyük ekonomileri haline gelmiştir.

Japonya, Çin ile münasebetlerini, dünya savaşlarından çok daha evvel 800’lü yıllarda kesilinceye kadar sürdürmüştür. Bu yıllara gelinceye kadar Japon kültür ve medeniyeti üzerinde Çin’in büyük etkisi olduğu görülmektedir. Öyle ki Japonya’da bulunan dünyanın en eski tapınaklarından bazıları tamamen Çin etkisinde inşa edilmiştir. Çin’in ticaret, diplomasi, inanç, alfabe gibi pek çok alanda Japonya’ya tesir etmiş olduğu görülmektedir (Meyer,2014).

Japon yönetim kültüründe imparatorun ilahi bir rolü ve derebeyleri üzerinde bir üstünlüğü görülmekle birlikte yetkileri sadece göstermelik olmuştur. Klanların ilahi köken iddiaları bulunmaktaydı. Bu klanlar belli iş alanlarında özelleşmiş bir üretim yapmaktaydılar. Bu bağlamda silahçılar, ayin görevlileri gibi ayrı iş kollarını tek başlarına üstleniyorlardı. Çin etkisi ile bu klanlar merkezi yönetimi elde etmenin gücünü de kabul etmişlerdir. Ancak Çin’de olduğu gibi İmparatorun ahlaksız ve adaletsiz krala isyan edebilme anlayışını kabul etmediler. Çin eğitim sisteminden etkilenmekle birlikte, bunu aristokratik bağlamda kabul etmişlerdir (Meyer,2014).

Japonya’da bu dönemi ortaçağ takip etmiştir. Klanlar arası çatışmalar merkezi otoritenin eksikliğinden faydalanmaktadır. Avrupa’daki asıllarına benzeyen bir

feodalite söz konusudur. Yorimoto zamanında (1192-1199) samuray idaresi ve bir temyiz mahkemesi kurulmuştur. Askeriye sivil otoritenin üzerinde statü sahibidir. Bu özellik Japonya'yı iki dünya savaşında da yönlendirecektir. Ortaçağ aynı zamanda Japonya'da Moğol işgali çabasına rastlamıştır. Denizde yaşanan felaket sonucu Moğol birlikleri karada tutunamamıştır. Merkezi otoritenin etkisini kaybediş rakip klanlar arasında tutunma çabasına dönüşmüştür. Netice itibarıyla 14. Yüzyıl sonu ve 16 yüzyıl ortasına kadar merkezi yönetim ortadan tamamen kalkmıştır. Bu dönem bölgesel askeri liderlerin çatışmalarıyla geçmiştir. Bu yüzden yeni bir başlangıç sayılmıştır (Meyer,2014).

Ortaçağ Japonya için sona ererken Tokugawa hanedanı (1603-1605) iş başına geçmiş ve batılılara yönelik Hristiyanlığın kendi otoritelerini tehdit etmesi nedeniyle tecrit politikası uygulamışlardır. Bununla birlikte Tokugawa dönemi merkezileşmekten uzak yapısı ve Japon toplumunun yeniliklere duyarlılığı neticesinde batılı kapitalist ekonomik gelişime yönelik bir zemin barındırmaktadır. Yerelden başlayan sermaye hareketleri bu değişimin habercisi olmuştur. Ancak bu dönemin sonunda Hollanda ile ticari ilişkiler siyasi fikirlerin de Japonya'ya girişini sağlamıştır, batılı silah teknolojisi ve kara ve deniz gücü Japonya'yı geliştirmek isteyen bazı samurayları da etkisi altına almıştır. Modernleşme esas olarak Meiji hanedanı döneminde meydana gelerek toplumda ve idari yapıda köklü değişimlere kapı aralamıştır. Bu durum merkezi iktidarın da güçlenişini izlemiştir. Meiji dönemi Fransa'dan mahkeme, ordu, ve polis kuvveti, İngiltere'den donanma ve posta hizmeti, Amerika Birleşik Devletleri'nden bankacılık ve sanat eğitimi ve Almanya'dan kurumsal monarşi alanlarında emsal almak üzere temaslarda bulunmuştur (Gao,2023). Merkezileşen sistemi askeri meşruiyet özelliklerinin yeniden ortaya çıkmasına katkı vererek iki dünya savaşında da Japonya'yı çatışmaların tarafı haline getirmiştir. Savaşın ardından Anayasa dili olarak İngilizce bir metne tabi olan Japonya yönetim sistemi içerisinde de kendi yapısından tamamen farklı ve pratiği ihtiyaçlarla ilgisiz olan Amerikan modeliyle uyum sağlamaya çalışmıştır (Leeming, 2013). Savaş sonrası dönemde Japonya'nın Sovyetler Birliği karşısında Amerika Birleşik Devletleri ile birlikte stratejik bir ortaklık ilişkisi kurduğu ve yönetim yapısından kültüre sanattan ekonomik özelliklere kadar pek çok yönden ABD ve Batı kültürü ile özgün bir birliktelik sağlamıştır

Rusya için bakıldığında meşruiyet ve otorite, otokrasi ve halkın öncüsü rolündeki derebeyleri ve boyarlarla merkezin ilişkileri üzerinden kurulmuştur. Feodal

yapıya rağmen Rusya Çin'deki yapıya benzer şekilde merkeziyetin kuvvetli olduğu bir yönetim yapısı göstermektedir. Dini yapısı Bizans ile değişmeye başlayan Rusya'da belirleyici olan monarktır. Kral kendisine gelen çeşitli dini temsilciler içerisinde Müslüman olanların domuz ve şarap gibi tüketim mallarını yasaklamaları ancak Ortodoksların hem kiliselerinde seslendirdikleri ilahileri hem de daha geniş serbestiyetler sunmaları neticesinde kendisi ve kabilesi için Hristiyanlığı uygun bulmuştur (Bushkovitch,2012).

Ortodoks kilisenin etkinliği İncil'in Rus diline Bulgar rahipler aracılığı ile çevrilmesi sonucu daha da artmıştır. Rus dil kullanımı Avrupa'da daha geç dönemde reformasyon marifetiyle oluşacak etkiyi daha önce kontrol altına almıştır. Ortodoks kilisesi aynı zamanda Katoliklik benzeri evlilik yasakları ve yönetimden bağımsızlık gibi ayrıcalıkları Rusya'da göstermemiştir. Ancak Rus kilisesi de Rum Ortodoks kilisesinden 1451 tarihinde ayrılmıştır. Rusya yeni bir kudüs gibi telakki edilmiş ve dört tarafı düşmanla çevrili bu ülke kutsal sayılmıştır. Bu kutsallığın bir önemli yansıması da Krallara verilen Çar unvanıdır. Bu unvan daha çok Caesar ile ilişkilendirilmekle birlikte İncil çevirilerinde Peygamberler için de benzer ifadelerin kullanıldıkları görülmektedir (Bushkovitch,2012).

III: Vasili döneminde Rus topraklarının Moskova ve Ukrayna ölçeğinde birleştirilmesine rağmen bunun temeli babası III. Ivan döneminde atılmıştır. Altın Orda devletinin zayıflaması ve kırım tatarları arasındaki ayrılıkları iyi değerlendiren kral bölgede tek hakim güç haline gelmiştir. IV. Ivan döneminde ural dağlarının ötesine geçilmesi yeni yerleşim ve sömürge sahası açılmasını sağlamıştır bununla birlikte tatarlar kentlerinin dışına sürülmüştür. Rusya her ne kadar karasal bir idareye sahip görünse de Novgorod bir Rus şehri olarak o kadar ticaret ve deniz ötesi ilişkilerle anılmıştır. Bu durum bölgede ticaretin getirdiği değişimleri mesela kral seçimi gibi siyasi yapıları da beraberinde getirmiştir. Altın orda devletinin öncüsü Moğol istilaları, yolu üzerinde olan Novgorod'u teslim olması ve vassallığı kabul etmesi neticesinde yıkamamıştır. Bu yapıya benzer olarak Ukrayna'da Rusya'da benzer bir ufuk açıcı yapı göstermiştir. Çar II. Petro Ukrayna'daki Cizvit benzeri mezhepsel hareketlerin eğitimi yaygınlaştırmak ve Rusya'yı bir deniz imparatorluğu haline getirme düşüncesi doğrultusunda Batılılaştırma hayaline aracı olarak düşünmüştür (Bushkovitch,2012).

Ancak Batılılaşma ve nüfusun dönüşümü daha kapsamlı olarak torunu

Yelizaveta ve onun askeri eğitimler için kurdurduğu okullar vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Bu atılan temellerin karşılığı Çariçe Katerina döneminde zirveye çıkan yayılma ve batılılaşma faaliyetlerinde görülecektir. Bu döneme değin Rusya Polonya ve Baltık ittifakının ve Napolyon'un işgallerine maruz kaldıysa da daha düşük askeri ve teknik imkanlara rağmen otokrasinin kitleleri harekete geçirmedeki başarısı sayesinde bu ekisik giderilmiştir. Benzeri bir başarıyı Stalin'in emrinde Alman işgali karşısında taşınan sanayi alt yapısında görmek mümkündür. Rus halkı bu bağlamda Çarın emirlerine riayet ettiği gibi onun yerini alan otokrata da itaat etmiştir. Lakin Çarın devrilmesi ancak bu otokrasinin batılılaşma lehine gevşemesi nedeniyle vuku bulmuştur.

Sovyetler birliği döneminde devrimin baskı dönemi yönetimin ideolojik bağlamda hoşgörüsüzlüğünün kurumsallaştığı bir yapı meydana getirmiştir. Sadece Rusya'da değil Doğu Avrupa ülkeleri de benzer totaliter liderlik tecrübelerini yaşamak durumunda kalmıştır. Sosyalizm, vatandaşın ekonomik iradesini yok ederek özel mülkiyetin, siyasi ve dini görüşlerin ezildiği örgütlenme özgürlüğünün ortadan kalktığı bir dönemi ortaya çıkarmıştır. Tanrı ifadesinin siyasi kullanımlardan atıflardan tamamen kaldırıldığı dönemin (Popova, 2019). sonrasında destalinizasyon süreçlerinin neden olduğu çözülme ve yönetim yapısındaki değişim olarak bahsedilen bağlamda ele alınabilir.

2. Doğu ve Batı Topluluklarında Değişimin Meşruiyet ve Otorite Yapısındaki Kökleri ve Karizmatik Liderler

Meşruiyet ve otorite yapılarının değişimi üzerinden karizmatik liderlerin bundan ne ölçüde etkilendikleri ve değişimlere yön verdikleri bu bölümde örneği verilen ülkeler üzerinden incelenecektir. Önceliği Asya üzerinden vererek Rusya üzerinden devam edilecektir.

Rusya özelinde yaklaşıldığında devrim öncesi yapıda Lenin'in ön plana çıkması aynı zamanda çarlığın güç kaybetmesiyle başa baş gerçekleşmiştir. Rusya tarihi boyunca otokrasi ve Çarlığın etkisinin belirleyici olduğu bir yönetime sahip olmuştur. Rus Çarları taşımış oldukları kutsal çarlık makamı sayesinde modernleştirme ve

idarede merkeziyetçiliği uzunca bir dönem ellerinde bir imkan olarak bulundurmışlardır. Ancak Batılılaşma hareketinin başlamasıyla İsveç, Almanya ve İngiltere etkisinde modernleşme yönelimleri yaşanmıştır. Çarlığın batılılaşma hareketleri neticesinde kaybettiği kutsallık mahiyeti ve modernleşen kitlenin yeni talepleri üzerine bir de Rusya'nın Japonya karşısında kaybettiği 1904 Port Arthur deniz savaşı, ekonomik buhranlar ve neticede halk desteğinin de yitirilmesi yeni bir güç merkezinin arayışını ortaya çıkarmıştır. Bu merkez Batılılaşma çizgisini ilerletebilecek bir merkezi güce sahipken aynı zamanda ekonomik gerilimler için de çözüm üretebilecek yapıda olmalıdır. O kesim Bolşevikler ve Lenin olarak ortaya çıkmıştır.

Sosyalizm üzerine yaptığı değerlendirmelerinde Weber rasyonel toplumsal yapı için görece geri ama rasyonel yapıyı tehdit edebilecek bir düzen olduğu değerlendirmesinde bulunmuştur. Lenin'in Rusya'da kurduğu rejim ise karizmasını aktardığı bir yapı meydana getirmiştir. Bu yapı Bolşevik Partisi olmuştur. Bu bağlamda yapılan değerlendirme kişiliksizleşmiş bir karizmanın ortaya çıktığı şeklindedir. Ancak partinin, Lenin tesirinde siyasi hayatına devam ettiği ve onun kurduğu meşruiyete göre işlediği görülmektedir. Buna göre kitaplarda ne kadar yasal düzenlemelere yer verilirse verilsin, parti kendisini ilgilendirdiğine kanaat ettiği hemen her türlü konuyla ilgili yargılamanın herhangi bir aşamasına müdahil olabilirdi. Yasa daha çok vitrin görevi gören bir argümandır. Parti proleter sınıfın amaçları doğrultusunda komünist toplumu kurma amacıyla hareket etmektedir. Bu nedenle sadece partiyi ilgilendirmede düşünülen konularda yargıçlar yazılı kanunlara bağlı kalabilmiştir (Boulanger, 2004).

Bu bağlamda Lenin'in devrimin şekillenmesinde izlediği yolun parti içinde belirleyici olduğu söylenebilir. 1917'de Rusya'ya döndüğünde Lenin, daha önce ortaya çıkan ve proleterlerin üretim üzerindeki gücünün aracı olan Sovyetleri (konsey, kurul) dağıtarak işçilerin yönetimi altında birleşmesini temin etmiştir. Buna mukabil Trosky işçilerden müteşekkil bir ordu yapılanması kurmaya girişerek devrimin amaçlarından uzaklaşarak devrim öncesi yapının farklı bir görünümünü temin etmeye girişmiştir. Ana akım sosyalist yaklaşımda Lenin bir Ortodoks Marksist bir devrimci olarak anılsa da Ortodoks Marksizm devrimin Rusya'da değil İngiltere veya Almanya gibi gelişmiş sanayi ülkelerinde olacağını ortaya atmıştır. Bu bağlamda Lenin ve Ekim Devrimi olarak anılan darbenin kadroları devrim ve sosyalizm kavramlarını, kurumlarını onların ilerici moral yapılarını sömürmek için

kullanmış ve neticede Rusya’da ortaya çıkan devrim görünümü tüm dünyada devrim karşıtları açısından sosyalizme karşı bir propaganda malzemesi haline gelmiştir. Zira Rusya’daki devrim katliamın ve yıkımın savunusunu devrim adına temin eder halde görünmektedir (Chomsky,2015).

Çin örneği üzerinden gidildiğinde İmparatorluğun merkezi ve daha evvelce hüküm süren rahip kral yönetimlerine benzer bir hüviyette olduğu görülmektedir. Çin bu kutsallığın günlük hayata ve siyasete yansımaları ile yönetimi biçimlenen bir ülke olmuştur. İmparatorun meşruluğu Göklerin ona muamelesine yani afet, iç savaş ve benzeri yıkımlarla mı yoksa tersi olan bereket, zafer ve refahla mı itibar etmesine bağlıdır. Göklerin Oğlu olarak anlaşılan imparatorun bu bakımdan dini gücü yetkileri konusunda ona genişlik sağlamaktadır. Kendisi de bir kehanetçi olması gereken imparator, işlerini ilahi mesajla irtibat halinde yürütmektedir. Bu fonksiyon İmparatorlukta etkisini giderek azaltmakla birlikte makamın kutsallığı Cumhuriyet dönemine kadar Çin’de devam etmiştir. Bu açıklamanın bir örneği olan Antik dönemin ilk İmparatoru İmparator Huangdi (MÖ. 2697-2597) temel bir görünüm sunmaktadır. Çin’de Zhou Hanedanının çökmesiyle başlayan süreç feodal yapıların oluşturduğu ayrılık ve merkeziyetin kendini göstermesi için bir alan meydana getirmiştir. Huangdi ve yönetimi bu boşluğu askeri alanda legalizasyon ekolünü kurarak ortaya çıkarmıştır. Her ailenin orduya ne kadar asker vereceği, ölçü birimleri hatta suyun rengine kadar kararlar verilmiştir. İmparatorluk eski tarihi kayıtları yaktırarak yeni bir tarihi başlangıç hazırlamış ve Çin’in her anlamda standartlara göre idare edilir hale gelmiştir. Konfüçyüs’ten sonra güçlenen devlet imajı ancak böyle bir merkeziyetçilikle şekillenerek Çin adını üretebilmiştir(Keay,2020).

Onin iç savaşlarının ardından kurulan merkezi hanedanlardan üçüncüsü olan Tokugawa, değişim ve Meiji hanedanına geçişin aşaması olmuştur. Nobunaga Oda’dan başlayarak serbestleşen idare, dış ticaret için Batılı güçlerin özellikle İngiliz ve Amerikalıların uyguladıkları ekonomik ve askeri baskılarla yıkılmak üzereydi. Japonya kültür ve geleneğiyle yaşamayacak hale gelmiş, yerel klanlar güçlü merkezi idareye rağmen bağımsız hareket edebilecek güçteydi. Bu durum İngiliz ve Amerikan gemilerinin ateş altında kalmasına ve sivil ve asker kayıplar vermelerine neden olmuştur. Netice itibarıyla yabancı kuvvetlerin intikamı Tokugawa’nın yetki ve unvanını imparator Mutsuhito’ya devretmesiyle sonuçlanmıştır. Meiji dönemi Zaibatsu adlı kartellerin güçlendiği ağır ve hafif sanayi alanlarının arttığı ve eski toprak sahiplerinin samurayların sisteme kazandırıldığı bir süreç izlemiştir. Bu

değişim en belirgin örneği modernleşme hareketine yön veren İto Hirobumi'dir. İmparator üzerinde büyük bir etkisi olan Hirobumi, Parlamenter yapının eski asker ve zengin köylülerle sınırlı kalmasını istemiş ve bu amacıyla büyük oranda başarılı olmuştur. Japon modernleşmesi İmparatorun kutsallığını tanıyan bir anayasa ile devam etmiş ve mevcut sınıflı toplum yapısını batı benzeri çift kamaralı bir meclis ile değerlendirmiştir. Hirobumi'nin reformları iki dünya savaşına giden süreçte daha da askerileşmiş ve askeri elitin yönetimde söz sahibi olduğu bir dönemi inşa etmiştir (Meyer,2014).

İngiliz Ortaçağ döneminin en parlak ismi olan V.Henry kendisinden önce babasının lortlar ve avam kamarası ile uyumlu olan politikasının üzerine katkı sağlayarak Parlamento ve soylularla yok denecek kadar az gerilim yaşamış ve kendisini kiliseye adanmış bir lider görünümü vermektedir. Bunun ötesinde 20. Yüzyıla varıncaya değin anılacak 1415 Agincourt zaferini kazanarak İngiltere'nin topraklarını Fransa'da genişletme, Fransız tacının veliahtlığını ve naipliğini elde etme başarısı göstermiştir. Bu zaferin anlamı İngiltere açısından daha az kuvvetlerle daha büyük orduları yenebilme başarısına sahip bir millet olmayı göstermenin ötesinde, norman işgalinden bu yana Fransız kültür ve siyaseti altında ezilen İngiltere'nin Fransa elinde birleşecek bir proje olmadığını kanıtlamasıdır. Henry askeri ve idari yönleriyle İngiliz tarihinin en önemli liderleri arasında anılmaktadır. Onun başarısı İngiltere için erken merkezileşme imkanı vermiş ve etkili bir yönetim kurulabilmiştir. Bu askeri başarı aynı zamanda İngiltere için daha önce belirgin olmayan bir milli kimlik fikrini de ortaya çıkarmıştır. Bu değişim köken itibariyle kilisenin İngiltere'de gerileyen gücü ile de bağlantılıdır zira Martin Luther'den evvel John Wycliff'in ana dili İngilizceye çevirdiği incil ve kiliseye yönelik eleştirileri mezhepsel bir ayrılığa da yol açarak milli kiliselere giden yolda bir adım olmuştur. (Black, 2020).

İngiliz taşra malikânesi kökenli bir soylu olarak Amerika'daki askeri sahada etkinlik göstermeye başlamış ancak yerlilere karşı yaşadığı kayıplarla gözden düşmüş bir subay olan George Washington, İngiliz ordusunun savaşma stilinin bölgedeki amaç ve ihtiyaçlara cevap vermediği, farklı bölgesel taktikler kullanılması gerektiği kanaatine sahip olmuştur. Ancak bu fikrini uygulayabilmesi Amerikan kolonilerinin kendisini Kıta Ordusu başkomutanı olarak atamasıyla gerçekleşmiştir.

Düzenli bir şekilde İngiliz ordusunun önünde tutunması mümkün görünmeyen Amerikan birlikleri Fransızların desteği gelinceye kadar, coğrafi avantajları ve baskın fırsatlarını kullanarak İngiliz ordusuna karşı bir avuç düzensiz isyancı olmadıklarını

kanıtlamaya gayret etmişlerdir. Washington'un burada önemi büyüktür. Zira ordu nüfusu paralı askerlerden oluşmasına ve Fort Valley gibi bir bölgede arazi ve iklim şartlarının tutunmaya imkân vermemesine rağmen soğuk hava ve firarlarla eriyen ordusunu bir arada tutmayı başarmıştır. Bu askeri başarılarını siyasi olarak da başkanlık sistemine kattığı içtihadı eklemiştir. Böylece Amerikan yönetim sisteminin kurucu geleneklerini de oluşturmuş, köleliğin yavaş yavaş ortadan kalkması temennisinde olduğunu Thomas Jefferson ile paylaşmıştır. Amerika'nın İncil ve kılıçla yönetilen bir devlet olacağını söylediği rivayet edilmektedir. Ancak bir diktatör ya da kral olması mümkün hatta teklif dahi edilmişken (Nevins, Commager,2017) bunları geri çevirmesi mevcut meşruiyet yapısının şartlarında kendisini karizmatik bir lidere dönüştürmüştür.

Bu meşruiyet şartlarını Washington'un kıta orduları başkomutanı seçilmesinde etkin olan kriterlerde görmek mümkündür. Öncelikle George Washington koloniler içinde askeri kariyeri açısından öne çıkan biri kişi olmuştur. B bununla birlikte kolonilerde belirlenen tüm delegeler Washington'un görüşlerini bilmekte ve paylaşmaktadır. Gerek generalliğinde gerekse Amerika Birleşik Devletleri'nin ilk başkanı olmasında karizmasını destekleyen en önemli unsur halk tarafından diğer potansiyel adaylara göre en fazla saygı duyulan, sevilen ve idol görülen kişi olmasıdır (Stazesky,2000).

Washington'un aksine Napoleon Bonapart devrime ihanet etmiş ve onun kurulmasına hizmet ettiği düzeni yıkmış olarak görülmektedir. Buna rağmen Napoleon küresel ölçekte tanınan ve başarıları Fransız kimliği ile özdeşleşen bir lider olarak bilinmektedir. Napoleon bu tanınırlığı yoğunlukla askeri başarıları ile elde etmiş görünmektedir. Ancak Devrimin aldığı kaos durumunu çözmede ortaya çıkan askeri gereklilikler onu ön plana çıkarmıştır. Ayrıca Avrupa'da parçalanmış siyasi yapıları bir çatı altında toplama başarısı Carlmagna'dan sonra yeniden Fransa'nın uhdesine geçmiştir. İmparatorlukların yıkımını, ulus devletlerin ortaya çıkışını ve toplumsal kimliklerin çözülüşünü beraberinde getiren Napoleon'un askeri zafer ve politikaları olmuştur. Taç giymiş bir lider olmasına rağmen Napoleon Fransa için tiranlığı tercih etmemiştir (Price,2012). Kendisinden sonra ise yıkılmış bir Fransa bırakması İngiliz hakimiyetini pekiştiren bir etki oluşturmuştur.

Weimar demokrasisinin çöküşü ve siyasi karmaşa ortamıyla birleşen ekonomik kriz ortamı Almanya için önemli bir dönüm noktasını ortaya çıkartmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda ağır Versailles anlaşmasının altına imza atmak zorunda kalan

Almanya artan işsizlik, enflasyon ve siyasi parçalanmışlığın içerisinde askeri düzensizliklerle de mücadele etmek zorunda kalmıştır. Yüzyılın genel anlayışı neticesinde yükselen ırkçı yükselişler ve araştırmalar da toplumsal çözülmeye bir başka cephe oluşturmuştur. Hitler'in yükselişi tamda böyle bir ortamda meydana gelmiştir (Fulbrook,2018).

Adolf Hitler Askeri yıkım sonucu oluşan ortamın askeri bir çözümü olarak ortaya çıkmış, dönemin hakim temaları ve meşruiyet yapıları olan sosyal darwinizm, ırk politikaları ve materyalizmin belirleyiciliği kapsamında kendisi gibi olmayanların eleştirisinden ve karşıtlığından beslenen bir ideolojik söylem ortaya çıkartmıştır. Bu manada İtalyan Faşizmini ve Benito Mussolini'yi kendine örnek alan Hitler, kısa dönemde askeri kadroların arttırılması ve uluslararası düzende Wilson prensiplerinin de getirdiği parçalanmalar neticesinde fırsatları değerlendirerek işgal politikasını oluşturmuştur (Kissinger,2014). İngiltere Başbakanı Winston Churchill, Hitler'in Reinland işgali için sadece bir adım mesafede olduğunu ifade etmiş ve hitlerin barbar ve cani olarak uzlaşmaz addetmesine rağmen dönemin yatıştırma politikaları adeta Hitler'in önünü açmıştır. İlk adımları olan Versailles Antlaşmasını ortadan kaldırması, Avusturya ve Çekya işgalleri milli gururu tamir için atılmış adımlardır (Spinosa, Hencocks, Tsoukas, Glennon, 2022).

Hitler'in Yahudilere karşı olan politikası ise dönem içinde yaygın bir anlayışa tekabül etmektedir. Bu dönemde Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı'nı kaybında ve toplumsal dezenformasyonda Yahudi iş adamları ve toplumunun olduğu üzerinde durulmaktadır. Zira Balfour deklarasyonu karşılığında Yahudiler Amerika'nın İngiltere yanında savaşa girmesi için lobi güçlerini kullanmışlar ve bu faaliyeti yıllardır içinde yaşadıkları ve güçlendikleri Almanya'nın kaybı için yapmışlardır (Freedman,2009). Nasyonel Sosyalist Alman İşçi Partisi adı altında birleşen ırkçı ve totaliter yaklaşımlar esas olarak Almanya'da tabanı olmayan bir görüşü beyan ediyor değildir. Aksine toplumu böldüğü düşünülen tüm görüşlere karşı olan ancak kendisini bu karşıtlıklar üzerinden tanımlayan bir diktatörlük rejimi ortaya çıkmıştır. Hitler bu tabanı, soldaki parçalanmışlığı, halktaki tepkileri, beklentileri kullanmayı güçlü bir propaganda aracıyla yönetmeyi becerebilmiştir. Bu başarıda şahsına atfedilen hitabet yeteneği ve kitleleri amacı doğrultusunda yönlendirebilmesinin de büyük katkısı olduğu ifade edilmektedir.

Bu bağlamı Hitler'in karizmatik liderliği ile birlikte incelemek gerekmektedir. Zira onun kitleleri sürükleyebilmesinin şahsi karizması olduğu ileri sürülmektedir. Fakat bu

tahlil temel olarak Hitler'in takipçilerinin ya da toplantılarına katılan kitlelerin görüş ve görünümlelerinden hareketle yapılmaktadır. Oysa Hitler, kitlelerin duygularına ve tepkilerine yönelirken dönemin çekişmelerinden, Almanya'nın yaşadığı mağlubiyetler ve yaşadığı yıkımlarda, ulusal onurdan, Almanya'nın uyanmasından, özgür olması gerektiğinden bahsetmiş ve konuşmalarını işlediği konuların bir çeşit teatral sunumu haline getirmiştir. Böylece eski otorite yapısının zaten ayakta kalmakta zorlanan meşruiyeti ve otoritesi yıkım aşamasına sürüklenmiş yeni otorite ve meşruiyet yapısı onun yerini almıştır (Uzelac,2020). Bu noktadan bakıldığında Hitler, meşruluğuna inandığı değerleri kendi halinde ortaya koymuş ve uygulamıştır. Toplantılarının etkileyciliği ve büyük kitlelerin dahli ise meşruiyetini yayma fonksiyonu görmüştür. Meşru saydığı değerler doğrultusunda karşı çıkışları ise sindirerek ortadan kaldırmıştır

Ancak onu karizmatik bir lider olmaya sürükleyen amaç hem kendisinin hem de Almanya'nın felaketi olmuştur. Hitler askeri olarak ortaya koyduğu yönetiminin askeri yenilgileri neticesinde sönmülenebilmiştir. Bu iktidar çöküşünün, meşruiyetini askeri güç üzerine bina eden diğer ideolojik ya da kitlesel hareketler için de bir misal oluşturduğu söylenebilir. Bu başlık altında incelenen liderler ve onların otoritelerinin meşruiyet yapısı ile bağlantısı aşağıdaki tabloda bir bütün olarak gösterilmektedir.

Tablo 3.1. Karizmatik lidelerin toplumlarının otorite ve meşruiyet yapılarıyla bağları

ÜLKE	KARİZMATİK LİDER	OTORİTE VE MEŞRUIYETLE BAĞI
Rusya	Vladimir İlyiç Ulyanov (Lenin) (22 Nisan 1870– 21 Ocak 1924)	Çar Büyük Petro'dan başlayarak II. Nicola dönemine kadar devam eden batılılaşma ve modernleşme hareketi Rus Çarlığının toplumla olan otokratik bağıni sarsmaya başlamış ve bu sistematik değişim ekonomik ve askeri gerilimlerden destek bularak değişen toplumsal yapıyı Lenin'in öncülüğündeki Ekim Devrimine yönlendirmiştir. Böylece otokratik yapı yeniden tesis edilirken batılı modernleşme anlayışı da yeni bir boyut kazanmıştır.
Çin	Huang Di (MÖ. 2697-2597)	Zhou hanedanının çöküşünün ardında ortaya çıkan güç boşluğunda Çin kelimesini ortaya çıkaran ilk yönetim yapısı İmparator Huang Di döneminde ortaya çıkmış, Çin'in ilk impatoru olmuştur. Dağınık yerel krallıkları tek yönetim altında birleştirerek ve kendi yönetiminin öncesindeki dönemlerin tarihlerini sildirek yönetim alanının tarihi üzerinde de tekçi bir yapı kurmuştur. Bununla birlikte ülkede sosyal hayatın hemen her alanında (şapka büyüklüğünden, at arabalarının tekerlerinin ölçüsüne kadar) standartlar getirerek yönetiminin meşruiyet yapısını inşa etmiştir.

Japonya	İto Hirobumi (16 Ekim 1841 – 26 Ekim 1909)	Meiji Restorasyonunun ardından Japonya'daki Batılılaşma hareketini ülkenin yerel özellikleri ile bütünleştirilmesinde büyük rol oynamış olan Başbakan, shogunluk geçmişinden kalan askerlerin batılı sisteme dahil olarak yükselmesini ve Japonya'nın yönetiminde söz sahibi olmalarını sağlamıştır. Bu değişimle beraber Japonya'daki sanayileşme zaibatsularla hız kazanmış ve Rusya gibi batılı bir güce karşı baskın hale gelmesini sağlamıştır.
İngiltere	V. Henry (16 Eylül 1386, - 31 Ağustos 1422)	Ülkesinde kilise ve sosyal yapıya olan bağlılığı ile anılan kral, Fatih William'dan beridir İngiltere üzerinde kültürel ve siyasi baskın bir unsur olan Fransız etkisinin çözülmesinin yolunu açarak milli bir kimlik oluşumuna katkı sağlamıştır. Agincourt zaferi ile fiiliyata dökülen bu değişim İngiltere'nin II.Dünya Savaşı döneminde dahi başvuracağı bir kimlik inşası argümanını meydana getirmiştir.
ABD	George Washington (22 Şubat 1732 – 14 Aralık 1799)	Kıta Orduları komutanı olarak İngiliz Krallığına karşı kazandığı zafer ile birlikte yeni kurulan yönetimde oluşturduğu örnek ülkenin devam eden sisteminde de bir içtihat meydana getirmiştir. Washington, Kral George'un Amerika'daki kolonilere yönelik değişen siyasi yaklaşımının ve artan baskı politikasının neticesinde oluşan tepkinin bir ifadesi haline gelmiştir.
Fransa	Napoleon Bonapart (15 Ağustos 1769 - 5 Mayıs 1821)	XVI. Louis yönetiminin devrilmesi çatışma ve terör ortamının ülkede genişlemesi ile sonuçlanmıştır. Jakoben idaresi krallığın genişleyen soylu sınıfının ve yönetimde yayılma imkanı bulan tüccar grubunun bir yıkımı sonucunda yönetimini kurma imkanı bulmuştur. İngiltere'de yaşanan devrim ve Amerika'da yaşanan devrim Fransa için hem ekonomik hem de siyasi sorunların etkilenebileceği örnekler haline gelmiştir. Devrimin ardından yükselen sokak çatışmaları ve iktidar mücadeleleri Asker kimliği ile öne çıkan bir çözümü desteklemiş ve Napoleon'u Fransız ordularının başına getirmiştir. Napoleon Fransa'nın yeni kimliğinin temsilcisi haline gelmiş, devrimin kurucu unsurlarını ortadan kaldırmış ve imparatorluğu inşa etmiş ve ideolojisini yaymıştır.
Almanya	Adolf Hitler (20 Nisan 1889- 30 Nisan 1945)	Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Almanya siyasi ve ekonomik büyük bir krize sürüklenmiştir. Weimar Anayasasının savunduğu demokratik yapı siyasi istikrarı korumakta başarısız kalmış ve Almanya'nın savaş borçlarının yükümlülüğü, 1929 krizi ile ortaya çıkan paradaki değer kaybını, yükselen enflasyon ile işsizlik oranlarını yönetemez hale gelmiştir. Bu problemlere asker sayısını ve savaş harcamalarını arttırarak ve sermayedarı bu bağlamda askerlerle bir araya getirerek çözüm üreten Hitler, savaş sonrası sosyal ve bilimsel yapıdaki materyalist ve ırkçı yaklaşımların da öncüsü, lideri haline gelmiş Almanya'yı Yahudi, komünist ve liberal olsun tüm düşmanlarına karşı ayağa kaldırma görüntüsünü inşa etmiştir.

B. Karizmatik Liderlik, Otorite, Meşruiyet Yapıları Üzerinden Toplumsal Yapı Dönüşümleri

1. Yönetimlerin Meşruiyet, Otorite ve Karizmatik Liderlik Analizi ve Değişimin Dinamikleri

Farklı bölgelerden seçilen ülkelerin toplumsal değişim ve gelişmeleri incelendiğinde bu toplumların coğrafî, iklimsel ve doğal kaynaklara bağlı birçok dışsal faktörden etkilenecek yaşam koşullarını biçimlendirdiği gibi esas etki sahibinin insanların toplumsal yapıda aldıkları konum ve tutumları olduğu görülmektedir. Meşruiyet, otorite ve bu yapıların belirlediği karizma yapısı toplumsal biçimlenme ve hayat koşullarında ve bu koşulların sürüklediği gelişmelerde belirleyici bir rol üstlenmektedir.

Toplumların üzerine kurulduğu değerlerin ve bu değerler neticesindeki eylemlerin oluşturduğu tarihi hafıza geleceklerini de belirlemede ve buna yönelik kestirimde bulunmada yardımcı olmaktadır. Bu şartların varlığından ziyade sadece ekonomi ve ihtiyaçların belirleyiciliğinde görülen toplulukların organizasyonları kurmaca bir insan algısı ve pozitivist bir çıkarımın neticesidir. Bu soyutlamaların nesnesi hayvan toplulukları ya da kurularak çalışan basit makineler olmaktan çok ileri değillerdir. Nitekim bu insan kavrayışının yola başladığı çizgi insanı bu tarz nesnelerle eş tutan bir bakış açıdır. İnsan toplumunu sadece ihtiyaçlarıyla değil, o ihtiyacın kavranması ve ona yönelik üretilen çözümlerle, bu çözümlerin kaynakları ve tarihi ile kavranabilir. Bu manada modern tarih bölümlenmeleri ve kolektif kimlik şablonları insanları her yönüyle kavramaya yeterli olmadığı gibi, netice itibarıyla ortaya çıkan kavrayışlarda insanları belirli yönde yönlendirmeye araç olmaktadır.

Meşruiyet yapısı insan toplumlarının seçici bir özelliğidir. Bir toplum varsa orada nedensel ya da sonuç bakımından kurallı ve yönetilen bir yapıda görülmektedir. Bu kurallı yapının ortaya çıkması salt bir yorumlama ile toplum sözleşmesi bağlamında ele

alınmaz. Bunun yerine meşruiyetin bir zaman diliminde halk tarafından karar alınarak oluşturulmadığı ancak onun hayatının bir parçası olduğu ve söylenebilir. Bireysel açıdan sosyal hayata karışmanın yöntem ve kuralı olarak görülebilir ancak kişisel görünümünden fazla bir şekilde toplumsal, ulusal, uluslararası boyutları bulunan kapsamı içermektedir. Bu kapsamda meydana gelecek her türlü değişim ve gelişmede bireyin rolünü gözetmek ve daha genel kolektif kapsamların değişimini gözlemleyebilmek adına meşruiyet kavramının yapısı önem arz etmektedir.

Bireysel ve toplumsal meşruiyet kavrayışları doğrultusunda öncelikle daha önce bahsedildiği üzere meşruiyet kaynaklarının farklılaştığı gerek klasik gerekse modern meşruiyet kaynakları olduğu ve bunlardan herhangi birinin diğer için teleolojik bir sonuç olmadığı, aynı anda var oldukları görülmektedir. Örneğin dini-mitolojik bir meşruiyet kavrayışı aynı şekilde modern dönem için de antik dönem içinde meşruiyet kaynağı olabilir. Kaynağın ne olduğundan çok nasıl ulaşıldığı ve kişinin bunu kabul edip etmemekte seçenek sahibi olup olmaması koşulları içinde yaşadığı toplumsal ya da devlet rejimi için bir meşruiyet yapısı belirteçidir. Statükonun haricinde kalan meşruiyet kaynaklarına ulaşamıyor olması liberal bir toplum ve devlet yapısı açısından olumsuz karşılanmakta ve gerek bu uygulamayı yapan toplum gerekse devlet eylemi meşru görülmemektedir. Ancak aynı değerlendirme milliyetçi, muhafazakar ya da fundamentalist bir değerlendirmeyle meşru, gerekli ve ideal sayılabilmektedir.

Burada örnek verilen ölçütler ideolojik değerlendirmeler olsalar da daha önce de değinildiği üzere modern çağda dinlerin yerini doldurma iddiasında olan yapılar olarak öncüllerinin de benzer özellikler sergiledikleri görülmektedir. Dolayısıyla ideolojiler ya da inanç ve kabullerin ismen farklılıkları meşruiyet kabullerinin varlığı açısından bir fark oluşturmaz. Meşruiyet toplumlar ve yönetimleri için bir haklılık kavrayışı ortaya koymaktadır. Marcus Cicero'nun da belirttiği üzere bunun kapsamının yazılı kanunlarda bulunması gerekmez, toplumda bu yapı kendi özel gelişim ve yapısı itibarıyla vardır (Cicero,2016).

Ancak bu yapı ve gelişim milli bir kimlik anlamına gelmez. Zira Hobsbawn'ın bahsettiği üzere liberal manada, köken, soy, dil ve kültür bağlamında ya da tarihi müştereklik ölçüsünde bir ortaklık milleti kavramada ölçüt değildir (Hobsbawn,2017). Bunlar dönemsel tanımlamalardan bazılarıdır ve siyasi bir sistemde vatandaşların gönüllü itaatini sağlamak için düzenli bir eğitim sisteminde kullanılan içeriklerdir (Gellner,2018). Bu içerikler sayesinde meşrulaştırılan siyasi rejim karar ve eylemlerinde Deontik

otoritenin argümanlarını kullanmakta tasarruf eder.

Günümüz şartlarında ulus-devletlerin varlığı, tarihi gelişim süreci içinde modernleşmenin bir neticesidir. Ulus devletler ölçeğine göre bir meşruiyet kavrayışı mevcuttur ve farklı ulus devletlerde bu kavrayış belli bir geçmişe, belli bir kültüre, siyasi ve ekonomik yapıya, coğrafya ve diğer uluslar için kavrayışlara kaynak sağlamaktadır. Ulus devlet meşruiyetinin devam ettiği bir dönemde geçmiş meşruiyet yapılarını değerlendirmek bazı çevreler için makul bazıları için orantısız bir değerlendirme yöntemi oluşturmaktadır. Söz gelimi, modernite öncesi adalet yapısının modernleşmiş, standartları uluslararası standartlar bağlamında yürütülen ve günlük hayatı bu kapsamda yaşayarak geçen bir kimse için antik dönem aile ve toplumsal cinsiyet kavrayışları sorunlu ve geri kalmış bir yapı olabilir. Öte yandan aynı toplum içerisinde antik dönemde yaşamayı her yönüyle isteyen kişi ve kitleler de söz konusu olabilir. Bu noktada göze çarpacak durum meşruiyetin aynı devlet ve millet içinde dahi tekil olmadığıdır. O milli standartların dışına taşabilecek bir çeşitliliktedir. Zira farklı uluslardan aynı görüşleri paylaşan kitlelerin de varlığı gözlemlenebilen bir gerçektir.

Bu farklılıkları ileri kültür ve geri kültür olarak değerlendirme ya da bir kesimin cehaleti diğerinin kalifiyesi olarak ele almak karşılıklı olan menfi bir çıkarımlardır. Bu menfilik rejim ya da sosyal grubun kimliği ya da onu meydana getiren meşruiyet algısı ile özdeşleşmekten ileri gelmektedir. Bununla birlikte gerilik, ilerilik, modernlik, batıcılık gibi nitelemelerin hemen hepsi de meşruiyet bakımından uygunluk ve olumsuzluk kavrayışlarının içeriği haline gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında Gellner'in de belirttiği üzere tüm üst kültür gruplarının bir zamanlar bir alt kültür olduğu ve diğerlerine bir dayatma ile ulus kimliğini aldığı ifadesi makul ve işler görünmektedir (Gellner,2018).

Bu karşılıklı olumsuz nitelemelerin aynı ülkede ve aynı ülke menfaatini savunduğunu ileri süren siyasi parti temsilcileri tarafından yapılması, bu açıdan bakıldığında mantıksız ve gereksiz görülebilmektedir. Zira her taraf bir ülkenin iyiliğini istiyorken kavga etmek makul değildir. Ancak siyasetçiler birbirlerini ülkenin menfaatinin aleyhine ve topluma zarar vermekle suçlayarak toplumsal destek sağlamaya çalışabilmektedir. Bu noktada ülke menfaatini aynı şekilde değerlendirmeme yorumu yapmak mümkündür. Bu aynı millet içerisinde, aynı rejimi benimseyen, aynı yerleşim bölgelerinde yetişmiş ve aynı aile içerisindeki kişilerin değerlendirmelerinde de görülebilmektedir.

Bu bağlamda bireysel ölçeğe varıncaya değin farklı meşrulaştırma yapıları olduğu ve bunların zaman içerisinde değiştikleri görülmektedir. Bu kapsamın uluslararası ölçeğinde

ise sonu savaşlarla neticelenen karşıtlıklar meydana gelmektedir. Bu bağlamda da meşruiyet, uluslararası hukuk, insan hakları, uluslararası ittifak ve iş birlikleri ölçeğinde yürütölüyor görünmektedir. Ancak ulus devlet yapısı bir üst meşruiyet yapısı olarak ve toplumlarla yönetimleri arasında ilişkiyi düzenleyen ana geniş kapsam olarak varlığını henüz devam ettirmektedir. Bu konu üzerinde ekonomi temelli eleştiriler mevcuttur. Dünyanın ulus-devlet sonrası bir dönemi yaşadığı ifade edilmekte, globalleşme ile dünyanın büyükçe bir köy olduğu ya da tarihin kapitalizmin hakim olduğu bir evresine geldiği ileri sürölmele birlikte pratikte ulus-devletler halen vardır.

Ulus-devlet değişimi Avrupa’da ayrıca yeni bir doğruluk ölçütü de ortaya çıkmıştır. Antik rejimin ve feodalitenin en önemli dayanaklarından sayılan kilisenin tabiat üzerindeki otoritesi seküler doğa bilimi kavrayışıyla karşılık bulmuştur. Daha önce de ele alındığı üzere öncelikle kilise içinde yaşanan değişimler daha sonra kilisenin karşıtlarını üretecek argümanlar meydana getirmiştir. Kilisenin kendi karşı çıktığı uygulamalara girmesi, parçalanmaların önüne geçememesi ve dünyevi iktidarlarla benzer tasarruflarda bulunması onun da aynı ölçütlere göre değerlendirilmesi ve eleştirilmesine kapı aralamıştır. Kralın elinin şıfalı olduğuna yönelik hakim olan geleneksel kabul zamanla ne kadar ilgi kaybetti ise kilisenin cennetten arazi satışı ya da dünyanın diğer gezegenlere göre konumu üzerindeki izahları da o denli ilgi görmüştür.

Bu değişimin izahını olarak göröllebilecek önemli bir dönüşümü şu şekilde gözlemlemek mümkündür; Skolastik dönemin sonları ve Aydınlanma Döneminde dahi ortaya atılan dini temalı doğa bilimi izahları salt bir şekilde seküler dini bakış açısına dayanmak bir tarafa, doğrudan dini göndermeler yaparak bilimsel, deney ve gözleme dayalı izahları gerekçelendirmektedir. Ancak günümüzde de göröllebileceği üzere dini açıklamalar daha çok doğa bilimlerinin doğrulamasına başvurarak izahlarının gerçekliğini temellendirmektedir. Buradan da görölleceği üzere gerçekliğin temel dayanağı onun deney ve gözlemle veya bilimsel şekilde izah edilebilir olmasına indirgenmiştir (Lewis,2010). Bu durum açıkça meşruiyet yapısının değişiminin bir görünümünü sunar. Dini doktrinlere ve izahlara dayalı yönetim yapısı da bu değişime bağlı olarak artık yönetimin bilimsel ilkelerine, insanları idare etmenin ampirik, deney ve gözleme dayalı, tarihi içeriklerden türetilmiş izahlarına bağlanmıştır.

Gerek uluslararası düzeyde, gerekse küçük bir yerleşim biriminde meşruiyet yapısı iç yapısında farklı meşruiyet kesimlerini barındırarak varlığını sürdürmektedir. Bu kesimlerin ortaya çıkışı farklı toplumlar için farklı gerekçelere dayanabilir. Mevcut üst

meşruiyet yapısının olay ve durumlar karşısında verdiği tepki ve değişimler kapsam açısında alt birimleri etkileyerek onlarda üst meşruiyetten farklı değerlendirme yapılmasına sebebiyet verebilmektedir. Ya da bir alt meşruiyet daha evvel oluşmuş bir üst meşruiyet çevresinin ortadan kalkması nedeniyle farklı bir çevreye dahil olmuş olabilir. Toplumlar bu bakımdan farklı çevrelerden gelen üye ve kitlelerle, kültür gruplarıyla gerek göç, gerek savaş ve işgal gerekse ittifak ve birlikler vesilesiyle bir araya gelen kitlelerden meydana gelmektedir.

Üst meşruiyet ve onun kapsamına yer alan alt meşruiyet grupları temelde Gellner'in ifadesine benzer şekilde bir büyük kapsamın altındaki alt kültürler ya da sivil toplum grupları olarak görünüm kazanmaktadır. Ancak bu kapsama dahil olmak sadece dayatma olarak bir ulus devlete dahil olmayı gerektirmez. Ulus-devlet meşruiyeti toplumsal bir kabule erişmek için sadece zora dayanmaz. Fakat bu meşruiyetin kabulü, onun değer ve gerekliliklerini uygulamaya, (milli bir kimlik inşasında yaşanan gerilim ve taraflaşmanın yaşanması, milli bir yönetim olarak uyanma yaşama ve toplumda talep edilmesi, yerine göre etnik dil ve kültürel uygulama alanı talebi) bu meşruiyet yapısının uygulamasını engelleyecek her türlü unsura karşı korumaya ve son olarak yayılmasına yol açabilecektir (Gellner,2018).

Bu bağlamda bakıldığında meşruiyet, toplumsal grupların içsel özelliklerinin uygulanması, korunması ve yayılması olarak basitleştirilebilir. Bahsi geçen meşruiyet gereklilikleri farklı meşruiyet çevrelerinin bir arada bulunduğu bir toplumda farklı şekillerde çatışma ve etkileşimlere neden olmaktadır. Her meşruiyet çevresi yayılma, koruma ve uygulama faaliyetlerinde bir diğerini etkileyerek onun kapsama girmesine ya da yok olmasına neden olabilmektedir. Burada örnek olarak milattan sonra ilk yüzyıldaki Çin'de hakim olan yönetim durumu verilebilir. On hanedana bölünmüş olan Çin toprakları vassallık ve bölgesel valilerin isyanları sebebiyle de siyasi olarak karmaşık bir dönemden geçmiştir. Song Hanedanının kurucu ismi Zhou Kuanyin iktidarı ele aldığı anda halkın günlük hayatına, kendisinden önceki yetkilere ve yetkililere dokunmadan bir yönetim kurmayı başarmıştır. Bununla birlikte yerel vassalların ve valilerin gücünü kırmak amacıyla finansal yapılarını kontrol altına almayı, vadilerini denetim altına almayı ve yetişmiş askerlerini kendi tarafına çekmeyi strateji edinmiştir. Netice itibariyle bu mücadele çatışmaları ve vassallarla valilerin etkinliğinin sönümlenmesini, imparatorluğun ise güçlenmesini ve etkisinin yayılmasını getirmiştir (Zhao,2015). Bu etkileşim şekli üst meşruiyetler ve alt meşruiyetlerin sürekli devam eden yaşam şeklidir.

Uluslararası ilişkiler düzeyinde ele alındığında bu yaşam şekli dünya savaşları sonrasında ortaya çıkan hegemon güçlerde ve eylemlerinde gözlemlenebilir. Hegemon ve dominant güç, mevcut sistemi yeniden şekillendirerek, zorlayıcı kurallar getirecek ve böylece dünya düzenini temin edecek ve kendi gücünü korumuş olacaktır. Ancak küresel sorumlulukların ağırlığı hegemon gücün karşısında yeni rakipler çıkaracaktır. Buna duruma örnek olarak iki dünya savaşındaki taraflar gösterilebilir. Hegemon güç olma mücadelesi tarafları mevcut güçler İngiltere, Fransa, ABD ve Rusya'yı bir araya getirirken dominant güç olma mücadelesi veren Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya İle Osmanlı İmparatorluğu'nu ittifak halinde ilk dünya savaşında karşı karşıya getirmiştir. Netice itibariye mevcut güç merkezi galibiyet elde ederek Milletler Cemiyeti'nin kurulmasında ve Versailles Anlaşmasının imzalanmasında etkili olmuşlar ve İkinci Dünya savaşına kadar dünya politikasına yön vermişlerdir. İkinci Dünya savaşı ise Rusya, ABD, İngiltere ve Fransa tarafına karşı Almanya, İtalya ve Japonya'nın karşı güç olarak yükseldikleri bir dönemde ortaya çıkmıştır. Belirleyici olan dönemsel değişiklikler ABD'de patlayan 1929 Ekonomik Krizi ve İngiltere'nin Almanya'yı Kıta Avrupa'da dengeleyici bir unsur olabilmesi için yatıştırma politikası izlemesi ve Avusturya, Çekoslovakya ve nihayet Polonya işgallerinde pasif kalmasıdır (Kegley, Wittkopf, 1995).

Bu bağlamda tekleşmeye çalışmak Aristoteles'in de vurgu yaptığı üzere her ne kadar öncülü Sokrates açısından gerekli görünse de olumlu bir talep sayılamaz zira devlet ne tek bir insandan ne de onun görüşlerinden oluşmaz ayrı ayrı türde insanlardan meydana gelir (Aristoteles, 2010). Bu çatışmanın kendisi Herakleitos'un da ifade ettiği üzere karşıtların uyumu yayı ve liri hareket ettirir (Herakleitos, 2008).

Çeşitliliğin gerekliliği bir yorum olarak değerlendirilmekle birlikte, fiilen meşruiyet yapıları sürekli değişime uğramaktadır bu nedenle tekleşme sağlanması özellikle insan tabiatı gibi bir konuda kolaylıkla kabul edilebilecek bir talep olarak görülmemektedir. Ancak bu manada atılacak her adım gibi mevcut yapıyı da korumak otorite ile ilgili bir durumdur.

Gerek epistemolojik yani bilginin sağlayacağı bir otorite manasında gerekse deontik bir otorite de yani bir ön kabule dayalı zorlama imkanında üstü örtük olarak bir haklılık oluşturma ve kabul amacı göze çarpmaktadır. Otorite alt kültürlerin ulus kademesine çıkabilme aracı olarak örneklenebilir. Bu bağlamda meşruiyeti uygulayabilme, koruyabilme ve yayabilme yeterliliklerinin hepsi otorite olmaksızın mümkün görünmemektedir. Ancak otoritenin de bir temeli ya da kabulü gerektiren bir alt yapısı

olmadan anlamlı olmadığı görülmektedir. Bu bakımdan meşruiyet, otoriteyi meydana getirmektedir (Bülbül,2020)

Otorite varlığı itibariyle meşruiyet kadar bir uygulayıcıya da ihtiyaç duymaktadır. Meşruiyet ve otoritenin kesişimlerinde karizmatik liderlik ortaya çıkmaktadır. Karizma, meşruiyetin gereklilikleri yani, uygulama, koruma ve yayma faaliyetlerinin bir sonucu olarak anlam kazanmaktadır. Modern karizmatik liderlerin iddiası, toplumsal değerlerin d kendileriyle bir bütün ya da kendilerinden kaynaklanan bir çeşit içerik olmasıdır. Dini bir bilgi ve ruh, milliyetçi bir karakter ya da Marksist-leninist doktrin karizmatik liderin kişiliğinde varsayılır. Burada önemli karizmatik olan içeriğin neyle ilgili olduğu ve ne olduğu değil nasıl yayıldığıdır (Breuilly,2012).

Karizmatik liderlik Weber'de ele alındığı şekliyle bir toplumsal bir çöküş veya kriz dönemlerinde belirmiş olarak anılmakla birlikte bu meşruiyetin gerekliliklerini yerine getirmenin sürekli bir kriz durumuna neden olacağına daha önce değinilmiştir. Bu bakımdan karizma sadece toplumu harekete geçirme bağlamına değil ne için ve ne ölçüde harekete geçirmekle de ilgilidir. Zira birim toplumun harekete geçmesi gayrimeşru bir kapsamda mümkün değildir.

Diğer taraftan karizmanın etkinliği ve gücü de meşruiyet gerekliliklerini uygulayabilme ölçüsünde belirli olmaktadır. Buna göre toplumsal meşruiyet algısını lider ne ölçüde uygular, korur ve yayarsa o ölçüde karizma sahibi olacaktır. Burada karanlık bir karizma örneği olarak ele alınan Usame Bin Ladin'in 11 Eylül Saldırısı ile birlikte sadece bir terör eyleminde bulunmadığı fakat aynı zamanda bir misyonu ve meşruiyet anlayışını yaydığı tespiti yapılmaktadır. Bu durumun karizmatik lider açısından ele alındığında her zaman bir kriz anını gözetmeyi, fırsat kollamayı, karizma sağlamak için gerekli olmadığı, krizi ortaya çıkarabilecek bir arka potansiyele de sahip kişilerin karizmatik lider olabildiği söylenebilir (Takala,2004). Bu faaliyetleri yerine getirebilmesi ise liderin otoritesi ile doğru orantılıdır. Otoritesi ve karizması meşruiyete hizmet ettiği ölçüde artarken, bunlara göre eyleme geçmeyen liderlerin karizmasının toplumuna göre sönük değerlendirilmesi mümkündür. Bu duruma bağlantılı olarak her liderin belli ölçüde karizma sahibi olduğunu ya da olması gerektiğini söyleyebilmek mümkündür.

Bununla birlikte karizmatik liderlik de farklı toplumlara göre meşruiyet yapısı gibi farklı değerlendirilebilmektedir. Buna örnek olarak Napolyon gibi bir liderin Almanya'da ya da İngiltere'de temsil ettiği anlam ve kendi ülkesi Fransa'da temsil ettiği önem aynı değildir. Buna mukabil farklı alt meşruiyetler açısından da kendi ülkesinde her kesim için

aynı değerdendirilmemekte, kimi çevreler için Fransa'nın yetiştirdiğı en büyük kahramanlardan ve dahi kumandanlardan biri olarak anılırken kimi çevrelerde devrime ihanet etmiş ve onu alaşağı etmiş bir kişi olarak anılmaktadır. Bu nedenle bir liderin karizması ve karizma kavramının genel olarak kavranışı noktasında tüm toplumlarda ya da kesimlerde bir ittifak olduğu söylenemez. Bu yüzden karizmatik lidere yönelik standart özellikler sıralamak daha özel olarak belli bir kesim için anlam ifade eden, meşruiyeti ve otoriteyi temsil eden kişi ya da kişilere bir ortalama çıkarmaya dönüşmektedir.

2. Meşruiyet, Otorite ve Karizmatik Liderlik Yapılarının Yeniden Kurulması

Daha önce meşruiyetlerin döngüselligi konusuna değinilmiştir. Bu döngüselligin işleyişi bir gereklilik üzerine hareket etmektedir. Bu da bahsedildiğı üzere meşruiyet üst yapısının her alt birim için aynı anlamı taşımadığı, iktidar yapılarının eylemlerinin her meşruiyet çevresi için aynı oranda desteklenmemesi durumudur. Buna ek olarak değişken olay ve durumların toplumsal varlığı etkilemesi nedeniyle meşruiyet kapsamında uygulamalara girme, koruma ve yayma gerekliliğı söz konusudur.

Toplum bir meşruiyet yapısı üzerine kuruludur. Bu değerler, inançlar, gelenekler ve tecrübelerden meydana gelmektedir. Bu durum her dönem ve toplum açısından farklılık gösterir. Aynı zamanda toplumların paylaştıkları dönemler ve o dönemde dünyada hakim olan meşruiyet yapıları açısından da farklılıklar göstermektedir. Bu meşruiyet yapısının birey üzerindeki değerdendirmesi dahi bireyin toplumsal vasata bağıllığı, ona yönelik eleştirisi ve bu eleştiriye paylaşması hususuna göre toplumdan farklı bir meşruiyet algısı meydana getirir.

Bu durumun kişilerin suç ve hak algılarında da değerdendirme yapmaya gereklilik oluşturacağı düşünülebilir. Zira toplumsalı ilgilendiren haklılık anlayışı ve onun fiilen yönetildiğı siyasi hukuki yapı birbirinden ayrışarak, fertlerin hak ve özgürlüklerinin farkında olmadığı ya da onları kullanamadığı durumlar doğurabilmektedir. Bu durumda kişi mevcut şartlarının ve olayların zorlaması neticesinde tıpkı görece geniş toplumsal yapılarda yaygın olabileceğı üzere farklı bir meşruiyet değerdendirmesinde bulunabilir. Ancak toplumsalda olduğu üzere bunu uygulamak, korumak ve yaymak bir başka meseledir.

Bahsedildiğı üzere kişi mevcut değerdendirmesini toplumsal meşruiyet algısındaki değişimle bir araya getirdiğinde bu kendisini potansiyel bir karizmatik liderliğe

taşımaktadır. Karizmatik liderin ortaya çıkışı kimi zaman mevcut bir düzenden şikayetlere rastlarken bir başka dönemde de mevcut düzeni korumayla destekçi bulabilir. Bu iki yönde toplumun lidere yönelik farkındalığının en az afet, işgal, kriz dönemleri kadar etkilemektedir.

Bu yapı da toplumsal hareketleri belirlemektedir. Ancak bu yön vericilerin değişimi de toplumsal yapının ve hareketlerin değişimini ortaya çıkarmaktadır. Değişimi ele alırken her meşruiyet yapısının ortaya çıkış, gelişme ve çöküş aşamaları yaşadığını belirtmek gerekir. Bu süreç içinde bir meşruiyet yapısı toplumun değişimini de gözlemlemekte araç niteliğindedir. Ortaya çıkışla yeni bir eylem ve düşünce şekli meydana gelirken çöküş toplumsal bütünü de parçalara ayrılmasıyla sonuçlanabilmektedir. Uygulanmayan bir meşruiyet yapısı sönümlenerek onun yerine uygulanan değerler ve meşruiyet sistemine yerini bırakmaktadır. Hakeza gerek meşruiyet yapısının iç bileşenlerinde meydana gelen parçalanmalar, değerlere yönelik şüphesi, yargılayıcı ve alçaltıcı bakış açıları gerekse dış tehdit ve baskılamalar aynı şekilde meşruiyet yapısının değişmesini ve onun alt edilmesini, baskılamasını yapanların lehinde bir dönüşüme girmesine neden olmaktadır.

Japonya'nın önce İngiltere ardından Amerika tarafından işgal altına alınmasının tesiri bu şekilde görülebilir. Ya da Almanya'nın Napolyon tarafından işgal edilerek köklü bir dönüşüm yaşaması, bürokrasisinden askeri sistemine kadar Fransa örneğine göre kurumsallaşması da buna örnek verilebilir. Nitekim Amerika Birleşik Devletleri'nin kurucu değerleri her ne kadar Britanya'ya karşı bir isyanı destekliyorsa da meşruiyetinin oluşmasında yönetici felsefesinde İngiltere'nin rolü yadsınamaz. Her hâlükârda meşruiyet değişimleri ve kabulleri toplumun tamamı ölçeğinde büyük değişimlerin ve dönüşümlerin yaşandığı bir dönem ortaya çıkmaktadır. Zira devletlerin kuruldukları esas tabanda buradan gelmektedir.

Bahsettiğimiz ülkelerin tarihleri bu gelişim aşamalarını yaşamıştır. Meşruiyet kaynaklarının ve otorite yapılarının işleyişi gözlemlendiğinde Rusya örneği üzerinde otokratik yapı gerekliliği günümüzde dahi gözlenebilmektedir. İngiltere örneği üzerinde tarihi bir sürecin sonucu olan piyasa ve adem-i merkeziyet yapısının sarsıntıya uğradığında –ki bu durum Birinci Dünya Savaşı'na kadar gelişmiş bir süreçtir- sonuçları toplumu ve devleti yeni bir meşruiyet yapısına itmektedir.

Meşruiyetler sahasının birbirini sürekli iten ve dengeleyen bir sürekliliği olduğu tespiti yapmak mümkündür. Güç ve otoritenin sürekli ayakta tutulmak üzere

desteklenmesi ve görünür hale getirilmeye çalışılmasının altında da bu mevhum bulunmaktadır. Otoritenin ve gücün kullanımı meşruiyete göre ya da ona aykırı biçimde ve kendi tabanını kazan bir eylem yolu tercih etmektedir. Karizmatik liderin nasıl ortaya çıktığı ile eylemlerinde gözetileceği ilke bakımından otoritesini kullanacağı yön eğer meşruiyet yönünde olursa bu durum karizmasını destekleyeceği gibi bunun tam aksi yönde otorite kullanımı otoritesini de zaman içerisinde çürütecektir. Bu bakımdan meşru yönetim yapısının bireysel sorumluluk taşıdığı görülmektedir. Bir toplumsal yapıdaki meşruiyetin bozulmasının nedeni de liderlerinin göreceli olarak karizmatik özellikler gösterememesinde yatmaktadır.

Daha önce de belirtildiği üzere her liderde belli ölçüde karizma desteği ya da potansiyeli mevcuttur. Bu durum kesimlere göre farklı değerlendirmelere, kıyaslamalara konu olabilir ancak bir diktatörün dahi bir darbe ya da işgal komutanı da olsa belli bir destekleyici kitlesi olduğu yok sayılamaz. Ordular bu bağlılık ilişkilerinin farklı katkılarla bütünleştiği kurumlardır. Zira ordu birimleri hem askeri kahramanlık, deha ve yetkinliklerle hem de ordunun bağlı olduğu siyasi, sosyal bağlar nedeniyle farklı liderlik güçlerini bir arada toplamaktadır. Bunların baskınlıkları itaatin gerekçesini meydana getirmektedir. Örneğin Forge Valley adlı bölgede Kıta Orduları Komutanı General George Washington, kamp kurulmasını istediğinde birçok askeri uzman bu bölgenin yerleşmek için elverişli olmadığı ve askerler açısından zararlı olduğunu bildirmelerine rağmen Washington bu konuda ısrar etmiştir. Onun gerekçesi İngiliz ordusunun da bu bölgeyi kuşatamayacağı ve ya bunun için çok büyük maliyet ödemeyi yani kayıplar yaşamayı göze alamayacağı idi. Buna ek olarak İngiliz ordusu bir kuşatmaya alınabilecek pozisyonda idi ama Fransızların yardımına ihtiyaç vardı. Nitekim askeri uzmanların beyanı askerlerin üzerinde gerçekleşmeye başladı ve askerler silah bırakıp orduyu terk etmeye başladılar bu noktada Washington ödemeleri arttırarak birkaç aylık bir süre daha askerlerinden rica etti ve ordusunu ayakta tutabildi.

Bu örnek olay, hem askerlerin orduya bağlılıklarının yani meşru olarak anılan bir mücadeledeki yerlerini hem de askerlerin tepkilerini yönetmenin usulü olarak Washington'un tepkisini incelemeyi gerektirmektedir. Zira yeni kurulan devletinde motor güçleri sadece kurucu değerlere bağlılık değil bundan açık bir fayda elde etmek üzerine olacaktır. Bu bağlamda Amerika Birleşik Devletleri tarihinde iç savaş dönemine bakmak ve temel dinamiklerini incelemek yeterli olacaktır.

Diğer taraftan karizmatik liderlik de toplum ve meşruiyet yapısına göre

biçimlendiğinden bazı toplumlar için büyük toprak parçalarını her santiminde mücadele vererek ve bu değer yani vatan karşılığında hiçbir maddi değeri ölçü kabul etmemek olarak görülebilir. Ancak Rus Çarlığı'nın Alaska'yı Amerika Birleşik Devletlerine satması ya da Vladimir İlyiç Lenin'in Brest-Litovsk anlaşmasıyla yaptığı üzere Çarlığın ele geçirdiği yerlerden çekilmesiyle oluşan toprak kaybı da önemli görülmeyebilir. Buradan hareketle meşruiyet yapısında temel teşkil eden değer, -bu dini, geleneksel, ekonomik ve benzeri olabilir- o toplum için yeni ortaya çıkacak meşruiyet yapısı içinde bir miktar kaynak teşkil edeceğidir. Bu bakımdan hakim olacak bir meşruiyet yapısında, daha önce mücadele ettiği yahu içinde yer aldığı meşru yönetim yapısının, bu meşruiyet yapısına dönük şikayetlerin ve nihayet farklı temasların, değerlendirmelerin oluşturduğu bir meşruiyet yapısının olması beklenebilir.

Bu meşruiyet yapısının kendi yeni meşruiyet özellikleri kapsamında hareket edip edememesi de onun akıbetini belirlemektedir. Bu nedenle meşruiyet yapısı uygulama ve toplumsal kesimler yani alt meşruiyetler tarafından benimsenme ihtiyacı duymaktadır. Yayılması konusu ise kabul edildiği kadar alanda meşruiyetin ihtiva ettiği değer yargılarının uygulama bulabileceği ile ilgilidir. Yayılmadığı noktada ise etkileşime geçmeye çalışması ya da başka bir meşruiyet tarafından tehdit edilmesi söz konusu olacaktır. Bu durumda meşruiyet çevreleri arasında meydana gelecek olan çatışma meşruiyet yapılarının dağılarak toplumun, bireylerin farklı meşruiyet çevrelerinde yer almalarına yol açabilecektir. Yeni oluşan meşruiyet kapsamı da daha önce var olan bir alt meşruiyet yapısı olarak var ortaya çıkmıştır.

SONUÇ

Meşruiyet ve otorite yapıları sistematik olarak toplumsal bütünlüğü meydana getiren değer ve algıları ihtiva etmektedir. Bu yapıların çözülmesi ve değişmesi toplumsal istikrarın, gelişimin ve değişimin de akıbeti hakkında çıkarımda bulunma imkanını tanımaktadır. Meşruiyet değişimleri ve otorite yapısındaki dönüşümler temelde insanların üstü örtülü ya da açık rızasını gerektiren bir alt yapı gerektirmektedir. Karizmatik liderliğin ortaya çıkışı ve etkisi otorite ve meşruiyet yapılarının topyekûn işleyişini göstermesi açısından önemlidir. Bu çalışma ile karizmatik liderliğin arka planında yatan otorite ve meşruiyet yapıları gösterilmeye çalışılmıştır.

Liderliğin bir tür olarak karizmatik liderlik alt başlığında farklılaşan özelliğinin analiz edilmesi görece farklı kavramlarla birlikte gerçekleşeceği için taşıdığı zorluktan ileri gelmektedir. Karizmatik lider bu nedenle doğuma ve insan tabiatına özgü yani ulaşılması erişilmesi yapılması karizmayı taşıyan kişi dışında mümkün görülmemektedir. Diğer yandan yaygın olan bu kavrayışla birlikte Max Weber'in kitlesi ve etkileme yöntemi ile anılan karizmatik liderlik de pozitif bilimsel bir bakış açısından gerçekçi görülememekte en azından başka fenomenlere indirgenmektedir.

Liderliği ölçümleyerek uygulama alanı yani topluluk üzerindeki çıktılarına göre değerlendirme Amerika Birleşik Devletlerinde yürütülmüş bir faaliyet olarak daha önceki özellikler kuramının yani doğuştan getirilen liderlik yeteneği yaklaşımının yerine geçmiştir. Bu bağlamda ABD'de iş yönetimi ve sermayedarın talepleri de etkili olmuştur zira işten maksimum verim ve kazanç elde etme düşüncesi yönetim araştırmalarına da ağırlık vermiştir

Bu incelemeler sadece Amerika'da değil dünyanın geri kalan birçok ülkesinde de etki oluşturmuştur. Örneğin Taylor'un parça başı üretim ve Henry Ford'un üretim bandı alt yapısı Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği içinde vasıfsız ama çok sayıdaki işçi adayını ekonomiye katmak ve ağır sanayi üretimi için büyük bir tesir oluşturmuştur. Bu nedenle gerek işçilerin çalışma koşullarının iyileştirilmesi gerekse maksimum üretim veriminin elde edilmesi için yönetim araştırmaları önemli bir boşluğu doldurmuştur. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının ardından oluşan boşlukta ise karizmatik liderlerin ve girişimlerinin dolduracağı bir iş sahası meydana gelmiş karizmatik ve yasal/rasyonel otorite tipleri arası ikili bir yapı oluşmuştur (Tokbaeva, 2021).

Yine de birbirini takip eden 1960'lar 80'ler ve sonrasında dönüşen yeni kamu

yönetimi yaklaşımları liderden çok yönetici üretecek analiz ve düzenlemeleri destekler görünmektedir. Bu araştırmaların hemen hepsi bir dönem önceki ekolün eleştirisi sayesinde ortaya çıkmıştır ancak temelde benzer göndermeler mevcuttur. Ohio Üniversitesinin askerler üzerinde yapılan çalışması ve harekete geçirme ve anlayış gösterme pratikleri üzerinden temel bir liderlik özelliğine gönderme yaparak davranış üzerinden liderliğin içeriğini belirlemeye çalışmak şeklinde cereyan etmiştir.

Bu bağlamda ciddi diğer araştırmalar da Ohio Üniversitesinin çıkarım ve araştırma yöntemlerini destekler görüntüler vermektedir. Durumsallık yaklaşımı Ohio Üniversitesinin davranışa bağlı çekiciliğini çevresel etmenlerle ve onların oluşturacağı değişimlerle anması bakımından her ne kadar görece kapalı devre karar ağları oluşturuyorsa da liderin karşı karşıya kaldığı sorun ve çözüm alanlarının bir boyutunu göstermesi açısından faydalı olmuştur.

Elbette burada bahsi geçen anlayış ve durumsal değerlendirme gündelik hayatın değer ve işleyişlerinden ayrı tutulamaz. Bu nedenle işleyiş süreçlerine bakılarak belki ideal bir liderin yapması gerekenler temel manada ifade edilmeye çalışılabilir ancak bunu kesin olarak belirlemek mümkün değildir. Bu manada yapılan bu çalışmaların iş yeri ve ya belli standartlar altında izole bir yönetim için mümkün olduğu söylenebilir

Karizmatik liderliğe yönelik benzerlikleri itibariyle diğer liderlik türlerine bakıldığında araştırma yapılanın aksine pek de onay görmeyen liderlik tarzlarının da dönemsel olarak tercih edilebildiği hatta desteklendiğini görmek mümkündür. Kriz liderliği kriz sonrası normalleşme ve tecrübe edinme süreci içinde kriz durumunun diktatör liderlik gerektirdiğini ortaya koyarsa bu durum araştırmaların aksi yönüne bir içerik ihtiva etmiş olacaktır.

Beklenen demokratik ve yatay statü ilişkilerine sahip yönetimlerin güven ve istikrar konusunda yine idealize edilen bir yönetilen kitlesi beklediği görülmektedir. Bu noktada Machiavelli yöneticilere de rehber olabilecek bir çıkarımla sevilen ya da korkulan lider olma ayırımına değinmektedir. Ancak Machiavelli'nin yaklaşımları üzerinden hiçbir toplumsal varlığın ortaya çıktığı söylenemez zira kurucu yapılar Arendt'in de işaret ettiği üzere şiddetin belirsiz bir yükselişi ve kullanımı üzerine inşa edilemez

Bu bağlamda toplumların bir araya gelmiş bütünler olarak nasıl ilişkilerini sürdürdüklerini incelemek bu ilişkinin devamı için de elzem hale gelmektedir. Çalışmada analiz etmeye girişilen meşruiyet ve otorite yapıları bu noktada devreye girmektedir. Ohio Üniversitesinin çalışmasında bile inceleme için bir örnek alan oluşturulmuş ve hangi askerin kendilerine yöneltilen davranış kalıpları ile ilgili nasıl bir art alanları ve nasıl

kavradıklarını bilemediğimiz bir soruşturma yapılmıştır.

Bunun haricinde harekete geçirme ve anlayış gösterme davranışlarının kendisi kültürel, değerlerle bağlantılı, statüler ile bağlantılı, ekonomik çevre ile bağlantılı pek çok etkenle birlikte değerlendirilebilir. Bu nedenle tek bir evrensel insan kaydıyla onun üzerinden çıkarımlar yapmak özellikle sosyal bilimlerde sık eleştiri getirilen bir sonuca yol açmaktadır. Böyle bir kavrayışın kendisinden önceki bilgi ve felsefi birikim kapsamında sebepleri vardır. Çalışmada da bahsedildiği üzere, modernite ve toplumsal değişim yeni kavrayışları hakim kılmıştır. Bu değişimlerden en önemlisini Reformasyon olarak anmak mümkündür. Bunun nedeni Pagan inanış ölçeğinde bütünlüklü, toplumlar arası bir müşteregin işleyişi Avrupa özelinde Hristiyanlığın etkisi ölçeğinde söz konusu olmamıştır.

Böyle bir değişimin yaşanması farklı toplumsal yapıların, kültür çevrelerinin ve değerlerin bir arada yaşadığı gerek çatışmalarla gerekse birlikte yaşama pratikleri oluşturarak yeni bir meşruiyet yapısı kurmuştur. Bu büyük öneme haiz iken Reformasyon ile ortadan kalkan bütünlüklü yapı tüm Avrupa’da yeni bir kültür yeni bir siyaset, devlet, değer yargıları ve sosyal hayat pratiklerini ortaya çıkarmıştır.

Meşruiyet değişimlerini gözlemlemek, Avrupa’nın ve onunla benzer değer değişimleri için birlikte hareket eden toplumlar için belirgin örnekler ortaya koymaktadır. Modernleşmeyi kendisi için bir hedef olarak koyan farklı toplumsal gruplar ve iktidarlar, bu amaçla Avrupa’daki uzun yıllardır meşruiyet ve otorite yapısı üzerinde meydana gelen değişimleri değerlendirmekten çok görünen, sonuçta ortaya çıkan değişim fenomenini esas almaktan öteye gidememektedir.

Çalışmada bu değişim ve modernleşme uğraşı içerisinde olan bazı ülkeler örnek olarak verilmiştir. Arendt’in deyimiyle şiddet ve savaş gücü için yürütülen tüm alt yapılar çatışmayı bitirmekten ziyade daha büyüğü için bir destek sağlamaya girişmekten öteye geçmemektedir. Bu durum meşruiyetlerin bir çeşit çarpışmasının sonucudur. Bu durum çalışmada da yapılmaya çalışıldığı üzere şöyle izah edilebilir; kimsenin zorba bir yönetimi, diktatörlüğü ve katı ceza yöntemlerini kendisi için ve ya söz ve eylemlerini meşru gördüğü kesimler için istemezken bu şiddetin, baskının başka gruplar için gerekli olduğuna hükmedebilmektedir. Şiddet potansiyel olarak da, aktif olarak da devletlerin grupların kişilerin değer ve görüşlerini yansıtmaktadır. Ancak tek sergileme yöntemi bu değildir. Şiddeti ve korkuyu, toplumsal kurucu değerler olarak alan yönetim anlayışları bu nedenle hatada görülmektedir.

Öte yandan dini gerekçelerin olmadığı yani bir inanç birliğinin sağlanamadığı, ve

onun kurallarının altında onun belirlediği şekilde mutluluk ve huzurun tanımlanmadığı bir toplumsal yapıda daha devletin kuruluşu itibariyle dahi biyolojik ve fizyolojik bir makine olarak telakki edilen insan, yine biyolojik ve fizyolojik olarak durdurulmaya sınırlanmaya çalışılmaktadır.

Bu bağlamda kurulan gerçeklik söylemi ve onun modernite öncesiyle bağdaşmayan bilgi birikimine ve teknik gelişimine gönderme yapılması çalışmada da modern meşruiyet yapısının kökenlerini ele vermektedir. Bu maksatla oluşturulan itirazlar Çetin'in ve Pareto'nun da işaret ettiği üzere bir başka modern, laik dini yaklaşımın tesiriyle meydana gelmektedir. Bu manada meşruiyet yapısına bakış açısı bir yok olma ve sonrasında insanların kendi haline kaldıkları şeklinde olamayacaktır.

Bunun nedeni hem bir meşruiyet yapısının ortadan kalkması bir başkasını ortaya çıkaracak olmasıdır hem de yeni dönemi belirleyecek olanlar eski dönemin yıkımında bir parça olanlardır. Kilise otoritesinin ve dini meşruiyetinin yıkımı toplumsal statülerin değişimini adım adım izleme imkanı ortaya çıkarmaktadır. Monarşilerin gerek İngiltere'de gerekse Rusya'da meşruiyet kaynakları teşkil eden dini kurumlarla mücadelesi iki taht içinde büyük değişimlerin hazırlayıcısı olmuştur.

Bu değişimlerin çok hızlı bir şekilde vuku bulması düşünülemez ancak adım adım tüm meşruiyet kaynakları eridiğinde Fransa'da da olduğu üzere toplumsal patlamalar meydana gelmektedir. Fransa'yı bu manada bir araya yeniden getiren eski meşru değerlerin teması ve modern meşruiyet yaklaşımının içeriklerini bir elde kontrol etmektir denilebilir. Bu kontrolün sahibi de Napoleon Bonapart olmuştur.

Benzer olarak George Washington da kendi toplumu için bir zorba bir yönetime isyan ve silahlı direnişten daha fazla bir anlam taşımaktadır. Washington, Amerikan idealinin ve Avrupa'dan farklı özgürlük ve değer kavrayışlarının bir yansımasını oluşturmaktadır. Bu manada her toplumun kendi özel tarihi tecrübelerinde, onları bir araya getiren üst meşruiyet yapısında ele alınmasının gereği ortaya çıkmaktadır.

Bu meşruiyet farklılıkları toplumlar arası bir farklılık yapısı göstermekle birlikte bu farklılıklar ulus devlet kavrayışlarına neden olmaktadır. Böylece yerel olan, yabancı ya da tehdit olarak tanınan aleyhinde bir propaganda yağmuruna tutularak bir öteki üzerinden kişilik, kimlik tanımlamaya geçilmektedir. Ulus devletler üzerine kuruldukları değerler itibariyle farklı toplulukları temsil etmektedirler. Zira yapılan bir kimlik inşası sürecidir. Ulus devletlerin tanımlandığı modern hukuk devleti evrensel ya da uluslararası sürdürülebilir bir değerler manzumesi ortaya çıkartmaktan ziyade yerel değerlere dayalı olarak kendini tanımladığı için evrensel bir ahlak ya da genel geçer bir doğruluk temeli

üzerinden farklı toplumlar ve onların tarihleri üzerine içerikler üretmek bu nedenle mevcut meşruiyet yapısını korumaya çalışmanın bir yansımasıdır.

Bahsedildiği üzere Avrupa'nın en büyük sarsıntısı olan Reformasyonun devirdiği sosyo-kültürel yapı sadece kendi alanı ile sınırlı kalmamış, bir domino taşı etkisi oluşturmuştur. Aynı şekilde modern ulus devlet için tehdit olarak algılanan uluslararası ticari bağlantılar ve bağımsız insani organizasyonlar esas olarak bir çeşit kimlik koruma anlayışının yansımasıdır. Dini kutlamalara eş değer ve daha fazla coşkuyla kutlanan ulus devlet pratikleri aynı bunalım sürecine iletişim ve gruplaşma pratiklerinin sınırlar ötesine kayması ve yerel kanunların artık babacan "Paternalist" bir koruma olmaktan çok bunaltıcı bir baskı olduğu düşüncesi yayılmaktadır. Güven ve liyakat sınır ötesi bir kavrayış haline gelmiştir bu nedenle ülkelerin mevcut meşruiyet ve otorite yapılarını gözden geçirmeden bu iletişim ve etkileşim imkanları doğrultusunda aynı kalabilmesi mümkün görünmemektedir.

Bu sürecin ortaya çıkarttığı liderlik yapısının da meşruiyet ve otorite kavrayışlarına koşturarak şekillendiği görülmektedir. Mekanik bir gelişme ve değer ölçeğinde ilerleme hedefine toplumsal bir refah düşü çerçevesinde gerektiğinde topluma rağmen yapılabilecek toplum mühendislikleriyle ulaşmayı hedefleyen liderlik profilleri söz konusudur.

Maddi kaynakların insanların kendi durumlarını değerlendirmelerinin bu kadar önüne geçtiği bir sosyolojik yapıda işlev gören bir birey anlayışı kendi kendini sömüren ve tükenen bir kişilik yapısı meydana getirmektedir Tüm kişisel ve sosyal çöküşler öfkeli ve bu öfkesinin kanalizetme yolları arayan topluluklar ortaya çıkararak linç kültürünün beslenmesine neden olmaktadır. Bu durumun en yakın yansımalarından biri de ırkçılığın yükselişidir. Zira mevcut meşruiyet yapısı kendi paradigmasının içinde destekleri, düşmanları, doğru ve yanlış kısacası sosyal hayatın hemen tüm yönünü kapsamaktadır. Bu durum, meşruiyetin yapısı ve karizmatik liderlik bölümlerinde ele alındığı üzere meşruiyetin yayılabildiği alan kadar güven temin etmesi ile ilgilidir. Ulus Devlet paradigması bugün dünyanın her yanında kavrayışları biçimlendirmekte, eğitim sistemleri aracılığıyla kendini doğrulamakta ve uluslararası ilişkilerin tüm görünümünde kendisini uygulamaktadır.

Ulus devletin oluşturduğu pratik ve teorik toplumsal değişimin komünizm ve kapitalizmin mücadelesi ile sönmüldüğü ve kanalizetildiği varsayımları bugün hala devam eden ulus devletlerin çatışmaları ve güçlenen imgeleri sayesinde boşa çıkmıştır. Ulus devletler ile aynı kulvarda faaliyet gösteren sosyalizm ve liberalizmin esasında meşruiyetine yönelik hemen hiçbir gerekliliğine zarar vermedikleri görülmekte hatta bu ideolojilerin

milliyetçiliği daha da kamçıladığı uluslararası rekabet koşulları göz önüne alındığında açıkça görülebilmektedir.

Bu anlamda Birinci Dünya Savaşı'nın ardından ortaya çıkan bu rejim tartışmaları ve gerilimlerinin milliyetçilik için ancak bir alt başlık olarak faaliyet gösterdikleri tespiti yapılabilir. Meşruiyet yapısına yönelik yapılan izahlardan da anlaşılacağı üzere milliyetçilik üst meşruiyetinin kapsamında farklı meşruiyet çevreleri mevcuttur. Bu kavrayış ve meşruiyetle Amerikan milliyetçiliği adeta Hz İsa (a.s) Amerikalı saymakta ya da Amerikayı müjdelemiş olarak görmektedir. Çin binlerce yıllık tarihi ve izole yapısını başka toplumları medeniyet açısından daha aşağı diye niteleyerek yaparken kendisinin birlik içindeki tarihi toplamda çok küçük bir zaman dilimini kapsar. Bugünkü meşruiyet yapısı mevcut kitlesel kabulü göz önünde bulundurulduğunda, ortadan kalkacak dahi olsa milliyetçilikle birlikteliğin bu meşruiyet algıları açısından kalıntıları olacaktır.

Ulus devletle hesaplaşma ve ona rakip olabilecek meşruiyet yapıları ortaya atan karizmatik liderlerin ve grupların uyguladıkları otorite yapısı ve çalışma yöntemleri çoğunlukla ulus devletin yöntemleriyle benzerlik göstermektedir. Bu durum tarihsel bir sürekliliğin de sonucudur. Birikimli bir şekilde ilerleyen toplumsal hafıza, devrim ve diğer müdahaleleri dahi içselleştirerek bunları bir yöntem ya da sakınılması gereken tehditler olarak meşruiyet yapısının içerisine yerleştirebilmektedir. Bu bağlamda süper güçlerin birbirlerini ve potansiyel rakiplerini tehdit etmek için gösteri malzemesi ettikleri kitle imha silahları ve propaganda aygıtları hem genel kapsamda meşruiyet yapılarını yani gelişmiş milletlerinin neler yapabileceğine ve diğerlerini nasıl yok edebileceğine dair olan mesajını tescil etmekte hem de alt meşruiyet kapsamaları ve karizmatik liderleri için örnek oluşturmaktadırlar.

Bu bağlamda ABD'nin atom bombaları ile Japonya'nın sivil ve masum insanların yaşadığı şehirlerini yerle bir etmesi terörist bir eylem olarak her ne kadar nitelenemese de hem kendi nüfusu açısından dünyayı tehdidin bir aracı hem de tehdidin bir yöntemini teşkil etmiştir. Ortaya çıkan yeni etnik unsurlar ve ulus devletler aynen mevcut olanlar gibi kendilerine dünya tarihinde herhangi bir kalabalık ve çatışma üzerinden efsanevi bir geçmiş üretmeye girişecek ve bunun saygınlığı konusunda karşılıklı beklenti sahibi olacaktır. Teknik manada 'Büyük Adamlar Yaklaşımı' olarak incelediğimiz liderlik yaklaşımında da bir ulus için vitrinde olacak bir kahraman, bir kurtarıcı ve karizmatik lider aranmaktadır. Bu bakımdan karizmatik liderler her ne kadar ilgili tarih anlatısı içerisinde çok belirgin bir hizmeti olmasa da ulus devlet tarihine dahil edilmektedir. Karizmatik lider bu yorumlamada şahsi ödev anlayışı ve mücadelesinden soyutlanır ya da yaşam sürecinde herhangi bir enstantane, uyarlanmak istenen ulus devlet tarihine bir yerinden eklenir. Böylece mevzu

ulus, geçmişteki zenginliği ve başarılarına başarı katar ve bu onu, o karizmatik liderin soyutlanarak eklemlenmiş özelliği doğrultusunda biraz daha içe kapanık bir hale getirir ki diğer toplumların aşağı ve değersiz geçmişi sadece olumsuzluklara, sefalet, zarara neden olmuştur.

Toplumun bu gibi meşruiyet yapısı etrafında bir araya gelmesinin doğruluğu ya da yanlışlığı üzerinde ifadede bulunmak bir başka meşruiyet çerçevesinden yorum yapmak olarak kalacaktır. Bu nedenle toplumsal parçalanma ve kapsam olarak üst meşruiyetin çözülmesi kolaylaşmaktadır. Bu durum genel olarak birlikteliği sürdürme pratiklerinin tükenişine kadar devam edecektir. Carl Schmitt bu çatışma haline gidişin gerçek politik tavrın yansıması olacağını ortaya atmakla birlikte açıklaması daha çok bir toplumun çözülüşü ve siyaset yapma imkanının ortadan kalkmasıdır. Zira Guibert'in de üzerinden durduğu siyasi yapı ancak yönetim amacına dönük bir diyalogla mümkün olabilir. Her yönetim bir toplum oluşturmaz ancak her toplum şu veya bu şekilde bir yönetim yapısı oluşturmaktadır. Bu bağlamda Pierre Clastres, Avrupa örneğine göre değerlendirilerek yorum yapılmasına karşı çıkarak Vahşi olarak, geri kalmış olarak nitelenen toplumların da topluluk olmaları hasebiyle bir siyasetleri olduğunu ancak güçlü iktidar yapıları kurmayı tercih etmemelerinin onların ilkeliliklerine bağlanmaması gerektiğine işaret etmiştir (Clastres,2016).

Bu manada bir toplumu teleolojik bir çerçevede bir ereğe bağlamak ve ya ütopya ölçüsünde insanlığı bir ideale gidişe ikna etmeye çalışmak bir meşruiyet alanının çabasıdır. Bunun yerine dinamik analizler yaparak süreçleri ve sonuçları tespit etmeye çalışmak bu analizleri yapacak taraflar açısından destek fonksiyonu sağlayacaktır. Meşruiyet ve otorite yapılarının ve karizmatik liderlerin bunlardan aldığı destekleri yerinde analiz etmek hangi liderliğin nasıl bir yönetimle toplumsal hal ve hareketleri yönlendirebileceğine dair çıkarımlarda bulunma imkânı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Agamben, G., (2017). *Kutsal İnsan* (Çev: İ. Türkmen), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Akyol, Ş. (2009). *Örgüt Kültüründe Güç Mesafesi ve Liderlik İlişkisi*. Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Alatlı, A.,(2020a). *Batıya Yön Veren Metinler I*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Alatlı, A.,(2020b). *Batıya Yön Veren Metinler III*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Ansiklopedik Sözlük Serisi (1957). *Ansiklopedik Politika Sözlüğü*, İstanbul: Arkın Kitabevi.
- Antisthenes & Diogenes (2024). *Kinik Felsefe Fragmanları* (Çev:C.C.Çevik), İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları
- Arslan, A.,(2008). *İlkçağ Felsefe Tarihi* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Arendt, H.,(2018). *Şiddet Üzerine* (Çev: B. Peker), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aristoteles, (2010), *Politika* (Çev: M. Tunçay),İstanbul: Remzi Katabevi.
- Aristoteles, (2018). *Atinalıların Devleti* (Çev: A.Çokona), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Aron, R.,(1976). *Demokrasi ve Totalitarizm* (Çev: V.Hatay), İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Ataç, O, L.,(2019). 21. Yüzyılda Liderlik Yaklaşımları. İçinde A. Gürer (Edt.), *Paternalist Liderlik* (ss. 271-291). İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Aurell J. Aurell M., Herrero M. (2024). Charisma in the Middle Ages: Theories, Practices, and Representati. *Religions* 15(2):151.
- Aydemir, S.,(2020). Liderlik Tarzları. İçinde T. Uysal, C. Aksoy, F. Yılma (Edt.), *Otokratik Liderlik* (ss. 41-55). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Balandier, G.,(2021). *Sahnelenen İktidar* (çev: Öznur Karakaş), İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları
- Barrow, R.H.,(2002). *Romalılar* (Çev: E. Erol), İstanbul: İz Yayıncılık.
- Barry, N. P.,(2018). *Modern Siyaset* (Çev: M. Erdoğan, Y. Şahin), Ankara: Liberte Yayınları.
- Bauman, Z.,(2016). *Özgürlük* (Çev: K. Eren), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bass B. M., Stogdill R. (1990). *Handbook of Leadseship*, New York: The Free Press.
- Bercê, M. Y.,(2003). *Modern Avrupa 'da Ayaklanmalar ve Devrimler* (Çev: M. Cedden), Ankara: İmge Kitabevi.

Bernhard M.(1998). Charismatic Leadership and Democratization: A Weberian Perspective. https://ces.fas.harvard.edu/uploads/files/Working-Papers-Archives/CEE_43.pdf. İndirilme tarihi: 07.09.2024.

Biçer, M., (2020). Liderlik Tarzları. İçinde T. Uysal, C. Aksoy, F. Yılmaz (Edt.),*Karizmatik Liderlik* (s.115-133). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Black, J.,(2020). *İngiltere Tarihi* (Çev: A. Yıldız), Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Bochenski J.M.,(2015). *Otorite Nedir?*(Çev: H. Görgün), İstanbul: Küre Yayınları.

Bodin. J.,(2024). *Egemenlik Üzerine* (Çev:R. Kuldaşlı), İstanbul: Timaş Yayınları.

Boetie, D,L, E.,(2015). *Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev* (Çev: A. Meral), İstanbul: Alfa Yayınları.

Bushkovitch, P., (2017). *Rusya'nın Kısa Tarihi* (Çev: M. Doğan), İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Boulanger C.(2004). The Charisma of, Rationality in, and Legitimacy through Law A Neo-Weberian Analysis of Post-Communist Constitutionalism, Phd Candidate, Siyaset Bilimi Bölümü, Berlin.

Breuilly J. (2012). Political Leadership, Nations and Charisma. İçinde V. Ibrahim, M. Wunsch (edt.) *Weber's concept of charismatic domination* .(ss.1-16). New York: Routledge Group.

Bülbül, K. (2020). *Siyaset Bilimi Sözlüğü*, Ankara: Adres Yayınları.

Cassier, E.,(2005). *Devlet Efsanesi* (Çev:N. Arat), İstanbul: Say Yayınları.

Cevizci, A.(2013). *17. Yüzyıl Felsefesi* İstanbul: Say Yayınları.

Cevizci, A.(2016). *Ortaçağ Felsefesi* İstanbul: Say Yayınları.

Cevizci, A.,(2017). *Felsefe Sözlüğü* İstanbul: Say Yayınları.

Cheng S. Pan Q. (2019). Charismatic Leadership and its Influence, Proceedings of the 1st International Conference on Business, Economics, Management Science (BEMS 2019). DOI:10.2991/bems-19.2019.27.

Chomsky N.(2015). *Noam Chomsky on Leninism*, https://www.youtube.com/watch?v=jxhT9EVj9Kk&ab_channel=Chomsky%27sPhilosophy İzleme tarihi: 17.11.2024.

Cicero, M. T.,(2016). *Yasalar Üzerine* (Çev:C.C.Çevik) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Clastres,P.,(1992). *Vahşi Savaşçının Mutsuzluğu* (Çev: A. Türkeri M. Sert), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Clastres,p.(2016). *Devlete Karşı Toplum* (Çev:M. Sert, N. Demirtaş), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Clausewitz, C.V.,(2019). *Savaş Üzerine* (Çev:F. Çeliker), İstanbul: Alfa Yayınları.

Confucius, (2014). *The Most Venerable Book*, London: Penguin Books.

Conger J. A. (2011). *Charismatic Leadership*. İçinde A. Bryman, D. Collinson, K.Grint, B.Jackson, M. Uhl-Bien (Edt.) *Leadership* (ss. 86-100). London: Sage Publication.

Çetin, H.(2017). *Siyaset Bilimi*, Ankara: Orion Kitabevi.

Dawson, L. I.,(2002). *Cults, Religion, and Violence*. İçinde D. G. Bromley, J. G.

Da Silva J. B., Grint K., Pereira S., Thoene U., Wiedner R., (2023). *Habitual Leadership Ethics: Timelessness and Virtuous Leadership in the Jesuit Order*. *Journal of Business Ethics* (2023) 188:779–793, <https://doi.org/10.1007/s10551-023-05501-1>.

Melton (Edt.) *Crises of Charismatic Legitimacy and Violent Behavior in New Religious Movements* (s. 80-101). Cambridge: Cambridge Univcity Press.

Demirtaş, H.(2000). *Kriz Yönetimi*, Kuram ve uygulamada eğitim yönetimi Dergisi, 23 (23), 353-373.

Dewey, John. (1964). *Özgürlük ve Kültür* (Çev: V. Günyol), İstanbul : Çan Yayınları.

Duverger,M.,(1995). *Siyaset Sosyolojisi* (Çev: Ş. Tekeli), İstanbul: Varlık Yayınları.

Ekici, K.M., (2006). *Vizyoner Liderlik*, Ankara: Turan Kitabevi.

Ergün, T., (2004). *Kamu Yönetimi*, Ankara, TODAİE.

Eryılmaz, B.,(2019). *Kamu Yönetimi*, Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

Freedman, B.H.,(2009). *Benjamin H Freedman The Balfour Declaration*.

https://www.youtube.com/watch?v=Y44lS_sOtaY İzleme tarihi: 20.12.2024.

Fragouli E. (2018). *The dark-side of charisma and charismatic leadership*. *The Business and Management Review*, Volume 9 Number 4.

Fukuyama, F.,(1998). *Güven* (Çev: A.Buğdaycı), Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Fulbrook, M.,(2018). *Almanya'nın Kısa Tarihi* (Çev:S. Gürses),İstanbul: Boğaziçi

Üniversitesi Yayınları.

Gao R. (2023). Historical Discussion on How Events Make Leaders, ICLAHD 2022, ASSEHR 726, pp. 972–977, 2023. https://doi.org/10.2991/978-2-494069-97-8_123.

Gardbaum S. (2020). Uncharismatic Revolutionary Constitutionalism. Public Law & Legal Theory Research Paper No. 19-28.

Giddens, A.,(1999). *Toplumun Kuruluşu*,(Çev H.Özel), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Gellner, E.,(2018). *Uluslar ve Ulusçuluk*,(Çev B. Ersanlı, G.G. Özdoğan), İstanbul: Hil Yayınları.

Goff L.J.,(2015). *Ortaçağ Batı Uygarlığı* (H. Güven, U. Güven), Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Guibert, D. J.,(2005). *Askeri Yazılar* (Çev:A. Şensılay),İstanbul: Anahtar Kitap.

Gumilev, L.N.,(2004) *Halkların Şekillenışı Yükseliş ve Düşüşleri* (Çev: A. Batur), İstanbul: Selenge Yayınları.

Güney, S. (2015). *Liderlik*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Güvendi, Y.,(2016). Kriz Yönetiminde Liderliğin Önemi ve Kriz Liderliği. Yüksek Lisans Tezi. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.

Hamad B. H. (2015). Transformational Leadership Theory: Why Military Leaders are More Charismatic and Transformational? *International Journal on Leadership Volume 3 Issue 1*.

Hamilton,A, Madison. J.,Jay. J.,(2018). *The Federalist Papers*, Ankara: Gece Kitaplığı.

Han, C.B.,(2020). *Şiddetin Topolojisi* (Çev: D. Zaptçioğlu),İstanbul: Metis Yayınları.

Hayek.F.A.,(1994). *Kanun, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük* (Çev:A. Yayla), Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Heather, .,(2007). *Yurttaşlığın Kısa Tarihi* (Çev: M. D. Üst), Ankara: İmge Kitabevi.

Herakleitos, (2008). *Kırık Taşlar* (Çev: E. Alovera), İstanbul: Can Yayınları.

Heredotos (2017). *Tarih* (Çev:F. Akderin),İstanbul: Say Yayınları.

Hershovitz S. (2010). The Role of Authority, *Public Law And Legal Theory Working Paper Serie. Working Paper no.201Retrieved From: https://ssrn.com/abstract=1615675*.

Hobbes. T.,(2014). *Leviathan* (çev: S.Lim), Ankara: Yapı Kredi Yayınları.

Hobsbawn, E. J.,(2017). *Milletler ve Milliyetçilik*, (Çev:O. Akınhay),İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Hobsbawn, E. J.,(2018). *Sanayi ve İmparatorluk* (Çev:A. Ersoy), Ankara: Dost Kitabevi.
- Hoffer,E.,(2019). *Kesin İnançlılar* (Çev:E. Günür),İstanbul: Olvido Kitap.
- House R.J., Howell J.M., (1992). Personality and Charismatic Leadership. *Leadership Qaterly* Vol. 3 No. 2. s. 81-108.
- Huberman, L.,(2010). *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla* (Çev: M.Belge), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Huizinga, J.(1997). *Ortaçağın Günbatımı* (Çev:M.A. Kılıçbay),Ankara: İmge Kitabevi
- Hunt T., Fedynich L., (2019) *Leadership: Past, Present, and Future: An Evolution of an Idea*, <https://theartsjournal.org/index.php/site/article/view/1582/0>, İndirilme Tarihi: 08.01.2025.
- Husin W. Rasyid W. Mujani W.K., (2023). The Military Leadership of Napoleon Bonaparte in the Battle of Austerlitz from the Perspective of Just War Theory. *International Journal of Social Science Research* ISSN 2327-5510 2023, Vol. 11, No. 1.
- Jasper, J.M.,(2017). *Protesto* (Çev: A. Önal), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kara, E.,(2019). 21. Yüzyılda Liderlik Yaklaşımları. İçinde A. Gürer (Edt.),*Karizmatik Liderlik* (s.73-93), İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Kadri,S., (2021). *Dava* (Çev:G. Arıkan), İstanbul: Kollektif Kitap.
- Kapani, M. (2015). *Politika Bilimine Giriş*, Ankara: BB101 Yayınları.
- Keay. J. (2020). *Çin Tarihi* (Çev:N. K. Tayanç, D. Tayanç), İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Kegley Jr. C. W., Wittkopf E. R. (1995). *World Politics*, New York: St. Martin's Press.
- Kissinger.H.,(2016) *Dünya Düzeni* (Çev: S.S. Gül),İstanbul: Boyner Yayınları.
- Kissinger. H.,(2020) *Çin* (Çev:N.I. Çeper) İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Kissinger. H., (2022). *Liderlik* (Çev:E Kılıç), İstanbul: Runik Kitap.
- Kolomb, K.,(2024). *Seyir Defteri* (Çev: S. Maden), İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Ksenophon, (2020). *İktisat Üzerine* (A. Çokona), İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Küçüköğlü, M. T. (2020), Liderlik Tarzları. İçinde T. Uysal, C. Aksoy, F. Yılmaz (Edt.), *Kriz Liderliği* (ss.509-527), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Leblebici, D.N.,(2004), Kamu Yönetimi. İçinde M.K. Öktem, U. Ömürgönülşen (Edt.), *Kamu Yönetimi: Dünyada ve Türkiye 'de Gelişimi* (ss.7-27) Ankara: İmaj Yayınları.
- Leeming P. (2013). Leadership Styles in Japan. <https://kindai.repo.nii.ac.jp/record/11033/files/AA1196034X-20131130-0087.pdf> İndirilme tarihi: 07.12.2024.

Leukippos& Demokritos,(2020) *Atomcu Felsefe Fragmanları* (C.C.Çevik), İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Lewis J. R. (2010). *The Science Canopy: Religion, Legitimacy, and the Charisma of Science*, University of Tromsø, Temenos Vol. 46 No. 1 (2010),

Locke. J.,(2018). *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme* (F. Bakırcı), Ankara: Eksi Kitaplar.

Luther M. Calvin J. (2016). *Seküler Otorite Sivil Yönetim* (İ. H. Yılmaz), İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Luther, M. (2021). *DoksanBeş Tez* (Çev: C.C. Çevik), İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Machiavelli, N.,(2017). *Hükümdar* (Çev: N. Adabağ), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Machiavelli, N.,(2018). *Savaş Sanatı* (Çev: A. Tolga), İstanbul: Say Yayınları.

Magalhaes P. (2021). Charisma and Democracy: Max Weber on the Riddle of Political Change in Modern Societies,

https://www.researchgate.net/publication/355183126_Charisma_and_Democracy_Max_Weber_on_the_Riddle_of_Political_Change_in_Modern_Societies . İndirilme Tarihi; 20.10.2024.

Magee,B.,(2017). *Felsefenin Öyküsü* (Çev:B. S. Şener),İstanbul: Alfa Yayınları.

Mairet, G.,(2018). Devlet Kuramı, İçinde C.B. AKAL (Der.),*Padovalı Marsilius'dan Louis XIV'e Laik Devletin Doğuşu* (ss.215-245), Ankara: Dost Kitabevi.

Marquez X.(2016). Charismatic Authority and Democratic Legitimation. Retrived from: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3099142 İndirme tarihi: 05.12.2024.

Meinecke, F.,(2021). *Devlet Akli* (Çev: M.S.Türk),İstanbul: Albaraka Yayınları.

Mendel, G. (2005). *Bir Otorite Tarihi* (Çev:I. Ergüden), İstanbul: İletişim Yayınları

Meyer, M.,(2014). *Japonya Tarihi* (Çev: L. Deadato), İstanbul: İnkılap Yayınları.

Modzelewski, K.,(2011). *Barbarların Avrupa'sı* (Çev: N. Demirtaş), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Montesquieu, C.L.S.,(2011). *Kanunların Ruhu Üzerine* (Çev: F. Baldaş), İstanbul: Hiperlink Yayınları.

Montesquieu C.L.S.,(2014). *Romalıların Yükselişi ve Çöküşü* (Çev: A. Saki), İstanbul: Köprü Yayınları.

Mumford, L.,(1996). *Makine Efsanesi* (Çev:F.Oruç), İstanbul: İnsan Yayınları.

Nevins, A., Commager H.S.,(2017). *ABD Tarihi* (Çev: H. İncelik), Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Ok, A. Ş.,(2017). Eski Çağlardan Günümüze Siyasal Meşruiyet Kavramı. Doktora Tezi. *Muğla Sıtkı Kocaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Muğla.

Okutan, E., (2020), Liderlik Tarzları. İçinde T. Uysal, C. Aksoy, F. Yılmaz (Edt.), *Demokratik Liderlik* (ss.55-67), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Öztaş, N.,(2019). *Yönetim*, İstanbul: Otorite Yayınları.

Öztürk, C.,(2018). *Liderlik*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Pareto, V.,(2018). *Seçkinlerin Yükselişi ve Çöküşü* (Çev:M.Z.Doğan), Ankara. Doğu Batı Yayınları.

Parkinson, C.N.,(1996). *Parkinson Kanunu* (Çev:Ş. Sitembölükbaşı),Ankara: Vadi Yayınları.

Parlak. B.,(2001). *Yönetim Bilimi*, İstanbul: Melisa Matbacılık.

Philp, M.,(2016). Sosyal Bilimler Ansiklopedisi, İkinci Cilt, İçinde A. Kuper, J. Kuper (Edt.) *Otorite* (ss.1016-1022),Ankara: Adres Yayınları.

Pirenne, H.,(2014). *Ortaçağ Kentleri*,(Çev: Ş. Karadeniz), İstanbul:İletişim Yayınları.

Poggi, G.,(2020). Sosyoloji Sözlüğü, İçinde B. S. Turner (Edt.), *Otorite* (ss.663-666), İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Price,R.,(2012). *Fransa'nın Kısa Tarihi*, (Çev: Ö. Akpınar), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Platon (2018a). *Devlet Adamı* (Çev: F. Akderin), İstanbul: Say Yayınları.

Platon (2018b). *Devlet* (Çev: M. A. Cimcoz), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Plutarkhos (2019). *Lykurgos'un Hayatı* (Çev: S. Eyüpoğlu, V.Günyol), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Popova I. (2019). Political leadership, moral hazards, and public expectations, 4th International Conference on Social, Business, and Academic Leadership (ICSBAL 2019). Advances in Social

Science, Education and Humanities Research, volume 359. 266-272.

Renatus, F.V.,(2019). *Roma Savaş Sanatı* (Çev: S. Özgüler, K. Aybars), İstanbul: Kronoik Yayınları.

Reus- Smit C.,(2007). International Crises of Legitimacy. International Politics, 2007, 44 (1), 157–174. doi:10.1057/palgrave.ip.8800182

Rosenberg, D.(2017). *Dünya Mitolojisi*, (Çev. K. Akten, E. Cengiz, A.U. Cüce vd.),Ankara: İmge Kitabevi.

Rousseau, J.J.,(2013). *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı* (Çev: R.N. İleri), İstanbul: Say Yayınları.

Russell B.,(1990). *İktidar* (çev: M.Ergin), İstanbul: Cem Yayınevi.

Sarat,A.,(2016). Sosyal Bilimler Ansiklopedisi, Birinci Cilt, İçinde A. Kuper, J. Kuper (Edt.), *Hukuk* (ss.584-590), Ankara: Adres Yayınları.

Saruhan, Ş. C., Yıldız M. L.,(2013). *Çağdaş Yönetim Bilimi*, İstanbul: Beta Yayınları.

Scaff, L.A.,(2016). Sosyal Bilimler Ansiklopedisi, İkinci Cilt, İçinde A. Kuper, J. Kuper (Edt.) *Meşruluk* (ss.940-943). Ankara: Adres Yayınları.

Schnepel B. (1987). Max Weber's Theory of Charisma and Its Applicability to Antropological Research. https://test-anthro.web.ox.ac.uk/sites/default/files/anthro/documents/media/jaso18_1_1987_26_48.pdf

İndirilme Tarihi 12.11.2024.

Schneider, A., Zarate, O.,(2000). *Mafya*, Ankara: Kişisel Yayınları.

Schmitt, C.,(2018). *Siyasal Kavramı* (Çev: E. Göztepe), İstanbul: Metis Yayınları.

Shafritz J.M., Russel, E.W., Borick, C.P.,(2017). *Kamu Yönetimini Tanımak*, (Çev. Ed. N. Öztaş), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Shi H. (2023). Analysis of Political Legitimacy in Feudal China from Weber's theory.

Proceedings of the 2023 7th International Seminar on Education, Management and Social Sciences (ISEMSS 2023) Peking Univercity, Beijing, 31 Ekim.

Sennett, R.(2017). *Otorite* (çev: K. Durand), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Serinkan, C.,(2012). *Liderlik ve Motivasyon*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Seyrek, E.,(2020). *21. Yüzyılda Çağdaş Liderlik Yaklaşımları*, İstanbul: Efe Akademi Yayınları.

Sılbey, S.,(2020). Sosyoloji Sözlüğü, İçinde B. S. Turner (Edt.),*Meşruiyet*, İstanbul: Pinhan

Yayıncılık.

Simmons, A.J.,(2016). *Boundaries of Authority*, Newyork: Oxford Unıvercity Press.

Skousen, M.,(2016).*İktisadi Düşünce Tarih* (Çev:M. Acar,E.Erdem, M.Toprak), Ankara: Adres Yayınları.

Smith, A. (2014). *Milletlerin Zenginliği* (Çev: H. Derin), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Soest C.v., Grauvogel J.(2015). How Do Non-Democratic Regimes Claim Legitimacy?: Comparative Insights from Post-Soviet Countries. Retrived from:<http://www.jstor.com/stable/resrep07607>. İndirilme tarihi: 1.12.2024.

Spinosa C., Hancocks M., Tsoukas H., Glennon B.,(2022). Beyond Rational Persuasion: How Leaders Change Moral Norms. *Journal of Business Ethics* (2023) 184:589–603
<https://doi.org/10.1007/s10551-022-05149-3>

Sundahl A.M. H., (2024). *Max Weber and Charismatic Authority: Personality Cult or a Mere Matter of Popularity?. Brewminate: A Bold Blend of News and Ideas*,
<https://brewminate.com/max-weber-and-charismatic-authority-personality-cult-or-a-mere-matter-of-popularity/>.

Svendsen L. F.H.,(2021). *Korkunun Felsefesi* (Çev: Murat Erşen), İstanbul: Redingot Yayınları.

Stanford Encyclopedia of Philosophy.(2012). *Authority*,
<https://plato.stanford.edu/eNtRIeS/authority/#PuzPolAutPhiAna> İndirilme Tarihi: 4.01.2025.

Stanford Encyclopedia of Philosophy.(2021). *John Rawls*.
<https://plato.stanford.edu/entries/rawls/#LegLibPriLeg> İndirilme Tarihi: 4.01.2025.

Stanford Encyclopedia of Philosophy.(2023). *Political Legitimacy*,
<https://plato.stanford.edu/entries/legitimacy/#DescNormConcPoliLegi> İndirilme Tarihi: 08.01.2025.

Stazesky, R.C.,(2000). *George Washington, Genius in Leadership*. Washington Papers,
<https://washingtonpapers.org/resources/articles/george-washington-genius-in-leadership/#:~:text=As%20a%20visionary%20leader%20President,and%20through%20innumerable%20public%20appearances>.

Şentürk,F.K.,(2020), Liderlik Tarzları. İçinde T. Uysal, C. Aksoy, F. Yılmaz (Edt.), *Diktatör*

Liderlik (ss.587-600). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık

Tacitus,(1990).*Agrikola'nın Hayatı ve ya Britanya Tarihi* (Çev:H. Dereli), İstanbul: MEB Yayınları.

Tacitus C., (2016). *Germania* (Çev: M. Sarucan), İstanbul: Alfa Yayınları.

Takala T.A. (2004). Charismatic Leadership and Power. Problems and Perspectives in Management 3(3).

Taylor F.,(2016). *Bilimsel Yönetimin İlkeleri* (Çev: H. B. Akın), Ankara: Adres Yayınları.

Terlouw K. (2010). Space of Charisma and Charisma of Spaces, Studies in Ethnicity and Nationalism 10(3), Doi: 10.1111/j.1754-9469.2011.01087.x.

Thales,(2024). *Fragmanlar* (Çev: C.C.Çevik), İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları

Tilly C., Castaneda, E., Wood, L.C., (2022). *Toplumsal Hareketler* (Çev: O. Düz) İstanbul: Alfa Yayınları.

Tocqueville A. D.,(2019). *Amerika'da Demokrasi* (Çev: S. S. Özdemir), İstanbul: İletişim Yayınları.

Tokbaeva D. (2021). The Rise and Fading Away of Charisma. Leadership Transition and Managerial Ethics in the Post-Soviet Media Holdings. Journal of Business Ethics (2021) 174:847–860.

<https://doi.org/10.1007/s10551-021-04923-z>

Toprak, Z. (2012) *Cumhuriyet ve Antropoloji*, İstanbul: Doğan Kitap.

Tortop N. İsbir G. E., Aykaç, B.,(2017) *Yönetim Bilimi*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Tourish D.(2011). Leadership and Cults, İçinde A. Bryman, D. Collinson, K.Grint, B.Jackson, M. Uhl-Bien (Edt.) Leadership (ss. 215-229). London: Sage Publication.

Treat S. R., (2004). The myth of charismatic leadership and fantasy rhetoric of crypto-charismatic memberships. Doktora Tezi. The Department of Communication Studies. Louisiana State University.

Uzelac G. (2020). *Charisma and Communities of Feeling. Nation and Nationalism*, 27(1), 1-300 Retrieved from: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/nana.12658>.

Vergin, N.,(2018). *Siyasetin Sosyoloji*, İstanbul: Doğan Kitap.

- Weber, E.,(2017). *Köylülerden Fransızlara* (Çev: Ç. Sümer), Ankara: Heretik Yayınları.
- Weber, M., (2002). *Sosyoloji Yazıları* (Çev: Taha Parla), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Weber, M.,(2017). *Bürokrasi ve Otorite* (Çev: H.B. Akın), Ankara: Adres Yayınları.
- Weeks, J.,L.,P., (2017). *Savaşta ve Barışta Diktatörler* (Çev:S. Sezer), İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Weigan F. (2015). Investigating the Role of Legitimacy in the Political Order of Conflict-torn Spaces. *Security in Transition*. Retrived from: <https://eprints.lse.ac.uk/62691/1/Investigating-Legitimacy-in-the-Political-Order-of-Conflict-torn-spaces.pdf>.
- Wiesenberg J. (2020). *Charismatic Authority Leaders in the United States: Explaining Charisma and Why It Matters in Today's Social and Political Environment*, Union Digital Works,
<https://digitalworks.union.edu/steinmetzsymposium/steinmetzthirty/oralpresentations/99/>.
- Wilson, W.,(2018). *İdarenin İncelemesi* (Çev: N. Şat),Ankara Liberte Yayınları.
- Yeşiltaş, M. D., ,(2020), *Liderlik Tarzları*. İçinde T. Uysal, C. Aksoy, F. Yılmaz (Edt.), *Paternalist (Babacan) Liderlik* (ss.461-474). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Zelditch, M. J.,(2001), *The Psychology of Legitimacy*. İçinde J. T. Jost, B. Major (Edt), *Theories of Legitimacy* (ss.33-54). Cambridge: Cambridge Univercity Press.
- Zhao X.(2015). Charismatic Leadership Research Based on Behavior of Emperor Taizu of Song, Proceedings of the 2015 International Conference on Management Science and Innovative Education. DOI: 10.2991/msie-15.2015.42.
- Zinn, H., (2005). *Amerika Birleşik Devletleri Halklarının Tarihi* (Çev: S.S. Özer), Ankara: İmge Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Hasan Selçuk Tandoğan

Doğum Tarihi :

Yabancı Dil : İngilizce

Eğitim Durumu :

Lisans : Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi,
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü (2009-2013)

Yüksek Lisans : Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset
Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı (2013-2018)

Çalıştığı Kurum/Kurumlar ve Yıl/Yıllar : Bozok İş Sağlığı ve Güvenliği (Yozgat) 2019, Yozgat
Sahaf Kitapçı 2021

Yayınları (Diğer) : Tandoğan, H.S. (2025). Otorite ve Meşruiyet Yapılarının
Karizmatik Liderliğe Etkileri. *Toplum Ekonomi ve Yönetim Dergisi*. 6(1).

Tandoğan, H.S. ve Çelik F. (2021). Osmanlı Son

Dönemi Siyasi ve Toplumsal Düşüncesinde Pozitivizmin İzleri. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*. 17(61).

Tandoğan, H.S. ve Onur S. (2020). Katılım Bankacılığı
ve TC. Ekonomisindeki Yeri, Ankara İkinci Uluslararası Bilimler Konferansı 1(1).

Araştırma Alanları : Siyaset Felsefesi, Ülkeler Tarihi, Savunma Sanayisi
Teknolojileri